

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07992

DOS YIDISHE VORT

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ז. יעפרוויקין

ח. בעז

דאָס ייִדישע וואָרט

אַרויסגעגעבן 1911

בילדונגס-קאָמיטעט פֿון אַרבעטער-רינג

דאָס ייִדישע וואָרט

לייענבוך פֿאַר דער ייִדישער שול

DOS YIDDISHE VORT

By

S. YEFROIKIN AND H. BASS

Copyright 1947

By the

Educational Department of the Workmen's Circle

New York, N. Y.

Printed in the United States of America

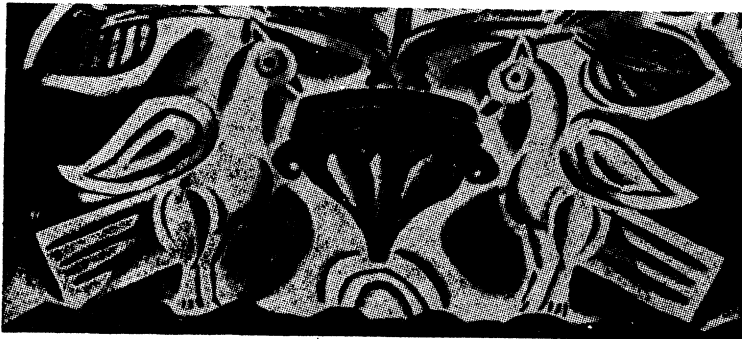
Reprinted 1980

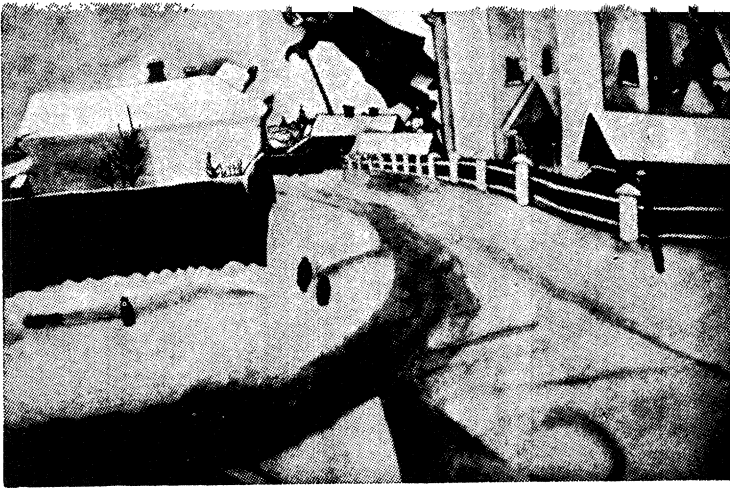
אונדזער שיף

וויפֿל שיפֿן גייען אונטער
און דערגרייכן ניט דעם ברעג!
אונדזער שיף גייט שמאָלץ און זיכער,
כאַטש געפֿערלעך איז דער וועג.
זי לאַכט אויס די גרעסטע שמורעם
אין די ימים ווילד און טיף,
אונדזער שיף איז פֿעסט און אייביק,
אונדזער שיף, די שטאַרקע שיף!

א, עס האָט אויף אַלע ימים
אונדזער שיף זיך שוין געגלימט;
אויף דעם רויםן, אויף דעם טויטן,
אויף דעם שוואַרצן פֿאַרט זי איצט.
יעדע כוואַליע האָט געפֿאַטשט זי
און געטאַן מיט איר אַ שטיף;
דאָך זי גייט בשלום ווייטער,
אונדזער שיף, די אַלמע שיף!

ניט קיין קריגשיף איז זי, ברידער,
ניט קיין פֿאַנצערשיף, א, ניין!
דאָך אַנטקעגן גרעסטן פֿייער
קען זי פֿריי און זיכער גיין.
פֿרעגט ניט ווי — עס איז אוממעגלעך
זיך צו מאַכן אַ באַגריף:
אונדזער שיף איז איין און איינציק,
אונדזער שיף, די שטילע שיף!

מארק שאנאל

אין א ווינטערנאכט

מאני לייב

דער פֿרעמדער

קאלט און פֿינצטער איז די נאכט,
מיר און טויער צוגעמאכט;
פֿענצטער בלינדע, אן א שנין,
שטארן אין דער נאכט ארנין.
קאלט און פֿינצטער, קאלט און שפעט,
שלאָפֿט זיך יעדער אין זיין בעט.
שלאָפֿן, שלאָפֿט נאָר ניט דער ווינט,
און די בילנדיקע הינט.

און דער פֿרעמדער שלאָפֿט נאָך ניט, —
און מיט וואַקלענדיקע טריט,
און אין שמאטעס שטיק אויף שטיק,
און פֿאַרגארטלט מיט אַ שמריק,
מיט אַ טאַרבע אויף די הענט,
שארט ער האַרט זיך בני די ווענט.

זעט ער ווייט א פאלאץ שטיין,
לאזט ער זיך צום פאלאץ גיין.
ביז עס קרייט דער ערשמער האן,
קלאפט ער אין דעם פאלאץ אן:
סטוק, סטוק, סטוק! — ווער קלאפט אין מיר?
— גוטע מענטשן, עפנט מיר!
איך בין עלנט אויף דער וועלט,
מיד פון הונגער און פון קעלט...
סטוק, סטוק... — פֿרעמדער, גיי אוועק,
אונדזער קליינעם קינד ניט וועק!
זאט און ווארעם אין ליו-ליו,
שלאפט זיך אונדזער קינד אין רו...
בייגט דער פֿרעמדער איין דעם קאפ,
קערט זיך פון דעם פאלאץ אפ.

זעט ער ווייט א שטיבל שטיין,
לאזט ער זיך צום שטיבל גיין.
ביז עס קרייט דער ערשמער האן,
קלאפט ער אין דעם שטיבל אן:
סטוק, סטוק, סטוק! — ווער קלאפט אין מיר?
— גוטע מענטשן, עפנט מיר!
איך בין עלנט אויף דער וועלט,
מיד פון הונגער און פון קעלט...
און דער פֿרעמדער ווארט ניט פֿיל,
עמעץ שארט זיך אין דער שטיל
ביי דער מיר און ביי דעם שלאס,
קומט ארויס דער באַלעבאָס:
— פֿרעמדער, פֿרעמדער, קום אַרײַן,
וועסט מיין גוטער אורח זיין.

און דער פֿרעמדער בייגט זיך איין,
קריכט אין שטיבל קוים אַרײַן.
קומט אַרײַן און אַמעמט שווער.
קוקט אַהײן און קוקט אַהער,
און ער זאגט אַרויסעט גלייך:

— נו, אַ פֿינצטערניש בײַ אײַך!
 ענטפֿערט אים דער באַלעבאָס:
 — קױפֿן נאַפֿט נײַטאָ פֿאַר װאַס.
 — װױ-װױ, און אײַז בײַ אײַך דאָ קאַלט,
 ממש װי אין מיטן װאַלד.
 ענטפֿערט אים דער באַלעבאָס:
 — קױפֿן האַלץ, נײַטאָ פֿאַר װאַס.
 — הײסט עס, ס'איז נײַט פֿרײלעך דאָ,
 און קײן ברויט איז אױך נײַטאָ?
 ענטפֿערט אים דער באַלעבאָס:
 — קױפֿן ברויט, נײַטאָ פֿאַר װאַס.
 אַך און װײ צו מײנע זינד,
 אז מײן הונגעריק קינד
 האָט געװײנט פֿאַרשמאַכטערהײט:
 „טאַטע, גיב אַ שטיקל ברויט!“
 און אַן פּוּחות ליגט עס שטיל,
 אײצטער אױפֿן האַרמױן דיל...

קראַצט דער פֿרעמדער זיך דעם קאַפּ,
 לאַזט זיך אױפֿן דיל אַראָפּ,
 שפּרײט זײַן אַלמע טאַרבע אױס,
 און ער זאָגט אַזױ אַרױס:
 — אז ס'איז פֿינצטער דאָ און קאַלט.
 ממש װי אין מיטן װאַלד,
 אז קײן ברויט איז אױך נײַטאָ,
 לײג איך מיך זיך אַט-אַ-דאָ...
 איז װי נאָר ער זאָגט אַזױ,
 טוט דער ערשטער האָן אַ קרײ.
 װי עס קרײט אַזױ דער האָן,
 צינדט דער לאַמפּ אַלײן זיך אָן,
 און דער אױוון, גוט און פֿײַן,
 הײצט מיט האַלץ אַלײן זיך אײַן,
 און עס װערט אַלײן דער מײש
 פֿול מיט מעלער פֿלײש און פֿײש,
 און מיט חלות און מיט ברויט,

ווי אויף יום-טוב צוגעגרייט.
און דער פֿרעמדער — אַט געווען,
אַט געווען און אַט געזען —
פלוצלונג טוט אַ זאָג און לאַכט:
— באַלעבאַס, אַ גומע נאַכט!
און ער פֿליט, ווי ער איז גרויס,
דורך אַ שפּאַלט פֿון טיר אַרויס.
— אַ, אַ, ניסים, אַדער וואָס?
טראַכט בני זיך דער באַלעבאַס.
נאָר ער זעט: דער אויוון ברענט,
און דער לאַמפּ באַלויכט די ווענט,
און דער מיש אַ פֿולער שמייט,
מיט מאַכלים צוגעגרייט.
טראַכט דער באַלעבאַס ניט פֿיל,
הייבט ער אויף דאָס קינד פֿון דיל,
וואַשן זיי זיך, עסן פֿרום,
זעצן זיך ביים מיש אַרום,
עסן זיי און לויבן גאַט,
פֿאַר זיין חסד און גענאַד.

און אין דרויסן פֿינפֿט דער ווינט,
און אין פּאַלאַץ וויינט דאָס קינד.
לויפֿט מען איבער פּאַלאַץ אום,
און מע זוכט אַ לאַמפּ אַרום.

זוכט מען דאָרט און זוכט מען דאָ,
און קיין לאַמפּ איז אַליץ נישט.
און אַליץ שטאַרקער וויינט דאָס קינד.
און אין דרויסן פֿינפֿט דער ווינט,
און עס בילן ביז די הינט.
נאָר דעם פֿרעמדן אַרט עס ניט,
און מיט וואַקלענדיקע טריט,
מיט דער מאַרבע אויף די הענט,
שאַרט ער זיך אַזוי אַוועק —
אין דער נאַכט, אין ווייטן וועג.

קינדער

מאָס באַנד

א יונגעלעך

י. ל. פּרָק

אין ערגעץ-לאַנד

א.

הינטער דער שטאָט, אויף אַ בערגל אַ ליימיקן, שטייען גלייך ווי צונויפֿגעוואַקסענע צוויי קליינע הינדלעך. אין איין הינדל האָט גע- וואוינט אַ האַלצהעקער, וואָס פֿלעגט אַ גאַנצן זומערטאָג — און די מעשה איז געווען זומער — שפּאַלמן האַלץ אין די הויפֿן, — מיט אַ ווייב אַ לעקער-בעקערין, וואָס פֿלעגט אַרומגיין אין די ריכטע הינדער און באַקן לעקער.

דאָס צווייטע פּאַרפֿאַלק איז אויך געווען פֿאַרנומען אין שטאָט: ער איז געווען אַ טרעגער, וואָס איז געשטאַנען אַ גאַנצן טאָג אין

מארק, און אפגעווארט, מע זאל אים צורופֿן פֿון א געוועלב און הייסן
ערגעץ אפטרעגן סחורה, און זי — זי איז, ניט פֿאר אונד, קינדערלעך,
געדאכט, א קראנקע געווען און דעמאלט געלעגן אין שפיטאל...

איין מאל אין דער פֿרי, א שיינער זומערטאג געווען, די על-
מערע פֿון די הייזלעך זיינען שוין לאנג אין שמאט, קומט ארויס פֿון
איין הייזל איציקל, קוקט זיך אום אין אלע זייטן, צי איז שוין שיינדעלע
ניט ארויסגעקומען, און זעענדיק, אז ניט, גייט ער צו איר פֿענצמערל
צו און קוקט אריין; זעט ער, אז שיינדעלע שטייט ביים שיסל וואסער,
זי דארף זיך וואשן, האט שוין אינגעבויגן דאס קעפל און האלט זיך
אפ, מן-הסתם קיל וואסער געווען.

פויקט ער, איציקל, אין שניבל פֿון פֿענצמערל אריין:

— שיינדעלע!

— וואס, איציקל?...

— וואש זיך אפ געשווינד, מו זיך אן און קום ארויס, מיר וועלן

עפעס מאן...

— וואס?

— וועסט שוין זען. עס איז מיר עפעס אינגעפאלן... נאר גע-

שווינד, שיינדעלע...

— ווי דו הייסט, — ענטפֿערט שיינדעלע און הייבט זיך אן פֿליעס-

קען אין וואסער.

אז שיינדעלע איז ארויסגעקומען פֿאר דער מיר, איז שוין א גרוי-

סע זון געווען. פֿארלייגט זי דאס פֿלאכע הענטל איבער די אויגן און

הייבט דאס קעפל אויף און דערזעט: איציקל איז אויפֿן שפיץ פֿון

ליימיקן בערגל. פֿייל פֿון בויגן איז זי צו אים צוגעלאפֿן:

— אוי, איציקל, זאלסט זען, ווי דיינע שווארצע האר שעמערירן

אויף דער זון, גלאנצן שלאגן פֿון זיי!

הייבט צו איר איציקל, וואס איז אויפֿן ליים געלעגן, די אויגן אויף:

— און פֿון דיינע — זאגט ער — פֿליען פֿונקען...

— ווייל מיינע — זאגט שיינדעלע — זיינען רויט...

— פֿלאמענדיקע...

— אבער וואס טוסטו, איציקל?

זי באמערקט ערשט, אז איציקל גראכט אינעם ליים.

— דאס, — ענטפֿערט איציקל, דאס גראכן ניט איבעררייסנדיק, —

איז דאך די ארבעט, פֿון וועלכער איך האב דיר געזאגט...

— וואס האסטו געזאגט? וואס איז דיר אינגעפאלן?

— יא, שיינדעלע, פֿאַר ליים צאַלט מען אין שטאַט געלט; פֿאַר
אַ מולטער ליים גיט מען אַ צווייער, אַ דרייער. איז מיר איינגעפֿאַלן,
אַז מיר זאַלן גראַבן ליים.

— איך אויך?

— דו אויך, שיינדעלע! ... דאַס ליים וועלן מיר פֿאַרקויפֿן אין
שטאַט, און פֿאַרן געלט עפעס קויפֿן פֿאַר דיין מאַמעס וועגן, אין שפּי-
טאַל אַרנין.

— אוי, אַ גומער דו ביסט, איציקל! — שרניט אויס שיינדעלע און
וואַרפֿט זיך צו איציקלען קושן, — אוי, ווי ליב האַב איך דיך!

— שפעטער, שפעטער, — ווערט זיך איציקל, — פֿרײַער אַרבעטן,
געלט פֿאַרדינען, עפעס קויפֿן, דער מאַמען דינער אַרנינטראַגן און
פֿרײַער זי קושן ...

— אמת, אמת! — זאַגט שיינדעלע און לאַזט די פֿינגערלעך אין
ליים אַרנין...

ב.

איציקל, קיין ביז אויג, גראַבט ווי אַ דערוואַקסענער. שיינדעלע
קוועלט פֿון זײַן שטאַרקייט און זאַמלט דאַס ליים ... קוקט אויף איציקלס
הענט און זאַמלט און שרניט נאָך אַ צײַט אויס:

— איציקל, פֿול! ...

כאַפט איציקל דאַס מולטערל אויף די אַקסל.

— האַלט אונטער, שיינדעלע!

שיינדעלע האַלט אונטער, און זיי לאַזן זיך ביידע פֿון ליימיקן
בערגל אַראַפּ. באַלד אונטערן בערגל, זעען זיי, זיצט עמען, שמעלן
זיי זיך אַפּ, באַטראַכטן. עפעס אַ יונגער מענטש אין אַ פעלערניע,
אין אַ גרויסן קאַפעליוש מיט ברייטע, ברייטע ראַנדן, וואָס פֿאַר-
שמעלן אים דאַס פנים. די קינדער זעען דאָ אַזאַ פֿיגור צום ערשטן
מאַל.

— כ'האַב מורא! — שמעלט זיך שיינדעלע אַפּ.

— ע, וואָס איז דאָ מורא צו האַבן? איך וועל צו אים צוגיין.

— אַז דו וועסט צוגיין, גיי איך אויך... כ'וועל דיך אַליין ניט לאַזן...

לייגט איציקל אַפּ די לאַסט פֿון די אַקסל און גייט צו צום יונגמאַן און
דערלאַנגט אים אַ ברייטן שלום-עליכם.

דער יונגערמאַן וועקט זיך אויף ווי פֿון אַ דרימל...

— אַ, שלום-עליכם! ... אי — צוויי קינדערלעך...

— זייט מוחל, כ'האַב איך געוועקט?

— עט! א ביסל געדרימלט, מיד פֿון וועג...
— פֿון ווייט? — פֿרעגט איציקל.
ווערט שוין שיינדעלע האַפֿערדיק:
— איר דאַרפֿט אין שטאַט אַרײַן, וועלן מיר אײַך ווייזן...
— מיר טראָגן — זאָגט איציקל שטאַלץ — ליים אין שטאַט אַרײַן.

— צו וואָס?
— געלט פֿאַרדינען. — זאָגט איציקל.
— פֿאַר מיין מאַמען אין שפּיטאַל אַרײַן עפעס צו קויפֿן... —
פֿירט אויס שיינדעלע און גיט צו, אַרױפֿלייגנדיק אַ האַנט אויף איציקלס אַקסל:
— ער איז אַ שטאַרקער!... גראַבט מיט די הענט ליים! און באַלד וועט איר זען, ווי ער גיט אַ הייב אויף די מולטער און טראָגט דאָס ליים...

זאָגט דער פֿרעמדער: נאַרישקייטן!
— איך גיי, — זאָגט ער, — דעריבער ניט אין אײַער שטאַט אַרײַן, ווייל מען אַרבעט דאָרט...
איציקל מאַכט אַ ניט-גלייביקע גרימאַסע; שיינדעלעס אייגעלעך אַבער פֿלאַמען נײַגעריק אויף:
— וואוהין דען? וואו מען אַרבעט ניט? אַפֿילו עלטערע? וואו קיינער אַרבעט ניט?
— קיינער! — שניידט אָפּ דער פֿרעמדער.
איציקל שמויכלט ניט גלייביק.
— איר ווילט זען? קומט מיט מיר! — זאָגט דער פֿרעמדער.
— וואוהין?
— קיין „ערגעץ“...
— אַזאַ שטאַט?
— אַזאַ לאַנד —
— ווי הייסט?
— דאָס גאַנצע לאַנד, — דערציילט דער פֿרעמדער, — דאָס גאַנצע לאַנד, וואוהין איך גיי און קען אײַך מיטנעמען, איז איין גאַרטן. אַ גאַרטן אָן אַ גרענעץ, אָן אַ ברעג... און דאַרטן וואַסן גרייט אַלערליי פֿרוכטן...
— רײַסט מען?
— נײַן... רײַסן איז אויך אַן אַרבעט. מע גייט נאָר צו: „בוים,

בוים, גיב א פֿרוכט! — בייגט דער בוים צו א צווייג צום מויל, מיט
אן עפל, מיט א בארנע, מיט א מאראנץ, מיט וואס איר ווילט...

— בייכט מען אפ?

— ניין... בייסן איז אויך אן ארבעט. מע גיט א שלונג, און די
פֿרוכטן זינען דארט אזוינע, אז זיי צעגייען זיך אליין אין מויל...
— נאר פֿרוכטן? — פֿרעגט איציקל, אין דער זאך שוין א ביסל
אריינגעצויגן.

— ברויט אויך, זעמל אויך; אויף נידעריקע ביימלעך וואקסן
זיי, שוין געבאקענע און זיסע... און בלומען אויך..
— שמענדיק, — פֿרעגט שיינדעלע, — ס'זומער, ס'זוינטער?
דער פֿרעמדער שאקלט מיטן קאפ אויף יא.
— ס'זינד אין ספעקטן? — מיינט איציקל.

— ניין! — זאגט דער פֿרעמדער. — דארט איז קיין ווינטער
גארניט פֿאראן... קיין שניי און קיין רעגן ניט. שמענדיק א לויטערער
הימל איבערן קאפ און שמענדיק פֿרישע בלומען... און ס'איז ביי זיי קיין
גערטענער ניטא, מע דארף זיי ניט באגיסן, מע דארף זיי ניט האדעווען;
זיי וואקסן אויף און צעגיסן זייער ריח איבערן גאנצן לאנד...
— און מענטשן וואס טוען? — פֿרעגט איציקל.

— גארניט. ליגן אין שאטן פֿון ביימער, פֿון פלערליי ביימער,
אויף געלענערס פֿון אלערליי פֿארביקע און שמעקנדיקע בלומען, און
האבן פֿארגעניגן. און ווערט מען הונגעריק, זאגט מען: בוים, בוים...
ווי איך האב אייך דערציילט...

איציקל פֿארטראכט זיך עפעס;

— עפעס א פישוף, — מאכט שיינדעלע, — א צויבערלאנד... .

— ערגעץ-לאנד. — זאגט דער פֿרעמדער. — קומט, קינדערלעך,

אין ערגעץ-לאנד..

און ער הייבט זיך אויף צו גיין.

— ס'איז ווייט? — פֿרעגט שיינדעלע.

— איך גיי ניט! — שרייט פלוצלונג אויס איציקל, און מורא
האבנדיק, טאמער טראגן אים די פֿיס אליין אזוועק, גיט ער זיך האס-
טיק א זעץ אנידער און כאפט אן מיט א האנט א צווייג פֿון פֿארטריקטן
ביימל, אונטער וועלכן דער פֿרעמדער איז געזעסן...

— פֿאר וואס? — פֿרעגט דער פֿרעמדער.

— וואס וועל איך דארטן טאן? — פֿרעגט איציקל צוריק.

— פֿארגעניגן האבן! — זאגט דער פֿרעמדער. — ליגן זיך אויף

בלומען... עסן... טרינקען...

— און שפעטער ?
 — ווייטער ליגן...
 — נאָריש!
 — אָבער ניט אַרבעטן...
 — ניין! — ענטפֿערט פֿעסט איציקל. — איך וואָלט משוגע גע-
 וואָרן פֿונעם ליידיק גיין... ווי קאָן מען עס ליגן? ...
 — גייט מען שפּאַצירן...
 — אויך מיר אַ גאַנג... ניין! — און דעם קליינעם איציקלס שמים
 ווערט עפעס ווי אַ שטאַלענע שטאַרק. — איך גיי ניט!
 און די שמים ברעכט זיך באַלד איבער און ווערט אומרואי-
 ציטערדיק:

— און דו, שיינדעלע?
 שיינדעלע טראַכט ניט לאַנג, זעצט זיך צו צו איציקלען, ציט
 זיך אויס און לייגט איר גאַלדן קעפל אויף זיינע קני און קוקט אים
 מיט אירע געטרניע אייגעלעך אין פנים אַרײַן:
 — אז דו — ניט, איך — אויך ניט...
 **

דער פֿרעמדער ציט מיט די אַקסל און גייט זײַן וועג. לאַנג-לאַנג
 האָט אים איציקל נאַכגעקוקט, ביז יענער איז פֿאַרשוואַנדן געוואָרן.
 און דעמאָלט האָט ער זיך איבערגעבויגן איבער שיינדעלען:
 — ווייסט, שיינדעלע, — פֿרעגט ער, — ווער דאָס איז געווען?
 און ענטפֿערט אליין:
 — דער יצר-הרע פֿון ליידיק גיין...
 שיינדעלע, וואָס האָט שוין געהאַט געדרימלט, האָט דערהערט און
 די אויגן געעפֿנט:
 — אמת! און מיר, איציקל, אַן דיר וואָלט ער פֿאַרפֿירט, און איך
 דאַנק דיר דערפֿאַר...
 — און קום, — שפּרינגט זי אויף, — לאַמיר גיין מיטן מולמערל
 ליים...
 און זיי האָבן אזוי געטאַן...

ווי מיינט איר, קינדער, זיי האָבן גלייך געטאַן?

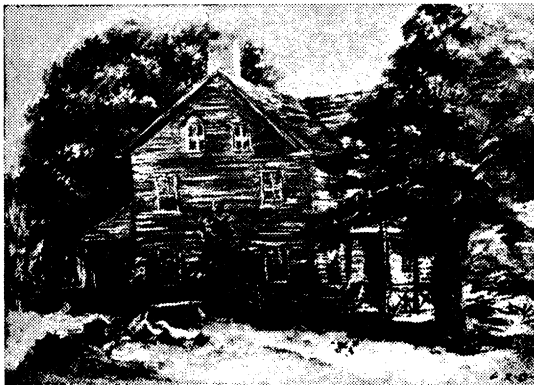
פּרילינג-טרוים

א טרעל אין דער לופטן, א קנאָספּ אויף א צווייג,
 א וואַרעמער הויך אויפֿן שמערן —
 און ס'האַט זיך אין האַרצן געעפֿנט א נעסט,
 און לויז געלאָזט אַלע באַגערן...

דערזע איך, עס שוועבט אויפֿן הימל אַרום
 א ווייסינקער וואַלקן פֿון ווינטן —
 א הייב און א שפרונג, און שוין זיך איך אויף אים,
 און לאָז זיך אַוועק אויף אים ריטן...
 איך פֿלי איבער מאַלן און שוועב איבער בערג,
 און שמיפֿנדיק יאַגט מיך א ווינטל...
 שוין גרייך איך אַרויף צו דער ליכטיקער זון,
 און פֿליק מיר פֿון שמראַלן א בינטל...

און פֿלעכט איך פֿון זיי אויפֿן קאַפּ זיך א קראַנץ,
 און בלייבן מיר איבעריק שמראַלן —
 צעוואַרף איך זיי רעכטס און צעוואַרף איך זיי לינקס,
 אויף לאַנקעס און וועלדער און קוואַלן.

און דאַכט זיך, דער פֿרילינג בין איך גאַר אַליין;
 און איך בין דער קיניג פֿון לעבן;
 און וואו נאָר א שימער און וואו נאָר א קווייט —
 האָב איך פֿון מיין אוצר געגעבן...

גלעדיס ראַקמאַר

א פֿאַרמעהויז

דעם זיידנס זייגער

א.

גיין צום זיידן איז בני לייבעלען געווען א יום-טוב. ערשמנס, דער גאנג אליין: ס'איז ווייט, אויב אין עק שמאט, און עס ציט אים, צו אלץ וואס איז ווייט. צווייטנס, בני זיידן אין שטוב אליין. אמת, דער זיידע זינגער, דער מאמעס מאמע, איז ניט רייכער פֿון זיין מאמע, און דעם זיידנס שטוב איז נאך אפילו אן עלמערע. ווען זיין מאמענס שטוב איז געבויט געווארן געדענקען נאך מענטשן, ער הערט ווי מען שאצט אירע יארן — און דעם זיידנס שטוב איז נאך א ירושה פֿון דעם זיידנס א זיידן און מען ווייס ניט אירע ריכטיקע יארן.

אבער דער עיקר איז מאקע אינעווייניק. אין דעם זיידנס שטוב זינגען דא א סך „זאכן“ וואס בני זיי איז ניטא. די גרעסטע צוציאונג פֿאר לייבעלען איז דער זייגער וואס הענגט אויף דער וואנט.

א זייגער איז אפילו בני לייבעלען ניט קיין ניס. די לעצטע פֿאר יאר געפינט זיך שוין א זייגער אויך בני זיין מאמע אין שטוב. אבער א זיידע, אן קונצן און א ביליקער. דעם זיידנס זייגער איז גאר אן אן דערער, א פֿארציטיקער. ער געדענקט ווען ער, לייבל, איז געווען גאר א קלייניקער און דער זייגער איז נאך געגאנגען.

די לעצטע פֿאר יאר גייט ער שוין ניט, ניט נאך קלינגט ער ניט אויס יעדע שעה, נאך אפילו דער אומרו זינגער איז שטיל און באוועגט זיך ניט. לייבל אבער האט אמונה. ער גלייבט אז דער זייגער וועט נאך א מאל אנהייבן גיין און אפילו קלינגען.

ס'מאכט גארניט אויס וואס דער זיידע אליין האט שוין דעם זייגער אפגעזאגט דאס לעבן. און אפילו א שכן, א יונגערמאן, אן איידעם אויף קעסט, וואס האט ניט וואס צו טאן, איז שוין פֿיל מאל געווען אין קאמער און געפרוואווט זיין גרויסע געניטקייט. דער אומרו, נאך א פֿאר מינוט באוועגן זיך, איז ווידער געבליבן שטיין.

בני יעדן מאל קומען צום זיידן האט לייבעלע בנגבה זיך געדרייט ארום דעם זייגער, געפֿירט מיט דער האנט דעם אומרו, אהער און אהין, מינענדיק אז ווען ער וועט די האנט אוועקנעמען פֿון אומרו,

וועט ער זיך שוין באוועגן אליין. און אט יא... דער אומרו באוועגט זיך
איין מאל אהין, איין מאל צוריק — אליין... לייבעלעך קלאפט דאס הארץ
שטארקער... אפשר וועט ער זיך שוין אזוי באוועגן אליין. נאר נאך
א דריטן מאל אהין, איז דער אומרו שטיין געבליבן, ווי גאר קיין מאל
ניט געגאנגען.

לייבל וואלט ניט אזוי גיך אויפגעגעבן זיין ארבעט ארום דעם
זייגער. אבער מען האט אים גערופֿן צוריק:

— „זי ניט קיין נאר... א ניער מיטמער! גרעסערע און קליגערע
פֿאר דיר האבן ניט געקענט העלפֿן.“

און ווארפֿנדיק אן אומעטיקן בליק אויפֿן זייגער, פֿלעגט לייבל
ארנין אין שטוב.

ב.

איין מאל איז לייבעלע געקומען צום זיידן. ס'איז געווען סוף זור-
מער. אין חדר האט מען שוין ניט געלערנט. ציט האט ער געהאט גענוג.
אין שטוב האט ער קיינעם ניט געטראפֿן. דער זיידע איז צוליב
געשעפטן געווען אין מארק, די באַכע מיט די דריי טעכטער האבן זיך
געפֿונען אין גארטן הינטער דער שטוב און האבן דארטן ארויסגענומען
דאס ציטיקע גרינווארג.

לייבל איז אויף גיך ארנין אין קאמער, צוגעגאנגען צום פֿארצי-
טיקן זייגער ווי צו אן אלטן פֿריינד, אדער גאר ווי צו א מין עלטער-
עלטער-זיידן, געקוקט אויף אים אי מיט רחמים, אי מיט פֿארוואנדערונג.
ווידער געפרואווט א שאַקל טאן דעם אומרו, אפשר וועט פֿאסירן א נס.
און אז קיין נס האט ניט פֿאסירט, האט ער זיך אוועקגעשטעלט
אויפֿן אייבערשטן ווענטל פֿון בעט, זיך אַנגעהאלטן מיט איין האנט אין
וואנט און מיט דער צווייטער געעפֿנט דאס טירעלע, וואס האט געפֿירט
צום אינגעווייד פֿון זייגער, וואו עס האבן זיך געפֿונען די אלערליי
מעשענע רעדעלעך און דראַמענע ספרושינקעלעך.

דערזענדיק דאס דאזיקע בילד, וואס ער האט ביז אהער, זינט ער
לעבט, נאך ניט געזען, איז ער געבליבן שטארק פֿארוואנדערט.

אז די ערשטע איבערראשונג איז אוועק, האט ער שוין די אלע וואונ-
דערלעכע רעדעלעך און ספרושינקעלעך רואיקער באַטראַכט.

לייבעלע האט געגעבן א דריי א רעדעלע און דער זייגער האט
מיט א מאל אַנגעהויבן גיין. ער איז געגאנגען אזוי א לענגערע וויילע
ביז ער האט זיך ווידער אפגעשטעלט. לייבעלען איז באַפֿאלן אן או-

ל. קרעסטין

זיידע און אייניקל

מעט, ווי ער וואלט געשמאנען בני דער בעט פֿון א נאָענטן מענטשן, א געפֿערלעך קראַנקן.

אבער אַ האַפֿענונג איז נאָך דאָ. ער האָט זיך דערמאַנט אז אַ זייגער דאַרף זײַן אינעווייניק שטאַרק רײן. איין שטייבעלע און די רעדעלעך דרייען זיך ניט, און דאָ זעט ער אַרום די ווענטלעך פֿון זייגער אינעווייניק און אַפֿילו אויף די רעדעלעך און ספרוּזשינקעלעך ליגט אַ דיקלעכער שטויב. ער איז אַראַפֿגעשפרונגען פֿון זײַן הייך, געפֿונען אין שטוב אַ פֿעדער. ער איז ווידער אַרויפֿגעשפרונגען אויפֿן אויבן פֿון בעט, אַרײַנגעקומט אין זייגער אינעווייניק און זייער פֿאַרזיכטיק געבלאַזן מיטן מויל און געווישט מיט דער פֿעדער דעם שטויב און אַלע ווינקעלעך פֿון וואַנדערלעכן אינגעווייד.

און באַלד ווידער אַ דריי געטאַן דאָס רעדעלע און שטאַרקער אַ צווייט רעדעלע. עס האָט אַנגעהויבן אינעווייניק רוישן. דעם אומרו אַנ- גערירט בלויז מיט אַ פֿינגער און דער אומרו איז אַוועק שוין פֿון זיך אַליין... טיק-טאַק... טאַק-טאַק... מיט גרויס פֿרייד. און שוין מיט דעם גלויבן און מיט דער זיכערקייט פֿון אַ מיסמער האָט לייבל גענומען זיך צו די ווייזערס. וויבאַלד אז גיין גייט ער שוין, וויל ער הערן ווי אזוי ער שלאָגט.

האַט ער דעם גרויסן ווייזער מיטן קליינעם צוגערוקט ביז דעם ציפֿער 12. דער זייגער האָט אַנגעהויבן שלאָגן.

ער וויל שוין לויפֿן אין גאַרמאַן אַנזאַגן, אַבער ער וועט נאָך וואַרטן.

ג.

אבער דערווייל, האָט ער דערהערט, איז אַרײַנגעקומען אין שטוב די באַבע און באַלד איז זי אַרײַן אין קאַמער. דערזעענדיק לייבעלען, וואָס איז שוין געשמאנען אויף דער ערד קעגן דעם זייגער, האָט זי אַפֿילו ניט דערהערט און ניט געזען ווי דער זייגער גייט.

זי האָט גענומען גוטמוטיק זיך בייזערן:

— „ווידער בײַם זייגער. דו נאַרישער יונגל, דער זייגער וועט שוין מערניט גיין. ער איז זייער אַן אַלמער...“

— „ער גייט יאָ.“ — האָט לייבל אויסגערופֿן.

— „מינע שונאים!“ — האָט די באַבע דערזעענדיק און דער- הערנדיק ווי דער זייגער גייט טאַקע, אויסגעשרייען ווי אַן איבערגע- שראַקענע.

באלד אַבער איז זי געקומען צו זיך, א שמיכל געטאָן, אַפגעווישט מיטן פֿארטעך דאָס פנים, א ריכ געטאָן מיטן האַנט די אויגן און גע- זאָגט :

— „ער וועט זיך מסתמא באַלד אַפשמעלן.“
און איז פֿון דעסוועגען אויף משיקאוועס געבליבן וואַרטן נאָך אַ וויילע, כאַטש זי איז שמאַרק פֿאַרנומען געווען.
לייבל — ער האָט אַליין ניט געוואוסט פֿאַר וואָס — איז געווען זיכער, אַז דער זייגער וועט שוין גיין און גיין.
ער האָט מיט אומגעדולד געוואַרט, אַז דער זיידע זאָל קומען פֿון מאַרק און אויך זען דעם וואונדער, וואָס ער, לייבל, האָט באַוווּזן.
דער זיידע האָט געהאַט גרעסערע זאָרג ווי די זאָרג וועגן דעם זייגער. ער אַליין איז שוין אויך אַ צייט ניט מיט אַלעמען. פֿון דעס-וועגן אַז ער איז געקומען פֿון מאַרק און דערהערט די ניס, אַז דער זייגער גייט, איז ער צוגעגאַנגען צום זייגער, אַ נייעס מין שמיכל געטאָן, וואָס שוין לאַנג אַז לייבל האָט אים אַזוי שמיכלען ניט געזען און ער, דער זיידע, האָט זיך אַפגערופֿן :

— „מאַקע חידושים...“
— „איך האָב גענוג געאַרבעט איבער אים, אַלע רעדעלעך גע- דרייט, אויסגערייניקט דעם שטויב און אַ סך וואָס אַראַפגענומען.“ —
האַט זיך לייבל באַרימט.

— „זאָל זיין אַזוי“ — האָט דער זיידע שוין געמוזט נאַכגעבן און געוואַלט לייבעלען אַ גלעט טאָן איבערן קאַפּ, אַבער וויבאַלד אַזאַ מינסטער, איז ער בלויז אַפגעקומען מיט רימען לייבעלען מיט די ווערטער :

— „איך ווייס, אַז דו האַסט אַ גוט קעפל.“
לייבעלע איז געוואָרן דער העלד ניט נאָר פֿון יענעם טאָג און ניט נאָר ביים זיידן אין שטוב, נאָר אַ לאַנגע צייט האָט מען גערעדט, שוין מאַקע ניט וועגן די חידושים, נאָר וועגן לייבעלעס קאַפּ.
און דער פֿאַרציטיקער זייגער אין זיידנס שטוב איז נאָך געגאַנגען און געגאַנגען, ווייל לייבל האָט אין אים אַרײַנגעזעצט אַ נײַ לעבן.
און דאָס האָט שוין געמוטיקט לייבעלעס זיידן אַליין. און הערני-דיק שפּעט אין דער נאַכט קלינגען דעם זייגער, פֿלעגט ער זיך מיט ליבשאַפֿט דערמאַנען אין לייבעלען, אין זײַנע אַלע קינדער און אין גאָר זײַן לעבן, און געהאַפֿט נאָך לאַנג צו גיין אויף דער ערד.

מאקס פאנר

דער זינגל מיטן פויק

אפרים אויערבאך

ראבי איז געפלוויגן

א.

אנהייב פֿרילינג. דער טאָג איז וואַרעם און זוניק. ראבי איז אַרויס־געגאַנגען אין דרויסן און עס האָט זיך אים געדאַכט אז נאָר פֿאַר אים האָט זיך צעשפּילט די זון. ער האָט געוואוינט ניט ווייט פֿון אַ פֿליפּעלד און אַלע מאַל האָבן זיך געדרייט איבער זיין קאַפּ עראַפּלאַנען. אַך, ראבי האָט אַזוי ליב געהאַט צו פֿאַררייסן זיין בלאַנד קעפל און קוקן אַרויף צו די שטאַלענע פֿייגל.

זע נאָר ווי זיי הייבן זיך אַרויף אַלץ העכער און העכער, באַלד וועלן זיי פֿאַרפֿאַלן ווערן אין די הימלען! נאָך מער האָט ראבי ליב צו קוקן ווי די עראַפּלאַנען קומען אָן. אים דאַכט זיך, אז זיי קומען פֿון אַן ערגעץ וואָס איז גאַר נישטאַ אויף דער וועלט, פֿון הימל פֿאַלן זיי אַרונטער, גיבן זיך אַ גליטש און זיי שטייען שוין אויף דער ערד. היינט האָט ראבין נאָך מער געצויגן צו די עראַפּלאַנען. ער איז געשטאַנען ניט ווייט פֿון זיין אַרעם שטיבל און די אויגן ניט אַרונטער־

גענומען פֿון דער הייך. אן עראפלאן האט זיך געדרייט אין דער דורכ-
זיכטיקער, בלויער לופט, געריסן זיך ארויף און איז, דאכט זיך, געבליבן
הענגען. נאָר באַלד איז ער פֿאַרשוואַנדן און ראַבי האַט אים שוין מער
ניט געזען.

ראַבי איז געבוירן געוואָרן לעבן דעם פֿליפֿעלד און עראַפֿלאַנען
האַט ער געזען באַלד ווי זײַן מאַמע האַט אים, אַן איינגעוויקלטן אין
וואַרעמע קליידער, אַרויסגענומען אין דרויסן. אַבער געפֿלויגן איז ער ניט.
ווי קומט ער צו פֿליען, אַז דער מאַמע זײַנער איז אַ שווערער אַרבעטער
און פֿאַרדינט ווייניק?

„אָך, — האַט ער געטראַכט, — ווען איך זאַל זיך קענען פֿאַר-
נעמען צו אַן עראַפֿלאַן און אוועקפֿליען...“

האַט ער שוין עטלעכע מאַל געפרוּווט זיך פֿאַרגענען, אַבער
אַלע מאַל האַט אים דער היטער אוועקגעטריבן מיט אַ געשריי: „וואָס
שלעפֿט ער זיך דאָ אַרום? טראַג זיך אַפֿ פֿון דאַנעט...“ האַט ראַבי
זיך אָפּגעטראַגן און געטראַכט: „וואַרט, איך וועל אויסוואַקסן, וועל
זײַן אַ פֿליער און דײַך וועל איך ניט צולאַזן צו מײַן עראַפֿלאַן...“

ב.

הײַנט, ווען דער טאַג איז געווען אַזוי זוניק און ראַביס האַרץ האַט
אַזוי געזונגען, האַט ראַבי ניט געטראַכט קיין סך און איז געגאַנגען
צום פֿליפֿעלד. עטלעכע מינוט האַט ער געדאַרפֿט גיין, ביז ער איז
צוגעקומען צום פֿלויט וואו דאָס פֿליפֿעלד האַט זיך אָנגעהויבן. ראַבי
איז געבליבן שטיין און האַט זיך אַרומגעקוקט. דאָ דאַרף מען זיך
היטן, ווייל עמעצער קען דײַך גאַר דערזען און אוועקטרייבן. קיינער
איז ניט געווען, און די וואָס זײַנען יאָ געווען האַבן אויף ראַבין זיך ניט
אומגעקוקט.

מיט איין שפּרונג איז ראַבי געווען אויף דער אַנדערער זײַט פֿלויט
און ער האַט זיך אַפֿילו ניט אָפּגעשטעלט, נאָר ווייטער געגאַנגען.
דאָס פֿליפֿעלד איז גרויס, די עראַפֿלאַנען שטייען צעשטעלט אין
שטאַלענע שטאַלן. ראַבי איז צוגעקומען צו אַ שטאַל, געזען ווי דער
עראַפֿלאַן שטייט צעשפּרייט מיט זײַנע פֿליגל ווי אַ פֿויגל, וואָס איז
מיד געוואָרן פֿון פֿליען. וואָס טוט מען איצט? ראַבי האַט געוואוסט
אַז עפעס דאַרף מען טאָן, אַבער וואָס — דאָס האַט ער ניט געוואוסט.
נאָר פֿריער פֿאַר אַלץ דאַרף מען באַטראַכטן דעם עראַפֿלאַן. ראַבי
איז צוגעגאַנגען צום פּראַפעלער, אָנגעטאַפּט די שאַרפֿע ווינקלען זײַנע

און האָט זיך פֿאַרגעשמעלט ווי זיי דרייען זיך אין דער הייך און שניידן די לופֿט. דערנאָך האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אויף איינעם פֿון די פֿליגלען און ס'האָט זיך אים געדאַכט אז באלד הייבט ער זיך אויף אין דער הייך. ער איז אַריינגעקראַכן אינעם שטיבעלע, וואו דער פּילאָט זיצט, האָט מיט פֿאַרוואַנדערטע אויגן געקוקט אויף די הענטלעך, רעדלעך, זייגער-לעך און טרעטערס.

ניין, דאָ אין שטיבעלע טאָר ער ניט בלייבן, ווייל דער פּילאָט וועט אים באלד דערזען און אַרויסוואַרפֿן. א, ער ווייס שוין וואו ער קען זיך באַהאַלטן: אין דער קאַמער, וואו די פּאַסאַזשירן זיצן, זיינען דאָ שטולן, וועט ער זיך אַרונטעררוקן אונטער אַ שטול, צונויפֿקאַרטשען זיך, ער איז דאָך אַזוי קליין, וועט אים קיינער ניט געפֿינען.

ג.

ראַבי איז אַרונטערגעקראַכן אונטער אַ שטול, האָט זיך צונויפֿ-געדרייט און איז געלעגן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אַטעם. ווי לאַנג ער איז אַזוי געלעגן, האָט ער ניט געוואוסט. אים האָט זיך געדאַכט אז ער איז גאָר אַנטשלאָפֿן געוואָרן. ער האָט דערהערט ווי עפעס וויינט זיך אונטער אים, מיט איין אויג האָט ער געכאַפט אַ קוק און געזען אז ער איז שוין ניט אין דער שטאַלענער שטאַל. דערנאָך האָט שוין ראַבי ניט געוואוסט וואו ער איז, ער האָט גאָר געפֿילט ווי ער וויינט זיך און וויינט זיך...

פּלוצעם האָט אים עפעס פֿאַרשטיקט אין האַלדז, די קישקעס, האָט זיך אים געדאַכט, קערן זיך אים איבער. אָבער ס'האָט אים ניט געאַרט, ער האָט גאָר געוואַלט כאַפֿן אַ קוק דורך די קליינע עראַפּלאַן-פֿענצטער-לעך און זען ווי די וועלט זעט אים אונטן. אַך, ווען ער וואַלט געקענט זען ווי זיין שטיבעלע זעט אים פֿון דער הייך, אפֿשר וואַלט ער נאָך געזען זיין מאַמען, און דאָס קליינע שוועסטערל, ער וואַלט אַרונטער-געשרייען צו זיי: „זעט, איך פֿלי!“

פּלוצעם האָט זיך דער עראַפּלאַן געגעבן אַ בייג אויף דער זייט און ראַבי האָט זיך אַרויסגעקניקלט פֿון אונטערן שטול, ווי אַ פֿעסעלע האָט ער זיך אַרויסגעקניקלט. די פּאַסאַזשירן האָבן אַרויסגעלאָזט אַ געשריי: א, זעט גאָר, עפעס קניקלט זיך...“

ראַבי איז אויפֿגעשפרונגען און צוגעלאָפֿן צום פֿענצטערל: אז מען זעט אים שוין, מעג ער דאָך אַרונטערקוקן אויף דער ערד. גאָר איידער ער האָט נאָך גוט אַרונטערגעקוקט, האָט אים אַ מיידל אָנגעכאַפט און דערשראַקן גערעדט צו אים:

— „וואס מוסטו, יינגעלע? ווער ביסטו? ווי קומסטו אהער?“
 ראבי איז געווען אין פעס אויפן מיידל: פֿאר וואס לאזט זי אים
 ניט קוקן? און וואס דארף זי וויסן וואס ער טוט דא? עס איז דען
 איר עראפלאן?
 צווישן די פאסאזשירן איז געווארן א גערודער. אלע האבן גערעדט,
 אלע האבן געשלעפט דאס יינגעלע צו זיך, אלע האבן אים עפעס
 געפֿרעגט, נאר ראבי האט ניט געוואלט ענטפֿערן. ער האט נאר געזאגט:
 — „איך פֿלי...“

ד.

דער פילאט האט דערהערט אז אין עראפלאן איז א גערודער, האט
 ער זיך אומגעקוקט. ווען ער האט געזען ראבין, האט ער עפעס אָנגע-
 הויבן אַרטינצושרייען אינעם טרייבל. זיין קול האט געקלונגען ווי עס
 וואלט געקומען פֿון ווייטנס. אָבער ראבי האט אים גוט געהערט.
 „ווער איז דאס יינגעלע?“ — האט ער געפֿרעגט. — „איך האב ניט
 מיטגענומען קיין יינגעלע אויפֿן עראפלאן...“ האבן שוין אלע פֿאר-
 שטאנען אז ראבי האט זיך דא פֿארגנבעט און קיינער האט ניט געוואוסט
 וואס צו טאן מיט אים.

— „קערט זיך אום“, — האט אן עלטערע פֿרוי געשרייען צום
 פילאט. — „מיר זיינען נאך ניט ווייט פֿארפֿלויגן... ברענגט אים
 אַהיים...“

דערווייל האט דער פילאט אָנגעשמעלט זיין ראדיאָ און האט
 געלאזט וויסן די מענטשן אויפֿן פֿליפֿעלד אז ער האט ביי זיך א יינגעלע,
 וואס איז אליין אַרטינגעקראכן אין עראפלאן. פֿונעם פֿליפֿעלד האט
 מען אים צוריק געענטפֿערט אז א פֿרוי זוכט טאקע א קינד, וויזט אויס
 אז ער איז עס. הייסט ער נישט ראבי?

— „ראבי!“ — האט פֿלוצעם אויסגעשרייען דער פילאט.

פֿון וואַנעט ווייס דער פילאט אז איך הייס ראבי?

ראבי האט עס ניט פֿארשטאנען. נאר לאנג טראכטן האט ער
 ניט געקענט, ווייל ער האט באלד דערפֿילט ווי דער עראפלאן האט
 זיך א קערעווע געטאן און דערנאך זיך ווייטער געוויגט. נאר אַנדערש:
 איז איצטער געווען דאס וויגן, עפעס אזוי שמיל, אזוי צימערדיק.
 אין עמלעכע מינוט ארום איז שוין דער עראפלאן געווען אויף דער ערד.
 דער פילאט איז אַרויסגעשפרונגען און האט ראבין געכאַפט אויף די
 הענט: „קום!“

אין דרויסן איז געשטאנען די מאמע, און אז דער פילאט האט איר

דערלאנגט דאס קינד אירם, האָט זי אים אַרומגעקאַפּט און שטאַרק
געוויינט. ראַבי איז געלעגן אינגעטוליעט אין איר און האָט ניט פֿאַר-
שטאַנען וואָס זי וויינט: וואָס, אַז אַ קינד פֿליט, דאַרף די מאַמע
וויינען?

נאָר דער פּילאַט האָט געלאַכט מיט אַ הויך געלעכטער און די
פאַסאָזשירן האָבן אויך געלאַכט.

— „זאַרגט זיך ניט, מאַמע“, — האָט דער פּילאַט געשרייען צו
איר, — „אַינער ראַבי וועט שוין פֿליען, אַ, וועט ער שוין פֿליען...“

יהואש

יהואש

דער צויבערמאַן

קומט דער גוטער צויבערמאַן
אויף אַ גילדערנעם געשפּאַן:
האַט ער אויגן מילד און שוואַרץ
און אַ דימענטענעם האַרץ...
שמעלט ער זיך אין מיטן מאַרק,
הייבט ער אָן צו רופֿן שטאַרק:
„כ'האַב מתנות אַלערליי,
קומט און קליבט זיך אויס פֿון זיי“...

ווערט א טומל און געלאַף,
זעלטן מאַכט זיך אזא טראַף;
אײַלט זיך יעדער צום גליק,
בלײַבט א קינד ניט אין דעם וויג.
זאָגט דער צױבערמאַן און לאַכט:
„כ׳האַב פֿון אַלצײַנג מיטגעבראַכט.
זאָגט מיר יעדער זײַן באַגער,
אײַן באַגער נאַר און ניט מער.
האַט איר צײַט א פֿערמל שעה,
און דערנאָך בין איך ניטאָ!“

אײַן באַגער נאַר און ניט מער?
אױסצוקלײַבן — זײער שווער!
קלער אַהער און קלער אַהײַן,
פֿאַלג אַ גאַנג מיך און געפֿיין,
וואָס איז בעסער — דאָס צי יענעם;
שרײַען אַלע ווי די גענדן.
פֿון די אַלע מענטשן פֿיל
ווייס ניט אײַנער, וואָס ער וויל.

זײַנען אַלע אין אַ קלעם.
פֿרעגט מען יענעם, פֿרעגט מען דעם:
וואָס נעמט ער? און וואָס נעמסטו?
און אין מיטן — טרו — טרו — טרו!
בלאָזט אַ זילבערנער טראַמפּױט,
און פֿאַרשוואַנדן שטילערהײַט
איז דער גוטער צױבערמאַן
מיט דעם גילדערנעם געשפּאַן...

פון אלטן קוואל

שאול ראסקין

אברהם

חומש

נחום יוד

אין אומעטיקע טעג, וואס גאט האט אונדז געבאָטן,
פֿאַרטיף איך זיך אין בוך פֿון יענער אלטער צייט:
ווי יצחקס פֿעלד געווען איז הונדערטפֿאַך געראַטן,
ווי גאט געבענטשט האט אים, אַ גר בני פֿרעמדע לַיִט.

און אַט איז רחל מיט די שעפֿסן אָנגעקומען,
און יעקבֿ נעמט פֿון קוואַל דעם שווערן שטיין אוועק;
און ווי אין ליבשאַפֿט זיינען זיך פֿאַר אים צעשוואַמען
די לאַנגע שווערע יאָרן, ווי געציילטע טעג.

דערנאָך, ווי ער האט זיך מיט עמעצן געראַנגלט,
ביז אויפֿגעאַנגען איז דער מאַרגנשמערן ווײַס;
און קעמלען שווימען דורך מיט בשמים און מיט מאַנדלען:
מען נידערט אין מצרים נאָך אַ ביסל שפּײַז...

די שיינקייט פֿון דער וועלט איז אין דעם בוך באהאלטן,
א גרויסע איינפֿאַכקייט, א לויטערע ווי טוי...
און נאָענט בלויבן אונדז די אייביקע געשמאַלטן,
און עפעס גלייבט זיך אונדז — ס'איז אַליץ געווען אזוי.

נ פֿת לי גר אַם

דער אַרעמער ברודער און שלמה המלכס קלוגע רייד

א.

אין די צייטן פֿון שלמה המלך, ווען יעדער ייד איז זיך געזעסן
אונטער זײַן פֿײַנגבוים און אונטער זײַן ווינשמאַק, האָבן געלעבט
צוויי ברידער. איינער איז געווען אַרעם, און דער צווייטער — רײַך.
דער אַרעמער ברודער איז אונטער קײן ווינשמאַק נײַט געזעסן.
ער איז געווען אזוי אַרעם, אז ער האָט נײַט געהאַט קײן איינציקע זאַך
אויף וואָס ער זאָל קענען זאָגן דאָס איז זײַנס.

אַרבעטן האָט ער געאַרבעט. עס איז גאַרנײַט געווען קײן שווערע
אַרבעט, אז זי זאָל זײַן פֿאַר אים צו שווער. נאָר אז ער האָט געזען,
אז זײַן גאַנצע מי און אַרבעט איז אומזיסט און אז ער קאָן זיך נײַט
דערשלאָגן צו קײן זאַך אין לעבן, האָט ער ביסלעכווייז אָנגעוואוירן
דעם חשק צו אַרבעטן.

ער האָט אָנגעהויבן גײן איבער די הײַזער און האָט געבעטלט.
בײַ איינעם האָט ער געגעסן, בײַ אַ צווייטן — געטרונקען, און בײַ אַ
דריטן — געשלאָפֿן. דאָס רובֿ איז ער אַבער געגאַנגען צו זײַן רײַכן
ברודער. ער איז דאָך אַ ברודער.

נאָר דאָס האָט דעם רײַכן ברודער דווקא פֿאַרדראַסן. וואָס איז,
וואָס קומט ער עפעס פֿסדר נאָר צו אים בעטלען? און פֿאַר וואָס זאָל
ער אים שענקען? אים שענקט מען עס עפעס אומזיסט?

האַט ער אַלע מאָל, ווען זײַן ברודער איז געקומען, געשרײַען און
זיך געבייזערט. נאָר וואַרט, ער ווייס שוין וואָס ער וועט טאָן!

אײן מאָל ווען דער אַרעמער ברודער איז געקומען צו דעם רײַכן —
פֿרעגט אים דער דינער:

— „וואָס ווילסטו?“

— „עסן.“

— „ברויט און ווייז ווילסטו?“ — פֿרעגט דער דינער.

— „ברויט און ווייז.“

— „עפֿן דאָס מויל, וועסטו קריגן ברויט און ווייז.“

דער אַרעמער ברודער ווייס נעכעך ניט וואָס עס טוט זיך מיט אים און ער עפֿנט ווי אַ האַס דאָס מויל. אַז ער האָט צעעפֿנט דאָס מויל, גיט אים דער דינער אַ גאַס אַן עמער וואַסער גלייך אין מויל אַרײַן. דער אַרעמער ברודער האָט זיך שיר ניט דערוואַרגן. אַז ער איז געקומען צו זיך, איז ער שוין געווען אַזוי אויסגעניכטערט, אַז ער האָט זיך פֿאַרשעמט פֿאַר זיך אַליין. מאַקע, ווי אַזוי האָט ער זיך געלאָזט אַזוי אַפֿנאַרן?

ער, דער אַרעמער ברודער, האָט איצט גענומען טראַכטן זייער קלונע זאַכן. פֿאַר וואָס איז זײַן שלעכטער ברודער רײַך, און ער — אַרעם? און פֿאַר וואָס איז גוט דעם שלעכטן און שלעכט — דעם גערעכטן? ער קאַן דאָס גאַרניט פֿאַרשטיין.

טראַכט ער, דער אַרעמער ברודער, און טראַכט, ביז ער האָט זיך דערטראַכט: ער וועט גיין פֿרעגן בײַ שלמה המלך. וואָרעם ער האָט געהערט אַ סך דערציילן פֿון שלמה המלךס חכמה. שלמה המלך וועט אים אַוודאי ענטפֿערן אויף זײַנע טראַכטענישן.

ב.

איין שיינעם טאַג הייבט ער זיך אויף און גייט אַוועק צו שלמה המלך. אויפֿן וועג גייט ער דורך אַ וואַלד, באַגעגנט ער אַ וואַלף, פֿרעגט אים דער וואַלף:

— „מענטש, וואוהין גייסטו?“

— „צו שלמה המלך.“

— „איך וויל דיך עפעס בעטן, מענטש. פֿרעג אים, פֿאַר וואָס איך בין אַלע מאַל הונגעריק. איך האָב שוין געגעסן פֿון אַלע לעבעדיקע באַשעפֿענישן און איך בין נאָך אַלץ הונגעריק.“

— „גוט, איכיל פֿרעגן. נאָר זײַ אַזוי גוט און פֿיר מיך, וואַלף, דורך דורך דעם וואַלד. עס איז אַ מורא צו גיין אַליין דורך אַ וואַלד מיט אַזוינע ביימער און וועלף.“

— „גוט, קום.“

און דער וואַלף גייט מיט דעם אַרעמען ברודער ביז זײַ זײַנען געקומען אויף דער אַנדערער זײַט וואַלד. דאָ האָבן זײַ זיך געזעענט.

גייט ער, דער אַרעמער ברודער, און גייט אַזוי מיטן וועג ביז ער
קומט צו צו אַ בוים. און דאָס איז געווען אַ גרויסער עפלבוים. נאָר פֿון
איין זייט האָט ער געטריקנט. פֿרעגט אים דער בוים :

— „מענטש, וואוהין גייסטו?“

— „צו שלמה המלך.“

— „מענטש, איך וויל דיר עפעס בעטן. איך האָב געהערט, אַז
שלמה המלך איז אַ גרויסער חכם, פֿרעג אים : פֿאַר וואָס טריקנט מיר
מינע אַ זייט.“

— „גוט, איכ'ל דיר עס אַוודאי טאָן און פֿרעגן. גיב מיר מיט
אַ ביסל עפל אויפֿן וועג, וואָרעס צו שלמהן איז נאָך אַוודאי ווייט.“
— „גוט. נעם רייס דיר אַן אַ ביסל עפל, און עס געזונט.“

דער אַרעמער ברודער רייסט זיך אַן אַ ביסל עפל, עסט און לייגט
אויף אַרנין אין זײַן טאַרבע צו האָבן אויפֿן וועג און גייט ווייטער.

ער גייט אַזוי און גייט, ביז ער קומט צו אַ וואַסער. גייט ער אַרנין
אין וואַסער און וויל אַריבערגיין.

— „מענטש, מענטש“, דערהערט ער אַ קול פֿון אַ פֿיש אין
וואַסער, — „וואוהין גייסטו, מענטש?“

— „צו שלמה המלך גיי איך.“

— „איך בעט דיר, מענטש, פֿרעג אים, וואָרעס שלמה המלך איז
דער גרעסטער חכם, וועט ער דאָך אַוודאי וויסן : פֿאַר וואָס טוט מיר
וויי דאָס לינקע אויג?“

— „איכ'ל זיכער ניט פֿאַרגעסן, פֿיש, און וועל אַוודאי פֿרעגן.
און טאַקע גוט וואָס דו ביסט דאָ. טראָג מיך אַריבער איבערן וואַסער.
ס'אָ מורא ווי טיף עס איז.“

— „אַוודאי. זען זיך אויף מיין רוקן און דו ביסט שוין אויף דער
אַנדערער זייט.“

דער פֿיש איז אַריבערגעשוואומען מיט דעם אַרעמען ברודער
אויף דער אַנדערער זייט און זיי האָבן זיך צעזעגנט. דער פֿיש איז זיך
אַוועק צוריק אין וואַסער, און דער אַרעמער — ווייטער אויף זײַן וועג
צו שלמה המלך.

גייט דער אַרעמער ברודער און טראַכט פֿון דעם פֿיש, פֿון דעם
בוים און פֿון דעם וואַלף.

גייט ער און טראַכט, און גייט ביז ער קומט קײַן ירושלים צו
שלמהן דעם מלך איבער די יידן.

און שלמה איז געזעסן אויף זיין קיניגלעכן שטול מיט די גילדענע
לייבן אין ביידע זייטן. און שלמה האָט געמשפּט צווישן מענטש און
מענטש און צווישן איין חבֿר און דעם צווייטן.

דער אַרעמאָן הערט ווי שלמה משפּט און אַ וואַרעמקייט צעגיסט
זיך איבער זיין אַרעמען לייב. און אַז עס קומט זיין צייט צו רעדן, עפֿנט
זיך זיין פֿאַרבימערט האַרץ און ער דערציילט אַלע זיינע גערעכטע
און קלוגע טענות.

שלמה המלך הערט אויס, הייסט אים זיך זעצן און אליין הייבט
ער אַן רעדן פֿון רייכקייט און פֿון אַרעמקייט, פֿון דעם גערעכטן און
שלעכטן. און שלמה המלך ענדיקט:

— „קער זיך אום אַהיים און געדענק: אַרבעט מאַכט זיס דאָס
לעבן, און ווער עס זייט אין מרערן — שניידט מיט געזאַנג.“
פֿאַרנייגט זיך דער אַרעמאָן מיט אַ פֿריילעך האַרץ. איצט איז ער
שוין געווען גאַר אַן אַנדער מענטש. וואַרעם ס'איז ניטאָ קיין בעסערע
היילונג פֿאַר אַ צעבראַכן האַרץ ווי קלוגע טרייסט ווערטער. און דער
אַרעמאָן זאָגט:

— „מלך, איך וויל דיך נאָך עפעס פֿרעגן.“

— „פֿרעג.“

דער אַרעמאָן פֿרעגט אים איצט וואָס דער וואַלף האָט אים געפֿרעגט,
און וואָס דער בוים און דער פֿיש האָבן אים געבעטן פֿרעגן ביי שלמהן.
אַז שלמה המלך האָט אים געענטפֿערט, פֿאַרנייגט ער זיך נאָך
אַ מאל און גייט אַרויס.

ג.

דער אַרעמאָן האָט זיך אומגעקערט מיט דעם זעלבן וועג אַהיים.
גייט ער און גייט, ביז ער קומט צו צוריק צום וואַסער.

— „מענטש, נו, וואָס האָט שלמה המלך געזאָגט?“

— „שלמה המלך האָט געזאָגט, אַז אין דיין לינקער זייט אונטער
דער זשעברע מוז עפעס ליגן. נעם עס אַרויס, וועט דיר דאָס אויג
מערניט וויי טאַן.“

— „איך בעט דיך, מענטש, טו מיר אַ טובֿה, און העלף מיר.“

דעם אַרעמאָן קומט גלייך אויף דעם זינען שלמה המלך קלוגע
רייד, אַז דער גערעכטער פֿילט מיט מיט יעדער באַשעפֿעניש, און ער
שמעקט אַריין דעם פֿינגער דעם פֿיש אונטער דער זשעברע און נעמט
פֿון דאָרט אַרויס אַ פֿערל.

דעם פֿיש איז גלייך געוואָרן גרינגער.
— „א דאַנק דיר, מענטש. און דערפֿאַר וואָס דו האָסט מיר
געהאַלפֿן, שענק איך דיר דעם פּערל.“
און דער פֿיש האָט אים נאָך אַריבערגענומען אויף דעם אַנדערן
ברעג און זיי האָבן זיך געזעגנט.
דער פֿיש איז זיך אַוועק צוריק אין וואַסער, און דער אַרעמאָן —
אויף זײַן וועג צוריק אַהיים, מיט דעם פּערל אין האַנט און טראַכט זיך
פֿון שלמהס קלוגע רייד.

ער גייט אַזוי און גייט, ביז ער קומט צו צום עפּלבוים.

— „מענטש, נו, וואָס האָט שלמה געזאָגט?“

— „שלמה האָט געזאָגט, אז אויף איין זײַט אונטער דײַנע וואַרצלען
מוז עפעס ליגן. נעם עס אַרויס, וועלן דײַנע וואַרצלען זיך קאַנען אויס-
ציען אין דער ערד און דו וועסט ווידער וואַקסן.“

— „מענטש, איך בעט דיך, טו מיר שוין די טוֹבָה און העלף מיר.“

טראַכט דער אַרעמאָן פֿון שלמהס קלוגע רייד. ווער עס פֿאַראַכט
זײַן שכן איז אַ נאַר, און אַ בוים און אַ חיה זײַנען דאָך דעם מענטשנס
שכנים, לאַזט ער זיך קיין צוויי מאַל ניט בעטן. ער שטעלט זיך גראַבן
און גראַבט ביז ער געפֿינט אונטער די וואַרצלען פֿון בוים אַ גרויסן טאַפּ.
און דער טאַפּ איז געווען אַזוי שווער, אז ער האָט אים קוים אַרויס-
געשלעפט. און אז ער גיט אַ קוק אין טאַפּ, ערשט — ער איז פֿול מיט
גאָלד און זילבער.

דעם בוים איז איצט געוואָרן גראַמער אין דער ערד און פֿרייער,
און ער זאָגט:

— „א דאַנק דיר, מענטש, און דערפֿאַר וואָס דו האָסט מיר גע-
האַלפֿן, שענק איך דיר דעם טאַפּ מיטן גאַנצן גאָלד און זילבער און
נעם דיר אויך עפל וויפֿל דײַן האַרץ גלומט.“

דער אַרעמאָן האָט זיך גענומען אַ ביסל עפל צום עסן און דעם
טאַפּ אויפֿן אַקסל און גייט זיך גאָר אַן אַנדערער אויפֿן וועג אַהיים.
ער גייט און גייט, און אז ער גיט אַ טראַכט פֿון וואַלף, וואָס וואַרט
אויך אויף אַן ענטפֿער, קומען אים גלייך אויפֿן זײַנען שלמהס קלוגע רייד:
קריך ניט מיט קיין געזונטן קאַפּ אין קיין קראַנקן בעט אַרײַן, און ער
פֿאַרדרייט זיך אויף אַ זײַטיקן וועג, פֿדי זיך ניט צו באַגעגענען נאָך
אַ מאַל מיט דעם ווילדן וואַלף.

און ער האָט טאַקע דאָס מאַל גוט געטאָן.

דער אַרעמער ברודער איז בשלום געקומען אַהיים. ער האָט זיך
אויפֿגעשטעלט אַ שטוב און האָט זיך אָנגעהויבן פֿירן ווי אַ ליט.

ד.

דער ריכער ברודער הערט די מעשה מיט דעם אַרעמען ברודער
און ער גלייבט זיך עפעס ניט. אַז ער הערט אַבער נאָך אַ מאָל און נאָך
אַ מאָל ווי זײַן אַרעמער ברודער איז אויפֿגעריכט געוואָרן, קאָן ער זיך
שוין מערניט אינהאַלטן און גייט אַליין זען און הערן.

און קומען קומט דער ריכער צום אַרעמען גלײַך גאַרנישט ניט,
אַזוי זיך, גראָד פֿאַרבייגעגאַנגען. ער רעדט און פֿרעגט, ווי עס וואָלט
אים פֿלומרשט ניט שטאַרק געאַרט. און צום סוף גייט ער טאַקע אַוועק
מיט גאַרניט.

די מעשה מיט זײַן אַרעמען ברודער איז דאָך אַבער ניט אַזוי
פשוט און זי גיט אים ניט קיין רו.

אין אַ וואָך אַרום גייט ער נאָך אַ מאָל צו זײַן ברודער. נאָר די זעלבע
מעשה. דערנאָך וואָרט ער שוין בלויז דריי טעג און גייט ווידער. נאָך
דעם קומט ער שוין צום ברודער אַ טאַג נאָך אַ טאַג. און רעדן רעדט ער
וואָס אַ מאָל מער און ברודערלעכער. זיי זײַנען דאָך ברידער.

אַז דער אַרעמער ברודער זעט אַזאַ מעשה, טראַכט ער פֿון שלמה
המלכס רייד: דערווייטער גייט קיין מענטשן פֿון לערנען. וואָרעם פֿון
אַ מעשה קאָן מען אויך עפעס לערנען. און ער דערציילט אים די גאַנצע
מעשה פֿון אַלף ביז תּו. די מעשה מיטן וואָלף, און די מעשה מיטן
בוים און מיטן פֿיש, און פֿון שלמה המלך.

דער ריכער ברודער הערט און אין זײַנע אויגן גליט שוין גאַלד.
ער זעט פֿאַר זיך אונטער יעדן בוים טעפּ מיט גאַלד און אין יעדן
וואַסער פֿיש מיט פֿערל. ער וואָלט שוין אויסגעכאַפט אַלע פֿיש און
אויסגעגראָבן אַלע ביימער. ער קאָן זיך קוים אינהאַלטן. ער וואָלט
שוין געלאָפֿן. נאָר זאַגן זאַגט ער וועגן דעם גאַרניט. מאַכט זיך, גלײַך
עס געפֿעלט אים נאָר די מעשה.

דער אַרעמער ברודער זעט אַבער וואָס אין זײַן ברודערס האַרץ
טוט זיך און ער דערמאַנט זיך שלמה המלכס קלוגע רייד: ווער עס
האַט אַ סך דער וויל האַבן נאָך מער. נאָר אים, וואָס אַרט עס אים? !
ער וויל ניט מער. דאַנקען גאַט, ער האָט גענוג.

דער ריכער ברודער איז נאָך דעם זעלבן טאַג אַוועק אויפֿן וועג
קנין ירושלים. ער גייט און גייט, ערשט — אים קומט אַנטקעגן אַ וואָלף.

און דאס איז טאקע געווען דער וואַלף, וואָס האָט געוואַרט אויף אַן
ענטפֿער פֿון שלמה המלך.

— „מענטש, נו, וואָס האָט שלמה המלך געזאָגט?“

דער וואַלף האָט געמיינט, אַז דאָס איז דער זעלבער מענטש,
וואָרעם בנִי אַ הונגעריקן וואַלף האָבן אַלע לעמער איין פנים.

דער רייכער האָט זיך זייער דערשראָקן: אַ וואַלף! און ער
דרייט זיך אויס, און הייבט אַן לויפֿן. און דער וואַלף — נאָך אים. דער
וואַלף איז זיכער געווען, אַז דאָס איז שלמהס ענטפֿער.

אויפֿן אַנדערן טאָג האָבן זיינע אייגענע פּאַסטמעכער געפֿונען די
קליידער. זיי האָבן דערקענט די קליידער פֿון זייער באַלעבאָס און
האָבן גלייך פֿאַרשטאַנען וואָס עס האָט געטראָפֿן. און אַז דער אַרעמער
ברודער האָט געהערט די מעשה מיט דעם אומגליק, האָט ער ווידער
געמוזט טראַכטן פֿון שלמה המלךס קלוגע רייז: פֿון אומגליק ווערט
געראַטעוועט דער גערעכטער, און אויף זיין אַרט פֿאַלט אַריין דער
שלעכטער.

אויף יענער זייט סמבטיון

א.

נבֿוכדנאָצר דער מלך פֿון בבל האָט געוואַלט קיניגן איבער דער
גאַנצער וועלט. האָט ער אַרויסגעשיקט זיינע אַרמייען אין אַלע עקן
וועלט, און זיי האָבן איינגענומען לענדער אין מזרח און אין מערבֿ, אין
דרום און אין צפֿון.

ווען נבֿוכדנאָצר איז צוגעקומען צום ברעג פֿון טיימן ים, האָט ער
הרובֿ געמאַכט דאָס לאַנד יהודה און דאָס פֿאַלק האָט ער פֿאַרטריבן
אין גלות. וואָכן לאַנג האָבן זיך די געפֿאַנגענע געשלעפּט איבער הייסע
מדבריות, זייערע פֿיס געשמידט אין קיימן און שווערע פעק אויף
זייערע פלייצעס. ווען זיי האָבן געבעטן עסן האָט מען זיי געגעבן
געזאַלצנס, און ווען זיי האָבן געבעטן טרינקען, ווייל דאָס זאַלץ האָט
געמאַכט דורשטיק זייערע גומענס, האָט מען זיי געגעבן ליידיקע קרוגן
אַן וואַסער.

פֿאַרויס איז געפֿאַרן נבֿוכדנאָצר מיט זיינע עלטסטע און קריגס-
פֿירערס און געפֿירט מיט זיך די גאַלדענע און די זילבערנע פֿלים וואָס

די זיגערס האָבן אַרויסגענומען פֿון דעם בית-המקדש. די ייִדישע גע-
פֿאַנגענע זינגען געזאַנגען צו פֿום און ריטערס אויף פֿערד האָבן זיי
געטריבן און ניט געלאָזט זיך אַפֿרוען.

ב.

ווען נבֿוכדנאצר איז געקומען צו די טויערן פֿון כּבל, האָט מען אים
אויפֿגענומען מיט גרויס פֿאַררעד, און מיט לויבגעזאַנג פֿאַר דעם זיגער.
האָט נבֿוכדנאצר געזאַגט :

— „איך האָב געבראַכט פֿון דעם לאַנד יהודה אַזוינע זינגערס
און האַרפֿן-שפּילערס וואָס מען זעט ניט ביי אונדז אין לאַנד. דאָס זינגען
די לווים פֿון בית-המקדש וואָס איך האָב פֿאַרברענט. זאַל מען ברענגען
אַהער די לווים און זאַלן זיי פֿאַר אונדז שפּילן און זינגען!“
ווען די לווים האָבן דאָס דערהערט האָבן זיי געזאַגט :

— „אונדזער הייליקע שטאַט ירושלים ליגט אין חורבֿות. דער בית-
המקדש וואָס איז געווען אונדזער שטאַלץ איז פֿאַרברענט. ווי קענען
מיר זינגען דאָס ליד פֿון גאָט אין אַ פֿרעמד לאַנד?“

און די לווים האָבן אויפֿגעהאַנגען זייערע האַרפֿן אויף די ווערבעס
ביי דעם טייַך פֿון כּבל און זיי האָבן אַ שבֿועה געטאַן: „זאַל אונדז
אַפּטריקענען אונדזער רעכטע האַנט, אויב מיר וועלן שפּילן די לידער
פֿון ירושלים אין דער פֿרעמד, און זאַל זיך צוקלעפּן אונדזער צונג צום
גומען, אויב מיר וועלן זינגען די געזאַנגען פֿון ציון פֿאַר אונדזערע
שונאים.“

און די לווים האָבן זיך אַליין אַפּגעשניטן די פּינגער פֿון דער רעכ-
טער האַנט און זיי זינגען געקומען פֿאַר דעם מלך נבֿוכדנאצר, און
זיי האָבן אים געוווּזן די אַפּגעהאַקטע הענט און געפֿרעגט :

— „ווי אַזוי קענען מיר שפּילן אויף די האַרפֿן?“
איז דער מלך אַרײַן אין צאַרן און ער האָט באַפֿוילן אַז מען זאַל די
לווים טייַטן אויף מאַרגן מיט זונאוּיפֿגאַנג, דערפֿאַר וואָס זיי האָבן
אים געמאַכט צו שאַנד און צו שפּאַט אין די אויגן פֿון זײַן גאַנץ פֿאַלק.

ג.

אַ גאַנצע נאַכט האָבן די לווים זיך געגרייט צום טויט. זיי האָבן
זיך געזעגנט מיט זייערע אייגענע און מיט זייער לאַנד וואָס זיי וועלן
שוין מער קיין מאַל ניט זען. זיי זינגען אַזוי געווען פֿאַרטיפֿט אין זייער
טרניער און אין זייער געבעט, אַז זיי האָבן ניט באַמערקט ווי אַ געדיכ-
טער נעפֿל האָט זיך אַראַפּגעלאָזט איבער דעם לאַגער פֿון די געפֿאַנגענע.

אזא געדיכטער נעפל ווי א וואנט פֿון וואסער וואס מען קען ניט זען דורך איר א שפאן פֿאַרויס.

ערשט אין דער פֿרי ווען די זון איז אויפֿגעגאנגען איז דער נעפל צעגאנגען און ווען די לווים האָבן זיך אַרומגעקוקט האָבן זיי דערזען אַ ניי לאַנד, און זיי האָבן זייערע אייגענע אויגן ניט געגלייבט. וואו זינען אַהינגעקומען די פֿעלדער פֿון בבל? וואו איז דער ברעג טיך, וואו די געפֿאַנגענע האָבן געכמטן געלאַגערט? און וואו זינען די וועכטערס וואָס האָבן געהיט דעם לאַגער?

ניין, עס איז ניט קיין חלום!

קיינער היט זיי ניט. קיינער שטייט ניט איבער זיי. קיינער קומט ניט נאָך זיי צו פֿירן זיי צום טויט מיטן זונאוּיפֿגאַנג. זיי קענען גיין וואוהיין זיי ווילן. אַרום און אַרום ליגן גרינע בערגלעך און בלענדדיקע גערטנער. זיי זינען פֿריי. זיי זינען מערניט אין בבל. זיי זינען גע-ראַטעוועט פֿון טויט.

האָבן די לווים זיך באַזעצט אין יענעם לאַנד, און זייערע קינדס-קינדער לעבן נאָך דאָרט ביז היינטיקן טאָג.

ד.

ווילט איר דאָך וויסן וואָס איז דאָס פֿאַר אַ לאַנד?
דאָס איז דאָס לאַנד פֿון די רויטע יודעלעך אויף יענער זייט סמבטיון. דאָס איז אַ טיך וואָס זידט און קאַכט און וואַרפֿט מיט שטיינער אַלע מעג פֿון דער וואַך, און רוט בלויז אום שבת. און אַ געבענטשט לאַנד איז דאָס לאַנד פֿון די רויטע יודעלעך. די ביימער בלען דאָרט צוויי מאַל אַ יאָר, און זיי טראַגן אויף זיך פֿרוכטן צוויי מאַל אַ יאָר. קיין בייזע ווינטן בלאָזן דאָרט ניט, און קיין שטאַרקע היצן טרעפֿן זיך דאָרט קיין מאַל ניט. קיין גיפֿטיקע שלאַנגען און קיין שעדלעכע פֿלאַנצן זעט מען דאָרט ניט.

קיין שונא קאָן דאָס לאַנד ניט באַפֿאַלן ווייל עס איז באַשיצט פֿון דריי זייטן מיט אַ שטורעמדיקן ים און מיט הויכע בערג, און פֿון דער פֿערטער זייט מיט דעם טיך סמבטיון. און ווי נאָר עס קומט דער ערבֿ שבת און דער טיך הערט אויף צו וואַרפֿן מיט שטיינער און צו שפּריצן מיט זודיקע וואַסערן, לאַזט זיך אַראָפּ איבער אים אַ געדיכטער נעפל וואָס פֿאַרשמעלט דעם וועג יעדן איינעם וואָס וויל אַהיין אַרײַן. און אזוי ווי די רויטע יודעלעך האָבן ניט קיין מורא פֿאַר קיין שונא, ווייסן זיי ניט פֿון קיין אַרמיען און פֿון קיין מלחמה.

און אזוי ווי אלע זינגען דארטן גלייך, האבן זיי ניט איבער זיך
 קיין פרינצן און קיין מלכים.
 און אזוי ווי זיי האבן ניט צווישן זיך קיין פֿארברעכערס, ווייסן
 זיי ניט פֿון קיין טויטשמראף און בויען ניט קיין תּפֿיסות.
 און אזוי ווי זיי האבן ניט קיין תּפֿיסות, לעבן דארטן אלע א פֿריי,
 א גליקלעך לעבן.
 (לויט דער אַגדה)

ש. ראסקין

ירמיהו באַוויינט דעם חורבן

די שריפֿט אויף דער וואַנט

נבוכדנאצר דער מלך פֿון בבל האָט איין מאל געזען אַ חלום.
 און ווי עס האָט זיך געפֿירט אין יענע צייטן, האָט דער מלך אויף מאַרגן
 גערופֿן די קלוגע לייט וואָס אין זײַן הויף און האָט צו זיי געזאָגט:
 — „אַ חלום האָט זיך מיר געהלומט בײַ נאַכט און איך וויל ווייסן
 זײַן באַשייד.“
 — „דערצייל אונדז דיין חלום, גרויסער מלך, וועלן מיר דיר אים
 באַשיידן.“ — האָבן געענטפֿערט די קלוגע לייט.

— „איך געדענק אבער ניט דעם חלום“, — זאגט נבוכדנאצר.
 — „ווי קענען מיר דעם חלום באשיידן אויב דער מלך דערציילט
 אונדז ניט וואס ער האט אין דעם חלום געזען?“
 — „אויב איר קענט ניט, מאַ צו וואס דארף איך אייך?“ — האט
 זיך דער מלך געבייזערט און האט זיי פֿארטריבן פֿון זיך.
 — „גייט אהיים“, — האט ער זיי געוואָרנט, — „און אויב איר
 קומט ניט צוריק מיט אַ באַשייד פֿון מיין חלום ביי די זון פֿאָרגייט,
 וועל איך אייך הייסן קעפּן.“

זינען די קלוגע לייט און די שמערנזעערס און די פֿישופֿמאַכערס
 אַוועק פֿון מלך מיט אַראַפּגעלאַזטע קעפּ.

אין בבל איז געווען אַ ייד מיטן נאָמען דניאל. ער איז געווען
 איינער פֿון די יידן וואָס נבוכדנאצר האט פֿארטריבן אין גלות נאָך
 דעם ווי ער האט איינגענומען דאָס לאַנד יהודה און חרוֹב געמאַכט די
 שטאָט ירושלים. ווען דניאל האט געהערט פֿון דעם מלכס חלום און פֿון
 זיינע רייד צו די קלוגע לייט, איז ער געקומען צו דעם האַר פֿון קייניג-
 לעכן הויף און האט געזאָגט:

— „גיי און זאָג דעם מלך, אַז איך ווייס וואָס דער חלום באַמייט.“
 און מען האט געבראַכט דניאלן פֿאַרן מלך, און דניאל האט אַזוי
 גערעדט:

— „אין דיין חלום האָסטו געזען אַ שרעקלעך באַשעפֿעניש. און
 דאָס באַשעפֿעניש האט געהאַט אַ קאַפּ פֿון גאַלד, הענט פֿון זילבער,
 אַ קערפּער פֿון קופּער און פֿיס פֿון אייזן. און דערנאָך האָסטו געזען
 ווי אַ שמיין האט געטראָפֿן דאָס באַשעפֿעניש און האט עס צעבראַכן
 אויף שטיקלעך און ברעקלעך.“

— „אמת, דאָס איז געווען מיין חלום!“ — האט אויסגעשרייען
 דער מלך.

און דניאל האט דערנאָך אַזוי געזאָגט:

— „די מיאומע באַשעפֿעניש מיט דעם קאַפּ פֿון גאַלד, די הענט
 פֿון זילבער, קערפּער פֿון קופּער און פֿיס פֿון אייזן — דאָס ביסטו,
 נבוכדנאצר. מיט דייןע מלחמות און מיט דייןע שטאַרקע אַרמייען
 האָסטו אָנגעוואָרפֿן אַ שרעק אויף אַלע פֿעלקער אַרום. זייערע לענדער
 האָסטו פֿאַרנומען, און זייערע שמעט האָסטו פֿאַרוויסט. אַבער עס וועט
 קומען אַ צייט ווען דיין שטאַרקע מאַכט וועט צעבראַכן ווערן און דיין
 מורא וועט זיך אָפּמאַן פֿון דער וועלט.“

מען זאגט אז פֿון שרעק איז נבוכדנאצר אוועק אין א ווילד וואלד
און האט זיך דארטן באהאלטן. מיט דער צייט האט ער אויפגעהערט
צו ריידן מיט דער שפראך פֿון אלע מענטשן און ער האט פֿארגעסן
ווי אזוי צו גיין גלייך מיט אלע מענטשן. ער איז געקראכן אויף אלע פֿיר,
געגעסן גראז און געברומט ווי א בער.

נבוכדנאצרס זון איז ארויף אויפֿן טראָן פֿון זיין פֿאטער. ער האט
געמאכט א גרויסע סעודה פֿאר טויזנטער הארן און קריגספֿירערס, און
צו דער סעודה האט ער געהייסן ברענגען די הייליקע פֿלים וואָס זיין
טאטע האט ארויסגענומען פֿון דעם בית-המקדש. און דער מלך און
זיינע געסט האבן געשיפורט און געלאכט און האבן פֿארשוועכט די
הייליקע פֿלים. נאָר פֿלוצעם איז דאָס פֿנים פֿון דעם מלך געוואָרן בלאַס
ווי די וואַנט, און דער פֿוס מיט ווייַן איז אים ארויסגעפֿאלן פֿון די צימער-
דיקע הענט. ער האט זיך גאַנץ גיך אויסגעניכטערט און דאָס געלעכטער
איז אים געבליבן שמעקן אין האַלדן. זיינע אויגן האבן מיט שרעק
געקוקט אויף דער וואַנט אַנטקעגן זיין טראָן, און וואָס ער האט געזען
האט אויף אים אַנגעוואָרפֿן אַן אימה.

א האַנט האט זיך באַוווּזן אין דער לופֿט, א בלייכע האַנט האט
געשוועכט איבער דעם צימער, און די האַנט האט אַנגעשריבן אויף
דער וואַנט די ווערטער: „מנא, מנא תקל ופֿרסין“ (מני, מני, טקיל
אפֿארסין).

און דערנאָך איז די האַנט פֿארשוואַנדן.

— „גיך, ברענגט אַהער דעם ייד דניאל און זאל ער אונדז זאָגן
וואָס די שריפֿט אויף דער וואַנט באַטייט“, — האט דער מלך א דער-
שראַקענער באַפֿוילן.

ווען דניאל איז געקומען האט צו אים דער מלך געזאָגט:

— „אויב דו וועסט פֿאַר אונדז באַשיידן די שריפֿט אויף דער וואַנט,
וועסטו קריגן גאַלד און זילבער וויפֿל דיין האַרץ גלוסט.“

— „האַלט דיר דייןע מתנות פֿאַר זיך אליין“, — האט דניאל גע-
ענטפֿערט, — זאלסט וויסן, אז דיין סוף איז נאָענט. די שריפֿט אויף
דער וואַנט איז א וואַרונג, אז דייןע זינד זיינען געציילט און געמאַסטן
און אז דער טאָג פֿון רעכענונג איז געקומען. דו וועסט פֿאַרשניטן ווערן
און דיין מלוכה וועט אונטערגיין.“

נאך אין יענער נאכט איז שוין פורש דער מלך פֿון פרם געשטאנען
מיט זײַנע ארמײען בײַ די טויערן פֿון בכל און האָט אײַנגענומען דאָס
לאַנד. (לױט דער אַגדה)

צױי געפֿאַנגענע

א.

די רוימער האָבן שוין אײַנגענומען ירושלים און צעשטערט דעם
בית-המקדש. אין גליל האָט מען נאָך דעם זיך אַ לענגערע צײַט געשלאָגן.
אַבער איצט האָבן די רוימער אײַנגענומען אויך גליל און געפֿאַנגען
די העלדישע יידן וואָס האָבן מיט אַלע כּוחות זיך געשטעלט אַקעגן
די רוימער און פֿאַרטיידיקט זייער פֿרײַהייט.

די געפֿאַנגענע יידן האָט מען פֿאַרקויפֿט פֿאַר שקלאָפֿן אין אַלע פֿיר
עקן פֿון דער וועלט. אַבער די געזינטסטע, די שענסטע, די שטאַרקסטע
האָט מען געפֿירט קײַן רוים. דאַרטן וועט מען זיי אויסניצן אין די צירקן.
די רוימער האָבן זייער ליב צירק-פֿאַרשטעלונגען. זיי האָבן הנאָה צו
קוקן, ווי אַזוי די געפֿאַנגענע שלאָגן זיך מיט בײַזע חיות, מיט לײַבן,
מיט טײַגערס, ווי אַזוי מענטשן ווערן צעריסן פֿון בײַזע חיות — די רוימער
זיצן זיך און אַפֿלאַדירן!

אַ לאַנגע צײַט האָט מען ניט געקענט כאַפֿן אײַנעם פֿון די העל-
דישסטע פֿירערס פֿון גליל. ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין די בערג.
אַ סך מעג האָט מען אים אַרומגעזוכט, ביז מען האָט אים געפֿונען.
אַ געשמידטן אין קײַטן. האָט מען אים געפֿירט קײַן רוים. ער איז
געווען שטאַרק און שײַן. זאָל ער שטאַרבן אויף דער אַרענע פֿון צירק —
אַזוי האָבן געזאָגט די רוימער. ער איז שטאַרק און שײַן. זאָל ער קעמפֿן
קעגן דעם גרויסן, מעכטיקן לײַב, וואָס מען האָט געכאַפט אַ לעבעדיקן
אין גליל! דאָס וועט זײַן דאָס שענסטע אין דער פֿראַגראַם — האָבן
זיך די רוימער געטראַכט.

דער צירק איז פֿול. דער עולם איז אויפֿגערעגט. מען האָט שוין
געזען שרעקלעכע בילדער, ווי אַזוי האַלב נאַקטע, ניט באַוואָפֿנטע
ידישע שקלאָפֿן ווערן צעריסן פֿון בײַזע חיות. מע וואַרט אויף נאָך
עפעס!

מען פֿירט אַרויס דעם געפֿאַנגענעם יונגן ייִדישן פֿירער. ער קומט
זיך ניט אום אויף די רוימער. ער וועט זײַן לעבן ניט פֿאַרטיידיקן —

באשליסט ער ביי זיך. ער וויל ניט געבן א פארשמעלונג פאר זינע
פרינקערס. ער ווייס אז אויף אים ווארט דער טויט צווישן די ציין
פֿון א לייב. שטייט ער אבער א רואיקער, אפגעקערט פֿון עולם, פֿאר-
שמעלט דאס פנים מיט די הענט, שטייט ער און ווארט.

ב.

און אט פֿירט מען ארויף א גרויסע שטייג. אין שטייג איז א לייב,
וואס לויפט ארום א ווילדער און ברילט אזוי אז עס נעמט ארום א שרעק.
עמלעכע מעג האט מען שוין דעם לייב ניט געגעבן צו עסן, ער זאל זיין
הונגעריק און בייז. אט עפֿנט מען די מיר פֿון שטייג.

אבער פֿלוצעם שמעלט זיך דער לייב אפ, רואיק באקוקט ער דעם
מענטשן, ער באשמעקט אים — און אט לעקט ער אים גאר די האנט!
דער לייב טוליעט זיך צו צום געפֿאנגענעם, און יענער נעמט צו די האנט
פֿון פנים און גלעט דעם לייב.

די רוימער זיינען גוואלדיק פֿארוואונדערט. אזוינס איז נאך קיין
מאל ניט געווען. פֿון אלע זייטן הייבט מען אן צו שרייען: „זאל מען
אים שענקען דאס לעבן, זאל ער דערציילן, ווי אזוי ער האט באהערשט
דעם לייב!“

דער יידישער געפֿאנגענער קוקט זיך ניט אום אויף דעם שרייעדיקן
עולם. דער אַנפֿירער פֿון צירק ווענדט זיך צום יידן און זאגט אים:
„דערצייל אונדז, ווי אזוי דו האסט באהערשט דעם לייב, און מיר
שענקען דיר דאס לעבן!“

— „ווען איר וועט מיך און דעם לייב לאזן פֿריי, וועל איך דער-
ציילן“, — ענטפֿערט דער ייד.

דער אַנפֿירער פֿון צירק שווינגט, אבער דער עולם וויל וויסן וואס
דא איז פֿארגעקומען און מע שרייט פֿון אלע זייטן: „זאל מען זיי לאזן
פֿריי, זאל ער נאר דערציילן!“ און דער געפֿאנגענער ייד האט דערציילט:
— „ווען איך האב זיך אויסבאהאלטן פֿון די רוימער, האב איך

גענעכטיקט אין א הייל. איין מאל האב איך זיך אויפגעכאפט פֿון א
שרעקלעכן ברילן און איך האב דערזען לעבן זיך א לייב. האב איך
א שפרונג געמאט און געוואלט זיך פֿארטיידיקן קעגן אים. איך האב
אבער דערזען, אז דער לייב גרייט זיך ניט מיך צו באפֿאלן. דער לייב
איז געווען פֿארבלומיקט און אין זיין פֿוס האט געשמעקט א פֿייל.
האב איך ארויסגעצויגן די פֿייל פֿון דעם לייבס פֿוס, אים ארומגעבונדן
די וואונד, און א פֿאר מעג איז דער לייב געבליבן מיט מיר אין הייל,
ביז ער איז געזונט געווארן. מיר זיינען געווארן פֿריינד. מיך האט איר

געפֿאָנגען, דעם לייב האָט איר אויך געפֿאָנגען, און דאָ, פֿאַר אייערע
אויגן, האָבן זיך באַגעגנט צוויי פֿרײַנד, וואָס האָבן זיך דערקענט.
דער עולם האָט אויסגעהערט די מעשה וועגן דער פֿרײַנדשאַפֿט
צווישן דעם געפֿאָנגענעם ייד און געפֿאָנגענעם לייב. מען האָט זיי ביידן
באָפֿרײַט. דער ייד און דער לייב זײַנען צוריק אוועק קיין גליל.

(לויט דער אַגדה)

ש אול ט שער נ י כ א ו ז ס ק י

איך ג ל י י ב

קענט זיך לאַכן פֿון די טרוימען
וואָס איך טראָג נאָך אַלץ פֿאַר מיר :
אַז איך גלייב נאָך אין דעם מענטשן,
אַז איך גלייב נאָך אַלץ אין דיר.

אַז איך שטרעב נאָך אַלץ נאָך פֿרײַהייט,
כ׳האַב פֿאַר גאַלד זיך ניט געפֿליסמ ;
אַז איך גלייב נאָך אין דעם מענטשן
און אין מענטשנס הויכן גײַסט.

וואָס ער רײַסט אַראָפּ די קייטן
און דערהייבט אים פֿון דער נויט.
ווער עס אַרבעט וועט ניט שמאַכטן,
נישט נאָך פֿרײַהייט, נישט נאָך ברויט.

און איך גלייב, אַז מעג ווי פֿול זײַן
אונדזער צײַט מיט האַס און פֿײַן,
ליבשאַפֿט בינדן וועט די פֿעלקער
און ס׳וועט מער קיין קריג ניט זײַן.

אויך מיין פֿאלק וועט דעמאלט אויפֿשטיין
אויף זיין ערד אין פֿרייען גליק,
אז דעם יאָר אויף זינע פֿלויצעס,
אז דעם חושך פֿארן בליק.

און אַ דיכטער וועט באַזינגען
וואָס איז שיין און שטאַרק און גאַנץ;
פֿון מיין קבר וועט מען נעמען
פֿאַר אים בלומען אויף אַ קראַנץ.

ש. ראסקין

רות

יום-טובים

ל. קרעסטין

אין בית-מדרש

י. ל. פרק

אויב ניט נאך העכער

א.

מליחות-ציניט פלעגט דער רבי יעדן פרימארגן פארשווינדן!
מען פלעגט אים ניט זען אין ערגעץ; ניט אין שול, ניט אין בית-
מדרש, און אין דער היים אוודאי און אוודאי ניט. די שטוב איז געשמאנען
אפן. ווער עס האט געוואלט, איז אריין און ארויסגעגאנגען; געגנבעט
בנים רבין האט מען ניט; אבער קיין לעבעדיק באשעפעניש איז אין
שטוב ניט געווען.

וואו קאן זיין דער רבי?

וואו זאל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האט
א רבי פֿאר ימים-נוראים צו פֿארזארגן? יודן דארפֿן פרנסה, שלום,
געזונט, און — ווער זאל העלפֿן, אז ניט דער רבי?
אזוי האט דער עולם געטראכט.

איון מאל איז אבער אנגעקומען א ליטוואק; לאכט ער! איר
קענט דאך די ליטוואקעס! זאגט דער ליטוואק: „אפֿילו משה רבינו
האט בניס לעבן ניט געקאנט ארויף אויפֿן הימל.“ נו, גיי שפאר זיך
מיט א ליטוואק!

— „וואו דען קומט אהין דער רבי?“

— „מיין דאגה!“ — ענטפֿערט ער און ציט מיט די אקסלען;

און איז זיך מיישבֿ צו דערגיין די זאך.

נאך דעם זעלבן פֿארנאכט, באלד נאך מעריבֿ, גנבֿעט זיך דער
ליטוואק צום רבין אין חדר ארזין, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און
ליגט. ער מוז אפּווארטן די נאכט און זען, וואו דער רבי קומט אהין,
וואס ער טוט סליחות-ציט.

אן אנדערער וואלט אפֿשר אינגעדרימלט און פֿארשלאפֿן די
ציט; א ליטוואק טוט זיך אן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק א
גאנצע מסכתא.

פֿאר טאג הערט ער, ווי מען קלאפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין ניט געשלאפֿן א ציט. ער הערט אים שוין
אפֿשר א גאנצע שעה קרעכצן.

ווער עס האט געהערט דעם רבין קרעכצן, ווייס וויפֿל צער פֿאר
בל ישראל, וויפֿל יסורים עס האט געשמעקט אין יעדן קרעכצן...
א ליטוואק האט דאך אבער אן אייזערן הארץ, הערט ער צו און ליגט זיך
ווייטער! דער רבי ליגט זיך אויך. דער רבי, זאל לעבן, אויפֿן
בעט, דער ליטוואק — אונטערן בעט.

דערנאך הערט דער ליטוואק, ווי די בעטן אין הייז הייבן אן
סקריפען... ווי מען כאפט זיך ארויס פֿון די בעטן; ווי מען מורמלט
א יידיש ווארט, מען גיסט אויף די נעגל, עס קלאפן אויף און צו
די מירן... דערנאך איז דער עולם ארויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער
שמיל און פינצטער, דורכן לאדן שנינט קוים ארזין א קליין ביסל ליכט
פֿון דער לבנה...

מודה האט ער געווען, דער ליטוואק, אז ווען ער איז געבליבן
איינער אליין מיטן רבין, איז אים באפֿאלן א שרעק.

א קלייניקייט: מיטן רבין, סליחות-ציט פֿאר טאג, אליין אין
א שטוב.

א ליטוואק איז דאך אבער איינגעשפארט. ציטערט ער, ווי א פיש אין וואסער, און ליגט.

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאל לעבן, אויף...
פריער טוט ער, וואס א ייד דארף טאן; דערנאך גייט ער צו צו דעם קליידער-אלמער און נעמט ארויס א פעקל... עס באווייזן זיך פויערשע קליידער: גרויסע שטיוול, א גרויס פומערן הימל.
דער רבי טוט עס אן...

דער רבי גייט ארויס; דער ליטוואק — נאך אים!
דורכגייענדיק, טרעט אפ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פון אונטער א בעט נעמט ער ארויס א האק, פארלייגט זי אונטערן פאס און גייט ארויס פון שטוב.

דער ליטוואק ציטערט, נאך ער טרעט ניט אפ.
הינטער דער שטאט שטייט א וועלדל.
דער רבי, זאל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אריין. ער שמעלט זיך אפ ביי א בימל, און דער ליטוואק דערזעט ווי דער רבי נעמט ארויס פון פאס די האק און שלאגט אין ביימל אריין.

ער זעט, ווי דער רבי האקט און האקט, ער הערט, ווי דאס ביימל קרעכצט און קנאקט. און דאס ביימל פאלט, און דער רבי שפאלט עס אויף ליפעס... די ליפעס — אויף דינע שניטלעך; און ער מאכט זיך א בינטל האלץ, נעמט עס ארום מיטן שטריק פון קעשענע. ער ווארפט דאס ביסל האלץ איבער די פלייצעס, שמעקט צוריק אריין די האק אינעם פאס, לאזט זיך ארויס פון וואלד און גייט צוריק אין שטאט אריין.

ב.

אין א הינטער-געסל שמעלט ער זיך אפ ביי אן ארעם, האלב איינגעבראכן הייזל און קלאפט אין פענצטערל.

— „ווער איז?“ — פֿרעגט מען דערשראקן פון שטוב ארויס.
דער ליטוואק דערקענט, אז עס איז א קול פון א יידענע, פון א קראנקער יידענע.

— „איך,“ — ענטפערט דער רבי אויף פויעריש לשון.
— „ווער איך?“ — פֿרעגט מען ווייטער פון שטוב. און דער רבי ענטפערט ווייטער:

— „וואסיל!“

— „וואס פֿאר א וואסיל און וואס ווילסטו, וואסיל?“
— „האלץ,“ — זאגט דער פֿארשמעלטער וואסיל, — האב איך צו פֿארקויפֿן! זייער ביליק.“

און ניט ווארטנדיק אויף א תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אריין.
דער ליטוואק גנבעט זיך אויך אריין און, ביים גרויען ליכט פֿון
פֿרױען מאַרגן, זעט ער אַן אַרעמע שטוב. אין בעט ליגט אַ קראַנקע
ײַדענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַמעס. און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:
— „קױפֿן? מיט וואָס זאַל איך קױפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע
אַלמנא, געלט?“

— „איך וועל דיר באַרגן!“ — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער
וואַסיל. — „אין גאַנצן זעקס גראַשן!“
— „פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאַלן?“ — קרעכצט די אַרעמע
ײַדענע.

— „נאַריש מענטש,“ — מוסרט זי דער רבי, — „זע, דו ביסט אַן
אַרעמע קראַנקע ײַדענע, און איך געטרוי דיר דאַס ביסל האַלץ; איך
געטרוי דיר, אַז דו וועסט באַצאַלן; און דו, דו האַסט אַזע שטאַרקן,
גרויסן גאַט, און געטרויסט אים ניט... און האַסט אין אים אויף
נאַרישע זעקס גראַשן פֿאַרן בינטל האַלץ קיין בטחון ניט!“
— „און ווער וועט מיר אַינהײצן?“ — קרעכצט די אַלמנא. —
איך האָב דען פּוח אויפֿצושטיין? מיין זון איז אויף דער אַרבעט
געבליבן.“

— „איך וועל דיר אַינהײצן אויך,“ — זאָגט דער רבי.
און אַרייַנגלינגדיק דאַס האַלץ אין אויוון, האַט דער רבי, קרעכצנדיק,
געזאָגט פֿון מליחות דעם ערשטן פּזמון...
און אַז ער האַט עס אונטערגעצונדן, און דאַס האַלץ האַט פֿריילעך
געברענט, האַט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער פֿון די מליחות
דעם צווייטן פּזמון...
דעם דריטן פּזמון האַט ער געזאָגט, ווען עס האַט זיך אויס-
געברענט, און ער האַט די בלעך פֿאַרמאַכט...

*

דער ליטוואַק, וואָס האַט דאַס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן
אַ חסיד.

און שפּעטער, אויב אַ חסיד האַט אַ מאַל דערציילט, אַז דער רבי
הייבט זיך אויף מליחות-ציניט יעדן פֿרימאַרגן און פֿלייט אַרויף אין
הימל אַריין, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק ניט לאַכן, נאָר צוגעבן שטיי-
לערהייט:

— „אויב ניט נאָך העכער!“

ר ב א מ נ ו ן

די מעשה איז געשען מיט א סך הונדערטער יארן צוריק.
אין דײַטשלאַנד, אין דער שטאָט מינין, האָט געלעבט אַ גרויסער
רבי מיטן נאָמען רב אַמנון. רב אַמנון איז געווען זייער געלערנט און
קלוג. האָט דער פֿירשט פֿון שטאָט ליב געהאַט צו ריידן מיט רב אַמנונגען.
דער פֿירשט האָט שמענדיק גערעדט צו רב אַמנונגען אַז ער זאַל זיך שמדן.
רב אַמנון האָט געענטפֿערט אַז ער וועט בלייבן אַ יוד. דער פֿירשט פֿלעגט
אַ ווײַלע ווערן אין פעס, אַבער ער האָט דאָך שפעטער ווידער גערופֿן
רב אַמנונגען צו זיך און ווידער געשמועסט מיט אים.
איין מאל איז דער פֿירשט געווען זייער בייז. ער איז צוגעשטאַנען
צו רב אַמנונגען אַז ער מוז זיך שמדן, אַניט וועט ער אים פֿאַרטרייבן
פֿון שטאָט. האָט רב אַמנון אַ זאָג געטאָן:

— „זאַל דער פֿירשט מיר געבן דריי טעג זיך צו באַטראַכטן.
אין דריי טעג אַרום וועל איך קומען צום פֿירשט און אים געבן אַן
ענטפֿער.“

ווען רב אַמנון איז געקומען אַהיים, האָט אים זייער שטאַרק
פֿאַרדראַסן, פֿאַר וואָס ער האָט אַזוי געענטפֿערט דעם פֿירשט. וואָס
הייסט — ער דאַרף זיך באַטראַכטן? האָט ער דען דאָ וואָס צו
טראַכטן? ווייס ער דען ניט, אַז ער וועט קיין מאל זיך ניט שמדן?
פֿאַר וואָס זשע האָט ער געגעבן אַזאַ ענטפֿער? איז רב אַמנון געווען
זייער טרויעריק.

ווען די דריי טעג זיינען פֿאַרביי, איז רב אַמנון ניט געגאַנגען
צום פֿירשט. האָט דער פֿירשט געשיקט זיינע מענטשן רופֿן רב אַמנונגען.
אַבער רב אַמנון איז ניט געגאַנגען. איז דער פֿירשט געוואָרן זייער
אין פעס און געהייסן זיינע מענטשן, זיי זאַלן איבער גוואַלד ברענגען
רב אַמנונגען צו אים. האָט דער פֿירשט געפֿרעגט:

— „פֿאַר וואָס האָסטו ניט געהאַלטן וואָרט און דו ביסט ניט
געקומען צו מיר? איך וועל דיך אַזוי באַשטראַפֿן אַז אַלע וועלן ווייסן,
ווי אַזוי מע מוז האַלטן וואָרט!“
האָט רב אַמנון געענטפֿערט:

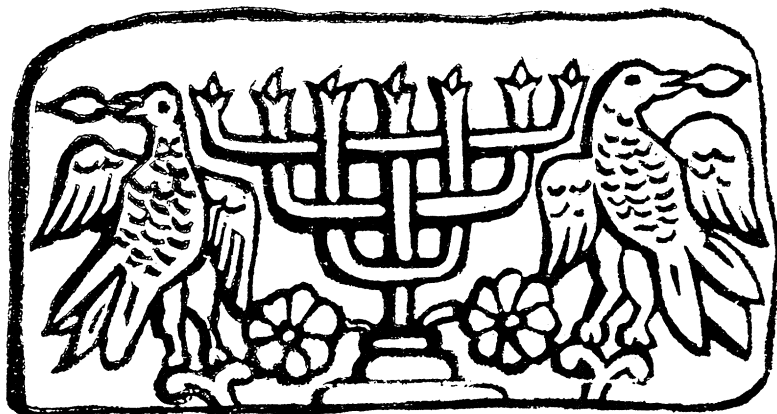
— „איך וועל אליין זאגן, ווי דער פֿירשט זאל מיך באשטרעפֿן:
 די צונג וואָס האָט געזאָגט אַ ליגן זאל אָפּגעשניטן ווערן!“
 — „ניין!“ — האָט געענטפֿערט דער פֿירשט, — „די צונג האָט
 ניט געזאָגט קיין ליגן און מע דארף זי ניט באשטרעפֿן. דיניע פֿים
 האָבן ניט געפֿאלגט און זיי זינען ניט געקומען צו מיר — זיי וועל
 איך לאָזן אָפהאַקן!“
 און דער פֿירשט האָט געהייסן אַז מע זאל אָפהאַקן רב אַמנונען
 ביידע פֿים.

ווען רב אַמנון איז געקומען צו זיך, איז ער געווען צופֿרידן: ער
 האָט געזינדיקט און איז געוואָרן באשטרעפֿט! איצט איז ער געווען
 רואיק.

אין אַ פֿאַר טעג אַרום איז געווען ראָש-השנה. האָט רב אַמנון
 געהייסן אַז מע זאל אים טראָגן אין שול אַרײַן. אין שול האָט רב אַמנון
 געזאָגט אַ גייע, זייער שיינע תּפֿילה. אלע ייִדן האָבן אויסגעהערט
 די תּפֿילה. זי איז זיי געפֿעלן געוואָרן, און פֿון דעמאלט אָן, ווען עס
 קומט ראָש-השנה, זאָגט מען די זעלביקע תּפֿילה. זי הייבט זיך אָן מיט
 די ווערטער: „לאַמיר דערציילן די הייליקייט פֿון דעם טאָג וואָס
 ער איז פֿאַרכטיק און שרעקלעך.“

ייִדן האָבן קיין מאל ניט פֿאַרגעסן רב אַמנונען וואָס האָט אַזוי
 טייער געהאַלטן זײַן גלויבן.

(א מעשה פֿון מיטל-עלטער)

א יום-כיפור מעשהלע

שוין תפילה-זכה אפגעזאגט
 מיט טרערן און פוונות...
 דער עולם צו פל-נדרי שוין
 מאכט זיפצנדיק הכנות...
 דאך ליידיק איז די מזרח-שטאט
 פֿון אלטן רב' ר' ניסן;
 דער גבאי שיקט דעם שמש שנעל
 די סיבה זיך דערוויסן...

מינוטן, שעהן ציען זיך
 ווי קריכנדיקע שלאנגען,
 א וויסטע אנגסט באפאלט די שול
 און דריקט דאס הארץ מיט צוואנגען.

דער חזן שטייט אין קיטל בלאם
 און מישט די סחזור-בלעטער...
 די וואקסליכט שפריצן אין דער שטיל,
 די נאכט ווערט שפעט און שפעטער...

נו, אט איז שוין דער שמש דא:
 — „זאגט, וואס פאסירט האט, שנעלער?“
 דער שמש סאפעט און דערציילט:
 — „אין שול-גאס פֿון א קעלער —
 דערהער איך פלוצעם א געזאנג,
 א זיס פל-נדרי-ניגון,
 ווי עמעצער וואלט דאוונגענדיק,
 אן עפעלע פֿארוויגן...“

איך גיי אראפ און טו א קוק —
 איך בין פֿון שרעק פֿארגאנגען...
 ר' ניסן שטייט און וויגט א קינד
 מיט הייליקע געזאנגען...

די מאמע איז אוועק אין שול
איר הארץ דארט אויסצוגיסן,
און ס'קינד דאס, נעבעך, שרניענדיק
די גאל זיך אויסגעריסן...

נו, קלערט איר וואס? דער גרויסער רב,
דער גרניז, דער עוקר הרים,
דערהערט דאס קול און נעמט דאס קינד
מיט ליבשאפט אויפן ארעם...

ער האט דאס קליינע נפשל
אין מלית אינגעמוליעט,
און זינגענדיק פל-נדרי אים,
געניאנטשעט און געליליעט..."

זינא ראבינאוויטש

די סופה, די סופה..

א.

סעדיהן איז געגאנגען זייער שלעכט אין דעם אראכישן שמעמל
אין תמין. אמת, ער איז ניט געווען דער איינציקער וועמען ס'איז גע-
גאנגען שלעכט אין דעם שמעמל, עס האבן געוואוינט דארט א סך יידן,
אלע זיינען זיי געווען גוטע מייסטערס אין מאכן פון גאלד און זילבער
אוירינגלעך, נאזרינגען און מטבעות, וואס די אראבערינס טראגן אג-
געצויגן אויף דיקע פעדעס ווי קרעלן אויף דעם האלדו.
מייסטערס אויף זילבער און גאלד זיינען געווען מער ווי קונים. איז
ניט קיין וואונדער, וואס יעדער איינער פון די תימנער יידן פלעגט
זיך קלאגן אין אונט צו מעריב אדער שבת נאך הדלה אויף זיין ביי-
טערן גורל. טרויעריק זיינען געווען די לעצטע שבת-לידער זייערע.
„אוי, ווען ס'איז שמענדיק שבת אויף דער וועלט!“ — אזוי האבן
געטראכט די יידן פון דעם אראכישן שמעמל אין תימן. זיי איז אלעמען גע-
גאנגען שלעכט, נאר סעדיהן האט זיך אויסגעדוכט אז אים איז ערגער
פון אלעמען און דעריבער האט סעדיה באשלאסן איבערצוקלייבן זיך

אין א ווייטן אראכישן דארף, וואו מ'זינגען דא ווייניק יידן, ווייניק גאלד-
און זילבער-מינסטערס. אזוי אז מ'זאל קאנען פארדינען צום לעבן.
נראד האט מעדיה זייער גוט אנגעמראפן מיט זיין איבערציען
זיך אין דעם נייעם פלאץ. נאר איין גרויסן חסרון האט דאס דארף גע-
האט. די עמלעכע יידן וואס האבן דארט געוואוינט האבן מורא געהאט
פאר די אראכער. האבן זיי גערופן מעדיהן ניט, „אויפרייסן די אויגן“
פון די אראכישע שכנים, דאס הייסט אלץ מאן אין באהעלטעניש ווי
זיי, וועלכע האבן זייער מנין אין א קעלער, און ניט זינגען צו הויך
קיין זמירות און מלווה-מלפה-לידער ווי ער איז געוואוינט צו מאן...
מעדיה האט געפאלגט די נייע יידישע שכנים זינע, געצוימט די
שמים זינע בני קבלת-שבת, שבת צו נאכט, און בני דאוונען אין דער
קעלער-שול האט זיך אים ניט איין מאל אויסגעדוכט אז זיין שמים
ווערט דערשטיקט און ווען מ'לאזט אים וואלט ער זיך צעזונגען
אויף א קול און געלויבט דעם אייבערשטן פאר דער גומער פרנסה אין
דעם נייעם פלאץ. ער איז גענוג שולדיק גאט, און ווען מ'לאזט אים
נאר! ...

ב.

אבער וואס זאל ער מאן? גאט וועט מוזן דערפילן זיין הארץ אין
זיין שמילער תפילה אין קעלער. מעדיה האט געפראוועט ראש-השנה
און יום-כיפור אויפן שטילסטן אופן, אבער נאך יום-כיפור האט ער
באשלאסן אז א סופה מוז ער אויפשטעלן, צי זינע יידישע שכנים ווילן
צי ניט! אן א סופה? איז דען געהערט געווארן אזא זאך, — א ייד
אן א סופה? א סופה ווארפט זיך אין די אויגן? ווער מ'וויל ניט, וועט ניט
קוקן אויף איר און וועט ניט אריינקומען זיצן אין סופה! אבער איין
סופה כאטש מוז דאס שמעמל האבן! האט מעדיה באשלאסן אויפצו-
שמעלן א סופה איינער אליין, אויב אנדערע האבן מורא.
מעדיה האט זיך גענומען צו דער סופה גלייך אויף מארגן נאך
יום-כיפור. שווער האט ער געארבעט, אבער אויפגעשטעלט האט ער
א סופה וואס קיין שענערע קען גארניט זיין. באהאנגען זי מיט טע-
פעכער און מיט פרוכט פון תימן און ארץ-ישראל פון אלערליי קאלירן
און מ'האט זיך געדוכט מעדיהן אז די קאלירן באצויבערן אפילו די זון
וואס כאפט א קוק דורך דעם סך פון דאך און גיט א שמייכל, אזוי ווי
זי זאל זאגן: „ניט שלעכט, מעדיה! גארניט שלעכט!“ מעדיהס הארץ
איז געווען איבערגעפילט מיט פרייד! ווען מ'לאזט אים, וואלט ער
זיך צעזונגען אזוי, אז אפילו די אראכישע שכנים וואלטן געמוזט מיט

אים מיזוינגען! אבער גיי זינג, אז זיי זאגן „לא“ — מען טאר ניט!
סעדיה האט שמילערהייט געווארט אויפן יום-טוב ווען ער וועט
ניט נאר זיצן אין סופה נאר אפילו בלייבן אין איר שלאפן...

ג.

אבער ווען אלץ איז שוין געווען פארטיק פאר דעם טייערן יום-
טוב, האט אויסגעבראכן א מדבר-שטורעם — האמסין. וואלקנס זאמד
פון אויבן, כוואליעס זאמד פון אונטן. ס'מויל און די נאזלעכער פול מיט
זאמד, די אויגן ווערן פארשאטן, און ס'דוכט זיך אז זאמדמילן דרייען
זיך איבערן דערפאל און ווילן פארדרייען און פארשלעפן יעדן, וועלכער
דערוועגט זיך ארויסצוגיין פון הויז...

„די סופה, די סופה...“ — קרעכצט סעדיה און טוליעט זיך צום
בעט.

א שרעקלעכע נאכט, א לאנגע נאכט, די לענגסטע וואס סעדיה
האט ווען דורכגעלעבט... נאר פאר טאג, נאך דעם ווי ער האט איבערגע-
חזרט אלע קאפיטלעך תהילים וואס ער האט געוואוסט פון אויסנוויי-
ניק נאך א מאל און נאך א מאל, האט ער איינגעדערעמלט. אויפגעכאפט
זיך, האט שוין די זון אריינגעקוקט אין זיין וואוינונג. די סופה — איז
געווען זיין ערשמער געדאנק, און ער איז ארויסגעלאפן מיט שרעק
אין הארצן זען דעם חורבן וואס דער האמסין האט אנגעמאכט. אפשר
זינען טאקע די יידן געווען גערעכט ווען זיי האבן געטענהט אז מ'דארף
ניט קיין סופה? ניט אויפרייסן די אויגן פון די שכנים!

טראכטנדיק אזוי איז סעדיה ארויס פון הויז. ווי פארוואנדערט איז
ער געווארן ווען ער האט דערזען א סך מענטשן שטייען ארום זיין סופה
און אינעווייניק, יידן און אראבער... האט עפעס געטראפן? ווי אין
א הלום זעט סעדיה אז די סופה שטייט אויסגעפוצט ווי פאר דעם
האמסין. אלץ ווי געווען, גלייך ווי גארניט, גלייך ווי דער האמסין האט
ניט אויסגעריסן אלע ביימלעך און צווינגלעך פון דארף. סעדיה שטייט
און באוואונדערט די סופה, די ארומיקע מענטשן...

„מין אללא! מין אללא!“ זאגן די אראבער צו אים און ווייזן אן
אויף דעם סכך וואס ליגט אזוי שיין און רואיק אויפן דאך פון דער
סופה און דורך וועלכן ס'זיפן זיך דורך די שטראלן פון דער זון. „מין
אללא!“ (פון גאט) חזרן איבער אלע און קוקן אויף סעדיה מיט פבוד
און ליבע...

און ער שטייט און קוקט אויף זיין סופה וואס האט איבערגעלעבט

דעם שרעקלעכן האַמסין און זײַן האַרץ ווערן פֿול מיט לויב און גע-
זאַנג צו גאַט...

— „וואָס שווינגסטו, סעדיה? — שרײַען צו אים זײַנע שכנים —
„גאַט האָט דיך אזוי ליב און דו שווינגסט?!“

אַבער סעדיה איז פֿון שטענדיק אַ שווינגער. ריידן האָט ער קיין
מאַל נישט געקאַנט און קאַן אויך היינט נישט. ער קאַן נאָר זינגען. און
סעדיה צעזינגט זיך אזוי אז דאַס גאַנצע דאַרף האָט געהילכט מיט זײַן
לויב צו גאַט...

ש ל ו מ - ע ל י כ ם

די פֿאַן

א.

קינדער! איך וועל אייך דערציילן אַ מעשה מיט אַ פֿאַן, ווי אזוי
איך, אַן אַרעמאַנס אַ יינגל, האָב באַקומען אויף שמחת-תּורה אַ פֿאַן,
ווי שווער זי איז מיר אָנגעקומען און ווי גרינג איך האָב זי פֿאַרלוירן.
איך בין געווען נאָך גאַר אַ קליין יינגעלע, האָט מען מיך גערופֿן
„טאַפּעלע טומעריטו“, דאַס הייסט „קאַפּל קוקעריקו“. ווייסט איר
פֿאַר וואָס? ווייל ערשטנס האָב איך געהאַט אַ דין קוויטשיק קולכל,
ווי אַ יונג האַנעכל, וואָס האָט נאָר וואָס אָנגעהויבן צו קרייען. און
צווייטנס האָב איך נישט געקענט אויסרעדן קיין „קוף“ און קיין „גימל“,
און ווי אויף צו להכעיס האָט מיין טאַטע געדאַרפֿט הייסן קלמן (קאַל-
מען), מיין טאַטע גימל קלמנס, איך — קאַפּל גימל קלמנס.

— יינגל! ווי אזוי רופֿט מען דיך?

— מיך? טאַפּל דימל טלמנס...

— העכער אַ ביסל!

— טאַפּל דימל טלמנס...

— נאָך העכער!

איך שרײַ הויך, אויף אַ קול:

— טאַפּל, דימל טלמנס!

דער עולם לאַכט.

דער עולם לאַכט — און איך וויין.

איך וויין נישט פֿון דעם, וואָס מע לאַכט פֿון מיר, נאָר דערפֿאַר וואָס
מע שלאַגט מיך; אימלעכער, ווער עס האָט גאַט אין האַרצן, דער

שלעגט מיך: דער טאטע, די מאמע, די שוועסטער. דער רבי, די תלמידים; מע לערנט מיך, איך זאל רעדן „ווי א מענטש“ ...

ב.

האבן אויף שמחת-תורה א פֿאן, טאקע וואס א פֿאן הייסט, א פֿאן מיט א שטעקעלע, פֿון אויבן אן עפל, אינעם עפל א ליכטל — דאס האט בני מיר דעמאלט אויסגעוויזן אזא גליק, אזא גליק, וואס איך האב מורא געהאט אפילו צו טראכטן פֿון דעם. קארג גומע זאכן איז פֿאראן אויף דער וועלט? למאי ס'זיינען פֿאראן אזעלכע יינגלעך אין חדר, וואס פֿארמאגן געלט אויף צו קויפֿן א מעסערל, א בייטעלע, א שטעקעלע! למאי ס'זיינען פֿאראן יינגלעך אזעלכע, וואס עסן ווייסע בולקע אין דער וואכן ... אזא מזל!

אוי, קינדערלעך, איך האב קיין ווייסע בולקע אין דער וואכן קיין מאל ניט געגעסן! איך בין גערן געווען, אז איך האב געהאט שווארץ ברויט צו זאט. איך האב ניט געוואוסט דעם טעם, וואס הייסט אפעסן אזוי, אז איך זאל טאקע באלד ניט קאנען עסן נאך א מאל.

הינט ווער שמועסט האבן בני זיך אין קעשענע א קאפיקע, אן אייגענע קאפיקע, — דאס האט זיך מיר אפילו ניט געהלומט.

און שטעלט זיך פֿאר, אז איך, קאפל קוקעריקו, ווער מיט א מאל א גביר און באקום מיין אייגנס צוויי און צוואנציק קאפיקעס. אפֿשר מיינט איר א נס — א פריץ האט פֿארלוירן און איך האב געפֿונען? האט איר דווקא ניט געטראפֿן. איך האב זיי, שווער איך איך, פֿארדינט, פֿארהארעוועט מיט מינע אייגענע ... פֿים.

דאס איז געווען פורים, האט מיך מיין טאטע — דער אונטער-שמש פֿון שול — געשיקט איך זאל צעטראגן דעם שלח-מנות צווישן די באלעבאטים. האב איך גענומען דאס טעלערל מיטן פֿלעדל, ארומגעטראגן דאס פֿון שטוב צו שטוב צווישן אלע באלעבאטים, געקנאטן מיט די בארוועסע פֿים די קאלמין, גליטשיקע בלאטע, און פֿון די גראשנס, וואס מען האט מיר געשענקט פֿארן וועג, האב איך געמאכט א זילבערנעם פֿערציקער מיט פֿיר גראשנס.

איז געבליבן בני מיר, איך זאל איבערלאזן דאס געלט אויף סופות — זיך קויפֿן א פֿאן.

ג.

— מזל-טוב! טאפעלע טומעריטו האט א פֿאן! שלום עליכם, א גומער ייד!

אזוי האט מיך חברה באגעגנט, אז איך בין געקומען אויפֿן שול-הויף מיט מיין פֿאן.

איך באטראכט אלע פֿאָנען און וואָרף אַ קוק אויף מיין פֿאָן —
ווער? וואָס? ווען? ווי קומען זייערע פֿאָנען צו מיין פֿאָן?

ערשטנס, די פֿאָן אליין. ביי קיינעם שטייט זי ניט אזוי גלייך
אַריינגעזעצט אין שטעקל, אז מע זאל אַרויסזען ביידע זייטן. ביי
קיינעם איז ניטאָ אזאָ גלייך, קיילעכדיק שטעקל. ביי קיינעם איז ניטאָ
אזאָ רויטער, גלאַטער עפל. ביי קיינעם איז ניטאָ אזאָ שיינ געראַטן
ליכטל. איך מאַך אַ פֿאַרגלייך צווישן מיין פֿאָן און די אלע איבעריקע
פֿאָנען — און מיין האַרץ ווערט פֿול מיט פֿרייד. עס מאַלט זיך מיר
אויס, אז איך וואַקס און וואַקס העכער און העכער, לענגער און ברייטער.
די פֿיס טראָגן מיך. עס גלוסט זיך מיר לאַכן, שרײַען, קוויטשען, כאַפֿן
אַ טענצל...

— אַנן, ווייז נאָר! — רופֿט זיך אָן צו מיר יואליק דעם נגידס
און בלינכט שטיין פֿאַרגאַפֿט.

ער באַקומט מיין פֿאָן, איך באַקוק זיין פֿאָן. „אויך מיר אַ פֿאָן!“
— טראַכט איך מיר. — „אויך מיר אַ שטעקל!“ איך זע, אז ער איז אָן
אויפֿגעקאַכטער, נאָר איך מאַך זיך ניט וויסנדיק און קוק פֿלומרשט
אָן אַ זייט.

— קאַפּל! — מאַכט ער צו מיר — וואו האַסטו גענומען אזאָ שיינ
שטעקעלע?

— האָ? — זאָג איך און דריי זיך אויס צו אים מיטן פנים.
— וואו האַסטו דערטאַפֿט, — זאָגט ער נאָך אַ מאָל, — אזאָ
שטעקעלע?

— וואָס איז דען? — זאָג איך אים, — ווילסט זיך אפֿשר בייטן
אויף דיין טשונאַק?...

יואליק פֿאַרשטייט דעם שטאַך. ער טוט אַ גלאַנץ מיט די אייגלעך,
לייגט אַריין די האַנט אין קעשענע און טרעט אָפֿ. איך קוק אים נאָך
און קוועל, עס קומט מיר צו אַ שטיק געזונט. איך זע ווי ער רופֿט אָפֿ
נחמיהן מיטן קרומען פֿיסל אויף אַ זייט און סודעט זיך מיט אים און
ווינקט אויף מיר מיט די אויגן. איך זע גאַנץ גוט, נאָר איך מאַך מיך
ניט וויסנדיק. אין אַ מינוט אַרום גייט צו צו מיר נחמיה מיטן קרומען
פֿיסל, האַלט יואליקס פֿאָן מיטן קרומען שטעקל און רופֿט זיך אָן צו
מיר:

— גיב מיר אַנצינדן דאָס ליכטל, מיינס האַט זיך פֿאַרלאָשן.

— ס'איז דען דיין פֿאַן? — און בייג אים אָן מיין פֿאַן מיטן ליכטל,
— איך ווייס דאָך וועמעס פֿאַן דאָס איז...
און איידער איך קוק זיך אַרום, טראַגט צו נחמיה זיין אָנגעצונדן
ליכטל צו מיין פֿאַן און מיין פֿאַן צינדט זיך אָן, טוט אַ פֿלאַקער, פֿ—פֿ—פֿו,
— אויס פֿאַן.

ווען עס פֿאַלט אַראָפּ פֿון הימל אַ שטיין גלייך מיר אין קאַפּ
אַרײַן; ווען אַ ווילדע חיה פֿאַלט אָן אויף מיר און וויל מיך פֿאַרצוקן,
אַדער ווען עס קומט מיר אַנטקעגן אַ מת אום האַלבע נאַכט און
וויל מיך וואַרגן — וואַלט מיין שרעק נישט באַדאַרפֿט זיין אזוי גרויס,
ווי בשעת איך האָב דערזען מיין נאַקעט שמעקל מיט דער אָפּגעברענ-
טער פֿאַן. עס האָט זיך אַרויסגעריסן בני מיר פֿונעם האַרצן אַ געשריי:
— אוי וויי, מיין פֿאַן! מיין פֿאַן! מיין פֿאַן!...

עס האָבן זיך אַ גאַס געטאַן טרערן פֿון מיניע אויגן. די גאַנצע
וועלט איז פֿאַר מיר געוואָרן פֿינצטער. דאָס שמעקל מיטן עפל מיטן
ליכטל זיינען אַרויסגעפֿאַלן פֿון מיניע הענט, און איך האָב מיך געלאָזט
גיין, איך ווייס אליין ניט וואוהיין. איך גיי און גיס און גיס מיט הייסע
ביטערע טרערן. איך ברעך די הענט און באַוויין מיין פֿאַן, ווי מע באַ-
וויינט אַ שויטן, און איך קום צו גיין אַהיים איינער אליין, אָן אַ פֿאַן,
און איך פֿאַרקלייב מיך אין אַ ווינקעלע, און אין דער פֿינצטער זייך איך,
דעם קאַפּ צווישן די קני און וויין שטילערהיים, קיינער זאָל ניט הערן.
און איך פֿרעג בני גאַט אַ קשיא:

— גוואַלד, גוואַלד, רבּונו-של-עולם! פֿאַר וואָס קומט דאָס מיך?
פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען?!

**

אויפֿן אַנדערן יאָר האָב איך געהאַט אַ פֿאַן נאָך אַ שענערע, מיט
אַ שענערן שמעקל, מיט אַ שענערן עפל און בין דווקא געווען אין שול
אויבן אָן מיט אַלע באַלעבאַטישע קינדער. די ליכט האָבן געברענט.
מיין פֿאַן האָט געשניטן. יודן זיינען געגאַנגען מיט הקפות. ווייבלעך
און מיידלעך האָבן געקושט די תּורה, געשפרונגען אין פנים אַרײַן און
געשרייען מיט אַ קוויטש: „דערלעכט איבער אַ יאָר! דערלעכט
איבער אַ יאָר!“ — „גם אַתּם! גם אַתּם!“
קינדער, גם אַתּם.

אין דער גרויסער שטאט

מאני לייב

מאני לייב

די נויט

אין ברוקלין אין א שטיבל,
אן ווענט און אן א דאך,
האט זיך געוואוינט אן ארעמאן
מיט קינדערלעך א סך.

און דארט ביי זיי אין שטיבל
איז ניט געווען קיין ברויט,
ווייל דארט, אין שטיבל, האט מיט זיי
געוואוינט די ביזע, גרויע נויט.

דער ארעמאן פלעגט אויפשטיין
אז שלאפן פלעגט די וועלט,
און גיין צו פֿום ביו אין ניו-יאָרק
פֿארדינען עפעס געלט.

און אז די זון פֿלעגט אויפֿגיין
און ביז די זון פֿאַרגייט —
די קינדער פֿלעגן וויינען שטאַרק :
— אוי, מאַמע, מאַמע, ברויט !

די גרויע נויט פֿלעגט זיצן
בײַם אויוון אויף אַ שטיין
און זען אַליץ און פֿרייען זיך
און שאַרפֿן מיט די ציין.

די מאַמע פֿלעגט דאָס זען
און וויינען שטילערהייט
און טרייסמן אירע קינדערלעך :
— וואָס דאַרפֿט איר, קינדער, ברויט ?

איר ווייסט דאָך, אז דער טאַמע
איז אין ניו-יאָרק אַוועק.
ער וועט אייך ברענגען פֿון ניו-יאָרק
צוויי גרויסע, פֿולע זעק, —

צוויי פֿולע זעק מיט חלות,
מיט עפל און מיט ניס,
מיט קיכעלעך און מיט שאַקאַלאַד
און טאַרט ווי האַניק זיס.

די קינדער פֿלעגן הערן,
זיי האַבן זיך געפֿרייט,
און פֿלעגן שוין דעם גאַנצן טאַג
ניט בעטן מער קיין ברויט.

און שטילינקע און גוטע,
געוואָרט ביז שפעט בײַ נאַכט
און זען צי דער טאַמע האָט
צוויי זעק אַהיים געבראַכט !

דער אַרעמאַן פֿלעגט קומען
בײַ נאַכט, פֿאַרזאָרגט און מיד,
און זאָגן צו די קינדערלעך :
— היינט האָב איך גאַרנישט ניט.

די קינדער נעמען וויינען:
— אוי, ברויט, א שטיקל ברויט!
דער טאטע שווייגט, די מאמע זיפצט
און ווינטשט אויף זיך דעם טויט.

די גרויע נויט ביים אויוון —
זי זיצט זיך אויף איר שטיין,
און זעט אלץ, און פרייט זיך אלץ,
און שארפט זיך אלץ די ציין.

נאר איין מאל האט געטראפֿן,
געשלאפֿן איז די וועלט,
דער אַרעמאָן גייט אין ניו-יאָרק
פֿאַרדינען עפעס געלט.

אַט ערשט איז ער פֿון שטיבל
צו פֿום אַזוי אַוועק, —
און פּלוצלונג קומט ער באַלד צוריק
און טראַגט צוויי פֿולע זעק.

צוויי פֿולע זעק מיט חלות,
מיט עפל און מיט ניס,
מיט קיכעלעך און שאַקאַלאַד
און טאַרט ווי האַניק זיס.

און נעמט די קינדער וועקן, —
ער וועקט זיי און ער לאַכט:
— שמייט אויף, איר ליבע קינדערלעך,
זעט וואָס איך האָב געבראַכט!

נו, האַט מען דאָס אין שטיבל
אַ ביסל זיך געפֿרייט! —
נאר ניט געפֿרייט האַט זיך מיט זיי
די בייזע, גרויע נויט.

פֿון שרעק איז זי געוואָרן
א קליינע, קליינע גריל,
און איז פֿאַרקראַכן אונטערן דיל
און האָט צעוויינט זיך שטיל.

נֶפֶת לִי גֵרָאָם

דזשין גייט אַרבעטן

א

דזשין האָט געענדיקט פֿאַבליק-סקול. ער איז דעמאָלט אלט געווען
13 יאָר. ער איז געווען הויך און שלאַנק, און האָט אויסגעזען עלטער
ווי ער איז געווען, און האַלטן האָט ער זיך געהאַלטן פֿאַר אַ גאַנצן
מענטשן.

דזשין האָט ליב געהאַט די שול און ער האָט זיך אַלע מאל גע-
לערנט מיט חשק. דאָך האָט ער ביי זיך אָפּגעמאַכט צו גיין אַרבעטן.
וואָרעם ער האָט געזען ווי שווער זײַן פֿאַמער אַרבעט און ס'איז קיין
מאל נישט פֿאַראַן וויפֿל מע באַדאַרף האָבן פֿאַר אַלעמען. אַ מאל איז
אַפֿילו נישטאָ גענוג עסן פֿאַר אַלעמען, און אז עס קומט צום שלאַפֿן —
מוז מען ליגן צוויי און אַ מאל דריי צוזאַמען.

די מוטער איז אַפֿילו קעגן דעם, אַז דזשין זאל גיין אַרבעטן. זי
וויל דזשין זאל ווײַטער לערנען און עפעס אויסשטודירן. נאָר אז אַ
דרייצניערק ייִנגל זאל גיין אַרבעטן, דאָס איז אַמאָליקע יאָרן — און
אַפֿילו הייַנט צו טאָג — גאַרנישט קיין נײַם.

פֿאַראַן טוויזנטער און הונדערט טוויזנטער ייִנגערע קינדער, וואָס
גייען אַרבעטן. (אַמאל זײַנען געווען נאָך מער.) און אַ סך קינדער
ווערן פֿאַרטריקנט און פֿאַרוועלקט פֿאַר דער צײַט און שטאַרבן.
דזשין דערמאַנט זיך אַן זײַן חבֿר, דעם קליינעם בילי, וואָס איז גע-
גאַנגען אַרבעטן צו 9 יאָר און איז געשטאַרבן ביי דער אַרבעט.

ב.

בילי איז געווען אַ שייַנער, און ער האָט געקענט דערציילן וואונ-
דערלעכע מעשיות. אַלע האָבן געזאָגט, אַז בילי וועט אויסוואַקסן אַ
פֿאַעמ. אַ, זײַנע מעשיות! דזשין געדענקט זיי ביזן הייַנטיקן טאָג.

איין מאל קומט בילי צו לויפן אין מקול, רופט צונויף אלע זיינע פריינד און דערציילט זיי א מעשה, א מאדנע מעשה, ווי ער איז ביי נאכט געפלויגן צו דער לבנה. קיינער האט אים נישט געוואלט גלייבן, נאר בילי האט זיך געהאלטן ביי זיינעם.

ביי נאכט איז צו אים געקומען א קליין מענטשעלע, א קארליקל מיט א לאנגער בארד, האט אים געהייסן זיך אנטאן און גיין מיט אים. נאר די טיר איז געווען פארשלאסן, און דורכן קוימען האט ער נישט געוואלט קריכן, ווייל ער וועט זיך אויסשמירן. וואס טוט מען? ערשט — די סטעליע עפנט זיך אויף און זיי גיבן זיך א הייב אויף און ארויס אין דרויסן גלייך אויפן דאך.

דערווייל דערזעען זיי — א וואלקן שווימט איבערן דאך. זאגט דאס קארליקל:

— וואלקן, ליבער וואלקן, ווילסטו אונדז אוועקטראגן צו דער לבנה?

— אונדאי, — זאגט דער וואלקן, — פאר וואס נישט? זעצט אייך אויף און האלט אייך גוט צו, איר זאלט נישט אראפפאלן.

בילי און דאס קארליקל האבן זיך ארויפגעזעצט און דער וואלקן איז אוועק ווייטער. ער איז געפלויגן וואס א מאל גיכער און העכער און העכער, ביז די ערד איז געווארן קלענער און קלענער און די לבנה — אלץ גרעסער.

און אז זיי זיינען אנגעקומען אויף דער לבנה, ערשט — בילי גיט א קוק — אלץ איז קאפויער, מיטן קאפ אראפ און מיט די פיס ארויף. דער בלויער הימל איז אונטן, און אויבן איז די גרינע ערד; די צווייגן פון די ביימער שטעקן אין דר'ערד, און די ווארצלען ציען זיך אין דער הייך; די זון שיינט ביי נאכט, און ביי טאג שיינען די לבנה מיט די שטערן.

און אפילו די באשעפענישן, די חיות, די פייגל און די פיש, זיינען דארט קאפויער. די פייגל שווימען ארום אין וואסער, די פיש פליען ארום אין דער לופטן, די חיות גייען ארום מיט ביקסן און כאפן מענטשן, און די מענטשן לעבן אויף ביימער און אין היילן און אין גריבער.

נאר דאס וואונדערלעכסטע איז דארטן מיט די מענטשן: זיי זיינען גרויס און אלט, ווען זיי ווערן געבוירן. וואס א יאר ווייטער ווערן זיי קלענער, זיי וואקסן צוריק און נידעריקער, ביז זיי ווערן קליינע קינדער; און דערנאך ווערן זיי אזוי קליין ווי שרעטעלעך — א פיינגער

די גרייס. נאָר אַן אמת געלעכטער איז דאָרטן צו זען, ווי די קינדער באַשמראַפֿן די עלטערן, ווען די עלטערן פֿירן זיך ניט אויף גוט.

און נאָך עפעס: די עלטערן זיצן דאָרטן אין דער היים, גייען אין שול אַרײַן זיך לערנען, און די קינדער גייען פֿאַר זיי אַרבעטן. די אלטע לײַט גייען אין מלחמה אַרײַן, און די יונגע פֿירן פּאַליטיק און האַלטן רעדעס.

און מלחמה פֿירט מען דאָרט אַזוי: אַז מע קומט אויפֿן שלאַכט-פֿעלד — נעמט מען שיסן זיך אַליין. און יענע אַרמיי, וואָס האָט מער געשאַמענע — געווינט.

ג.

בילי דערציילט און דערציילט וואונדער איבער וואונדער. אלע האָבן געמיינט, אַז בילי וועט אויסוואַקסן אַ גרויסער פּאַעט, אַ שרײַבער. נאָר בילי איז אין גאַנצן ניט אויסגעוואַקסן.

בילי איז אַוועק אַרבעטן. וואַרעס ביליס עלטערן, זײַנען געווען אַרעס, און זיי האָבן אים געמוזט שיקן עפעס פֿאַרדינען. בילי איז גע-גאַנגען אַרבעטן אין אַ פֿאַבריק.

אײַן מאַל, אין זײַער אַ הייסן זומערטאָג, איז בילי דאָרטן קראַנק געוואָרן. מען האָט אים גלײַך אַוועקגעפֿירט אין אַ שפּיטאַל. אויפֿן צווייטן טאָג, אַז דושין איז געקומען זען בילי, האָט מען אים ניט אַרײַנגעלאָזט. מען האָט אים געזאָגט, אַז בילי שלאָפֿט. דושין האָט געוואַלט צוואוואַרען, נאָר מען האָט אים געזאָגט, אַז בילי וועט שלאָפֿן — וועט שוין אײַביק שלאָפֿן.

דושין דערמאַנט זיך נאָך אַ סך זאַכן פֿון זײַן חבֿר בילי. ער טראַכט אויך פֿון די אַנדערע קינדער, וואָס מוזן גיין אַרבעטן אַנשאַט לערנען און שפּילן. ער דערמאַנט זיך, ווי פֿאַר אַ יאָרן זומער זײַנען פֿופֿציק קינדער פֿאַרהלשט געוואָרן בײַ דער אַרבעט אין דער פֿאַבריק און ווי מען האָט זיי אַרויסגעטראָגן האַלב טויטע. נאָר די אלע זאַכן שרעקן דושין ניט אַפּ. ער האָט בײַ זיך אַפּגעמאַכט צו גיין אַרבעטן און העלפֿן זײַנע עלטערן.

ניו-יאָרק אין דער פֿרי

עס איז שיין אזוי זען אין דער פֿרי,
ווי די גאַס ווערט דערוואַכט צו איר מי,
און מי יונג און מי גרויס און מי קליין —
אַלע לאַזן זיך איינציקווייז גיין.

גייט אַ מיידל אין מאַנטל און הוט,
אויף איר פנים דער חלום נאָך רוט;
אויף די ליפן אַ שמייכל זיך וויגט,
אַבער זי האַט זיי ביידן באַזיגט . . .

און עס יאָגט זי אַ צווייטע באַלד אָן,
האַט אַ שמייכל אַ ליבן געמאַן;
און צערעדט זיך פֿון קליידער און היט,
און פֿאַרשווינדן מיט איידעלע טריט.

גייט אַ מאַן מיט אַ יונגן געזיכט,
אויף זיין פנים דאָך זאַרגן און פֿליכט;
ער דאַרף שפּניזן אַ ווייב מיט אַ קינד —
זינע טריט — אזוי אַניליק, געשווינד.

אויך די קינדער — זיי פלאַנטערן מיט,
מיט די ליבע, די קלייניקע טריט . . .
און די מוטערס באַגלייטן ביים זינט,
אין דער שול — זיי צו מאַכן פֿאַר לינט.

רפאל סאיער

פיס-מיידלעך

גאולה און משיח

ה. לייזיק

ה. לייזיק

אונדזער תלום

אין דער וויסמעניש פֿון מדבר
שטייט משיח פֿארשמידט אויף אַ קייט,
ער שטייט און ווארט אין האַפֿענונג
ביז מענטשן וועלן ווערן גרייט

מיט זייער האַרץ און מוח,
מיט זייער פֿארבענקטן בליק,
אז ער, משיח, זאל קומען
און ברענגען פֿרײַהייט און גליק.

אזוי פֿלעגן בני אונדז אין שמעטל
דערציילן די אלטע לײַט,
און יעדער מאַל פֿלעגן זיי זאָגן:
— „א, הלוואי קומט שוין די צײַט.“

און איך, א יונגל, פֿלעג הערן
די רייד פון די אַלמע לײַט,
פֿלעג איך מראַכטן פֿאַר זיך אין שטילקײט,
אַז ס'איז שוין לאַנג געקומען די צײַט.

און אויב אַיעדער דאַרף גרײַט זײַן —
בײַן איך יעדע רגע גרײַט
צו גײַן צו משיח אין מדבר
און באַפֿרײַען אים פֿון דער קײַט.

נאָר זאָלן די לײַט מיר זאָגן
ווי קומט מען צום מדבר צו ?
אַבער קײַנער קאַן מיר נײַט זאָגן,
ווייל קײַנער ווײַסט נײַט אַוואָ.

פֿלעג איך תּפֿילה טאָן אין האַרצן :
— „זאָל מײַן וואָרט צו דיר דערגײַן,
קײַנער ווײַסט נײַט וואו דײַך געפֿינען —
טאָ געם און קום אַלײַן.

ווייל זעסט דאָך — עס וואַרטן אַלע
אויף דיר, פֿון קלײַן ביז גרויס,
זײַ מראַגן דאָס האַרץ דיר אַנטקעגן,
און קוקן זײַערע אויגן אויס.“

אַזוי פֿלעג איך טאָן תּפֿילה —
כ'געדענק עס פֿון קלײַנווייז אָן.
אַפֿילו איצט, ווען איך בין אַ גרויסער,
הער איך נײַט אויף די תּפֿילה צו טאָן.

אויך איצט הלום איך דעם הלום
צו באַפֿרײַען משיחן פֿון קײַט,
איך זוך אים איבער אַלע וועגן,
און בין שמענדיק פֿאַר אים גרײַט.

און אַז איך קאַן אים נײַט געפֿינען —
רוף איך פֿון יעדן וועג :
— „איך וואַרט אַפֿילו אַז דו זאַמסט זיך,
וועל וואַרטן בײַזן סוף פֿון די טעג.“

דער חלום פֿון יונגע יארן
איז שטארקער פֿון אלטער וואָר,
די וואָר אליין זאָל ווערן
דער חלום פֿון אַ נייעם דור.

אַ ייִדיש קינד זאָל קיין מאָל
ניט אויפֿהערן צו זײַן גרייט
צו זוכן די טריט פֿון משיח
און אָפּכינדן אים פֿון דער קייט.

ק ר ע פ ל י א ק

אַ לויב צו גאָט

נאָכט. פֿון געלעגער הייבט זיך שטיל אויף דער זיבניערקער
אַבֿרהאַמל. קוקט מיט שאַרפֿע אויגן צי דער טאַטע בײַ דער זײַט שלאָפֿט
שוין. שפּרײַזט אַריבער איבער אים און גייט שטיל אַרויס אין דער
צווייטער קאַמער.

אין שטוב איז פֿינצטער, נאָר דאָס קליינע קעראַסין-לעמפל אויפֿן
ווייסן טיש ברענט.

שטיל קומט אַבֿרהאַמל צו צום טאַטנס שאַפֿע ספֿרים, נעמט אַרויס
אַן אלטן ספֿר, קריכט אַרויף אויף אַ שטול, נעמט די פֿיס אונטער זיך,
צעעפֿנט דעם ספֿר אויפֿן טיש און הייבט אָן בלעטערן אין שיין פֿון
לעמפל.

ער מישט די פֿאַרגעלטע בלעטער ביז ער געפֿינט: דער ערשטער
בלוט-בלבול אין בלואַ: „אַ קריסט האָט עדות געזאָגט, אַז ער האָט
געזען, ווי אין אַ בײַנאַכט האָט אַ ייד אַרײַנגעוואָרפֿן אַ קינד אין טײַך
אַרײַן. און כאַטש עס האָט גאָר אין שטאַט ניט געפֿעלט קיין קריסטלעך
קינד, און כאַטש מען האָט געזוכט און מען האָט גאָר קיין גוף פֿון קיין
קינד ניט געפֿונען, דאָך האָט מען אויף די אײַנציקע בײַזע עדות פֿון
דעם קריסט, פֿאַרמשפט און פֿאַרברענט נײַן און דרײַסיק ייִדן.“

„ווען מען האָט די ייִדן געברענט לעבעדיקערהײַט, האָבן זײ פֿון
די פֿלאַמען אַרויסגעזונגען אַ לויב צו גאָט... און זײער קול איז געווען
דורכגעזאַפט מיט זיסקייט און מיט פֿרייד...“

ל. קרעסטין

א שוידער נעמט דורך דעם קליינעם אַברֶהמלען.
א בלכול געמאַכט, לעבעדיקערהייט פֿאַרברענט, און זיי האָבן גע-
זונגען צו גאַט. ווי קען מען דאָס זינגען, אזוי זיס זינגען, ווען מען ברענט
לעבעדיקערהייט ?

— „גוט, וואָס זיי האָבן געזונגען,“ — פֿאַרקלעמט זיך דאָס האַרץ
בני דעם קליינעם אַברֶהמלען — „דווקא זינגען, זיי אויף צו להכעים“ —
ער וואָלט אויך אזוי געטאָן...

ער וואָלט אויך געוואָלט זיין אזא... אָבער וואָלט ער געקענט
ברענען לעבעדיקערהייט און זינגען ? ...

געוויס. ער וואָלט זיך געלאָזט בראָטן לעבעדיקערהייט... און גלייך
טראַכט ער : אַפֿשר וואָלט איך ניט געקענט ? איך וועל פּרואוון.
דער קליינער אַברֶהמל רירט זיך צו מיט אַ פּינגער צו דעם אַנגע-
גלייטן גלאָז פֿון לעמפל, ווי ער וואָלט דעם פּינגער אין פֿייער אַרײַנ-
רוקן. ס'טוט אים אזא ברען, אז ער כאַפט צו דעם פּינגער. עפעס דער-
פּילט ער אַ האַרמע פֿרעמדע זאָך אויפֿן שפיץ פּינגער.

צוגעכאַפט, אָבער קיין געשריי ניט געטאָן, — טראַכט ער —
ער וועט פּרואוון נאָך אַ מאל.

אַברֶהמל קוקט שוין מערניט אין ספֿר, ער קוקט אין דער גליעני-
דיקער שיין פֿון לעמפל.

פֿאַר וואָס האָט ער צוגעכאַפט דעם פּינגער ?

אים פֿאַרדריסט. ער האָט ניט געדאַרפֿט צוכאַפֿן דעם פּינגער. און
ער וועט פּרואוון נאָך אַ מאל, און טאַקע אויפֿן הוילן פֿייער. ער וועט מיט
דער הוילער האַנט אַרונטערנעמען דאָס גלעזל און פּרואוון דעם פּינגער
אין דעם פֿייער. זיי האָבן אין גאַנצן געברענט, מוז ער קענען כאַטש
אַ פּינגער זיך לאָזן ברענען.

אַברֶהמל קוקט און קוקט אויף דעם צעגלייטן קנויט. דאָס קליינע
פֿלעמל צעוואַקסט זיך אין אַ גרויסן פֿלאַם. מענטשן-געשטאַלטן שיינען
אין פֿייער. רויטע, הונגעריקע פֿייערצונגען שפּרינגען אונטער, לעקן,
וויקלען אַרום די מענטשן-געשטאַלטן. אַלץ אַרום שפּרינגט, זידט, ברענט.
נאָר די מענטשן-געשטאַלטן שטייען אין אַ הייליקער שיין און זינגען...
אַברֶהמל הערט זיך צו מיט אַנגעשטרענגטע אויערן... אים דאַכט
זיך, אז ער הערט עפעס אַ געזאַנג פֿון אַ תּפּילה... אַ באַקאַנטער ניגון
הערט זיך אין דער נאַכט, און מיט צעעפֿנטע אויגן קוקט ער אין
פֿייער אַרײַנ...

ט ר י י ט

פֿיר גרויסע תנאים זײַנען געגאנגען אין וועג קײן רוים : ס'איז נאך געווען ווייט פֿון דער שטאָט, דערהערן זיי שוין דעם פֿריילעכן גאסנרויש פֿון רוים. הייבן אָן דרײַ תנאים צו וויינען, נאָר דער פֿערטער מער, ר' עקיבֿא, לאַכט.

— „וואָס לאַכסטוּ?“ — פֿרעגן זיי אים.

— „און איר, וואָס וויינט איר?“ — פֿרעגט ער זיי.

— „ווי זאָלן מיר ניט וויינען?“ — זאָגן זיי — „אז מיר זעען ווי די געצן־דינערס, וואָס בוקן זיך צו אָפּגעטער און רייכערן צו געצן, זיי זיצן זיך אזוי רואיק און זיכער, און מיר — אונדזער בית־המקדש ליגט פֿאַרברענט אין אַש.“

— „דערפֿאַר טאָקע“, — זאָגט ר' עקיבֿא — „לאַך אײך. אויב זיי, וואָס האָבן געזינדיקט פֿאַר גאָט, לעבט זיך אזוי, ווי וועט שוין זײַן מיט די וואָס טוען זײַן ווילן?“

די זעלבע פֿיר תנאים האָבן איין מאל נאָכן חורבן, זיך געלאָזט גיין קײן ירושלים. געקומען צום הר־הבית, דערזעען זיי אַ שאַקאַל שפּרינגט אַרויס פֿון דעם אַרמ, וואו ס'איז געווען דער קדש־קדשים, הייבן אָן יענע דרײַ צו וויינען, און רבי עקיבֿא לאַכט. פֿרעגן זיי אים : וואָס לאַכסטוּ?

— „און איר, פֿאַר וואָס וויינט איר?“

— „ווי זאָלן מיר ניט וויינען, אז אויף דעם הייליקסטן אַרמ אונדזערן, וואו קיין מענטש, אויסער דעם פּהן גדול, האָט קיין מאל ניט געטאַרט אַהין אַרײַנטרעטן, דאַרטן שפּאַצירן איצט פֿרײַ אַרום שאַקאַלן.“

— „דערפֿאַר טאָקע לאַך אײך“, — זאָגט ר' עקיבֿא — „צוויי נבואות זײַנען געזאָגט געוואָרן, איינע פֿון שטרופֿף : „ציון וועט אויף פֿעלד צעאָקערט ווערן, פֿון ירושלים — וועלן ווערן וויסמע בערגלעך, און דער הר־הבית וועט באַוואַקסן ווערן מיט ווילדן וואַלד.“ די צווייטע נבואה איז פֿון טרייסט : „עס וועלן נאָך זיצן זקנים און זקנות אין די גאַסן פֿון ירושלים, יעדערער מיט זײַן שמעקן אין האַנט, אַנגעלאַדענע מיט יאָרן; און יונגע קינדערלעך, יונגעלעך מיט מיידעלעך, וועלן אַקעגן זיי פֿרײַ לעך זיך שפּילן און אַנפֿילן מיט זייער פֿריילעכן געלעכטער די גאַסן.“ איידער די ערשטע נבואה איז מקוים געוואָרן, האָב אײך מורא געהאַט, טאַמער וועט די צווייטע אויך ניט מקוים ווערן. איצט אז די ערשטע

איז שוין דערפילט, מעג מען זיכער זיין, אז די צווייטע וועט אויך דער-
פילט ווערן.

אויסגעהערט ר' עקיבאן, האבן זיינע חברים אים געזאגט מיט די
ווערטער:

— „עקיבא, דו האסט אונדז געטרייסט! עקיבא, דו האסט אונדז
געטרייסט!“

(אגדה)

„מנחם“

אינעם טאג פֿונעם חורבן איז געבוירן געווארן דער גואל.
ערגעץ ווייט פֿון ירושלים איז געשטאנען איינער א דארפֿסמאן
אין פֿעלד און געאקערט. גיט זיין קו א ברום. דערהערט עס א פֿארביי-
גייענדיקער אראבער, שטעלט ער זיך אפ און פֿרעגט דעם דארפֿסמאן:
ווער ביסטו?

— „א ייד בין איך,“ — ענטפֿערט יענער:

— „היי, דו ייד, שפאן אויס דיין קו, בינד אפ דיין אקער-אייןזון.

— „וואס איז דען?“

— „דער בית-המקדש איז ערשט חרוב געווארן.“

— „פֿון וואגען ווייסטו דאס?“ — פֿרעגט דער ייד א דערשרא-
קענער.

— „פֿון דיין קום ברום ווייס איך עס.“

דערווייל גיט די קו נאך א מאל א ברום. רופט זיך אן דער אראבער:

— „היי, דו ייד, שפאן איין צוריק דיין קו, בינד צו ווידער דיין

אקער-אייןזון. ערשט איז דאך געבוירן געווארן משיח, דער יידישער
דערלייזער.

— „ווי הייסט ער?“ — פֿרעגט דער ייד.

— „מנחם הייסט ער.“

— „און זיין פֿאטערס נאמען?“

— „חזקיהו.“

— „און וואו געפינט ער זיך?“

— „אין א דארף לעבן בית-לחם, יהודה.“

גייט אוועק דער ייד, פֿארקויפט זיין קו, פֿארקויפט זיין אקער-

אייןזון און ווערט א הענדלער פֿון געוואנט פֿאר קינדער. לאזט ער זיך

אין וועג, לאנד-איין, לאנד-אויס, שטאט-איין, שטאט-אויס, ביז ער קומט

אהין אין יענעם אַרמ. קומען ווייבער פֿון אלע אַרומיקע דערפֿלעך, איינ-
קויפֿן בני אים געוואַנט פֿאַר זייערע קינדער. נאָר איין פֿרוי, מנחמס
מוטער, האָט גאַרניט געקויפֿט. הערט דער הענדלער ווי ווייבער שריינען
אויף אַ קול: מנחמס מוטער, מנחמס מוטער! גיי קויף איין געוואַנט
פֿאַר דיין זונדל.

— „הלוואי וואָלט ער, שונאי-ציון, דערוואַרגן געוואָרן!“ —
ענטפֿערט יענע.

— „וואָס האָסטו צו אים?“ — פֿרעגן די ווייבער.
— „אינעם טאַג פֿון זיין געבוירן איז דאָך דער בית-המקדש חרובֿ
געוואָרן.“

רופֿט זיך אָן דער ייד:

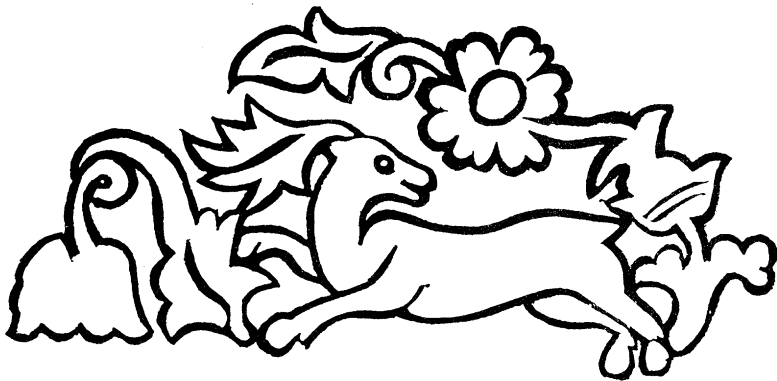
— „גלייב מיר, טאַכטער, מיט אים איז ער חרובֿ געוואָרן און
דורך אים וועט ער, אם ירצה השם, צוריק אויפֿגעבויט ווערן. נעם
קויף פֿאַר אים.“

— „איך האָב אַבער קיין געלט ניט,“ — זאָגט די מוטער.
— „עס מאַכט ניט אויס, נעם אויף באָרג; אָן אַנדער מאָל, ווען
איך וועל ווידער קומען, וועסטו מיר באַצאָלן.“

אין אַ צייט אַרום קומט דער הענדלער ווידער אין יענעם אַרמ.
קלערט ער זיך: מען דאַרף גיין זען וואָס מאַכט דאָס קינד. קומט
ער צו דער מוטער און פֿרעגט זי: „וואָס מאַכט עפעס דיין קינד?“

— „ער איז ניטאָ!“ — ענטפֿערט די מוטער — „באַלד נאָך דיין
אָוועקגיין זינען אַנגעקומען אַזעלכע ווינטן און שטורעמס, בני מיר
פֿון די הענט אים אַרויסגעכאַפֿט, און מיט אים אין איינעם פֿאַרשוואַנדן
געוואָרן — און ער איז ניטאָ!“

(אַגדה)

הערמאן שטרוק

בני א ספר

דוד איינהארן

משיח

עם קלינגען די קייטן בנים מויער פֿון רוים —
דארט זיצט ער מיט אַפֿענע וואונדן.
זיי ווייטיקן, קינד מיננס, מיט אונדזערע לייד,
און ווערן ניט קיין מאל פֿאַרבונדן.

און מויונטער יאַרן פֿאַרגייען אזוי
אין שטילע יסורים בנים מויער.
און טיף אין אים קלייבט זיך דער אייביקער וויי
און ס'וואַקסט אלץ דער אייביקער טרויער.

נאָך תשעה-באַב, ווען עס קומט האַלבע נאַכט,
און פֿול ווערט מיט רהמים דער הימל,
עס פֿאַלן צוויי שמערן אַראָפּ, און ער ווערט
פֿאַרוויגט אין אַ הייליקן דרימל.

עס נידערט די שכונה אַראָפּ אויף זיין קאַפּ
און קושט אים מיט ליבע אין שמערן,
און טרייסט אים און ווייזט אים די גאולה אין טרוים,
און וויינט מיט באַהאַלטענע טרערן.

פון אלטן קוואל

ש. באסטאמסקי

דער קיניג און זיין זון

(פֿאלקס־מעשה)

א קיניג איז אַ מאַל אין פעם געוואָרן אויף זײַן זון און האָט אים פֿאַרטרײַבן פֿון זײַן הויז.

דער זון האָט לאַנג געוואַנדערט און זיך געוואַלגערט איבער פֿעלדער און וועלדער און איז צום סוף פֿאַרוואַגלט געוואָרן אין אַ ווינטן דאַרף.

בײַ נאַכט איז ער אָנגעקומען צו אַ הויז פֿון אַ פּויער און גענומען קלאַפּן אין טיר, טאַמער וועט ער דאָ געפֿינען אַן אַרש אויף איבער־צונעכטיקן.

דער באַלעבאַס האָט אים פֿרֿויער נישט געוואַלט אַרײַנלאָזן צו זיך אין הויז. ווען ער האָט אַבער דערזען זײַן שײַן פנים און דערהערט זײַנע קלוגע רײד, האָט ער גלײַך פֿאַרשמאַנען, אַז דאָס איז אַן איידל קינד.

ער האָט זיך אויפֿן יונג דערבאַרעמט און צוגענומען צו זיך אין הויז צו מאַכן בײַ אים אַלע זײַנע אַרבעטן.

אזוי זײַנען אַוועק אַ סך יאָרן.

דער יונגערמאַן האָט מיט דער צײַט פֿאַרגעסן אַן זײַן היים און זײַן פֿרֿויערדיק לעבן, גלײַך ווי ער וואַלט געווען אַ קנעכט פֿון זײַן געבוירן אָן.

אַז דער פּויער איז געשמאַרבן, האָט ער געדינט בײַ זײַן זון. דער זון איז געווען אַ שלעכטער מענטש. האָט ער די אַרבעט פֿון זײַן קנעכט נאָך שווערער געמאַכט און חוץ דעם אים אַפֿילו נישט געגעבן צו זאָט עסן.

דער קנעכט האָט געהונגערט. עס איז אים געווען אזוי שלעכט — נישט אַריבערצוטראַגן. אַבער קלאַגן זיך איז נישט געווען פֿאַר וועמען.

**

דער זון — דער קנעכט — האָט דעם פֿאַטער פֿאַרגעסן. דער פֿאַטער — דער קיניג — האָט דעם זון געדענקט און נאָך אים שטאַרק געבענקט. וואו אים צו זוכן האָט ער אָבער ניט געוואוסט.

איין מאָל איז דער פֿאַטער שטאַרק טרויעריק געוואָרן אויף זיין זון, וואָס ער ווייס ניט וואָס עס טוט זיך מיט אים. האָט ער אויסגערופֿן אין אַלע שטעט, אַז ווער עס ווייס עפעס וועגן אַזאַ און אַזאַ, זאָל גלייך קומען צום קיניג אין פֿאַלאַץ און דערציילן וועגן דעם. יענער וועט פֿיין באַלוינט ווערן.

קיינער האָט זיך אָבער ניט אָפּגערופֿן. איז ביים קיניג געבליבן, אַז ער וועט זיך אליין אוועקלאָזן איבער זיין לאַנד זוכן זיין פֿאַרלוירענעם זון.

* * *

און ער האָט טאַקע אַזוי געטאָן — אוועקגעלאָזט זיך צוזאַמען מיט עטלעכע הויפּללייט איבערן לאַנד.

און וואו ער איז געקומען, האָט ער אומעטום געלאָזט אויסרופֿן, אין אַלע מערק און אין אַלע גאַסן, אַז יעדערער, וואָס האָט אַ משפּט, אָפּילו אַ קנעכט אויף זיין האַר — אַלע מעגן קומען צום קיניג און זוכן גערעכטיקייט.

און אַזוי ווי קיין אומרעכט פֿעלט ניט אין ערגעץ, האָבן זיך אַ סך מענטשן געלאָזט צו אים פּדי צו דערציילן וועגן זייער גוים און פֿיין.

און מער פֿאַר אַלעמען זיינען געקומען קנעכט. צווישן די געקומענע איז אויך געווען דעם קיניגס זון — דער קנעכט. מיט ביטערע טרערן האָט ער זיך גענומען קלאָגן אויף זיין האַר, וואָס באַגייט זיך מיט אים אַזוי שלעכט און גיט אים אָפּילו ניט ברויט צו זאַט. דער זון האָט דעם פֿאַטער ניט דערקענט, אָבער דער קיניג האָט דעם זון גלייך דערקענט, און זיך מיט אים שטאַרק דערפֿרייט. ער איז אים געפֿאַלן אויפֿן האַלדז און זיך צעוויינט:

— „מיין זון, מיין ליב קינד!“

דער קנעכט האָט גאַרנישט ניט פֿאַרשטאַנען און האָט אַלץ איבערגעחזרט זיין טענה: ער פֿאַרלאַנגט קיין אַנדער זאַך ניט, נאָר — דער באַלעבאַס זאָל אים געבן ברויט צו זאַט. דער קיניג האָט דערהערט די טענה, איז ער מיט אַ מאָל טרויעריק געוואָרן.

זיין פרייד איז פלוצעם פארשוואונדן.
די הויפלניט האבן זיך דערשראקן.
וואס איז געשען? פאר וואס איז דער קיניג פלוצעם אזוי טרויעריק
געווארן?

האט זיי דער קיניג געענטפערט:
— „איך בין טרויעריק, וואס מיין זון איז אזוי געפאלן. ווי האט
ער דאס געקאנט פארגעסן אן זיין היים, אן זיין פריערדיק לעבן? !
זיין פאלן איז דאך אזוי גרויס, אז ער וויל אפילו ניט ווערן א פרייער
מענטש און פירן אן אנדער לעבן!“

דער פוח פון אמת

א.

אמאל איז געווען א מלך אין פרס מיטן נאמען דרויש (דאריאָוועש).
און ווי יעדער מלך האט דרויש זייער ליב געהאט צו בארימען זיך פאר
דער וועלט מיט זיין שטארקער מאכט און זיין גרויסער רייכקייט.
אויפן צענטן יאר פון זיין קיניגן האט דרויש ארויסגעגעבן א באפעל
צו אלע הארן פון זיין מלוכה אזוי צו זאגן:

— „איך, דרויש, דער מלך איבער אלע מלכים, דער הערשער
פון פרס, באפעל אייך אז איר זאלט אלע קומען אין מיין הויפטשטאט
שושן צו דער סעודה וואס איך וועל פאר אייך מאכן הונדערט מעג
נאך אנאנד, כדי איך זאל אייך באווייזן מיין גרויסקייט און מיין
עשירות.“

און עס זינען געקומען אויף דעם באפעל פון דעם מלך צען טויזנט
געסט. און זיי האבן אלע געבראכט מייערע מהנות פאר דעם מלך, גאלד
און זילבער, און צירונג, און טעפעכער, און בשמים.

און דער מלך האט זינע געסט געבראכט אין זיין פאלאץ וואו זיי
האבן געטרונקען די בעסטע וויינען פון גאלדענע בעכערס, און געגעסן
די געשמאקסטע מאכלים פון זילבערנע טאצן.

און אויפן זיבן און זיבעציקסטן טאג פון דער סעודה האט זיך דער
מלך אויפגעשמעלט פון זיין טראן און האט אזוי געזאגט:

— „מינע דריי ראטגעבערס, די קליגסטע לייט אין מיין מלוכה,
זיצן ביי מיר אין פאלאץ שוין איבער צוויי יאר צייט. זיי זינען דער
יידישער פריינד זרובבל (זרובאָוול), דער אינדישער פריינד סידראנעגא

און דער פערסישער פרינץ עפיפי. און כאַמֶש זיי זינען נאָך יונג אין יאַרן, זינען זיי אַבער קליגער פֿון אַלע מענטשן אין לאַנד. אַבער איך קען בשום אופן ניט אַפּמאַכן ביי זיך ווער פֿון זיי איז דער קליגסמער. דער פֿון אייך וואָס וועט מיר געבן אַן עצה ווי אזוי איך זאל דאָס דער-גיין, וועט קריגן אַ מתנה אַ רינגל מיטן קיניגלעכן נאַמען אויסגע-קריצט.

דער קיניג האָט זיך אוועקגעזעצט און געוואַרט צו הערן די עצות פֿון זינע געסט. אַבער אַלע עצות וואָס די צען טויזנט געסט האָבן אים געגעבן, זינען דעם מלך ניט געפֿעלן געוואָרן, ביי אַ פרינץ וואָס איז געקומען פֿון אַ ווייט לאַנד האָט זיך אויפֿגעהויבן און געזאָגט: — „זאַלן די דריי קלוגע לייט אונדז ענטפֿערן וואָס איז די שטאַרקסטע זאַך אויף דער וועלט, און וועמעס רייד עס וועט אונדז בעסער געפֿעלן ווערן, דעם וועלן מיר אַנרופֿן דעם קליגסטן פֿון אַלע דריי.“ „גוט האָסטו גערעדט“, — האָט דער קיניג געזאָגט, און ער האָט באַפֿוילן די דריי קלוגע אז זיי זאַלן קומען פֿאַר די געסט און געבן זייער ענטפֿער.

ב.

האָט זיך אַנגערופֿן עפיפי, דער פרינץ פֿון פּערסיע, וואָס איז געווען דער עלטערער און האָט געזאָגט: — „וויין איז די שטאַרקסטע זאַך אויף דער וועלט. דער וואָס טרינקט וויין ווערט אַן אַנדער מענטש. דער שקלאַף פֿילט זיך פֿריי, דער אומעטיקער ווערט פֿריילעך, דער אַרעמאַן רעדט זיך איין אז ער איז רייכער ווי דער מלך, דער שווינגער הייבט אַן צו רעדן, דער שרעקעדי-קער קריגט מוט, און דער תלמיד מיינט אז ער איז קליגער פֿון זיין רבין. דערפֿאַר זאָג איך אז וויין איז די שטאַרקסטע זאַך אויף דער וועלט.“ דערנאָך האָט זיך אויפֿגעשמעלט דער אינדישער פרינץ סידראַנענאַ און האָט אזוי געזאָגט:

— „וויין איז שטאַרק, אַבער שטאַרקער פֿון דעם איז די מאַכט פֿון דעם מלך. מענטשן האָבן מורא פֿאַרן טויט, אַבער זיי גייען צום טויט אויפֿן באַפֿעל פֿון מלך. אויף אַ וואָרט פֿון מלך וועלן מענטשן אַפרוקן בערג און אויסגלייכן טאַלן. אויף זיין באַפֿעל ווערן שמעט געבויט און שמעט חרובֿ געמאַכט. וואָס זיין מויל רעדט נאָר אַרויס ווערט באַלד געטאָן, און וואָס זיין האַרץ גלוסט נאָר ווערט באַלד אויסגעפֿילט. דעריבער זאָג איך אז די מאַכט פֿון דעם מלך איז שטאַרקער פֿון אַלץ אויף דער וועלט.“

צום סוף האָט זיך אויפֿגעשטעלט דער ייִנגסטער פֿון די דריי, דער
ייִדישער פֿריינד זרובבל, און געזאָגט :

— „שטאַרק איז ווייַן, און נאָך שטאַרקער איז די מאַכט פֿון דעם
מלך, אָבער שטאַרקער פֿון זיי איז דער כּוח פֿון דער פֿרוי. סײַ דער מלך
וואָס הערשט איבער מענטשן, און סײַ מענטשן וואָס גייען אין מלחמות
אויף זײַן באַפֿעל, און די מענטשן וואָס פֿיטערן שאַף, און וואָס פֿלאַנצן
גערטנער, אַלע זײַנען די קינדער פֿון אַ פֿרוי. קײַן מענטש קאָן נײַט לעבן
גליקלעך אָן אַ מוטער, אָן אַ שוועסטער, אָן אַ ווייב און מעכטער. צוליב
אַ פֿרוי פֿאַרלאָזט אַ מאַן זײַנע עלטערן, זײַנע חברים, זײַן הײם. צוליב
אַ פֿרוי וועט אַפֿילו דער מלך זיך אַפּזאָגן פֿון זײַן טראָן. דעריבער זאָג
איך אַז דער כּוח פֿון דער פֿרוי שטייגט אַריבער דעם כּוח פֿון ווייַן
און די מאַכט פֿון דעם הערשער.“

די האַרן און די הויפֿלייט האָבן זיך נײַט געקענט אַפֿלויבן פֿון די
קלוגע רײד פֿון דעם ייִדישן פֿריינד.

— „פּערל קומען פֿון זײַן מויל אַרויס.“

— „אָזוינע קלוגע רײד האָבן מיר פֿרײער קײַן מאַל נײַט געהערט.“

אָבער זרובבל האָט נאָך נײַט געענדיקט און ער האָט ווייַטער

צוגעגעבן :

— „יא, שטאַרק איז טאַקע ווייַן, און שטאַרק איז דער מלך, און
שטאַרק איז די פֿרוי, אָבער עס איז דאָ אויף דער וועלט אַ כּוח וואָס
קעגן אים זײַנען אַט די דריי ווי אַ פֿישעלע קעגן לײַתן פֿון ים, ווי אַ
מילב קעגן דעם לײב פֿון וואַלד. וואָרעם דער כּוח פֿון ווייַן, מלך און פֿרוי
קומט און פֿאַרגײט אָבער דער כּוח פֿון יענער זאָך באַשטייט אויף
אײביק.“

— „און וואָס איז דאָס אָזוינס?“ — האָט דער מלך נײַגעריק

געפֿרעגט.

— „שטאַרקער פֿון ווייַן“, — האָט זרובבל אויסגערעכנט, — „און

שטאַרקער פֿון דעם מלך, און שטאַרקער פֿון דער פֿרוי, און שטאַרקער

פֿון אַלץ אויף דער וועלט איז דער כּוח פֿון אמת, וואָרעם דער אמת

באַשטייט אויף אײביק.“

די פֿריינד און די האַרן און די עלטסטע און אַלע צען טױזנט געסט

וואָס אין דעם פּאַלאַץ האָבן זיך אויפֿגעשטעלט אויף זײַערע פֿיס און

געשרײַען :

— „גרויס און מעכטיק איז דער אמת! גרעסער פֿון אַלץ אויף

דער וועלט. און דער קלינגסטער מענטש איז דער וואָס האָט דאָס

געזאָגט!“

אין דער מלך דרויש האט זיך געווענדט צו דעם יונגן פרינץ זרובבל :
 — „איך האב אפגעמאכט בני זיך אז דעם קליגסמן פֿון לאַנד זאל
 געגעבן ווערן אלץ וואָס זײַן האַרץ גלוסט. און איצט, זרובבל, זאָג נאָר
 וואָס איז דיין באַגער און עס וועט דיר באַלד געגעבן ווערן.“
 — „מײַן האַר און קיניג“, — האָט זרובבל געענטפֿערט, — „קיין
 זאָך פֿעלט מיר ניט און איך באַגער ניט קיין זאָך פֿאַר מיר אליין. נאָר
 אויב דער קיניג וועט באַוויליקן מײַן פֿאַרלאַנג, וויל איך בעטן אז מײַנע
 ברידער, די יידן, זאָלן זיך צוריק אומקערן צו זייער היימלאַנד אין יהודה
 און זיי זאָלן ווידער אויפֿבויען זייערע חרובֿע שמעט.“
 דער מלך האט באַלד אונטערגעשריבן אַ באַפֿעל אז אלע יידן וואָס
 זײַנען צעזײט און צעשפּרייט זאָלן זיך אומקערן צוריק צו זייער לאַנד.
 און דער מלך האָט מיטגעשיקט אַן אַרמיי וואָס זאל מיטגיין און באַשיצן
 די יידן אויפֿן וועג. און ער-האַט די יידן באַפֿרײט פֿון שטײַערן ביז זיי
 וועלן צוריק אויפֿבויען און באַזעצן די שמעט און דערפֿער פֿון יהודה.
 און מתנות האָט דער מלך געגעבן פֿאַר דעם נײַעם בית-המקדש
 וואָס די יידן וועלן אויפֿשמעלן אין ירושלים, און אויך די צען טויזנט
 געסט האַבן געשענקט מתנות.
 און זרובבל, דאָס אייניקל פֿון אַ ייִדישן מלך, האָט אַרויסגעפֿירט די
 יידן פֿון גלות בבל און זיי געבראַכט צוריק קיין יהודה.
 (פּרײַ לױט דער אַגדה)

דער מײַערסטער אוצר

מיט איבער צוויי טויזנט יאָר צוריק האָט אין אַרץ-ישראל געלעבט
 אַ גרויסער ייִדישער לערער מיטן נאָמען רב שמעון.
 איין מאָל האָט רב שמעון געדאַרפֿט מאַכן אַ לאַנגע רײַזע. האָט
 ער געשיקט זײַן דינער אויפֿן מאַרק קויפֿן אַ קעמל.
 ווען דער דינער האָט געבראַכט דעם קעמל און אַראַפֿגענומען
 דעם זאָמל, האָט ער אויסגעפֿונען אז אין זאָמל זײַנען באַהאַלטן עטלעכע
 גרויסע דימענטן. איז ער אַוועק מיט אַ שמחה צו זײַן באַלעבאָס :
 — „רבי“, — האָט דער דינער אויסגערופֿן, — „גאָט האָט באַ-
 שטימט אײַך צו באַלױנען פֿאַר אײַער גוטסקײט.“

— „וואס פֿאַר אַ סימן האָסטו?“ — האָט ר' שמעון געפֿרעגט.
 — „אַ סימן? טוט נאָר אַ קוק אויף די טייערע דימענטן וואָס
 איך האָב געפֿונען אין דעם זאַטל פֿון דעם קעמל וואָס איך האָב נאָר
 וואָס געבראַכט פֿון מאַרק.“
 — „נעם די דימענטן און טראָג זיי צוריק אָפּ אויפֿן מאַרק צו
 זייער אייגנטימער, דעם קעמל-הענדלער“, — האָט ר' שמעון, ניט
 טראַכטנדיק לאַנג שטרענג באַפֿוילן.
 דער דינער האָט אָנגעשטעלט די אויגן אויפֿן באַלעכאַס און זיך
 ניט גערירט פֿון אַרט.
 — „זאָג אים“, — האָט ר' שמעון ווייטער געזאָגט, — „אַז איך
 האָב ניט געקויפֿט קיין דימענטן.“
 נאָך מער ווי דער דינער איז געווען פֿאַרוואַנדערט דער קעמל-
 הענדלער, ווען ער האָט דערזען די דימענטן.
 ער איז באַלד אַוועק צו ר' שמעונען און אים געפֿרעגט:
 — „זאָג מיר, פֿאַר וואָס האָסטו מיר צוריקגעשיקט די דימענטן,
 ווען דו האָסט זיי געקענט האַלטן פֿאַר זיך און קיינער וואַלט ניט
 געוואוסט פֿון דעם?“
 האָט ר' שמעון אים אויף דעם געענטפֿערט:
 — „ווען איך וואַלט באַהאַלטן פֿאַר זיך די דימענטן וואָס איך
 האָב ניט געקויפֿט, וואַלט איך פֿאַרלאָרן מיין ערלעכקייט און מיין
 געוויסן וואַלט מערניט געקענט זיין ריין. זאָג מיר, מיין זון, איז
 ערלעכקייט און אַ ריין געוויסן ניט אַ סך טייערער ווי דימענטן?“
 — „אַוודאי“, — האָט דער קעמל-הענדלער צוגעשטימט.
 — „אַז ערלעכקייט“, — האָט ר' שמעון ווייטער גערעדט,
 „קען קיין מאַל ניט קומען דער גערעכטער סדר אויף דער וועלט.“
 — „איך האָב געהערט ווי מענטשן רעדן וועגן אַ גערעכטן סדר
 אויף דער וועלט, אָבער וואָס דאַס איז ווייס איך ניט“, — האָט דער
 קעמל-הענדלער געזאָגט.
 — „די וועלט“, — האָט ר' שמעון אים גענומען דערקלערן,
 „איז פֿול מיט גוטס און שלעכטס. ווען אַל דאַס שלעכטס אויף דער
 וועלט זאַל פֿאַרשווינדן און עס זאַל פֿאַרבלייבן נאָר דאַס גוטס —
 יעמאַלט וועט קומען דער גערעכטער סדר אויף דער וועלט.“
 — „אָבער ווי אַזוי קען מען אַפּשאַפֿן דאַס שלעכטס?“ — האָט
 דער הענדלער געפֿרעגט.
 — „אין משך פֿון זיין לעבן“, — האָט ר' שמעון ווייטער דער-

קלערט, — „קריגט דער מענטש דרין נעמען. איין נאמען גיבן אים די עלטערן, ווען ער ווערט געבוירן; א צווייטן נאמען קריגט ער פֿון זײַנע פֿרײַנד. איז ער אַ גוטער פֿרײַנד, האָט ער בײַ זײ אַ גוטן נאָמען; ווידער פֿאַרקערט, אויב ער איז נישט קיין גוטער פֿרײַנד, האָט ער בײַ זײ אַ שלעכטן נאָמען. דעם דריטן נאָמען קריגט ער בײַ דער וועלט, לויט זײַנע מעשים. איז ער אַ גוטער, אַ שלעכטער, אַ קאַרגער, אַ פֿרײַנד-לעכער — אַזאַ נאָמען קריגט ער. דער דריטער נאָמען איז זײַן אמתער נאָמען. ווײַל בלויז לויט זײַנע מעשים ווערט דער מענטש געמשפּט. נאָר מיט גוטע מעשים קענען מענטשן אָפּשאַפֿן דאָס שלעכטס פֿון דער וועלט.“

ב.

— „פֿון אלע גוטע מעשים, וואָס אַ מענטש קען טאָן, וואָס איז דאָס בעסטע? — איז דער קעמל-הענדלער געווען נײַגעריק צו וויסן. — „צדקה, מיין זון“, — האָט ר' שמעון געענטפֿערט. — „צדקה איז ווי אַ גאַלדענער לייטער וואָס גרייכט פֿון דער ערד ביז צום הימל. ווער עס דערגרייכט זײַן העכסטן שפּיץ דער העלפֿט מיט צו ברענגען דעם גערעכטן סדר אויף דער וועלט. אַכט שטאַפלען פֿאַרמאַגט אַט דער גאַלדענער לייטער פֿון צדקה.“

„דעם ערשטן שטאַפל דערגרייכט דער מענטש וואָס גיט צדקה מיט דער האַנט, אַבער גיט מיטן האַרצן.
„דעם צווייטן שטאַפל דערגרייכט דער וואָס גיט אי מיטן האַנט און אי מיטן האַרצן.“

„דעם דריטן שטאַפל דערגרייכט דער וואָס גיט פֿרײַ און ברייט-האַרציק, אַבער גיט פֿרײַער איידער מען בעט בײַ אים.
„צו דעם פֿערטן שטאַפל קומט צו דער וואָס גיט טאַקע פֿרײַ און ברייט-האַרציק, נאָך איידער מען בעט בײַ אים, אַבער ער גיט עס דירעקט צו די וואָס נייטיקן זיך אין הילף און זיי פֿילן זיך פֿאַרשעמט און דערשלאָגן.“

„דער פֿינפטער שטאַפל איז פֿאַר די וואָס גיבן פֿרײַ, ווען מען בעט בײַ זיי גיט און אויף אַזאַ אָפֿן אַז די וואָס געווינגען פֿון זייער צדקה ווייסן ווער עס האָט די צדקה געגעבן, אַבער די געבערס אליין ווייסן גיט ווער עס קריגט די הילף.“

„אויף דעם זעקסטן שטאַפל קומען אַרויף די וואָס גיבן פֿרײַ און וואָס ווייסן ווער עס קריגט די הילף אַבער די וואָס קריגן די צדקה ווייסן גיט פֿון וועמען עס קומט.“

„דעם זיבעטן שטאַפל דערגרייכן די וואָס גיבן ברייט, פֿון פֿולן האַרצן, נאָך איידער מען בעט בני זיי און זיי ווייסן ניט ווער עס קריגט די הילף און די וואָס קריגן די הילף ווייסן ניט ווער עס האָט זי געגעבן. „אַבער דעם העכסטן אַכטן שטאַפל דערגרייכן די וואָס מיט זייערע מעשים פֿירן זיי צו דעם אַז קיין מענטשן זאלן מער צו צדקה ניט דאַרפֿן אַנקומען; די וואָס לערנען אויס מענטשן אַ מלאַכה, וואָס פֿאַרשפּרייטן וויסן, וואָס גיבן אַרבעט דעם אַרבעטסלאָזן און וואָס אַרבעטן פֿאַר אַזאָ וועלט-סדר, וואָס וועט זיין פֿרני פֿון נויט און אַרעם-קייט און וואו מען וועט זיך מער ניט נייטיקן אין צדקה.“

— „זינען גומע מעשים וויכטיקער ווי דאָס קענען די הייליקע תורה? — האָט געפֿרעגט דער קעמל-הענדלער.

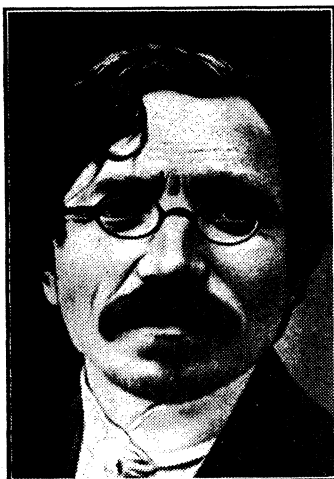
— „גומע מעשים, מיין זון, שטייען העכער ווי חכמה“, — האָט ר' שמעון געענטפֿערט.

— „רבי“ — האָט געזאָגט דער קעמל-הענדלער, — „איך בין געקומען אייך באַדאַנקען וואָס איר האָט מיר אומגעקערט די דימענטן. אַבער איצט בין איך אייך שולדיק אַ גרעסערן חוב. אייערע ווערטער זינען טייערער ווי די טייערסטע דימענטן.“

(פֿרני לויט דער אַגדה)

שלום-עליכם

שלום-עליכם

שלום-עליכם

וועגן זיך אליין

א.

אין א קליין שמעטל, וואראנקא, האב איך פארבראכט די בעסטע גילדענע יארן, מנינע ערשטע גומע נארישע קינדער-יארן. אין דעם דאזיקן קליינעם שמעטל איז מיין פאטער געווען דער גביר, דער גבאי! און מיר, די קינדער, אויך ניט קיין קלייניקייט! אלע שבת צו נאכטס איז געווען בני אונדז א מלווה-מלכה פאר דעם גאנצן שמעטל, אלע יום-טוב איז מען געקומען צו אונדז אויף קידוש, אלע ניס האט מען געבראכט צו אונדז און ארויסגעטראגן פון אונדז, א גלעזל וויין האט מען געטרונקען בני אונדז. אלצדינג בני אונדז. און אונדז, די קינדער, האט מען אפגעגעבן צו דעם בעסטן מלמד, און פרום זינגען מיר געווען, באמת פרום.

די פאנאטאזיע איז בני מיר געווען פון קינדווייז אן מאדנע גרויס און צעהיצט. הניזער האבן בני מיר אויסגעזען ווי שמעט, ביימער — מענטשן, גראז — זעלנער, שמעכלקעס — פלישתים. און איך פלעג גיין אויף זיי אין מלחמה.

אויפבאפן דאס קאמישע פון יעדן מענטשן — דאס איז געווען

בני מיר פמעט א' הולאת. איך פלעג ניט ווילנדיק נאכמאכן יעדן בא-
זונדער, פונעם רבין מיט דער רביצין מיט אלע חברים ביו די טאמע-
מאמעס. און פאר אט דעם נאכמאכן האב איך געכאפט פעמטש. אין חדר
בין איך געווען דער קאמיקער. אלע פלעגן לאכן, ביזן טויט לאכן, אחוץ
מיר.

נאר איינער איז געווען מיט מיר א גלייכער אויף מאכן אנשמעלן,
זיך פארשמעלן, „שפילן“ זיך, „גרימירן“, און בשעת-מעשה זינגען
שיינע, וואונדער שיינע לידער. דאס איז געווען מאירל דעם רבינס.
ער איז געגאנגען בארוועס און געזונגען דאס שענסטע ליד פאר א גראשן
אדער פאר א האלבען עפל. מיר אלע האבן געשפילט דעם „גולן“, א טע-
אטער-שטיק, אינדער אייגענע פאנטאזיע. מאירל איז געווען דער
גולן, איך בין געווען דער יוד, דער ארעמאן, און די איבעריקע חברים
זינגען געווען דער וואלד (די ביימער פון וואלד). איך, דער יוד — דער
ארעמאן (דער „אייביקער יוד“), בין געשטאנען פאר אים (פארן גולן),
אויף די קניען, געמענהט: „וואס האסטו צו מיר, איך בין א יוד אן
ארעמאן!“ און ער, דער גולן, מיט א מעסער אין האנט, האט געזונגען
זייער א שיינ לידל: אז ער מוז, מוז אויסקוילען אלע יודן! ... א קי-
דערשער נארישער שכל! קיין געשיכטע האבן מיר נאך דעמאלט
ניט געלערנט, קיין נביאים זינגען מיר ניט געווען: פון וואנען האט
זיך צו אונדז גענומען, אז דער יוד איז אן אביון און באדארף קניען
פארן גולן, און ער, דער גולן, דארף זינגען א לידל: אז ער מוז, ער מוז
אויסקוילען אלע יודן! ...

ווי ווייט שלעכט מיר זינגען ניט געווען, איז דאס געפיל פון צער-
בעלי-חיים געווען אזוי גרויס, אז א קראנק פערד האט מיך געקענקט,
א הונט מיט אן איבערגעבראכענעם פוס האט ארויסגערופן בני מיר
טרערן, און אפילו א קאץ איז בני מיר געווען טייער און ליב. און פון
קראנקע און ארעמע קינדער שמועסט מען ניט.

ב.

דער חשק פון שרייבן — מערקווירדיק! — האט זיך גענומען
בני מיר פון דעם רבינס זעלטן שיינ הענטל ... פאר א שיינעם „פתב“
האט אונדז דער טאמע געשענקט א גראשן און צוליב דעם שיינעם
פתב האב איך זיך אויפגענייט א ביכל און האב שוין אנגעשריבן
(„פארפאסט“) א גאנצן חיבור אויף תנך און אז איך האב באוויזן דעם
טאמן, איז ער פארוואנדערט געווארן פון מיין „ווערק“ און האט דאס
לאנג ארומגעטראגן בני זיך אין קעשענע, באוויזן אימלעכן באזונדער,

ווי שיין זיין זון שרניכט (אלט האב איך באדארפט דעמאלט זיין
א יאר 10).

געצויגן האט מיך אלץ אהין אין יענע וועלטן פון חלומות, פון געזאנג,
פון שפילן, און איך האב אליין נאך דער בר-מצווה בגנבה זיך צוגעכאפט
צום פידל און געכאפט דעם רעכטן פסק פון מיין טאטן.

פארארעמט געווארן, זינען מיר אריבערגעפארן פון דעם קליינעם
שמעל אין דער גרויסער שטאט. דארט האט מען מיר אויפגענייט
די ערשמע קורצע קאפאטקעלעך, און אז די מאמע איז געשטארבן,
האט אונדז דער טאטע אפגעגעבן אין דער שקאלע, און איך האב מיך
אויסגעפלייגט צווישן אלע קינדער, און נאך דעם ערשטן ביכל, וואס
איך האב אויף מיין לעבן געלייענט צו 15 יאר — „ראבינזאן קרוואַ“,
האב איך גלייך געמאכט אן אייגענעם „ראבינזאן קרוואַ“ מיטן נאמען:
„דער צווייטער ראבינזאן“, באוויזן דעם טאטן, און דער טאטע האט
באוויזן די אורחים (ביי אונדז איז געווען אן איינפארהויז), און אלע
זינען ארויס פון די פליים!

פון דעמאלט אן האט דער טאטע געקוקט אויף מיר ווי אויף
אן אוצר, ניט געלאזט, מען זאל מיך שלאגן, ניט געלאזט וויגן די קליינע
קינדער, ניט געגעבן האקן מיר ראזשינקעס ווי פרויער (ביי אונדז איז
געווען אויך א וויינקעלער) און פארווערט מיר פוצן פאר די אורחים
די שטיוול, שמעלן דעם סאמאווואר, לויפן א גאנג און אלץ וואס איך
פלעג פאר זיי טאן ביי יענער צייט.

י. אונגאר

שלום-עליכם אלס יונגל

מאַטל פייסי דעם הזנס

ג. מינקאוו

„קמץ אלף — א“

איך און דאָס קעלבל

.א.

איך גיי מיט אייך אין געוועט אויף וויפל איר ווילט, אז קיינער אין דער וועלט איז נישט געווען אזוי צופרידן מיטן ווארעמען ליכטיקן נאך פסח, ווי איך, פייסי דעם הזנס יינגל, מאַטל און דעם שכנס קעלבל וואס מע רופט דאָס „מעני“ (דאָס האָב איך, מאַטל, דעם אַ נאַמען געגעבן „מעני“).

ביידע גלייך האָבן מיר דערפילט די ערשמע שטראַלן פֿון דער

ווארעמער זון, ביידע גלייך האבן מיר דערשמעקט דעם ריח פֿונעם ערשטן גרינעם גרעזעלע, וואָס קריכט, שפּראַצט אַרויס פֿון דער ערד, און ביידע גלייך זיינען. מיר אַרויסגעקראַכן צו באַגעגענען דעם ערשטן זיסן ליכטיקן וואַרעמען פֿרילינג-מאַרגן. איך, פייסי דעם חזנס יינגל, מאַטל, בין אַרויס פֿון אַ קאַלטן נאַטלעכן קעלער, און מעני, דעם שכנס קעלבל, האָט מען אַרויסגעלאָזט פֿון אַ קליין, פֿינצטער, בלאַטיק שטעלבל וואָס ווינטער בלאַזט אַרײַן אַהין דער שניי און זומער שמניסט אַרײַן דער רעגן.

אַרויסגעכאַפט זיך אויף גאַטס פֿרײַער, ליכטיקער וועלט, האָבן מיר ביידע, איך און מעני, זיך גענומען אויסדריקן אונדזער צופֿרידן-קייט. איך, פייסי דעם חזנס יינגל, האָב אויפֿגעהויבן ביידע הענט אַרויף, אויפֿגעפֿנט דאָס מויל און אַרײַנגעצויגן אין זיך די פֿרישע וואַרעמע לופֿט אַזוי פֿיל, וויפֿל איך האָב געקענט, — און עס האָט זיך מיר אויס-געדאַכט, אַז איך וואַקס אין דער הייך, און עס ציט מיך אַרויף-אַרויף. גאַנץ אַנדערש האָט דאָס אויסגעדריקט מעני, דעם שכנס קעלבל. מעני, דעם שכנס קעלבל, האָט קודם אַרײַנגעשמעקט די שוואַרצע, נאַסע מאַרדע אין מיסט אַרײַן, אַ שאַר געטאַן מיטן פֿאַדערשמן פֿיסל די ערד אונטער זיך אַ מאַל דרײַ, פֿאַרריסן דעם עק, אויפֿגעשפרונגען נאָך דעם אויף אַלע פֿיר, און אַרויסגעלאָזט אַ „מע!“ דער „מע“ האָט מיר אויסגעוויזן אַזוי קאַמיש, אַז איך האָב מיך געמוזט צעלאַכן און נאַכמאַכן פֿונקט דעם אייגענעם „מע“, וואָס מעני. מענין איז דאָס, ווייזט אויס, געפֿעלן, וואַרעם עס האָט נישט לאַנג גענומען, האָט דאָס קעלבל איבערגעחזרט דאָס אייגענע נאָך אַ מאַל, און מיטן זעלביקן שפרונג. איך האָב דאָס באַלד נאַכגעטאַן מיטן קול און מיטן שפרונג. אַזוי עטלעכע מאַל: איך אַ שפרונג, דאָס קעלבל אַ שפרונג; דאָס קעלבל אַ „מע“, איך אַ „מע“. ווער ווייס, ביז וואַנען דאָ שפּיל וואַלט זיך אַזוי געצויגן, ווען ניט אַ שנייד פֿון הינטן אין האַלדז אַרײַן פֿון מיין עלטערן ברודער אליהו מיט אַלע זיינע פֿינף פֿינגער:

— „וויי איז מיר! אַ בחורל פֿון פּמעט ניין יאָר שטעלט זיך אַוועק טאַנצן מיט אַ קעלבל! ... אין שטוב אַרײַן גיי, דו הולטני איינער! ... דער טאַמע וועט דיר שוין געבן! ...“

ב.

בלאַטע! דער טאַמע וועט מיר ניט „געבן“ גאַרנישט. דער טאַמע איז קראַנק. ער דאַוונט שוין נישט פֿאַרן עמוד פֿון שמחת-תּורה אָן.

גאנצע נעכט הוסט ער. עס גייט צו אונדז דער דאקטער, א גראבער מיט שווארצע וואַנצעס און מיט לאַכעדיקע אויגן — א פֿריילעכער דאקטער. מיך רופֿט ער „פופֿעק“ און שנעלט מיר מיט די פֿינגער אין בייכל אַרײַן. ער זאָגט אָן אַלע מאָל דער מאַמען, מען זאל מיך נישט שמאַפֿן מיט קיין קאַראַמאָליעס, און דעם קראַנקן זאל מען געבן נאָר בוליאָן און מילך, מילך און בוליאָן.

די מאַמע הערט אים אויס, און אז ער גייט אַוועק, באַהאַלט זי דאָס פנים אין פֿאַרטעך און די אַקסלען טרייסלען זיך בײַ איר ... נאָך דעם ווישט זי אויס די אויגן, רופֿט אָפּ מײַן ברודער אליהו אויף אַ זײַט, און מע רעדט שטילערהײַט. וואָס זיי ריידן — ווייס איך נישט. נאָר מיר דאַכט, זיי קריגן זיך. די מאַמע שיקט אים ערגעץ, ער וויל ניט גיין. ער זאָגט צו איר :

— „איידער אַנקומען צו זיי, וועל איך בעסער שטאַרבן הינטיקן טאָג!“

— „בײַם דיר אָפּ די צונג! וואָס רעדסטו?“
אזוי ענטפֿערט אים די מאַמע שטיל, און מאַכט צו אים מיט די הַענט. זי ווערט אַבער באַלד ווייך און מאַכט צו אים :
— „וואָס זאל איך טאָן, מײַן זון? אַ רחמנות אויפֿן טאַטן ... מע מוז דאָך אים ראַטעווען!“

— „פֿאַרקויפֿט מען עפעס,“ — זאָגט מײַן ברודער אליהו און כאַפט אַ קוק אויף דער גלעזערנער שאַפֿע. און די מאַמע קוקט אויך אויף דער זעלביקער שאַפֿע, ווישט די אויגן און זאָגט שטיל :
— „וואָס זאל איך פֿאַרקויפֿן? די נשמה? שוין נישטאַ וואָס צו פֿאַרקויפֿן. סײַדן די לידיקע שאַפֿע?“

— „פֿאַר וואָס נישט?“ — זאָגט איר מײַן ברודער אליהו.
— „רוצח!“ — ענטפֿערט אים די מאַמע מיט רויטע אויגן. — „פֿון וואַנען האָבן זיך צו מיר גענומען אַזעלכע רוצחים קינדער?“
די מאַמע פֿייערט און קאַכט, וויינט זיך אויס, ווישט אויס די אויגן און בעט זיך באַלד איבער. אזוי איז געווען אויך מיט די ספֿרים, מיט די צוויי געגילטע בעכערלעך, מיט איר זיידן קלייד, און מיט אַלע איבעריקע זאַכן, וואָס זײַנען פֿאַרקויפֿט געוואָרן בײַ אונדז איינציקווייז און אַלע מאָל אַן אַנדערן.

ג.

די ספֿרים האָט אַוועקגעקויפֿט מיכל, אַ יוד מיט אַ שימער בערדל, וואָס ער האַלט דאָס אין איין קראַצן. מײַן ברודער אליהו איז געבעך

געגאנגען צו אים דרין מאל, איידער ער האט אים גראפגעבראכט. די מאמע האט זיך דערפרייט, אז זי האט אים דערזען, און באוויזן אים מיטן פֿינגער, ער זאל רעדן שמיל, כדי דער מאמע זאל נישט הערן. מיכל האט פֿארשטאנען, פֿארריסן דעם קאפ ארויף אויף דער פֿאליצע, זיך געקראצט אונטערן בערדל און א זאג געטאן:

— „אנו ווייזט, וואס האט איר דארטן?“

מיט א וואונק האט מיר די מאמע באוויזן, איך זאל ארויף אויפֿן טיש און דערלאנגען די ספֿרים. איך בין מיט איין שפרונג ארויף מיט אזא פֿרייד, אז איך האב מיך אויסגעצויגן איבערן טיש און נאך געכאפט א צוגאב פֿון מיין ברודער אליהו, איך זאל נישט שפרינגען, ווי א משוגענער. מיין ברודער אליהו איז אליין ארויף אויפֿן טיש און האט דערלאנגט מיכלען אלע ספֿרים. מיכל האט מיט איין האנט געבלעמערט די ספֿרים, מיט דער אנדערער זיך געקראצט דאס בערדל און געזאגט הסרונות. יעדער ספֿר האט זיין חסרון: דארט איז דער בונד געווען נישט גוט, ביי דעם איז דער רוקן שטארק צעגעסן, דא איז דער ספֿר אליין קיין ספֿר נישט. און אז ער האט שוין גאנץ גוט איבערגעקוקט אלע ספֿרים, מיט אלע בונדן, מיט אלע רוקנס, האט ער זיך א קראץ געטאן אין בערדל:

— „ס'זאל זיין משניות א גאנצער גאנג, וואלט איך זיי אפֿשר אוועקגעקויפֿט.“

די מאמע איז געווארן טויט ווי די וואנט, און מיין ברודער אליהו איז, פֿארקערט, געווארן רויט ווי פֿייער; ער איז אנגעפֿאלן אויפֿן פֿאקנטרעגער:

— „האט איר דאך פֿריער געקאנט זאגן, אז איר קויפֿט נאָר משניות! וואס זענט איר געקומען דרייען א מוח?“

— „לאז זיין שמיל!“ — בעט זיך ביי אים די מאמע, און עס הערט זיך א הייזעריקע שטים פֿונעם צווייטן אלקער, וואו דער מאמע ליגט: — „ווער איז דארטן?“

— „קיינער נישט!“ — ענטפֿערט אים די מאמע, און שיקט אפֿ מיין ברודער אליהו צום קראנקן, און אליין האנדלט זי מיט מיכל דעם פֿאקנטרעגער, פֿארהאנדלט אים די ספֿרים, א פנים, פֿאר זייער ווינציק געלט, ווארעם אז מיין ברודער אליהו קומט ארויס פֿונעם טאטנס אלקער און פֿרעגט זי: „וויפֿל?“ — שטופט זי אים אפֿ און זאגט אים: „ס'איז נישט דיין עסק!“ ... און מיכל כאפט די ספֿרים גיך-גיך, פֿאקט זיי איין אין א זאק אריין און גייט אוועק.

וואָס וועט זײַן פֿון מיר ?

א.

אַנו, טרעפֿט, וואו איז דער גן-עדן? איר וועט נישט טרעפֿן. ווייסט איר פֿאַר וואָס? ווײַל בני אײמלעכן איז ער אויף אַן אַנדער אָרט. למשל, די מאמע זאָגט, אז דער גן-עדן איז דאַרטן, וואו מײַן מאמע, פייסי דער חזן געפֿינט זיך. דאַרטן, זאָגט זי, געפֿינען זיך אַלע ערלעכע נשמות, וואָס זײַנען נעבעך אַפּגעקומען אויף דער וועלט; דערפֿאַר וואָס זיי האָבן נישט די וועלט, קומט זיי יענע וועלט. דאָס איז דאָך קלאַר, ווי דער מאַג. דער בעסטער באַווײַז איז טאַקע דער מאמע מינער. וואָרעם וואו דען זאָל ער זײַן, אז נישט אין גן-עדן? קאַרג האָט ער זיך אַנגעמוטשעט אויף דער וועלט? ... אזוי זאָגט די מאמע מינע און ווישט זיך בשעת מעשה די אויגן, ווי איר שטייגער איז, אז זי רעדט פֿונעם מאַטן.

פֿרעגט זשע אָבער בני מינע חברים, וועלן זיי אײַך דערציילן מעשיות, אז דער גן-עדן געפֿינט זיך ערגעץ אויף אַ באַרג פֿון סאַמע קרישמאַל, הויך בײַזן הימל. ייַנגלעך לויפֿן דאַרט אַרום פֿראַנק און פֿרײַ, לערנען לערנט מען נישט, נאָר מע באַדט זיך גאַנצע טעג אין מילך און מען עסט האָניק מיט פֿולע הויפֿנס. זענט איר שוין פֿאַרטיק?

קומט צו גײַן אַ ייד אַן אײַנבינדער און טוט אַ זאָג, אז דער אמתער גן-עדן איז גאָר פֿרײַטיק אין באַד. איך האָב עס אַליין געהערט פֿון משה דעם אײַנבינדער, איך זאָל אזוי הערן אַל דאָס גוטס! היינט גײַט דערגײַט אַן עק!

מען זאָל, אַ שטייגער, פֿרעגן מיר, וואָלט איך געזאָגט, אז דער גן-עדן — דאָס איז מנשה דעם רופֿאָס גאַרטן. זינט איר לעבט, האָט איר נאָך אַזאַ גאַרטן נישט געזען. דאָס איז דער אײַנציקער גאַרטן נישט נאָר אויף אונדזער גאַס, נישט נאָר בני אונדז אין שטאָט, — איך האָב מורא, אז אויף דער גאַנצער וועלט איז נישטאַ נאָך אַזאַ גאַרטן. נישט געווען און עס וועט נישט זײַן! דאָס וועלן אײַך אַלע זאָגן.

ב.

מנשה דעם רופֿאָס ווײַב רופֿט מען אויף איר מאַנס נאַמען: „מנשהכע די רופֿאמע“. זי איז אַ בײַזע יודענע. אזוי זאָגן אַלע. אַ פנים האָט זי אַ מאַנצבילש, אַ קול פֿון אַ מאַנצביל, טראַגט מאַנצבילשע שטיוול און אז זי רעדט, דאַכט זיך אײַך אויס, אז זי בײַזערט זיך.

זי האָט אַ שיינעם נאַמען אויף דער וועלט. זינט זי לעבט, האָט
נאָך קיין אַרעמאָן בני איר קיין שטיקל ברויט נישט אויפֿגעגעסן. און
אַ שטוב איז בני איר פֿון אַל דאָס גוטס.

בני איר קאַנט איר געפֿינען איינגעמאַכטסן פֿון פֿאַר אַ יאָרן, פֿון
פֿאַר דריי יאָרן און פֿון פֿאַר צען יאָרן. וואָס דאַרף זי, למשל, אַזוי פֿיל
איינגעמאַכטס ? פֿרעגט זי, אַ שטייגער, ווייסט זי אַליין נישט. אַט אַזאַ
טבֿע איז בני איר.

אַ פֿאַרפֿאַלענע זאָך, איר וועט זי שוין נישט איבערמאַכן. זי ווייס,
אַז עס קומט דער זומער, האַלט זי אין איין פרעגלען איינגעמאַכטס.
איר מיינט, זי פרעגלט אויף קוילן ? ווער ? וואָס ? זי קאַן באַשטיין
אויף שמעכלקעס, אָפּגעפֿאַלענע בלעטלעך. זי מאַכט אַן אַזאַ רויך אויף
דער גאַנצער גאַס, אַז מע קאַן דערשטיקט ווערן.

טאַמער וועט זיך אייך מאַכן אַ מאַל קומען צו אונדז זומערציַיט
און איר וועט דערפֿילן אַ רויך, זאַלט איר זיך נישט שרעקן, ס'איז
ניט קיין שרפּה. דאָס פרעגלט מנשהכּע די רופֿאַמע איינגעמאַכטס,
אַליין, מיט אירע אייגענע הענט, פֿון אירע אייגענע פֿירות, פֿון איר
אייגענעם גאַרטן. און אַט אַזוי קומען מיר צו צום גאַרטן.

ג.

וואָס פֿאַר אַ פֿירות געפֿינט איר נישט אינעם דאָזיקן גאַרטן ?
עפל, און באָרן, און וויינשיל, און פֿלוימען, און קאַרשן, און וויימפּערלעך,
און מאַלינעס, און וואָס נישט ? וואָס דאַרפֿט איר מער — אַפֿילו וויינ-
טרויבן וואו קריגט מען ? — בני איר, בני מנשהכּע דער רופֿאַמע !

איך בין באַקאַנט מיטן דאָזיקן גאַרטן. איך ווייס אַפֿילו, וואו יעדער
ביימעלע געפֿינט זיך, און וואָס עס וואַקסט אויף דעם, און צי ס'איז
הינטיקס יאָר געראַטן אָדער נישט אַזוי געראַטן. פֿון וואַנען ווייס
איך דאָס ? שרעקט אייך נישט, איך בין דאַרטן קיין מאַל נישט געווען.
ווי אַזוי האָב איך געקענט זיין, אַז דער גאַרטן איז אַרומגעצאַמט מיט
אַ הויכן פֿאַרקאַן. זענט איר שוין פֿאַרטיק ? איז אינעווייניק דאָ אַ הונט.
נישט קיין הונט, נאָר אַ וואַלף ! אויף אַ לאַנגן שטריק שטייט ער
צוגעבונדן — אַט דער הונט, און אַנו, לאַז נאָר עמעצער דורכגיין פֿאַרבני,
אָדער לאַז זיך אים דאַכטן אַז עמעצער גייט פֿאַרבני, הייבט ער אַן צו
רייסן זיך, שפּרינגען און בילן. פֿרעגט זיך אַ פֿראַגע: וויבאַלד אַזוי
ווי קום איך אין גאַרטן אַריין ? הערט זשע, וועל איך אייך דערציילן.

מענדל דעם שוחטס קענט איר, צי ניין? בני מענדל דעם שוחטס
 אז מע זיצט אויפן דאך, קאן מען זען אלצדינג וואס בני מנשה דעם
 רופא אין גארטן טוט זיך. די גאנצע קונץ איז, ווי אזוי קלעמערט מען
 ארויף צו מענדל דעם שוחטס אויפן דאך? בני מיר איז דאס גארנישט.
 ווייסט איר, פאר וואס? ווייל מענדל דעם שוחטס דירה איז די אנדערע
 פון אונדז און איז א סך נידעריקער פון אונדזער דירה. אז מע דראפעט
 זיך ארויף צו אונדז אויפן בוידעם (איך טו דאס אן א ליימער; איך
 וועל אייך אפשר א מאל זאגן ווי אזוי), און שמעלט איר ארויס א פום
 פונעם קליינעם פענצטערל, אזוי זענט איר שוין בני מענדל דעם שוחטס
 אויפן דאך. דארטן לייגט איר זיך אוועק ווי אזוי איר ווילט: אדער
 מיטן פנים ארויף, אדער מיטן פנים אראפ. יעדנפאלס, לייגן זיך מוזט
 איר, אנישט — קאן מען אייך דערזען: וואס טוט איר בני מענדל
 דעם שוחטס אויפן דאך? איך האב אויסגעקליבן תמיד א צייט פאר-
 נאכטלעך, ווען איך בין געגאנגען אין שול אריין קדיש זאגן. דעמאלט
 איז נישט מאג און נישט נאכט, די בעסטע צייט. פון דארטן אראפ-
 געקוקט אין גארטן אריין, שווער איך אייך, אז ס'איז א געדן!...

ה.

איר האט נאך אזא מכשפה ווי מנשה דעם רופאס ווייב נישט געזען.
 לאז אראפפאלן אן עפעלע א ווערעמדיקס, אן איינגעדארטס, אן איינ-
 געקנייטשטס, וועט זי זיך נישט פוילן זיך אנבייגן, אויפהייבן, אריינ-
 לייגן אין פארטעך אריין און אוועקטראגן. וואוהין טראגט זי זיי?
 א פנים אויפן בוידעם און אפשר אין קעלער. עס ווייזט אויס, אז אין
 קעלער. ווארעם איך האב געהערט דערציילן, אז פאר א יארן איז בני
 איר פארפוילט געווארן א קעלער מיט עפל. איז נישט א מצווה, מע זאל
 בני איר רייסן עפל? יא, אבער ווי אזוי רייסט מען זיי?

אריינכאפן זיך אין גארטן בני דער נאכט, ווען אלע שלאפן, און
 אנשטופן פוילע קעשענעס, וואלט אונדאי געווען א שכל. וואס זשע וועט
 אבער זאגן דער פלע? און ווי אויף צו-להכעיס וואקסן הינטיקן זומער
 עפל איינס און איינס. זיי בעטן זיך, זיי חלשן, מע זאל זיי אפרייסן!
 וואס טוט מען? ס'זאל זיין אזא שפרוך, א מין פישוף, די עפל זאלן גיין
 צו מיר!...

איך קלער אזוי לאנג, ביז איך דערקלער. נישט קיין שפרוך און

נישט קיין בישוף, נאָר אַן אַנדער זאָך. אַ שטעקן, אַ לאַנגן שטעקן מיט אַ משוואַק ביים שפיץ. מיט דעם שטעקן אַבי איר טרעפֿט נאָר מיטן משוואַק ביים הענגערל פֿונעם עפל און טוט אַ צי צו זיך — איז דער עפל אַינערער. איר דאַרפֿט נאָר זען האַלטן דעם שטעקן אַזוי, אַז דער עפל זאָל נישט אַראָפֿפֿאַלן אויף דער ערד. און מאַמער פֿאַלט דער עפל אַראָפֿ, איז אויך אַן אַן אומגליק. זי וועט מיינען, אַז דאָס האָט אים דער ווינט אַראָפֿגעשלינדערט.

פֿאַרשטייט זיך, איר דאַרפֿט דעם עפל נישט אַנרירן מיטן משוואַק, זי זאָל זיך נישט אַנשטויסן... איך שווער אַיך, אַז איך האָב איין עפל נישט צעשלאָגן. און אַראָפֿגעפֿאַלן איז ביי מיר אויך נישט. ביי מיר פֿאַלן נישט קיין עפל. איך ווייס, ווי אַזוי מע דאַרף האַלטן אַ שטעקן, אַז מען רייסט עפל. דער עיקר איז, מע זאָל זיך נישט כאַפֿן. וואָס האָט איר קיין צייט נישט? איר האָט דערטאַפֿט אַן עפל? עסט אים אויף שטילערהייט, רוט זיך אַפֿ אַ ביסל און רייסט ווייטער. איך פֿאַרזיכער אַיך, אַז קיין פֿויגל וועט נישט וויסן!

ד.

גייט זייט אַ נבֿיא, אַז די מכשפֿה וועט גאָר וויסן דעם חשבון פֿון די עפל נאָך אויפֿן בוים! אַ פֿנים, זי האָט זיי איבערגעציילט ביי מאַג, און האָט זיך געכאַפֿט אויף מאַרגן, אַז עס פֿעלן איר עטלעכע שטיק. האָט זי זיך באַהאַלטן ביי זיך אויפֿן בוידעם און גענומען אונטער-קוקן זיך, מאַמער וועט איר געראַטן כאַפֿן דעם גנבֿ. אַזוי מיין איך. פֿון וואַנען דען האָט זי געקאַנט דערוויסן זיך, אַז איך ליג ביי מענדל דעם שוחטס אויפֿן דאָך און אַרבעט מיטן שטעקן? וואַלט זי מיך כאַמט געכאַפֿט אַליין אַן עדות, וואַלט איך מיך געקאַנט אַפֿבעטן ביי איר. פֿאַרט אַ יתום — מאַמער וועט זי האַבן אויף מיר רחמנות. איז זי זיך מיישבֿ און גייט אַוועק צו מיין מאַמען און צו אונדזער שכנה פעסע און צו דער שוחטקע און נעמט זיי אַלע דרני מיט זיך און קלעמערט מיט זיי אַרויף צו אונדז אויפֿן בוידעם (אַ מכשפֿה קאַן!). פֿונעם בוידעם איז זיי שוין געווען נישט שווער צו זען דורכן פֿענצטערל, ווי אַזוי איך אַרבעט מיטן שטעקן.

— „נו? וואָס זאַגט איר צו אַינער בחור? אַצינד גלייבט איר שוין?“

די ווערטער האַבן געהערט צו דער רופֿאמע. איך האָב דערקענט איר מאַנצבילשע שטים. איך האָב אויסגעדרייט דעם קאַפֿ צום בוידעם און האָב דערזען אַלע פֿיר ווייבער. איך האָב דעם שטעקן מיטן עפל

נישט אױעקגעױואַרפֿן. זיי זײַנען אַליין אַרױסגעפֿאלן. אַ גליק, װאָס איך אַליין האָב מיך געהאַלטן אױף די פֿיס. איך האָב נישט געקענט קוקן קײנעם אין די אױגן אַרײַן. ערגער פֿון אַלץ איז מיר געװען דער מאַמעס טרערן. זי האָט נישט אױפֿגעהערט צו קלאַנגן און צו יאַמערן און צו באַױינען מיך :

— „װוי איז מיר, װינד איז מיר! צו װאָס איך האָב דערלעבט! איך האָב געמײנט, אַז מײַן יתום גײט אין שול אַרײַן זאָגן קדיש נאַכן טאַגן, צום סוף לײַגט ער גאָר אױף אַ בױדעס, אַ דונער איז מיר, און רײסט עפֿל פֿון אַ פֿרעמדן גאַרטן!“

און די מכשפֿה שײט איבער איר און לײַגט צו מיט איר מאַנצ-בילשער שטים :

— „שמײַנס דאַרף מען אים, בלומ זאַל גײן! אַ ינגל זאַל װיסן דאָס אַנדערע מאַל, װי אַזױ צו זײַן אַ ג...“

די מאַמע דערלאַזט נישט אַרױסזאָגן דאָס װאָרט „גנבֿ“.

— „ער איז אַ יתום, נעכעך אַ יתום!“ — מענהט די מאַמע צו דער רופֿאַמע און קושט איר אין די הענט אַרײַן און בעט בני איר, אַז זי זאַל מיר מוחל זײַן, אַז מער װעט דאָס שױן נישט זײַן! זי שװערט, אַז דאָס איז דאָס לעצטע מאַל, אַנישט — זאַל זי אַדער אַליין שטאַרבן, אַדער זי זאַל מיך באַגראַבן! ...

— „לאַז ער שװערן, אַז ער װעט שױן מער אַפֿילו נישט אַרײַנקוקן צו מיר אין גאַרטן אַרײַן! — פֿאַדערט די רופֿאַמע מיט איר מאַנצ-בילשער שטים אַן אַ קאַפֿ רחמנות צו אַ יתום.

— „לאַז מיר אַפֿדאַרן די הענט! לאַז מיר אַרױס די אױגן!“ — זאָג איך, און גיי מיט דער מאַמען אַהײם און הער אױס איר מוסר מיט איר װײַנען, און צעװײן מיך אַליין אױך גאַנץ געשמאַק.

— „איך פֿרעג דיך גאָר, װאָס װעט פֿון דיר זײַן?“ — פֿרעגט מיך די מאַמע מיט טרערן, און דערציילט די מעשה מײַן ברודער אליהו. מײַן ברודער אליהו הערט זי אױס און װערט בלאַס. אַ פנים פֿאַר פעס. די מאַמע דערזעט, אַז ער איז אױסער זיך. זי האָט מורא, ער זאַל מיך נישט שלאַנגן. זי זאָגט אים, ער זאַל מיך נישט שלאַנגן, װאַרעם איך בין אַ יתום.

— „װער טשעפעט אים?“ — זאָגט מײַן ברודער אליהו. — „איך װײל גאָר װיסן, װאָס װעט זײַן פֿון אים? װאָס װעט זײַן פֿון אים?!“ אַזױ זאָגט מײַן ברודער אליהו און קריצט מיט די צײַן און קוקט אױף מיר, איך זאַל אים זאָגן, װאָס װעט זײַן פֿון מיר? אין װײס, װאָס װעט זײַן פֿון מיר? אַפֿשר װײסט איר װאָס װעט זײַן פֿון מיר?

קוואס

א

פֿאַר איין רובל — הונדערט רובל! הונדערט רובל אַ מאַנאַט און מער קען פֿאַרדינען יעדער איינציקער, ווער עס וועט זיך באַקאַנען מיט אונדזער בוך, וואָס קאַסט אין גאַנצן איין רובל מיט פֿאַרמאַ. לויפֿט, קויפֿט! סטאַפּט, כאַפּט — איר וועט פֿאַרשפּעטיקן!

אַט אַזאַ מין זאָך האָט אויסגעלייענט ערגעץ אויף די בלעטער מיין ברודער אליהו. באַלד ווי ער האָט נאָר זיך דערוואַוסט, אַז ס'איז דאָ אַזאַ בוך אויף דער וועלט, אַזוי האָט ער אַוועקגעשיקט אויף דער פּאַסט אַ קערבל (דאָס לעצטע קערבל) און האָט אַנגעזאַגט דער מאַמען זי זאָל גיט זאָרגן מער.

— מאַמע! דאַנקען גאָט, מיר זיינען געהאַלפֿן.

— וואָס איז דען? — פֿרעגט די מאַמע. — האַסט געקראָגן אַ

שמעל?

— נאָך בעסער פֿון אַ שמעל, — ענטפֿערט איר מיין ברודער אליהו,

און די אויגן בני אים לייכטן, אַ פנים פֿון גרויס שמחה. ער הייסט איר וואַרטן נאָך עטלעכע טעג, ביז דאָס בוך וועט אים אַנקומען.

ב

שאַט, שוין דאָ אַ בוך! מיר האָבן דאָס נאָר אויסגעפּאַקט, האָט מיין ברודער אליהו זיך אַוועקגעזעצט לייענען דאָס בוך. וויי-וויי, וואָס ער האָט דאַרט אויסגעלייענט! אַ רעצעפּט אויף צו פֿאַרדינען הונדערט רובל אַ חודש דורך מאַכן די בעסטע טינטן. אַ רעצעפּט אויף צו פֿאַר-דינען הונדערט רובל אַ חודש דורך מאַכן גוטע שוואַרצע שוּכוואַקס. אַ רעצעפּט אויף צו פֿאַרדינען הונדערט רובל אַ חודש דורך אַרויס-טרייבן מיין. אַ רעצעפּט אויף צו פֿאַרדינען הונדערט רובל אַ חודש און מער דורך מאַכן ליקערן, זיסע בראַנפֿנס, לימאָנאַד, סאַדע-וואַסער, קוואַס און אַנדערע נאָך מער ביליקע געטראַנקען.

מיין ברודער אליהו האָט זיך אַפּגעשמעלט אויפֿן לעצטן רע-

צעפט, אויף קוואס! קוואס איז אזא מין געטראנק, וואס קאסט וואלול
און עס גייט א סך. בפרט נאך אין אזא הייסן זומער ווי היינט.
מיין ברודער אליהו לאזט קיינעם ניט צו, בשעת ער מאכט דעם
קוואס. אז ער גיסט וואסער, זעען אלע. נאר אז ער האלט אין רעכטן
מאכן, פארשליסט ער זיך אין דער מאמעס אלקער. ניט איך, ניט די
מאמע, קיינער טאר ניט זיין דערבני. נאר אויב איר זאגט מיר צו, אז
ס'וועט זיין א סוד, קאן איך אייך זאגן, וואס אין דעם געטראנק געפינט
זיך. איך ווייס דאך, וואס ער גרייט צו. דארטן געפינט זיך שאלעכץ
פון לימענע, שימערע האניק און דאס איבעריקע — וואסער. וואסער
איז דארטן דא מער פון אלצדינג. וואס מער וואסער — מער קוואס. דאס
אלץ ווערט גוט אויסגעמישט מיט א שמעקן (אזוי שטייט געשריבן אין
בוך), און דאס געטראנק איז פארטיק. נאך דעם ווערט עס אריינגעגאסן
אין א גרויסן קרוג און מע ווארפט אריין אהין א שטיק אייז. אן אייז
טויג דאס נאנצע געטראנק ניט! דאס זאג איך אייך ניט פונעם בוך,
נאר איך האב איין מאל אליין פארזוכט א ביסל קוואס אן אייז, האב איך
געמיינט, אז ס'איז אן ענד פון מיין לעבן!

ג.

געמאכט דאס ערשטע פעסל קוואס, איז געבליבן, אז ארויס-
טראגן פארקויפן אויף דער גאס זאל איך. ווער דען, אז ניט איך?
מיין ברודער אליהו פאסט ניט. ער איז דאך שוין א באווייבטער.
דער מאמען אוודאי ניט. מיר וועלן גארניט דערלאזן, אז די מאמע
זאל ארומגיין מיט א קרוג איבערן מארק און שרייען: „קוואס!
קוואס! יידן, קוואס!“ איז געבליבן, אז דאס דארף זיין מיין ארבעט.
איך אליין האב אויך אזוי גערעכנט. איך האב זיך מחיה געווען, אז
איך האב דעהערט די ניס. מיין ברודער אליהו האט גענומען מיך
לערנען, ווי אזוי איך זאל טאן. דעם קרוג זאל איך האלטן אין איין
האנט, און פדי דער עולם זאל זיך אפשטעלן, זאל איך זינגען הויך, און
מיט א ניגון אט אזוי:

יידן, א געטראנק!

א קאפיקע א גלאז!

קאלט און זיס —

א דערקוויקעניש!...

א קול האב איך א שיינס, א סאפראנא-שמים. איך האב געגעבן
א זינג אויס אויף א קול און האב איבערגעדרייט אלץ מיט די פים
ארויף:

זיסער קוואס א גלאז!
א קאפיקע א ייד!
א קוויק און א קאלט —
א דערמרינקעניש!...

איך ווייס ניט: צי מײן געזאנג איז אזוי געפֿעלן געוואָרן? צי
דאָס געטרענק איז טאַקע געווען אזוי גוט? צי אפֿשר, ווייל דער
טאַג איז געווען זייער אַ הייסער? איך האָב דעם ערשטן קרוג
אויספֿאַרקויפֿט אין איין האַלבער שעה.

מײן ברודער אליהו האָט אָפּגעגעבן דאָס געלט דער מאַמען, און
מיר האָט ער באַלד אָנגעגאַסן אַ פֿרישן קרוג. ער האָט געזאָגט, אז
אויב איך וועל מיך קאַנען אויסדרייען אזוי פֿינף-זעקס מאַל דורכן טאַג,
וועלן מיר האָבן פֿאַרדינט פּונקט הונדערט רובל אַ חודש. דאָס געטרענק
קאַסט אונדז זייער וואַלוול, מע קען זאָגן כּמעט גאַרניט. דאָס גאַנצע
געלט גייט אַוועק אויפֿן אַניו.

נאָך מיר לויפֿן נאָך ייִנגלעך, זיי קרימען מיך איבער ווי איך זינג.
איך הער זיי אָבער ווי דעם קאַמער. איך זע וואָס גיכער צו פֿאַרקויפֿן
דעם קרוג און לויפֿן אַהיים נעמען נאָך אַ קרוג. וויפֿל איך האָב גע-
מאַכט דעם ערשטן טאַג, ווייס איך אַליין ניט. איך ווייס נאָר, אז
מײן ברודער אליהו מיט מײן מאַמען האָבן מיך שטאַרק געלויבט.

פֿאַרן שלאָף בעט מיר אויס די מאַמע אויף דער ערד און פֿרעגט
מיך, צי עס טוען מיר ניט וויי הלילה די פֿים. מײן ברודער אליהו לאַכט
פֿון איר. ער זאָגט אויף מיר, אז איך בין אַזאָ ייִנגל, וואָס מיר טוט קיין
מאַל ניט וויי קיין זאָך.

— געוויס! — זאָג איך — אַ סימן אויב איר ווילט, גיי איך באַלד
מיטן קרוג אין מיטן האַלבע נאַכט.

אַלע דרײַ צעלאַכן זיך. נאָר אויף דער מאַמעס אויגן זע איך
טרערן. נו, דאָס איז דאָך אַן אַלטער פֿלל — אַ מאַמע דאַרף וויינען!
איך וואַלט וועלן וויסן: אַלע מאַמעס וויינען אזוי שמענדיק, ווי מײן
מאַמע?

עם גייט אונדז קיין-עין-הרע דורך מיר און דורך מויער. איין
 מאָג איז היימער פֿונעם אַנדערן. עם ברענט! מענשן גייען אויס פֿאַר
 היין, קינדער פֿאַלן אַזוי ווי פֿליגן. ווען ניט דאָס גלעזעלע קוואַס, וואַלט
 מען פֿאַרברענט געוואָרן. איך קער מיך אום מיטן קרוג אפֿשר צען
 מאַל אַ מאָג!

מיין ברודער אליהו קוקט אַרײַן אין פֿאַס אַרײַן מיט איין אויג
 און זאָגט, אַז עם מאָגט שוין. פֿאַלט ער אויף אַן עצה און גיסט צו נאָך
 אַ פֿאַר עמער וואַסער. אויף דער עצה בין איך געפֿאַלן פֿרײַער פֿון אים.
 איך מוז זיך מודה זײַן פֿאַר אײַך, אַז איך האָב אָפּגעטאַן אַ שפּיצל שוין
 עטלעכע מאַל.

כמעט אַלע מאָג כאַפּ איך זיך אַרײַן צו אונדזער שכנה פעסע און
 גיב איר פֿאַרזוכן אַ גלעזל פֿון אונדזער אייגענעם געטראַנק. איר מאַן,
 משה דער אײַנבינדער, גיב איך צוויי גלעזלעך; ער איז אַ גוטער מענשט.
 די קינדער אַלע גיב איך אויך צו גלעזלעך קוואַס. לאָזן זיי אויך וויסן,
 וואָס פֿאַר אַ געטראַנק מיר קאַנען מאַכן. אַלע מײַנע באַקאַנטע גיב
 איך קוואַס אומזיסט, אַן אַ קאַפּיקע געלט. און פּדי ס'זאַל ניט זײַן
 קיין שאַדן, דערגיט איך דעם קרוג מיט וואַסער. אויף אײַטלעכס גלעזל
 קוואַס, וואָס איך גיב אַוועק אומזיסט, דערגיט איך צוויי גלעזער וואַסער.
 דאָס אייגענע טוט מען אין דער היים אויך. למשל, מיין ברודער
 אליהו טרינקט אויס אַ גלעזל קוואַס, דערגיסט ער באַלד מיט וואַסער.
 די מאַמע פֿאַרזוכט אַ מאַל אַ גלעזל קוואַס (זי דאַרף מען בעטן. אַליין
 וועט זי ניט נעמען!), דערגיסט מען באַלד מיט וואַסער. עם גייט ניט
 פֿאַרלאָרן קיין טראָפּן! און מיר מאַכן קיין עין-הרע פֿיין געלט. די מאַמע
 האָט זיך אַרומגעצאַלט מיט אַ סך חובֿות. אין שטוב האָט זיך באַוויזן
 אַ מישל, אַ בענקל. אויף שבת האַבן מיר פֿיש און פֿלייש און ווייסע
 קוילעטשן. מיר האָט מען צוגעזאַגט אויף ימים-טובֿים אַ פֿאַר שטיווע-
 לעך נײַע. מיר דאַכט, אַז קיינעם איז ניט אַזוי גוט ווי מיר!

ה.

גייט זײַט אַ נביא און טרעפֿט, אַז ס'וועט זיך טרעפֿן אַזאַ מין
 אומגליק און אונדזער געטראַנק וועט מער ניט טויגן. נאָך אַ גליק, וואָס
 מען האָט מיך ניט פֿאַרנומען אין פֿאַליציי. הערט אַ מעשה! איין מאַל
 האָב איך פֿאַרבלאַנדזשעט מיטן קרוג קוואַס צו אונדזער שכנה פעסע!

דער גאנצער עולם האט גענומען צו גלעזלעך קוואס און איך אליין
אויך מיט זיי. אויסגערעכנט, אז עס פֿעלט מיר אַ גלעזלעך צוועלף-
דרייצן געטראַנק, האָב איך מיך אַרײַנגעכאַפּט אין הויז, דאַרמין וואו
דאָס וואַסער שטייט בײַ זײ. אַנשטאַט דעם פֿאַס מיט וואַסער האָב איך
אַ פֿנים געטראַפֿן צו דעם טאַפּ וואו מע וואַשט גרעט, און האָב אַרײַג-
געגאַסן אַ פֿאַפֿצן-צוואַנציק גלעזער צו מיר אין קרוג אַרײַן און בײַן אַוועק
אין גאַס אַרײַן מיט אַ נײַעם נײַגון, וואָס איך אליין האָב צוגעטראַכט:

יידן, אַ געטראַנק!
מעם גן-עדן!
זאָ יאָר אויף מיר,
אויף אײַך און אויף אונדז בײַדן!

שמעלט מיך אַפּ אַ ייד, באַצאַלט מיר אַ קאַפּיקע און ער הייסט
זיך אַנגיסן אַ גלעזל קוואַס. ער טרינקט אויס די גאַנצע גלאַז און
פֿאַרקרימט זיך.

— יינגלע! וואָס איז דאָס בײַ דיר פֿאַר אַ געטראַנק?
עס שטייען נאָך צוויי יידן און וואַרמין, איך זאַל זײ שוין אַנגיסן.
איינער זופּט אַפּ אַ האַלבע גלאַז, דער אַנדערער אַ דריטל. זײ באַצאַלן,
שפּײַען אויס און גײען אַוועק. נאָך איינער טראַגט צו די גלאַז צו
די ליפּן. ער פֿאַרוכט און זאַגט, אז עס שמעקט מיט זײַף און ס'איז דאַכט
זיך געזאַלצן. נאָך איינער טוט אַ קוק אויפֿן גלאַז און גיט מיר אַפּ צו-
ריק מיט די ווערטער:

— וואָס איז דאָס בײַ דיר?
— אַ געטראַנק, — זאַג איך.
— נו, אַ געטראַנק! — מאַכט ער צו מיר.

איינער גייט צו, פֿאַרוכט. און טוט אַ גאַס אויס די גלאַז גלייך
מיר אין פֿנים אַרײַן. אין אַ מינוט אַרום שטייט אַרום מיר אַ גאַנץ רעדל
מיט יידן, וויבער און קינדער. אַלע רעדן, מאַכן מיט די הענט, קאַכן
זיך. דערזעט אַ פֿאַליציסט, אז מען קלייבט זיך, גייט ער צו און פֿרעגט,
וואָס איז דאָ? דערציילט מען אים. גייט ער און קוקט אַרײַן צו מיר
אין קרוג און הייסט זיך געבן פֿאַרוכטן. גיט איך אים אַן אַ גלעזל מיט
קוואַס. דער פֿאַליציסט טוט אַ טרונק אַפּ און שפּײַט אויס און ווערט
זייער בײַז.

— וואו האַסטו גענומען אזא געטראנק? — פֿרעגט ער מיך.
 — דאָס איז פֿון אַ בוך, — זאָג איך אים, — מיין ברודערס מלאכה,
 מיין ברודער אליין מאַכט דאָס.
 — ווער איז דיין ברודער? — פֿרעגט ער מיך.
 — מיין ברודער אליהו, — זאָג איך אים.
 — וואָסער אליהו? — פֿרעגט ער מיך.
 — רעד ניט, דו נאַרישער יאָלד, אויף דיין ברודער! — זאָגן
 צו מיר עטלעכע יידן אַלע אויף אַ מאָל. עס ווערט אַ טומל. אַלע מינוט
 קומען צו נייע מענטשן. דער פּאַליציסט האַלט מיך פֿאַר אַ האַנט
 און וויל אונדז אָפּפֿירן (מיך מיטן געטראַנק) גלייך אין פּאַליציי אַרײַן.
 דער טומל ווערט גרעסער: „אַ יתום! נעבעך, אַ יתום!“ — הער איך
 פֿון אַלע זײַטן. דאָס האַרץ זאָגט מיר, אַז איך האַלט שמאַל. איך קוק
 אויפֿן עולם, וואָס אַרום מיר: „יידן, האָט רחמנות!“... מע וויל אַרײַן-
 רוקן דעם פּאַליציסט אַ מטבע. ער נעמט ניט. רופֿט זיך אָן צו מיר
 אײַנער אָן אַלטער ייד אַ ביסל פֿאַרשמעלט:
 — מאַמל! רײַס אַרויס דעם יד (יאָד) און הײב אויף די רגלים
 (ראַנגלאָס) און מאַך פּליטה (פּליימע)!
 איך מו זיך אַ רײַס אַרויס, נעם די פֿיס אויף די פּלייצעס און
 מאַרש אַהײם! ניט מױט ניט לעבעדיק פֿאַל איך אַרײַן אין שטוב אַרײַן.
 — וואו איז דער קרוג? — פֿרעגט מיך מיין ברודער אליהו.
 — אין פּאַליציי! — ענטפֿער איך אים און פֿאַל צו צו דער מאַמען
 מיט אַ געוויין.

מנין שמעטל

מארק שאנאל

מיר פֿארפֿלייצן די וועלט מיט מינמ

.א.

אוי, בין איך געווען א נאר! דערפֿאר, וואָס איך האָב פֿארקויפֿט נישט אזא גוטן קוואַס, האָב איך געמיינט, אז מע וועט מיך קעפֿן! צום סוף — גאַרנישט. אומזיסט איבערגעשראַקן. אַן אומגליק מיט מינן מאַמען! אַלצדינג נעמט זי זיך צום האַרצן. דערפֿאר האָב איך ליב מינן ברודער אליהו.

מינן ברודער אליהו פֿאַלט נישט אַראָפּ ביי זיך דערמיט, וואָס מיר האָבן זיך אָפּגעברייט אויפֿן קוואַס. אַבי ער האָט דאָס בוך, איז אים גוט. ער האָט געקויפֿט אַ בוך פֿאַר אַ רובל. דאָס בוך הייסט „פֿאַר אַ רובל — הונדערט!“ ער זיצט און לערנט אים אויף אויסנווייניק. דאַרטן זינגען דאָ אַן אַ שיעור רעצעפטן, ווי אזוי מע מאַכט געלט. ער קען שוין כמעט אַלע רעצעפטן. ער ווייס שוין, ווי אזוי מע מאַכט מינמ, ווי אזוי מע מאַכט שוואַקס, ווי אזוי מע טרייבט אַרויס מינן און אַנדערע מיאוסקייטן. ער רעכנט זיך איצט נעמען צו מינמ.

מינמ, זאגט ער, איז אַ גוטער אַרטיקל. אַלע לערנען זיך שרטיבן. ער פֿרעגט ביי יודל דעם שרטיבער, וויפֿל גייט אַוועק ביי אים מינמ. זאגט ער: אַ פֿאַרמעגן! יודל דער שרטיבער האָט אַפֿשר זעכציק

מיידלעך וואָס ער לערנט זיי שרײַבן. יינגלעך לערנען נישט בײַ אים.
מען האָט פֿאַר אים מורא. ער שלאָגט זיך. ער שלאָגט איבער די הענט.
מיידלעך קען מען נישט שלאָגן. עס טוט מיר באַנג, וואָס איך בין נישט
געבוירן געוואָרן בעסער אַ מיידל.

ב.

מיין ברודער אליהו זאָגט, אַז די וועלט איז געוואָרן גאַרנישט
דאָס, וואָס אַמאָל. אַמאָל, אַז מע פֿלעגט וועלן מאַכן טײַטש, האָט מען,
זאָגט ער, באַדאַרפֿט קויפֿן גאַליש-עפעלעך, די גאַליש-עפעלעך צעקלאַפֿן,
נאָך דעם קאַכן זיי אויפֿן פֿײַער, ווייס איך וויפֿל, נאָך דעם אַרײַנוואַרפֿן
קופּער-וואַסער; און פֿרי די טײַטש זאָל גלאַנצן, האָט מען נאָך געמוזט
צוגעבן אַ שטיקל צוקער — אַ גאַנצער מאַראַראַם! הײַנט, זאָגט ער,
איז אַנדערש! איך קויף מיר, זאָגט ער, אין דער אַפֿטייק אַ „פֿראַשעק“,
מיש דאָס אויס מיט וואַסער, אַ זיד אויפֿן פֿײַער — און פֿאַרטיק טײַטש.
אַזוי זאָגט מיין ברודער אליהו.

ער איז אַוועק אין דער אַפֿטייק און האָט געבראַכט „פֿראַשעקס“
און „גליצערײַנע“ אַ גאַנצע פֿלאַש. נאָך דעם האָט ער זיך פֿאַרשפּאַרט
אין אַלקער און האָט עפעס געטאַן. וואָס — ווייס איך נישט. ס'אַ סוד.
אַלצײַנג איז בײַ אים אַ סוד. אַז ער דאַרף זאָגן דער מאַמען, למשל, זי זאָל
אים געבן דאָס אייבערשטע פֿונעם שטייכל, רופֿט ער זי אַפֿ אויף אַ זײַט
און זאָגט איר שטילערהײַט: מאַמע! דאָס אייבערשטע פֿונעם שטייכל.
די „פֿראַשעקס“ מיט דער „גליצערײַנע“ האָט ער אויסגעמישט
אין אַ גאַנץ גרויסן טאַפֿ (אַ נײַעם טאַפֿ געקויפֿט). דעם טאַפֿ מיטן
געמישעכץ האָט ער פֿאַררוקט אין אויוון און האָט געבעטן די מאַמע
שטילערהײַט, זי זאָל פֿאַרקײַטלען די טיר. מיר האָבן אַלע געמײַנט,
ווער ווייס וואָס. די מאַמע האָט אַלע מינוט געכאַפט אַ קוק צום אויוון.
אַ פֿנים, זי האָט מורא געהאַט, דער אויוון זאָל נישט צעפֿאַלן ווערן אויף
שטיקלעך. נאָך דעם האָט מען אַרײַנגעקײַקלט אין שטוב אַרײַן דאָס
פֿעסל פֿון קוואַס. נאָך דעם האָט מען פֿאַמעלעך אַרויסגענומען דעם טאַפֿ
פֿונעם אויוון און מע האָט אַרײַנגעגאַסן דאָס געמישעכץ אין פֿעסל
אַרײַן. נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבן גיסן אין פֿעסל אַרײַן וואַסער.
אַז דאָס פֿעסל איז געוואָרן אָנגעפֿילט העכער האַלב, האָט מיין ברודער
אליהו אַ זאָג געטאַן: „גענוג!“ און האָט זיך גענומען צום בוך וואָס
„פֿאַר אַ רובל — הונדערט“. געקוקט און געהייסן שטילערהײַט זיך
ברענגען אַ פֿרישע פען מיט אַ ווייסן בויגן פֿאַפּיר. איינגעטונקען די

פען אין פֿאס און געגעבן א שרייב עפעס אויפֿן ווייסן פּאפּיר. דאָס
אַנגעשריבענע האָט ער צוגעטראָגן פֿרײַער צו דער מאַמען, נאָך דעם
צו מיין שוועגערין ברכה. די ביידע האָבן געגעבן אַ קוק אַרײַן און
אַ זאָג צו אים :

— „עס שרײַבט!“

באַלד נאָך דעם האָט מען זיך גענומען ווידער צו דער פֿרײַערדיקער
אַרבעט. אַנגעגאַסן נאָך אַ פּאַר עמער וואַסער, האָט מיין ברודער אליהו
אויפֿגעהויבן די האַנט: „גענוג!“ ווידער אַ מאָל אײַנגעמונקען די פען
אין פֿאַס, ווידער אַ מאָל געגעבן אַ שרײַב אַרײַן אין ווייסן פּאפּיר אַרײַן
און ווידער אַ מאָל צוגעטראָגן דאָס אַנגעשריבענע פּאפּיר פֿרײַער צו
דער מאַמען און נאָך דעם צו מיין שוועגערין ברכה. די ביידע האָבן
ווידער געגעבן אַ קוק אַרײַן אין פּאפּיר אַרײַן און אַ זאָג :

— „עס שרײַבט!“

אַט אזוי עטלעכע מאָל, ביז דאָס פֿאַס איז געוואָרן פֿול, ווי אַן אויג.
עס איז שוין נישט געווען וואוהין צו גיסן וואַסער. דעמאָלט האָט מיין
ברודער אליהו געגעבן אַ הייב אויף די האַנט: „גענוג!“ — און מיר
אַלע פֿיר האָבן זיך געזעצט עסן.

ג.

נאָכן עסן האָבן מיר זיך גענומען צום צעגיסן די טינט אין פֿלעשער.
פֿלעשער האָט מיין ברודער אליהו צונויפֿגעבראַכט. פֿון דער גאַנצער
וועלט. אַלערליי פֿלעשער און פֿלעשלעך. גרויסע און קליינע. פֿלעשער
פֿון ביר, פֿלעשער פֿון וײַן, פֿלעשער פֿון קוואַס, פֿלעשער פֿון בראַנפֿן
און גלאַט פֿלעשער. אויך פּראַבקעס האָט ער אײַנגעהאַנדלט אַלמע,
ס'זאַל קאַסטן וועלוועלער, און אַ „לייקע“ האָט ער געקויפֿט אַ נייע.
דאָ האָט ער ווידער געזאָגט דער מאַמען זי זאָל פֿאַרקײַמלען די טיר.
נאָך דעם האָט מען זיך אַלע פֿיר גענומען צו דער אַרבעט — צעגיסן
דעם טינט אין פֿלעשער. אַן אַרבעט איז דאָס זייער אַ וואוילע, אַ פֿריי-
לעכע. איין חסרון: ס'איז טינט — עס פֿלעקט די פֿינגער, די הענט,
די נאָז, דאָס גאַנצע פנים. מיר ביידע, איך און מיין ברודער אליהו,
האָבן זיך געמאַכט שוואַרץ ווי די שדים. דאָס ערשמע מאָל זע איך,
מיין מאַמע זאָל לאַכן. פֿון מיין שוועגערין ברכה שמועסט מען נישט:
יענע איז שיר צעזעצט געוואָרן פֿאַר געלעכטער. מיין ברודער אליהו
האָט פֿינט, אַז מע לאַכט פֿון אים, בייזערט ער זיך אויף מיין שוועגערין
ברכה, און פֿרעגט זי, וואָס זי לאַכט. לאַכט זי נאָך שטאַרקער. ווערט

ער נאך מער אין פעם, לאכט זי נאך מער. ביז די מאמע הייבט זיך אן בעמן, אז עס זאל האבן א סוף, און אונדז זאגט זי, מיר זאלן זיך איינ-וואשן. מיין ברודער אליהו האט אבער קיין צייט נישט. אים קריכט נישט אין קאפ וואשן זיך. אים ליגט דער קאפ אין פלעשער. אויסגע-גאנגען אלע פלעשער. נישטא קיין פלעשער! וואו קריגט מען נאך פלעשער?

ד.

מיין ברודער אליהו האט געבראכט צו טראגן א גרויסן בויגן פאפיר. ער האט זיך אוועקגעזעצט און אנגעשריבן מיט גרויסע אותיות: **דא פארקויפט מען טינט, גוט און וואלוול.**

די צוויי ווערטער „גוט“ און „וואלוול“ זיינען געווען אזוי גרויס, אז זיי האבן פארנומען כמעט דעם גאנצן בויגן. אז דאס אנגעשריבענע האט זיך אויסגעטריקנט, האט ער דאס פאפיר אויסגעהאנגען בני אונדז אויף דער מיר פון יענער זייט. א סך מענטשן זיינען דורכגעגאנגען און האבן זיך אפגעשמעלט קוקן. איך האב עס געזען דורכן פֿענצטער. מיין ברודער אליהו קוקט אויך אין פֿענצטער אריין און ברעכט די פֿינגער. א סימן, אז ער איז צעמראגן. ער מאכט צו מיר:

— „ווייסטו וואס? שמעל זיך אוועק בני דער מיר און הער זיך צו, וואס זאגט מען?“

מיך דארף מען לאנג נישט בעמן. איך שמעל מיך אוועק בני דער מיר און הער זיך צו, וואס מע זאגט, ווער עס שמעלט זיך אפ און וואס מע רעדט. אפגעשטאנען אקעגן א האלבע שעה, קום איך אריין צוריק אין שטוב. מיין ברודער אליהו גייט צו צו מיר און פֿרעגט מיך שטיל:

— „נו?“

— „וואס נו?“

— „וואס האבן זיי געזאגט?“

— „ווער?“

— „די מענטשן, וואס זיינען געגאנגען פֿארביי.“

— „זיי האבן געזאגט, אז ס'איז שיין אנגעשריבן.“

— „און מער גארנישט?“

— „מער גארנישט.“

מיין ברודער אליהו זיפצט. וואס זיפצט ער? די מאמע פֿרעגט אים אויך דאס זעלביקע.

— „וואס זיפצסטו, נארעלע? ווארט אויס. אין איין טאג ווילסטו, זאל אויספֿארקויפט ווערן די גאנצע סחורה?“

— „כאַטש אָן אָנהייב!...“ — זאָגט איר מיין ברודער אליהו מיט טרערן אין האַלדזן.

— „ביסט אַ גרויסער נאַר, זאָג איך דיר. וואָרט אויס, מיין קינד, דו וועסט האָבן אָן אָנהייב אויך.“

אַזוי זאָגט די מאַמע, און גרייט צום טיש. מיר וואַשן זיך און גייען עסן. מיר שפּאַרן זיך צונויף אַלע אין איינעם. איבער די פֿלעשלאַך איז ענג אין שטוב.

לויפֿט אַריין אַ בחורל. אַ מאַדנער בחורל. ער איז שוין אַ חתן. איך קען אים. קאָפּל הייסט ער. דער מאַמע זינגער איז אַ שניידער.

— „דאָ פֿאַרקויפֿט זיך מינט?“

— „יא, וואָס איז דען?“

— „איך האָב געוואַלט אַ ביסל מינט.“

— „וויפֿל דאַרפֿסטו מינט?“

— „גיט מיר פֿאַר אַ קאַפּיקע מינט.“

מיין ברודער אליהו איז אויסער זיך. ער זאָל זיך נישט שעמען פֿאַר דער מאַמען, וואַלט ער אַט דעם חתן קאָפּל פֿרוער דורכגעפֿאַטשט און נאָך דעם אַרויסגעוואַרפֿן פֿון שטוב. ער האַלט זיך איין און גיסט אים אָן פֿאַר אַ קאַפּיקע מינט. עס גייט נישט אַוועק קיין פֿערטל שעה, קומט אַריין אַ מיידל. די מיידל קען איך נישט. זי רעדט צו מיין מאַמען:

— „דאָ מאַכט מען מינט?“

— „יא, וואָס איז דען?“

— „די שוועסטער האָט געבעטן, מאַמער קאַנט איר איר ליינען אַ ביסל מינט? זי דאַרף אַוועקשרייבן אַ ברייול קיין אַמעריקע צו איר חתן.“

— „ווער איז דיין שוועסטער?“

— „בתיה די נייטאַרין.“

— „אַ? זע נאַר, ווי זי איז אויסגעוואַקסן! קיין עין-הרע! איך

האַב דיך גאַרנישט דערקענט. אַ מינטערל האַסטו?“

— „ווי קומט צו אונדז אַ מינטערל? מיין שוועסטער האָט גע-

בעטן, מאַמער האָט איר אַ פען, זי וועט נאַר אַנשרייבן דאָס ברייול קיין אַמעריקע, גיט זי אייך אַפּ צוריק די מינט און פען.“

מיין ברודער אליהו איז נישטאַ בייַם טיש. ער איז אין אַלקער.

ער גייט אַרום מיט שטילע טריט, קוקט אַראָפּ, און בייסט די נעגל.

נאַכווייענישן פֿון דער מינט-פֿאַרפֿלייצונג

א.

מיין ברודער אליהו גייט אַרום אין איינע צרות. וואָס טוט מען מיט דער מינט?

— „ווידער אַ מאַל מינט?“ — זאָגט אים די מאַמע.

— „איך רעד נישט פֿון קיין מינט!“ — ענטפֿערט איר מיין ברודער אליהו. — „איך רעד פֿון די פֿלעשער! עס ליגט אַ קאָפיטאַל אין די פֿלעשער! מע דאַרף זען אויסליידיקן די פֿלעשער און מאַכן פֿון זיי געלט!“

פֿון אַלצדינג מאַכט ער געלט! און עס בלייבט, אַז מע דאַרף די מינט אויסגיטן צו אַל די שוואַרצע יאָר! שלעכט איז נאָר איין זאַך: וואוהין גיסט מען אים אַזוי פֿיל מינט?

— „עס וועט גאַרניט נישט העלפֿן.“ — זאָגט מיין ברודער אליהו, — „מע וועט מוזן צוואוואַרטן ביז ביי נאַכט. ביי נאַכט איז פֿינצטער, וועט קיינער נישט זען.“

קוים דערלעכט נאַכט. אויף צו-להכעיים, שיינט די לבנה, ווי אַ לאַמטערן. דעמאַלט ווען מע דאַרף, וועט זי זיך באַהאַלטן. איצט איז זי דאָ. מען האָט געשיקט נאָך איר! ... אַזוי זאָגט מיין ברודער אליהו און מיר טראָגן אַרויס אַ פֿלאַש נאָך אַ פֿלאַש — און פֿלויך אין דרויסן אַרויס. פֿון גיסן אויף איין אַרט ווערט אַ טינד. מע דאַרף נישט גיסן פֿסדר אויף איין אַרט. אַזוי זאָגט צו מיר מיין ברודער אליהו, און איד פֿאַלג אים. איך זוך אים אַלע מאַל אַ פֿריש אַרט. יעדע פֿלאַש האָט ביי מיר אַן אַנדער אַרט. דער שכנהס וואַנט — פֿלויך! דעם שכנס פֿאַרקאַן — פֿלויך! צוויי ציגן ליגן אַקעגן דער לבנה — פֿלויך!

— „היינטיקס מאַל גענוג.“ — זאָגט מיין ברודער אליהו, און מיר גייען שלאַפֿן. שטיל און פֿינצטער. פֿון אונטערן אויוון הערט זיך אַ מרוקען פֿון דער קאַץ. אַ גרויסע פעפֿערין: מאַג ווי נאַכט וואַלט זי זיך נאָר געוואַרעמט און געדרימלט. אין הויף אויף יענער זייט מיר הערן זיך שטילע טריט. אפֿשר אַ נישט-גומער? ... די מאַמע שלאַפֿט נאָך נישט. זי שלאַפֿט, דאַכט זיך, קיין מאַל נישט. איך הער זי שמענדיק, ווי זי קנאַקט די פֿינגער, זיפֿצט און קרעכצט און רעדט צו זיך אליין.

אזא טבע בני איר. אלע נאכט מענהט זי זיך אויס א ביסל. זי דערציילט אירע גרויסע צרות. מיט וועמען רעדט זי דאס? מיט גאט? ... אלע מינוט לאזט זי אויס מיט א קרעכץ:
— „אוי, גאט! גאט! ...”

ב.

איך ליג נאך אויף מיין געלעגער, אויף דער ערד, און הער פֿונעם שלאף א הויז. עם לאזן זיך הערן אלערליי באקאנטע קולות. ביסלעכ-ווייז עפֿן איך אויף די אויגן — ס'איז שוין גרויסער טאג. די שנין פֿון דער זון האט זיך אריינגערופן דורכן פֿענצטער, רופֿט מיך אין דרויסן ארויס. איך וויל מיך דערמאנען, וואָס איז געווען נעכטן — אהא! טינט! ... איך כאפֿ מיך אויף און טו זיך אן אויף גיך. מיין מאמע איז פֿארוויינט (ווען איז זי נישט פֿארוויינט?). מיין שוועגערין ברכה איז אין פעס (ווען איז זי נישט אין פעס?). און מיין ברודער אליהו שטייט אין מיטן שטוב, דעם קאפֿ אראפֿ. וואָס איז די מעשה? נישט איין מעשה, נאָר עטלעכע מעשיות! אונדזערע שכנים זיינען אויפֿגעשטאנען אין דער פֿרי, האט זיך אָנגעהויבן א חתונה — מען האט זיי געקוילעט. איינעם האט מען אָפּגעשפּריצט די גאנצע וואַנט מיט מינט. דעם אַנדערן האט מען אָפּגעגאָסן דעם פּאַרקאָן, א נייַעם פּאַרקאָן. דער דריטער האט געהאַט צוויי ווייטע ציגן, האט מען זיי אים געמאַכט שוואַרץ, נישט צו דערקענען. דאָס אַלץ וואַלט נאָך געווען צו דערליידן, ווען נישט דעם שוואַרטן זאַקן. א נייַע פּאַר זאַקן, ווייטע זאַקן, האט די שוואַטקע אויסגעהאַנגען בני אונדזער שכנה אויפֿן פּאַרקאָן, האט מען פֿון זיי געמאַכט א תל. עמעצער האט זי געבעטן, זי זאל אויסהענגען זאַקן אויף א פֿרעמדן פּאַרקאָן? די מאמע האט איר צוגעזאָגט אָפּקויפֿן א פּאַר נייַע זאַקן, אבי ס'זאל זיין שמיל. וואָס זשע וועט זיין מיט דער וואַנט? מיטן פּאַרקאָן? ס'איז געבליבן, אז מיין מאמע מיט מיין שוועגערין ברכה זאלן זיך אַוועקשטעלן מיט צוויי בערשמלעך און מיט ווייטער ליים און פֿאַרשמירן די פֿלעקן.

— „אייער גליק, וואָס איר האט אָנגעטראָפֿן אויף ערלעכע שכנים. ווען איר טרעפֿט מיט אייער טינט אויף מנשה דעם רופֿאס גאַרטן, וואַלט איר געוואוסט וואָס פֿאַר א גאט מיר האָבן!”
אזוי זאָגט אונדזער שכנה פעסע צו מיין מאמען.
— „וואָס זשע מיינט איר? צום שלים-מול באַדאַרף מען אויך האָבן מזל!” — ענטפֿערט איר די מאמע און קוקט אויף מיר.
וואָס מיינט זי, א שטייגער? ...

— „איצט וועל איך שוין זיין קליגער“, — מאכט צו מיר מיין ברודער דער אליהו, — „לאז נאר ווערן נאכט, אזוי טראגן מיר אפ די פֿלעשער צום טינד.“

גערעכט, ווי איך בין א ייד! וואס קען זיין נאך קליגער דערפֿון? עס איז נאר געווארן נאכט, האבן מיר אנגעפאקט פֿולע קוישן מיט פֿלעשער און גענומען טראגן זיי צום טינד. אויסגעגאסן די טינט, אפגעטראגן די ליידיקע פֿלעשער אהיים און אנגענומען ווידער א מאל פֿולע פֿלעשער. א גאנצע נאכט האבן מיר אזוי געארבעט. איך האב שוין לאנג נישט געהאט אזא גוטע פֿריילעכע נאכט. שמעלט איך פֿאר: די שמאט שלאפֿט. דער הימל איז אויסגעשמערנט. די לבנה שינט אראפ אין טיכל ארײַן. ס'איז שמיל.

פֿון אונדזער טינט איז דאס טיכל געווארן א ביסל גרעסער. א קלייניקייט, אפשר מיינט פֿלעשער טינט! דערפֿאר אבער האבן מיר זיך שווער אנגעארבעט! אנטשלאפֿן געווארן זינען מיר, ווי די געהרגעטע. אויפֿגעוועקט האט אונדז די מאמע מיט א געוויין: — „פֿארפֿינצערט בין איך געווארן און וויי איז מיין וועלט! וואס האט איר געמאן אזעלכעס מיטן טינד? ...“

עס האט זיך ארויסגעשמעלט, אז מיר האבן אומגליקלעך געמאכט א גאנצע שמאט: די וועשערינס האבן נישט וואו צו וואשן גרעט. די בעלי-עגלות האבן נישט וואו אנצוטרינקען די פֿערד. די וואסער-פֿירערס... אט וועלן זיי זיך צונויפֿנעמען אלע אין איינעם און וועלן קומען זיך רעכענען מיט אונדז. אזוי זאגט אונדז אן די מאמע די בשורה. מיר אבער ווילן אויף זיי נישט ווארמן. מיר ווילן נישט זען, ווי אזוי וואסער-פֿירערס וועלן זיך מיט אונדז רעכענען. איך און מיין ברודער אליהו נעמען די פֿים אויף די פֿלייצעס און — מארש צו זינעם א חבֿר פיניע. — „דארט לאזן זיי אונדז זוכן, אז זיי באדארפֿן! ...“

אזוי זאגט מיין ברודער אליהו, נעמט מיך פֿאר א האנט, און מיר לאזן זיך גיך און געשווינד בארג-אראפ, צו זיין חבֿר פיניע. אז מיר וועלן זיך זען, וועל איך איך א מאל באקאנט מאכן מיט מיין ברודער אליהום חבֿר פיניע. ס'איז פֿדאי, איר זאלט זיך מיט אים באקענען: ער האט אויך גוטע געדאנקען.

דער אוצר

אויף יענער זײַט באַרג, הינטערן אלמן בית-המדרש, געפינט זיך
אן אוצר.

אזוי האָט מען געשמועסט בײַ אונדז אין שמעטל.

נאָר קומען צום אוצר איז נישט אזוי גרינג. אז אלע יידן אין שמעטל
וועלן לעבן בשלום, און וועלן זיך נעמען אלע אים זוכן, דעמאלט וועט
מען אים געפינען.

אזוי האָט מען געשמועסט בײַ אונדז אין שמעטל.

און אז אלע יידן וועלן לעבן צופרידן, עס וועט נישט זײַן קיין קנאה
בײַ יידן, קיין שנאה, קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע
וועט זיך נעמען אלע, וועט מען אפזוכן דעם אוצר, און אז נישט — וועט
ער אַרײַן טיף-טיף אין דער ערד אַרײַן...

אזוי האָט מען געשמועסט בײַ אונדז אין שמעטל, און מען האָט
אַנגעהויבן זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו
ווערמלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווײַטער אלץ מערער,
אלץ שטאַרקער, און אלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף
זײַן דאָ, דער האָט געזאָגט: דאַרמ, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט
זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערמלען זיך,
צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווײַטער אלץ מערער, אלץ שטאַרקער,
און אלץ איבערן אוצר — און דער אוצר ... האָט געזונקען, אלץ טיפֿער
און טיפֿער אין דער ערד אַרײַן.

ב. טומארין

יודל מארק

דער גרויסער לערער

(1105—1040)

א. טייערער פֿון אַ דימענט.

דאָס האָט פּאַסירט מיט ניין הונדערט יאָר צוריק.
 אין דער שטאָט וואַרמס, בניס טינך ריין, האָט געלעבט זייער
 אַ געלערנטער און זייער אַן אַרמער ייִד מיטן נאָמען ר' יצחק. אָבער
 ר' יצחקן האָט ניט געקומערט וואָס ער איז אזוי אַרעם. ער האָט נאָר
 געהאַט צער פֿון דעם וואָס זײַן ווײַב האָט אים קיין קינדער ניט
 געבאַרן.

אײן מאל האָט ער באַמערקט אויף דער ערד אַ שטיינדל וואָס
 האָט געבלאַנקט און געבליצט. ער האָט עס אויפֿגעהויבן און געזען
 אז עס איז אַ דימענט. האָט ער זיך דערפֿרייט און אוועקגעטראָגן דעם

(* רשי — דאָס זײַנען די ערשטע אותיות פֿון : רבי שלמה יצחקי.

דימענט צום יאוועליהער. האט דער יאוועלירער געזאגט, אז ער האט נאך קיין מאל אזא גרויסן דימענט ניט געזען און אז מע קען קריגן פאר אים א סך, א סך געלט.

דער בישאָפּ פֿון וואַרמס האָט גראַד געזוכט אַ גרויסן דימענט. ער האָט איין דימענט געהאַט און געדאַרפֿט אַ צווייטן, פֿדי אַרײַנ- צושמעלן אויגן אין אַ הייליק בילד. ער האָט געוואַלט אַפּקויפֿן דעם דימענט בני ר' יצחקן. אָבער ווי פֿיל געלט ער האָט ניט אָנגעבאַטן, האָט ר' יצחק זיך אָפּגעזאָגט צו פֿאַרקויפֿן אים דעם דימענט. אזוי ווי ר' יצחק האָט מורא געהאַט, מע זאָל איבער גוואַלד ניט צונעמען פֿון אים דעם דימענט, איז ער אַוועק צום טײַך רײַן און האָט אַרײַנגעוואַרפֿן דעם דימענט אין וואַסער אַרײַן.

האַט ער דערהערט אַ שטים פֿון הימל: „דערפֿאַר וואָס דו האַסט אַוועקגעוואַרפֿן דעם דימענט, וועט בני דיר געבאַרן ווערן אַ זון וואָס וועט שײַנען איבערן גאַנצן ייִדישן פֿאָלק אַ סך שטאַרקער ווי אַלע דימענטן פֿון דער וועלט.“

און דאָס זעלביקע יאָר איז בני ר' יצחקן געבאַרן געוואָרן אַ זון וואָס ער האָט אים אַ נאַמען געגעבן שלמה. אָבער דאָס קינד איז שוין געבאַרן געוואָרן ניט אין וואַרמס, נאָר אין טרואַ, אין פֿראַנקרײַך.

ב. רשים וואַנדערונגען.

ביז 14—15 יאָר פֿון זײַן לעבן האָט רשי געלעבט בני זײַנע עלטערן אין דער שטאָט טרואַ. אָבער ער האָט שוין דאַרמין מערניט געהאַט בני וועמען צו לערנען. איז ער אַוועק זוכן וויסן אין אַנדערע שטעט. פֿרײַער איז ער אויסגעווען אין די שטעט בני די ברעגן פֿון טײַך רײַן, נאָך דעם אין אַנדערע שטעט פֿון דײַטשלאַנד, נאָך דעם האָט ער זיך געלאָזט איבער דער וועלט, איז געקומען אין ווײַטע לענדער, געווען אין עגיפּטן, אַוועק אין מזרח-לענדער.

אומעטום האָט רשי געלערנט תּלמוד, אָבער ער האָט אויך געשמוּר- דירט אַנדערע זאַכן: שפּראַכן, מעדיצין, מאַטעמאַטיק. ער איז נאָך געווען אַ יונגער מענטש, ווען ער האָט שוין געהאַט אַרײַנגענומען אין זײַן קאַפּ דאָס גאַנצע דעמאָלטיקע ייִדישע און אויך ניט-ייִדישע וויסן.

ג. אַ פֿרײַנד אַ גלח.

אויף זײַנע וואַנדערונגען האָט רשי זיך געטראַפֿן מיט אַ גלח,

מיט וועמען ער האט געהאט א סך געשפרעכן וועגן דעם, וואסער גלויבן איז ריכטיקער: דער יידישער אדער דער קריסטלעכער.

ווען אט דער גלח איז געפערלעך קראנק געווארן, האט רשי אים זייער געטריי באדינט און אים געהאלפן געזונט ווערן. ווען דער גלח איז געזונט געווארן, האט ער זיך געווענדט צו רשי:

— „איך וואלט קיין מאל נישט געגלייבט, אז א ייד קען זיין אזוי גוט צו א קריסט. מיט וואס זאל איך דיר אפדינען?“

— „איך דארף קיין זאך נישט. געדענק נאר וועגן דעם און זע צו העלפן א יידן, ווען א ייד איז אין נויט!“

אויף זיין צוריקוועג איז רשי געקומען אין דער שטאט פראג. די יידן פֿון פראג האבן מיט גרויס שמחה אויפגענומען דעם טייערן גאסט, ווייל רשי האט שוין געהאט א נאמען איבער דער וועלט ווי א גרויסער געלערנטער. דער פֿירער פֿון די פראגער יידן האט אים אריינגענומען צו זיך אין שטוב. אבער דעם ביזן הערשער פֿון פראג האט פֿארדראסן, פֿאר וואס יידן פֿרייען זיך אזוי. האט ער געהייסן ארעסטירן רשי און ברענגען צו זיך. דער הערשער פֿון פראג האט אויך גערופֿן צו זיך דעם בישאָפּ, כדי יענער זאל מיט זיין וויסן פֿארשעמען דעם יידן. אבער ווי פֿארוואונדערט איז ער געווארן, ווען דער בישאָפּ און דער פֿרעמדער ייד האבן זיך באגעגנט ווי אלטע גוטע פֿריינד! עס לאזט זיך אויס, אז דער בישאָפּ פֿון פראג איז געווען יענער גלח וואס רשי האט אים אויסגעהיילט. רשי איז גלייך באפֿרייט געווארן און די פראגער יידן האבן נאך מער שטאלצירט מיט אים.

ד. רשי'ס פֿאמיליע.

דער פֿירער פֿון די פראגער יידן האט געהאט א יונגע און זייער שיינע מאַכטער. זי האט זיך פֿארליבט אין דעם פֿרעמדן און זיי האבן חתונה געהאט. רשי האט גענומען זיין יונגע ווייב און זיך באזעצט מיט איר אין זיין געבוירן-שטאט טרווא. דארטן האט ער איצט אליין געעפֿנט א ישיבה, א שול צו שטודירן תלמוד, און רשי'ס נאמען ווי א לערער איז געווארן אלץ מער און מער בארימט ביי יידן. פֿון די ווייטסטע לענדער פֿלעגן אַנקומען פֿראגעס וועגן שווערע און אומקלארע שמעלן אין תלמוד אדער וועגן יידישע געזעצן. רשי פֿלעגט אלץ קלאר ענטפֿערן.

אבער רשי האט נישט געלעבט פֿון נעמען געלט ביי זיינע תלמידים.

ער האָט געהאַט אַ ווייניגערס. ווען די ווייניגערס פֿלעגן ווערן ציטיק, פֿלעגט ער צוזאַמען מיט דער גאַנצער פֿאַמיליע אַראָפּנעמען די טרויבן. מען האָט פֿאַרקויפֿט די ווייניגערס און אויך דעם וויין וואָס מען האָט געמאַכט פֿון זיי, און דערפֿון האָט רשי געלעבט זייער באַשיידן.

קיינ זיין האָט רשי ניט געהאַט, אָבער זייער געראַטענע און געלערנטע מעכטער. זיינע איידעם זיינען געווען באַוואוסטע גע- לערנטע און נאָך גרעסער פֿון זיי זיינען געוואָרן רשים אייניקלעך. אויף דער עלטער האָט רשי זייער אַ סך נחת געהאַט פֿון זיינע אייניקלעך. דאָס עלטסטע אייניקל האָט אָפֿילו אַרויסגעהאַלפֿן דעם זיידן און פֿלעגט זיך אַמעפֿרן מיטן זיידן. די אייניקלעך האָבן פֿאַרענדיקט דעם טייל אַרבעט וואָס דער זיידע האָט געלאָזן אין מיטן, ווען ער איז געשטאַרבן.

ה. מיט וואָס איז טייערער ווי גאָלד.

איבער דרייסיק יאָר איז רשי געזעסן אין טרואָ און האָט ביסלעכ- ווייז צוגעגרייט זיינע גרויסע ווערק. דאָס זיינען געווען דערקלערונגען צום תּלמוד און צום חומש.

ביז רשין איז שווער געווען צו לערנען דעם תּלמוד. די שפּראַך האָט מען שוין ניט פֿאַרשטאַנען. די זאַכן וואָס ווערן דאַרפֿן באַטראַכט זיינען שווערע, אומקלאָרע. האָט מען אָפֿט געבלאַנדזשעט, ניט גע- וואוסט דעם ריכטיקן באַטייט. איז געקומען רשי מיט זיין דערקלערונג און האָט אַלץ קלאָר געמאַכט!

רשי האָט געהאַט אַ וואונדערלעכן קלאָרן שכל. ער האָט פֿאַר- שטאַנען די שווערסטע שמעלן פֿון תּלמוד. און ער האָט אויך געקענט דערקלערן די סאַמע פֿאַרדרייטע זאַכן. מיט איין וואָרט באַלייכט ער אַ מאָל אַ גאַנצען ענין. רשי דרייט ניט מיטן גראַבן פֿינגער, ער פֿאַרדרייט ניט דעם קאַפּ מיט איבעריקע רייד, מיט זייטיקע זאַכן.

רשים ווערמער זיינען געציילטע. ער זאָגט קיין מאָל ניט אין צוויי זאַצן וואָס מע קען זאָגן אין איין זאַץ. רשי איז קורץ און קלאָר. ער פֿאַרטייטשט די שווערע ווערמער, ער דערקלערט וועגן וואָס עס רעדט זיך. און אַלץ טוט ער עס אַזוי פּשוט, אַזוי פֿאַרשטענדלעך. ער פֿירט פֿאַרן האַנט אין דער פֿינצער, ער לאָזט ניט בלאַנדזשען.

איין מאָל איז רשי קראַנק געוואָרן. האָט ער געזאָגט זיין עלטסטן אייניקל, אַז ער זאל פֿאַרענדיקן די דערקלערונג פֿון איין טייל, פֿון איין פּרק, אין תּלמוד, וואָס רשי האָט געהאַט אָנגעהויבן פֿאַרן קראַנק ווערן.

דער אייניקל האָט מיט חשק זיך גענומען צו דער אַרבעט. ווען רשי איז געזונט געוואָרן, האָט דער אייניקל אים געבראַכט אַ גאַנצן באַרג פּאַפּיר וואָס ער האָט פֿאַרשריבן צו דערקלערן יענעם טייל און מיט שטאַלץ געוווּן:

— „זע, זיידע, וויפֿל איך האָב אָנגעשריבן!“

רשי האָט גענומען אין האַנט אַרײַן דעם גאַנצן פּאַק פּאַפּירן און מיט אַ שמיכל אַ זאַג געטאַן:

— „ווען דו וועסט אַזוי דערקלערן דעם גאַנצן תּלמוד, וועט מען

די דערקלערונג פֿון גאַנצן תּלמוד דאַרפֿן פֿירן אויף אַ וואַג!“

רשים קונסט איז גראַד באַשמאַנען אין זאַגן אַלץ גאַר קורץ. „וואָס קירצער — אַלץ קלאַרער“, אַזוי האָט זיך רשי געטראַכט. און דעריבער האָט זיך בײַ ייִדישע געלערנטע פֿון די שפּעטערדיקע דורות געשאַפֿן אַזאַ ווערטל:

„אין רשים צײַטן איז מינט געווען טײַערער ווי גאַלד.“

און זײַן מינט איז טאַקע געווען טײַערער ווי גאַלד, ווייל דאָס, וואָס רשי האָט אָנגעשריבן איז געבליבן אַן אַוצר פֿאַרן גאַנצן ייִדישן פֿאַלק, ווייל רשי האָט מיט זײַן שרײַבן באַשטימט, ווי אַזוי מע זאָל זיך לערנען בײַ ייִדן.

בײַ רשין איז דער תּלמוד געווען שווער, אָבער רשי איז געווען גאַר-גאַר אַ גרויסער לערער, וואָס קען אַזוי פֿײַן און אַזוי פּשוט דער-קלערן אַז יעדער איינער זאָל פֿאַרשטיין. איז טאַקע נאָך רשין געוואָרן מעגלעך אַז קליינע ייִנגלעך זאָלן קענען לערנען תּלמוד, און הונדערטער יאַרן נאָך אים האָט זיך טאַקע אַזוי געפֿירט בײַ ייִדן:

פֿרײַער פֿלעגט מען לערנען לייענען (עבֿרײַ), נאָך דעם האָט מען געלערנט חוּמֶשׁ מִיִּם רִשִׁי, דאָס הייסט חומש מיט רשים דער-קלערונגען, און נאָך דעם האָט מען יאַרן לאַנג געשמודירט דעם תּלמוד מיט רשים דערקלערונגען. אַן רשין וואָלט נים געווען מעגלעך צו שמודירן דעם תּלמוד, סײַדן נאָר פֿאַר גאַר געציילטע מענטשן. רשי האָט מיט זײַן דערקלערונג געמאַכט אַז דער תּלמוד זאָל שפּילן אַזאַ גרויסע ראָלע אין די לערניאַרן פֿון ייִדישע ייִנגלעך אין פֿאַרלויף פֿון הונדערטער יאַרן.

ו. דער פֿערטער רײַטער וואָס איז איבעריק.

רשי האָט געלעבט שמיל און באַשיידן. ער איז געווען זייער אַן איידעלער און גומהאַרציקער מענטש. ער האָט זיך נים געהאַלטן גרויס.

ב. טומאריין

ער האט געזען אלעמען צו העלפן. אבער די לעצטע יארן פֿון זײַן לעבן זײַנען נײַט געווען קײַן גלײַקלעכע.

עס איז יעמאלט געווען די צײַט פֿון די קרײַצצוגן. די קרײַסן האָבן געוואָלט צונעמען פּאַלעסטינע פֿון די מאַכטעדאַנער און בײַז וואָס ווען האָבן זײַ געמאַכט אַ סך פּאַגראַמען אויף יײַדן. רשײַ האָט אָנגעשריבן אַ סך לײַדער וואו ער דריקט אויס זײַן טרויער איבער דער שלעכטער לאַגע פֿון יײַדן אויף דער וועלט.

עס איז דאָ אַזאַ מעשה וואָס פֿאַרבינדט רשײַן מיט אײַנעם פֿון די פֿירערס פֿון די קרײַצפֿאַרערס, מיט גאַטפֿריד פֿון בולאָן.

ווען גאַטפֿריד האָט געדאַרפֿט זײַך לאָזן אין מלחמה קעגן די מאַכט-מעדאַנער, איז ער געקומען צו רשײַן און אים געבעטן, ער זאָל אים פֿאַרויסזאָגן, צי ער וועט טאַקע אײַננעמען ירושלים און וואָס וועט זײַן דער סוף פֿון זײַן אונטערנעמונג. רשײַ האָט אים געענטפֿערט:

— „דו וועסט טאַקע אײַננעמען ירושלים, אָבער נאָר דרײַ יאָר זעסטו דאַרמין הערשן. צום סוף וועסטו קומען צוריק נאָר מיט דרײַ רײַטערס.“

— „געדענק, אַז אײַך קום אַפֿילו נאָר מיט פֿיר רײַטערס צוריק, וועסטו טײַער באַצאָלן פֿאַר דײַן בײַזער נבֿואה!“ — האָט גאַטפֿריד אים געזאָגט.

עם איז פֿאַרגעקומען ווי רשי האָט פֿאַרויסגעזאָגט. ווען גאַטפֿריד איז צוגעקומען צום טויער פֿון דער שטאַט טוראַ, אַ באַזיגטער און אַ פֿאַרטריבענער, האָבן אים באַגלייט דרײַ רײַטערס. האָט ער זיך דער-מאַנט רשים רייד און זײַן ענטפֿער און ער האָט געטראַכט: „רשי איז אַ ליגנער! אַט קום איך צוריק מיט דרײַ רײַטערס, אַבער איך אליין רײַט דאָך אויך אויף אַ פֿערד, זײַנען מיר דאָך פֿיר! וועל איך טאַקע נקמה געמען פֿון דעם יידן!“

ווי נאָר ער טראַכט אַזױ, פֿאַלט אַראָפּ אַ שטיין פֿון טויער פֿון דער שטאַט און דערהרגעט אַ פֿערד פֿון אונטער אײַנעם פֿון גאַטפֿרידס מענטשן.

האַט גאַטפֿריד געזען סאַראַ גרויסער מענטש רשי איז געווען און אַוועק צו זײַן שטוב אים צו דערציילן, אַז אַלץ האָט פּאַסירט ווי ער האָט פֿאַרויסגעזען. אַבער ווען ער איז געקומען צו רשים שטוב, האָט ער זיך דערוואוסט אַז רשי איז שוין טויט.

ז. משה רבינוס קוש.

אַ וואונדערלעכע זאַך:

דאַס ייִדישע פֿאַלק האָט ניט פֿון קיין מלחמה-פֿירער, ניט פֿון קיין פֿאַרער אין ווייטע לענדער, נאָר פֿון אַ שטילן געלערנטן געמאַכט אַ באַליבטן העלד און זײַן גאַנץ לעבן אַרומגעפּוצט מיט שיינע מעשיות. פֿאַר וואָס? ווייל יידן זײַנען אַ פֿאַלק פֿון בוך, ווייל יידן האָבן אַזױ פֿיל דורות לאַנג געלערנט רשיו, האָבן אים ליב באַקומען און זײַנען אים געווען דאַנקבאַר פֿאַר דעם, וואָס ער, רשי, האָט זימער געמאַכט דעם חומש און פֿאַרשמענדלעך געמאַכט דעם תּלמוד ...

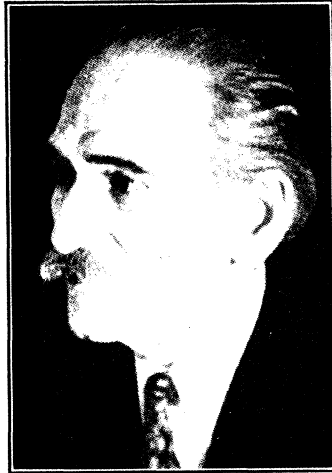
טאַ לאַמיר ענדיקן מיט נאָך אַ מעשה:

ווען רשי האָט אַנגעשריבן די לעצטע ווערטער פֿון זײַן דער-קלערונג צום חומש, האָט זיך פֿאַר אים באַוווּזן משה רבינו. משה רבינו האָט אים אַרומגענומען, האָט אים אַ קוש געגעבן און געזאָגט:

„דו ביסט דער אײַנציקער וואָס האָט פֿאַר-שטאַנען וואָס איך האָב געמיינט.“

... אַט אַזױ גרויס איז רשי געווען אין די אויגן פֿון פֿאַלק!

אַברַהאַם רייזען

אַברַהאַם רייזען

אַברַהאַם רייזען

ווער העלפֿט

ווער העלפֿט דיר שאַפֿן דינינע לידער, זאַג?
— אַ מאַל אַ מילדער, זונענדיקער מאַג,
אַ מאַל דער אַוונט, ווען די זון פֿאַרשווינדט,
ווען ערשמער שמערן זיך אין הימל צינדט.

אַ מאַל אַ פֿעלד וואָס ציט זיך ברייט און לאַנג
און יעדער גרעזל וועקט אין דיר געזאַנג,
אַ מאַל אַ גאַס, וואו מענטשן וואַנדלען מיד
און יעדער בליק צינדט אַן אין האַרץ דיין ליד.

לערנער

א יידישע פרוי

אברהם רייזען

מינע ערשמע לידער

א.

איך בין אלט געווען א יאר צען-עלף.
מיין טאטע האט ניט געמאכט וויסן, אז איך שרייב.
— לידער! — האט ער געזאגט. — זאלן שרייבן גרעסערע מענטשן
פאר דיר, עלטערע יידן...
מילא, ער לאזט ניט, לאזט ער ניט... מ'גייט זיך שוין אן עצה.
קריך איך ארויף ווינטער אין אונט אויפן אויוון און שרייב לידער.
וואס טוט מען אבער — מע מוז זיי דאך עמעצן ווויזן? וועמען
זשע קען איך פארט פארלייענען א ליד? דעם טאטן — אוממעגלעך;
די מאמע איז א פארטראגענע יידענע, כאטש זייער א גוטע; די עלטער-
רע שוועסטער פארשטייט זיך יא אויף אזוינע זאכן, בין איך אבער
מיט דער שוועסטער שמענדיק ברוגז, דא צעקריגט מען זיך פאר א
צונאמען, וואס איך גיב איר, דא פאר א מסירהלע און א מאל טאקע
פאר א גרעסער שטיק הלה.

בלויבט מיר די באַבע. מיין באַבע איז אַפילו שוין אַן אַלטע יידענע,
אַבער זי ווייס וואָס עס מוט זיך אויף דער וועלט. און דער עיקר —
זי האָט פרנסה. שמענדיק איז זי אויפגערוימט.

מראַג איך יעדער ניי ליד דער באַבען. פאַרשטייט זיך, אין אַוונט,
ווען זי קומט פֿון קראַס. וואוינען וואוינט די באַבע די צווייטע שמוב
פֿון אונדז אין אַ קעמערל בני איר עלטערן זון, וואָס איז אַ גרויסער
למדן, אַבער זייער אַ בייזער ייד.

גיי איך אַרײַן אין קעמערל. די באַבע זיצט בניס טישעלע און
שמריקט אַ זאַק. דער זיידע, פלומרשט אַ בייזער, אַבער באמת זייער
אַ גוטער, זיצט אויף דעם אייוועלע, וואָס איז ספּעציעל פֿאַר אים
צוגעבויט געוואָרן צום גרויסן אויוון, און קוקט אַרײַן אין אַ ספֿר.

איך שטיי לעבן דער באַבען און דערוועג זיך ניט זאָגן אַ וואַרט
וועגן מיין ליד, ביז זי וועט אַליין ניט פֿרעגן.

ענדלעך פֿרעגט זי גוטמוטיק:

— נו, וואָס שווייגסטו? זאָג עפעס.

מיט האַרץ-קלאַפעניש נעם איך אַרויס פֿון קעשענע דאָס שטיקל
פאַפּיר, פֿאַרשריבן דורך און דורך מיט גראַמען, און האַלט עס אַזוי אַ
וויילע, ביז איך קריג מוט און זאָג:

— אַ ליד געמאַכט... איינער אַליין...

— גאַנץ פֿיין! — לויבט די באַבע נאָך איידער וואָס ווען —
אָרברא לאַמיד הערן.

פֿון דער באַבעס גוטן טאָן באַקום איך שטאַרק מוט און הייב אַן
לייענען:

פֿאַר אַ גראַשן געלט

ענדיקט זיך די וועלט...

די באַבע איז שוין צופֿרידן. די ערשמע צוויי שורות געפֿעלן איר
שטאַרק. זי קאָן זיך ניט איינהאַלטן און ווענדט זיך צום אייוועלע, וואו
דער זיידע זיצט, ווי ניט אים מיינט מען.

— דו הערסט, מאַשע, מאַשע, דו הערסט, וואָס זאָגסטו אויף
זײַן קעפּעלע?

נאָר דער זיידע איז ניט צופֿרידן, ער האַלט ניט דערפֿון און ברומט
אַרויס:

— ער וואַלט בעסער געלערנט גוט, איידער אַזוינע נאַרישקײַטן.
די באַבע אַבער מוטיקט מיך און זאָגט:

— אַט, הער דעם אַלטן, וואָס ער רעדט... מ'איז זייער שיין. וואָס
מ'קען איז גוט.

און זי גיט מיר אַ קאָפּיקע און זאָגט, אז איך וועל איר ברענגען
אַ נייַ ליד, באַקום. איך ווידער אַ קאָפּיקע.
זי הייסט מיר פֿון דעם געלט מאַכן אַ תּכּלית. איך זאל קלייבן,
הייסט עס...

אַ קאָפּיקע איז געלט. מאַך איך נאָך און נאָך אַ לידל און נאָך אַ לידל
— דרײַ לידער מיט אַ מאָל. — איך מאַך אַ חשבון, אז איך זאל אין
לויף פֿון אַ יאר מאַכן דרײַ לידלעך אַ מאָג, קאָן איך רײַך ווערן.
און די לידלעך אליין זײַנען דאָך אויך עפעס ווערט... אמת, דער מאַמע
האַלט ניט פֿון זיי. דער זיידע ברומט אויך אומצופֿרידן, נאָר ווער
דאָרף זיי אַלע, אז איך האָב די באַבען, וועלכע צאַלט פֿאַר יעדן ליד ?
איך בין אַ גליקלעכער מענטש.

ב.

גײען אַבער אַריבער צוויי וואַכן און עס גײט ניט אַרויס קיין איין
ליד. איך ווער שטאַרק פֿאַרצווייפֿלט. גאָט מײַנער, ברום איך פֿאַר
ווייטיק, ניט שוין זשע וועל איך שוין מער קיין לידער ניט מאַכן, וואָס
טויג יעמאַלט דאָס לעבן ?
איך האָב אַפֿילו פֿון דעם אליין, וואָס עס מאַכן זיך ניט קיין לידער,
אַ ליד געוואַלט מאַכן :

איר מענט אײַך, ברידער, לאַכן
איך קאָן קיין ליד ניט מאַכן...

נאָר איך האָב אזא שרעקלעכן סוד מורא געהאַט אויסצוזאָגן.
צו וואָס זאל מען וויסן פֿון מײַן אומגליק ?
פֿאַרגאַנגען דרײַ וואַכן אָן אַ ליד, פֿרעגט מיך די באַבע :
— נו, פֿאַר וואָס ברענגסטו ניט קיין לידער ?
איך ווער רויט פֿאַר שאַנד, איך פֿיל, אז איך פֿאַרליר דאָס גאַנ-
צע אָנזען בײַ דער באַבען. איך נעם זיך פֿעסט. איך מוז מאַכן אַ ליד.
אויף מאַרגן קלער איך אַ גאַנצן מאָג. איך פֿיל, אז דער קאַפּ ווערט
מיר צעשפרונגען : עס גײט גאַרניט אַרויס. אַ ליד אַבער מוז איך דאָך
דער באַבען ברענגען, ווען ניט בין איך פֿאַרלאָרן, איך האָב שוין לאַנג
קיין קאָפּיקע ניט אָנגעזען...
און פּלוצלונג פֿאַלט מיר אײַן אַ ווילדער געדאַנק.

איך נעם א ביכל לידער, וואָס געפֿינט זיך בני אונדז, קלייב אויס
פֿון דאָרט דאָס שענסמע ליד, שרײַב איבער און טראַג צו דער באַבען.
דאָס האַרץ קלאַפט, ווער ווייס, צי וועט מען מיך ניט כאַפֿן.
איך לייען עס דורך פֿאַר דער באַבען. מיין קול ציטערט און דאָס
גאַנצע ליד קומט אַרויס געפֿלדיק.

די באַבע הערט אויס, צעגענעצט זיך און זאָגט :
— דאָס ליד געפֿעלט מיר עפעס ניט. ביסט זונעניו, קאַליע
געוואָרן...

איך ווער שטאַרק פֿאַרשעמט : סטייטש ? א געדרוקט ליד ... פֿאַר
וואָס זאָל איך ליידן פֿאַר יענעם ליד ? — און איך שים אַרויס :
— דאָס ליד איז גאַרניט מינים.

די באַבע קוקט מיך אָן פֿאַרוואונדערט און בייזערט זיך :
— וואָס הייסט ניט דינים ? וואָס פֿלוידערסטו... גיי, גיי ביסט א
נאַרישער ינגל ...

אז מ'קאָן א ליד גנבֿענען, דאָס קאָן מיין באַבע ניט פֿאַרשטיין.
איך וויל עס איר ניט דערקלערן. איך באַשלים, אז עס איז בעסער
זײַן א נאַר איידער גנבֿענען לידער. איך גיי אַרויס פֿון דער באַבען
אָן געלט, אָן כֿבוד, און נעם אויף זיך קיין לידער קיין מאַל, קיין מאַל
ניט צו גנבֿענען.

און גאָט האָט מיר שטענדיק געהאַלפֿן ! ...

אברהם רייזען

אַלץ וואָס לעבט

פֿלאַמערן די שוואַכע	אַלץ וואָס לעבט וויל לעבן,
אין דער גרויסער וועלט,	אַלץ וואָס לעבט זוכט שוין
ווי אין פֿעלד די גראַזן	אין א וועלט פֿול בייזקייט
פֿאַר א גרויסער קעלט ...	און מיט ווייניק גוטס.

פֿלאַמערן די שטאַרקע
אין א וועלט פֿון זינד,
ווי אין וואַלד די ביימער
פֿאַר א שטורעמווינט ...

דאָס נייע ליד

און זאל ווי ווייט
 נאך זיין די צייט
 פֿון ליבע און פֿון שלום, —
 דאך קומען וועט,
 צי פֿרי, צי שפעט,
 די צייט — עס איז קיין חלום!

איך הער דאָס ליד
 פֿון ליבע, פֿריד,
 די מעכטיקע געזאנגען —
 און יעדער מאָן
 פֿון ליד זאגט אָן:
 די זון איז אויפֿגעגאנגען!

עס עקט די נאכט,
 די וועלט דערוואַכט —
 פֿול האַפֿענונג, לוסט און שטרעבן.
 דו הערסט — אין לופֿט
 א שטימע רופֿט:
 צו מוט און קראַפֿט און לעבן! ...

ע. ארמין

פרילינג

פֿארשפּעטיקט

א.

עס האט זיך אונטערגערוקט דער הארבסט. די מעג זינען געווארן קלענער און די נעכט גרעסער. אין קליינעם שמיבעלע ביי אנטאשן — אן ארעמען פויער אין א קליין דערפל — האט מען שוין באדארפט ביי נאכט א לעמפל ברענען. דאס ליימענע פֿלעשל איז א טרוקנס געשמאט-נען און ס'איז ניט געווען פֿאר וואס קערעסין צו קויפֿן. דאס זאלץ איז שוין ביי אים אויך באלד אויסגעגאנגען; און פֿון זייף איז נאָר א שמי-קעלע געבליבן.

— „קין זאלץ ניטאָ, קין זייף ניטאָ, קין טאכאָק ניטאָ, גארנישט ניטאָ! ס'איז שלעכט!“ — האט אנטאש גערעדט צו זיך אליין. פֿארדינען האט אנטאש ניט געהאט וואו. ער האט געהאט נאָר איין האַפֿענונג: פֿאר סופות אַנצוהאַקן א פֿולן וואַגן סכך און פֿירן עס אין שטעטל אַרײַן צו פֿאַרקױפֿן. אלע יאָר טוט ער אַזױ.

— „ווען וועט ביי אײַך זײַן סופות? — האט ער גלייך נאָך ראש-השנה אלע טאָג אַנגעהױבן פֿרעגן דעם אײַנציקן ייִדן, וואָס האט געוואוינט אין דאָרף.

— „נאָך לאַנג!“ — פֿלעגט אים דער ייִד ענטפֿערן.

— „אַבער ווען?“ — פֿלעגט אנטאש ניט לאָזן רוען.

ניט פֿיל טראַכטנדיק, האט דער ייִד איין מאל א זאָג געטאָן:

— „נאָך אַ וואָך.“

אין אמתן איז ניט מער געווען ווי פֿינף טעג צו סופות, און אנטאש האט אויסגערעכנט, אז צוויי טעג פֿאַר סופות איז די רעכטע צײַט צו פֿירן די סכך אין שטעטל: דאָס איז געווען אַקוראַט דער ערשטער טאָג יום-טובֿ.

ב.

אנטאש איז דעם טאָג פֿרי אויפֿגעשטאַנען, איבערגעביסן אַ שטיק גראַב שוואַרצברויט, וואָס ער האט געמונקט אין זאלץ, פֿאַרטרונקען מיט קאַלט וואַסער, האט אײַנגעשפּאַנט דאָס האַלב הונגעריק, האַלב פֿאַרשלאַפֿן פֿערדל, גענומען די האַק און זיך געלאָזט אין נאַענטן וועלדל. ער האט זיך גענומען האַקן צווייגן אײַנע נאָך די אַנדערע. געקליבן האט ער אַלץ געדיכטערע און לענגערע. „בעסערע סחורה פֿאַרקױפֿט

זיך גיכער! — האט ער דערביי געטראכט. דער וואגן איז אלץ גע-
וואקסן און געוואקסן.
ענדלעך איז דער וואגן פֿול געוואָרן. אַנמאַש האָט אים באַטראַכט
פֿון אַלע זײַטן און איז צופֿרידן געווען.
— „גענוג וועט זײַן!“ — האָט ער פֿאַר זיך הויך אַרויסגעברומט
און גענומען דאָס פֿערד פֿאַרן צוים.
אַז ער איז אַבער אָפּגעפֿאַרן אַ פֿאַר טריט, האָט ער זיך אָפּגע-
שמעלט און ווידער אַ קוק געמאַן אויף דעם וואָגן.
— און אָפּשר וועט זײַן ווייניק? — האָט ער זיך פֿלוצעם דער-
שראַקן, האָט אויסגעהאַקט נאָך פֿינף צווייגן און האָט זיך גענומען
פֿאַרן שוין אויף זיכער.

ג.

אַנמאַש איז געפֿאַרן לאַנגזאַם, טריט בײַ טריט, און לאַנגזאַם זײַנען
אויך אַזוי אין קאַפּ זײַנע געדאַנקען געגאַנגען, ווי זיי וואַלטן ניט וועלן
גיין גיכער פֿאַרן פֿערדל. ער האָט גערעכנט, וויפֿל זאַלץ וועט ער
קענען קויפֿן און וויפֿל זייף, וויפֿל קעראַסין און וויפֿל טאַכאַק פֿאַר דעם
געלט, וואָס ער וועט אָפּלייזן אין שמעמל בײַ די יידן.
אַז ער איז מיט זײַן וואָגן אַרײַנגעפֿאַרן אין אָנהייב שמעמל און
האַט דערזען די סופּות שוין באַדעקט מיט סכּך, האָט זיך אים ווי עפּעס
אָפּגעריסן אינעווייניק און אים האָט זיך געדאַכט, אַז די סופּות און די
הײַזער — אַלע דרייען זיך און שפּרינגען. ער האָט זיך אַבער געשמאַרקט
און געטרייסט, אַז אַלע יאָר איז אַזוי: — אַ סך יידן דעקן צו פֿרויער
און אַ סך — שפּעטער. דערפֿאַר איז שפּעטער טײַערער.
— כ׳וועל נעמען טײַערער! — האָט ער באַשלאָסן.
ער איז געפֿאַרן ווייטער. לעבן אַ הויז זײַנען געשמאַנען צוויי ווײַ-
בער: איינע אַ יונגע און איינע אַן עלטערע; זיי האָבן געמײנט מיט די
פֿינגער און געלאַכט.
— „וואָס לאַכט איר?“ — האָט אַנמאַש מיט פעס געפֿרעגט.
— „וואָס דו פֿירסט שוין אַזוי פֿרי דעם סכּך!“ — האָבן זיי אים
לאַכנדיק געענטפֿערט.
— „ווי הייסט פֿרי?“ — האָט אַנמאַש דאָס לאַכן ניט פֿאַרשטאַנען.
— „פֿרי, פֿרי...“ — האָבן די פֿרויען געלאַכט.
— „טאָו!“ — האָט אַנמאַש מיט צאַרן אויסגעשפּיגן און זיך
געלאַזט ווייטער, טראַכטנדיק: „ווי קאַן דאָס זײַן? בערקע האָט אליין
געזאַגט — אין אַ וואַך אַרום. איך האָב דאָך אַזוי געהשכּונט: נאָך
צוויי טעג.“

א קאלמער שווייס האט אים באגאסן, ווען ער האט זיך דער-
מאנט, אז ער האט פֿון יענער צייט אָן, זינט בערקע האט אים געזאגט,
אפֿשר ניט גוט געציילט. ער האט פֿארשפעטיקט! געוויס! געוויס!
אלע סופות זיינען שוין באדעקט מיט סכך... ער וועט בלייבן אָן
זאלץ אָן מאכאק, אָן זייף...

טרויעריק האט ער געפֿירט דאָס פֿערדל, וואָס האט קענטיק גע-
שפירט דעם גרויסן אומגליק, וואָס דאָ שטייט פֿאַר זײַן בעל-הבית, און
האט זיך קוים געשלעפט, אַראָפּגעלאָזן דעם מידן קאַפּ זײַנעם.

ד.

דערווייל האָבן ייִדן שוין גענומען גיין ביסלעכווייז פֿון שול. ווען
זיי האָבן דערזען דעם פּויער מיטן וואָגן סכך, האָבן זיי ניט פֿאַר-
שטאַנען, וואָס דאָס איז אזוינס, און געקוקט איינער אויפֿן אַנדערן.
נאָך זייער קוקן האט זיך געדאַכט, אז זיי האָבן זיך דערשראַקן: אפֿשר
האָבן זיי אַ טעות געהאַט און פֿרײַער סופות געמאַכט? ...

— „וואָס פֿירסטו?“ — האט אים איינער אַ פֿרעג געמאַן.
— „ווי הייסט וואָס?“ — האט אַנטאַש אויסגעשמעלט די אויגן —
„כ׳פֿיר סכך אויף סופות. קויפֿט, מײַנערע, קויפֿט!“ — האט ער זיך
גענומען בעטן מיט אַ וויינענדיק קול.

די ייִדן האָבן זיך פֿונאַנדערגעלאַכט.
— „וואָס דאַרף מען איצמער סכך? עס איז דאָך שוין יום-טובֿ“, —
האט אים איינער געטרייסט.

נאָר אַנטאַש איז פֿון גרויס אומגליק ווי צעטומלט געוואָרן און
האט געשרייען, האַלב וויינענדיק:
— „קויפֿט, קויפֿט; כ׳דאַרף זאַלץ, כ׳דאַרף זייף, כ׳דאַרף קע-
ראַסין...“

דער עולם ייִדן, וואָס האט אַנפֿאַנגס געלאַכט, איז גערירט געוואָרן.
זיי האָבן אַ קוק געמאַן אויפֿן אַרעמען דאַרן פּויערל, דערזען דאָס
פֿאַרצווייפֿלטע פנים, און אַ געפֿיל פֿון רחמנות האט זיך אין זייערע
הערצער דערוועקט.
— „אַן אַרעמער גוי, אַ בימערער רחמנות!“ — האט איינער אַרויס
געזאָגט.

— „ער האט געהאַפֿט נעבעך גאַנצע גליקן מאַכן פֿון דעם סכך,
מיט אַ מאַל — נאָ דיר!“ — האט אַ צווייטער געזאָגט.
— „עס וואַלט געווען אַ יושר אַפּצוקויפֿן בײַ אים דעם סכך“, —
האט נאָך איינער פֿאַרגעלייגט.

— „אום יום טוב, ווי אזוי?“ — האָט אַ צווייטער געפֿרעגט.
— „עס איז אויף האַלץ ווערט די געלט!“
— „ווערט הינט, ווערט מאַרגן! אז ס'איז יום טוב.“
— „נימאָ קיין זאָלץ, נימאָ קיין קעראַסין, נימאָ קיין זייף...“ —
האָט דער פּויער געזונגען זיין לידעלע, ניט פֿאַרשטייענדיק, וואָס די
יידן רעדן אויף זייער לשון, ניט פֿילנדיק, אז מען טראַכט וועגן אים
עפעס גוטס.

— „שאַ! ער דאַרף קיין געלט ניט, ער דאַרף סחורה, סחורה אָן
געלט מעג מען געבן אום יום טוב אויך!“ — האָט איינער אויסגע-
רופֿן.

דער עולם איז לעבעדיק געוואָרן. עס האָט זיך געפֿונען צווישן
רעדל יידן אַ קרעמער, וואָס האָט געהאַט דערביי אַ קראַם.
— „גיב אים, חיים, אַ פֿאַר טעפּלעך זאָלץ מיט נאָך דאַרטן, וואָס
ער דאַרף. אַ רחמנות! מיר וועלן אַלע ליידן דעם היזק.“
— „נו, נו!“ — האָט זיך ר' חיים אָנגעכאַפט, — „אָן אַרעמער גוי,
טאַקע אַ רחמנות...“
— „אַ מצווה, אַ מצווה! ווי איך בין אַ ייד!“ — האָט יעדערער
פֿון עולם געוואַרעמט.

חיים האָט צוגערופֿן דעם גוי, נאָך וועלכן דאָס גאַנצע רעדל איז
נאַכגעגאַנגען, האָט געעפֿנט די קראַם און האָט אים געגעבן: צוויי
טעפּ זאָלץ, אַ שטיק זייף, אַ פֿלעשל קעראַסין און צוויי פעקלעך טאַבאַק.
דער פּויער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טאָן פֿאַר שמחה: צי לאַכן,
צי וויינען. ער איז נאָר אין אַ שטאַנד געווען צו מורמלען:

— „אַ דאַנק, אַ דאַנק!“
— „נאַ דיר אַ שטיק חלה!“ — האָט אים פּלוצעם, אז ער האָט
שוין די סחורה אינגעפֿאַקט, עמעצער אונטערגעטראָגען. — „דו וועסט
ברענגען אַהיים.“
— „נאַ דיר נאָך!“ — האָט אים נאָך איינער דערלאַנגט נאָך אַ
שטיק.

— „נאַ דיר נאָך!“
— „נאָך!“
— „נאָך!“

און מען האָט אַנטאַשן גענומען טראָגן פֿון אַלע זייטן חלה. ער איז
אַ צעטומעלטער געוואָרן און האָט קוים געקאַנט אויסרעדן: „כ'דאַנק
איך!“

דער עולם איז געווען צופרידן. און יענקל לייבעס, א פֿריילעכער
 ייד, וואָס האָט געמאַכט יום-טובֿ פֿון דער פֿולער האַנט און אַראַפּגע-
 בראַכט אַ חתן צו גאַסט, האָט אים אַרויסגעטראָגן אַ גלעזל בראַנפֿן.
 — „נא, טרינק און פֿאַר געזונטערהייט אַהיים!“
 אַנמאַש האָט אין דער גיך אַרײַנגעגאַסן דאָס גלעזל בראַנפֿן אין
 מויל, פֿאַרביסן מיט אַ שטיקל חלה און האָט פֿריילעך אויסגעשריען:
 — „כ׳וועל עס קיין מאָל נישט פֿאַרגעסן!“

אברהם רייזען

אין די ווייטסטע לענדער

אין די ווייטסטע לענדער
 זינען מיר צעשפּרייט —
 יעדער טייל אַ רינגל
 אין דער לאַנגער קייט.

כײַ די אַלע טײַכן,
 נישט פֿון בבל בלויז,
 זינען מיר געזעסן
 זוכנדיק אַ הויז.

איצטער איז אונדז טײַער
 גאַר די גאַנצע וועלט.
 ס׳שטייט כײַ ווייטסטע ברעגן
 אונדזערס אַ געצעלט...

וואָסער ליד מיר הערן —
 איז באַקאַנט דער מאָן,
 וואו אַ טײַך עס ריזלט —
 ווייט אַ בענקשאַפֿט אָן.

וואָסער פּאָן עס פֿלאַטערט —
 גריסט זי אונדז באַקאַנט,
 וואָסער שיף עס זעגלט —
 צו אַ ברודערס לאַנד.

די יידישע שול

ניט הויך איז דער בנין,
מיט ריזיקייט ניט פֿול,
אין אַרעמער געגנט —
די יידישע שול.

ווען אַנדערע שולן
שוין זײַנען פֿאַרמאַכט,
די יידישע שול ערשט
צום לעבן דערוואַכט.

אַזוי ווי בשתיקה,
ווי מ'וואַלט ניט געטאַרט
פֿאַרקלײַבט מען זיך לערנען
דאָס יידישע וואַרט.

די אויגן, זיי קוקן
פֿאַרהלומט און קלוג
בײַ פּרײַז־געשיכטן
בײַ לידער פֿון פֿרוג.

בײַ ראַזנפֿעלד, ביאַליק
שטייגט הויך דאָס געזאַנג,
ווי דורות מיט דורות
זיך טרעפֿן אין גאַנג.

בײַ שלום-עליכם
צעוואַקסט זיך די פֿרייד,
עס פֿרישט און עס מונטערט
די יידישע רייד.

שמואל הירשנבערג

ות

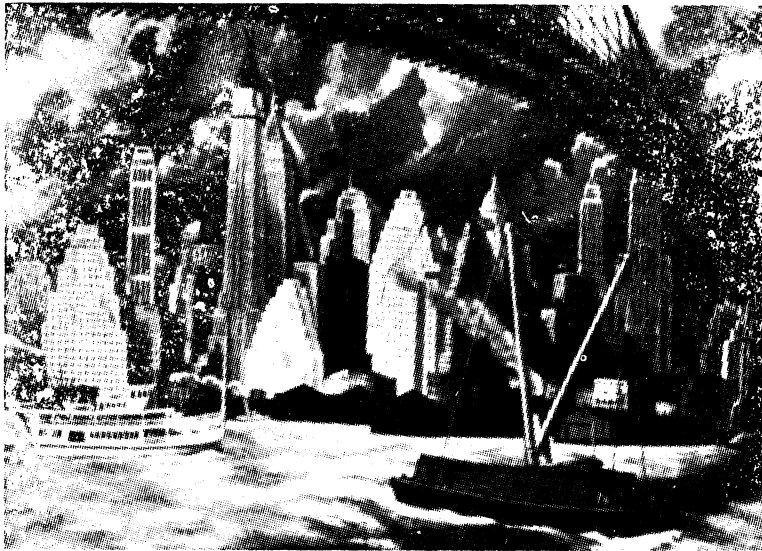
אַפֿרהם רייזען

אַ, גיכער, משיח!

אַ, גיכער, משיח, אַ, גיכער שוין, קום!
 עס רינגלט די גאַנצע וועלט שוין אַרום,
 ווי גיפטיקע שלאַנגען דער הונגער און נויט,
 און הפֿקר און פחד, און אַנגסטן און טויט.
 עס וויל שוין ניט אַלעמען שפּיזן די ערד —
 אַ, קום שוין, משיח, אויפֿן ווייסינקן פֿערד! ...

אַ, קום שוין משיח, אויפֿן ווייסינקן פֿערד! ...
 די קיימן פֿון קנעכטשאַפֿט אַרום און אַרום.
 עס האָט שוין קיין אַרט דאָס אומשולדיקע בלוט,
 וואָס שפּריצט און וואָס גיסט זיך פֿון אונטער דער רומ.
 עס ראָסט פֿון דעם מענטשלעכן בלוט שוין די שווערד —
 אַ, קום שוין, משיח, אויפֿן ווייסינקן פֿערד! ...

אַמעריקע

ערנעסט פיען

הימל-קראצערס אונטער דער ברוקלין בריק

י. י. שוואַרץ

די נייע היים

מיר האבן זיך פֿון אונדזער אלטער היים געשיידט --
א שטורעמווינט האט אונדז אהער פֿון ווינט פֿאַרווייט...
ס'האט איינער וואו אן אלטע מאמע דארט געלאָזן,
און איינער האט א טאטנס קבֿר צווישן גראָזן.

נאָר איטלעך איינעם האט דאָס האַרץ מיט וויי געדריקט,
און איטלעך איינעם האבן טרערן שמוס געשטיקט --
מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, קינדער בני די זימן
אין גאסן פֿרעמדע, מיט זכרונות פֿון דער ווימן.

און עמעץ האָט אַחער געבראַכט אַ בינמל ערד,
אַן אַלטן ספֿר, פֿון זײַן זײַדנעס אויג באַטרערט,
אַ שטילן צער, אין בליק אַ מיפֿן, אַלטן טרויער,
אַ ווידערקול פֿון שווערן זיפֿצן אין זײַן אויער.

און אַפּגעריסן, ווי אַ צווייג פֿון אַלטן בוים,
גענומען האַבן מיר זיך בויען אונדזער נייע היים;
דער אַלמער שטאַם איז דאַרט, דאַס האַרץ פֿאַרשניטן —
דער גרויסער, ברייטער ים-אוקיננס אין דער מיטן.

און ווי אַ ביימעלע אַ יונגס, וואָס שפּראַצט אַרום
פֿון האַרטן, קאַלטן פֿעלדז, אַן מומערס שוים,
וואָס נעמט מיט צווייגעלעך פֿאַרחלשמע זיך ציען,
אַזוי איז דאָ געווען אונדזער צײַט פֿון בליען.

און יאַרן זײַנען זיך געלאָפֿן, נייע זאַפֿט
האַט דורכן ביימעלע געשטראַלט מיט לעבנסקראַפֿט.
די וואַרצלען האַבן זיך געגראַבן אין דער נידער,
און אויפֿן קאַפּ געקלונגען האַבן נייע לידער.

ש ל ו ם א ש

מאיר פֿאַרט קײַן אַמעריקע

א.

ווען מאיר איז אַהיים געקומען זונטיק אויף דער נאַכט נאָך מעריבֿ
צו עסן דאַס לעצטע נאַכטעסן מיט זײַן משפּחה, איידער ער פֿאַרט
קײַן אַמעריקע, האָט ער שוין געטראָפֿן יאַסעלען, זײַן ייִנגסטן, זעקס-
יאַריקן זון, ווי ער שטייט אויפֿן בענקל ביים געדעקטן טיש. און ווי נאָר
יאַסעלע האָט דערזען דעם פֿאַטער, האָט ער מיט אַ לעפֿל גענומען
קלאָפֿן אין טיש און געשרייען הויך אויף זײַן קינדיש קולכל:
— „ווייסט, טאַטע, וואָס די מאַמע קאַכט היינט? בעבלעך,
טאַטע!“

די מומער, חנה-לאה, האָט דעם קאַפּ אַרויסגעבויען פֿון הינטער

דעם פֿאַרהענגל וואָס האָט פֿאַרשמעלט די קיך. אויף איר פנים וואָס איז געווען געעלטערט פֿאַר דער צייט האָט זיך באַוווּזן אַ שמייכל. דער פֿאַטער האָט מיט אַ געמאַכטן בייזערדיקן טאָן זיך אַנגערופֿן:

— „דו יונגאַטש איינער! וואָס די מאַמע קאַכט ווייסטו, און וואָס פֿאַר אַ סדרה עם גייט ווייסטו אויך?“
— „איך ווייס!“ — האָט יאַסעלע געענטפֿערט.
— „לאַמיר הערן!“
— „לך-לך!“

— „טאָ אַנטלויף, יונגאַטש איינער! — שרייט דער פֿאַטער מיט דעם פֿריערדיקן געמאַכטן בייזער.

— „האַב איך ניט געוואוסט, מאַמע?“ — רייצט זיך יאַסעלע. דער מוטערס פנים האָט אויפֿגעלויכטן מיט נחת פֿון איר קינדס חכמה. אַבער אין קיך, פֿון וואַנעט זי האָט אַפּגעקערט, האָט עפעס אַנגעהויבן צו זידן און לויפֿן. די יידענע האָט פֿאַרגעסן אין איר פֿרייד און האָט שוין אַנגעשרייען אויפֿן יונגל:

— „ווי דאָס איז אַרײַנגעטאָן אין דער אַכילה! ווען ער וואַלט נאָר אזוי לערנען געוואַלט ווי עסן!“

נאָר די מוטער האָט אומזיסט גערעדט שלעכטס אויף דעם קליינעם יאַסעלע. אין די זעקס יאָר פֿון זײַן לעבן האָט יאַסעלע צו ווייניק געגעסן און צו פֿיל געלערנט. יאַסעלעס יאָרן זײַנען ניט דורכגעגאַנגען געשמירט אין האַניק און פּוטער.

ער איז געווען אַ קינד וואָס אַלץ האָט זיך צו אים געמשעפעט, ווי די מוטער פֿלעגט אויף אים זאָגן. וואָס פֿאַר אַ קרענק עם איז נאָר אַרומגעגאַנגען אין שמעמל, האָט זי זיך פֿריער צוגעמשעפעט צו יאָסעלען. נאָר יאַסעלע איז דאָך אַרויסגעקראַכן פֿון אַלע שאַרלעכן און טיפּוסן. און אַט שטייט ער דאָ, מיט זײַנע זעקס יאָר ייִדיש קינדער-לעבן, מיט אַ פֿאַרטיקער עבֿרי, מיט אַ סדרה און מיט אַ לעפֿל אין האַנט. דער פֿאַטער האָט אים בײַ דער האַנט אַנגענומען, אַנגעקוקט אים מיט אַ שמייכל און געזאָגט צו אים:

— „ווייסטו, יאַסעלע, וואוהיך דער מאַמע פֿאַרט?
— קײַן אַמעריקע,“ — האָט יאַסעלע געענטפֿערט.
— „און וואו איז אַמעריקע?“ — פֿרעגט דער מאַמע.
— „ווייט, גאַנץ ווייט,“ — ווייזט יאַסעלע מיט דער האַנט.

דער פֿאָטער האָט יאָסעלען געגלעט דאָס פּנימל, טיפּער אים אַראָפּגערוקט דאָס הימלע, וואָס ער האָט אים געהאַט געקויפּט פֿאַר דעם ניט לאַנג פֿאַרגאַנגענעם שמחת-תּורה, און האָט אין דער שטיל געקרקצט.

ב.

באַלד האָט זיך די טיר געעפּנט מיט אַ קנאַק און אין שטיבל זינען מיט אַ מאָל אַרײַנגעלאָפּן צוויי יונגלעך פֿון אַ יאָר אַכט, ביידע אַזוי ווי אַ צווילינג, מיט גלייכע קאַפּאַטקעלעך און קאַשקעמלעך. זיי זינען אַרײַן לאַכעדיק און פֿריילעך, נאָר דערזעענדיק דעם פֿאָטער האָבן זיי זיך מיט איין מאָל באַרוואַיקט.

— „אַהאַ, די קאַמאַנדע איז געקומען!“ — האָט די מוטער אַרײַנגעוואָרפּן אַ וואָרט פֿון הינטערן אויוון.

די „קאַמאַנדע“ האָבן זיך לעבן פֿאָטער בײַם טיש אַוועקגעזעצט ווי סטאַטיקעס.

— „וואָס עפעס די מעשה אַזוי פֿרי?“ — האָט דער פֿאָטער גע-פֿרעגט.

— „דער רבי האָט אונדז אַהיים געלאָזט צו געזעגענען זיך מיטן טאַטן.“ — האָבן ביידע מיט אַ מאָל אַפּגעענטפֿערט. אַלע זינען אַ מינוט שטיל געבליבן.

נאָר יאָסעלע וואָס איז געווען דער יונגסטער און זיך געפֿילט דער געליבטסטער האָט זיך צום ערשטן אָנגערופּן, פֿרייענדיק זיך:

— „דער טאַטע פֿאַרט אַוועק קײַן אַמעריקע, קײַן אַמעריקע.“ די יונגלעך האָבן זיך ניט דערוועגט צו לאַכן, כאַטש זיי האָבן געוואָלט.

— „וואָס איז אויף דיר די שמחה?“ — האָט די מוטער געזאָגט אַרױפֿשטעלנדיק די זופּ אויפֿן טיש — „מאיר, וואָס זיך!“

מאיר איז ניט געגאַנגען זיך וואָשן. ער האָט זיך אַרומגעדרײַט אַי-בערן שמוב, געריסן זיך די באַרד און אימלעך מאָל אַ צוק געגעבן מיטן פּנים, ווי ער וואָלט עפעס פֿאַרמײַנבן פֿון זיך. און צו די יונגלעך האָט ער געזאָגט:

— „איר זאַלט די מאַמען האַרען! בערל, חײַם, דו הערסט? איר זאַלט די מאַמען האַרען, און איר זאַלט וועלן לערנען, וועלן לערנען, וואָרעם אַז איר וועל ניט זײַן, ווער וועט זיך...“

ער האָט שוין געוואָלט זאָגן אַ ווייך וואָרט, נאָר דערזעענדיק ווי

בערל זיצט מיט איין פֿום אונטער זיך און מיטן צווייטן פֿום ווי ער וואַלט געקניט, האָט ער אָנגעהויבן שרײַען :

— „זע, ווי דער יונג זיצט, זע! די פֿים אַראָפּ, דו יונגאַטש איינער!“
— „א יא, שוין וועלן זיי מיך הערן, עס וועט זײַן אַ חורבן נאָך מײַנע יאַרן! בני וועמען לאָזסטו מיך איבער?“ — האָט זיך חנה-לאה דערמאָנט.

די ביידע יונגען זײַנען געזעסן שטיל, האָבן זיך געפֿילט ווי זיי וואַלטן די מוטער געקוילעט און האָבן מורא געהאַט צו באַוועגן מיט אַן אַבֿר. נאָר דער קליינער יאַסעלע מיטן יאַרמלקע און איינגעשמוצטן פּנימל — ער האָט געקלאַפּט מיטן לעפֿל אין טיש און זיך געפֿרייט: — „דער טאַטע פֿאַרט קײַן אַמעריקע! דער טאַטע פֿאַרט קײַן אַמע-ריקע!“

ג.

די נאַכט איז נאָך געלעגן טיף און שוואַרץ איבער דער ערד און האָט אויך אָנגעפֿילט מיט פֿינצטערניש מאירס קליין שטיבל, ווען דער ייִד איז געשטאַנען פֿאַרן הילצערנעם בעט פֿון זײַנע צוויי קדיש-זאָגערס, בערל און חיים, און האָט עפעס שטיל אַרײַנגעמורמלט אין דער גרוי-סער באַרד אַרײַן. דער ייִד האָט געהאַלטן די אויגן פֿאַרמאַכט און זײַן גאַנץ פּנים איז געווען פֿאַרבאַהאַלטן אין די האַר פֿון דער באַרד. נאָר מיט די הענט האָט ער געטאַפּט די קעפּ פֿון דער „קאַמאַנדע“ וועל-כע זײַנען איצט געשלאָפֿן. בני דער שײַן פֿון ליכטל האָבן זיי גאַרנישט אויסגעזען ווי אַ „קאַמאַנדע“, נאָר ווי צוויי דינע צווייגעלעך אַדער ווי צוויי קעלבער וואָס בייגן צו די קעפּ איינס צום צווייטן און קענען נע-בעך קיין צוויי ניט ציילן. דער פֿאַטער האָט זיי צוריק אָנגעטאַן די יאַרמלקעס וואָס זײַנען געווען אַראָפּגעפֿאַלן פֿון זייערע קעפּ, און טאַפּן-דיק מיט די הענט זייערע קעפּ, האָט ער עפעס געמורמלט און די אויגן געהאַלטן פֿאַרמאַכט.

דערנאָך איז ער צוגעגאַנגען צו יאַסעלען, וועלכער איז נאָך גע-שלאָפֿן מיט דער מוטער. ער האָט אים אָן אויגנבליק אָנגעקוקט און אַ קרעכץ געגעבן — בני מאירן אַ קרעכץ איז ניט קיין חידוש — און זיך אַראָפּגעבויגן און יאַסעלען געגעבן אַ קוש אין קעפל.

ער האָט געמיינט אַז יאַסעלע שלאָפּט. ערשט אַז חנה-לאה וואָס איז דערבײַ געשטאַנען האָט צוגעבויגן דאָס ליכט, וועלנדיק דעם מאַן ווייזן יאַסעלעס פּנימל, האָבן זיי דערזען יאַסעלעס שוואַרצע אויגן וואָס

זינגען ברייט אָפֿן געווען און לעבעדיק געקוקט אין דער אָפֿענער נאָכט אַרײַן. דער פֿאַטער האָט דעמאָלט זיך צו אים אָנגערופֿן :

— „דער מאַמע פֿאַרט אַוועק, יאַסעלע, פֿאַרט ווייט אַוועק.“
יאַסעלע האָט געשוויגן, נאָר די אויגן האָבן אויסגעזאָגט אז ער הערט אַלץ צו אויפֿמערקזאַם.

— „און עס וועט נישט זײַן קיינער ווער עס זאַל דיך פֿאַרהערן... באַגער צו לערנען, יאַסעלע, באַגער. און דאַוון פֿרום אין שמיכל. און לויף נישט אַרום. און האָרד די מאַמע, יאַסעלע... וואָרעס דער מאַמע וועט נישט זײַן“, — האָט מאיר געזאָגט.

יאַסעלע האָט אַלץ געשוויגן. נאָר ער האָט מיט אַ מאָל אַלץ פֿאַר-שטאַנען און גוט געוואוסט וועגן וואָס עס רעדט זיך דאָ און האָט דער-פֿילט זײַן ייִדישע יתומדיקייט. און אז דער פֿאַטער האָט זיך אַראָפֿגע-בויגן צו אים און האָט אים דאָס לעצטע מאָל אַ קוש געגעבן, האָט יאַסעלע אָפֿגעענטפֿערט :

— „פֿאַר געזונטערהייט, מאַמע!“ — און דאָס האָט געהייסן אז ער זאָגט צו אַלץ וואָס דער פֿאַטער זאָגט אים אָן.

חנה-לאה האָט זיך הויך צעוויינט. מאיר האָט זיך ווידער אַראָפֿ-געבויגן און ווידער אַ קוש געגעבן און האָט עפעס הויך געזאָגט, און ווידער די אויגן פֿאַרמאַכט און מיטן קאַפּ עפעס צוגעשאַקלט. דערנאָך איז ער אַרויס, באַגלייט פֿון דער ווייב און דער עלטסטער מיידל. צו דער פֿור צו, מיט די צוויי אָנגעפֿילטע זעק.

אז די פֿור האָט זיך גערירט האָט זיך חנה-לאה צעוויינט און האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטן.

*

אז יאַסעלע האָט געהאַט די אויגן געעפֿנט, האָט ער געטראָפֿן די „קאַמאַנדע“ זיצנדיק אויף דער ערד. אַלע שטולן פֿון שמיכל זינגען שוין געווען איבערגעקערט, און זיי האָבן אים מיטגעטיילט :

— „היינט גייען מיר נישט אין חדר אַרײַן, דער מאַמע איז קנין אַמעריקע געפֿאַרן!“

יאַסעלע האָט זיי גאַרנישט געענטפֿערט. ער האָט בײַ זיך אין הערצל באַהאַלטן דעם פֿאַטערס ווערטער. און אַ געוויסע שטאַלץ האָט אים אַרומגענומען אויף דעם וואָס דער פֿאַטער האָט אים געזאָגט. און ער האָט בײַ זיך אָפֿגעמאַכט אַלץ צו פֿאַלגן וואָס דער מאַמע האָט אים אָנגעזאָגט.

שלום אש

שלום אש

אליין אין דער פֿרעמד

א.

אזוי ווי אן איינזאמער אין א וויסמעניש איז מאיר געזעסן אין איינעם פֿון די „טענעמענט“-היזער אויף עסקס סטריט אין ניו-יאָרק, וואָס איז ביים ברעג אויף יענער זײַט אַקעזאַ, אן איינזאמער צווישן אַ פֿינפֿמיליאָניקער באַפֿעלקערונג און צווישן נײַן הונדערט טויזנט זײַנע אייגענע ברידער-יידן.

צו קיין חברה, צו קיין „סאָסייעטי“, צו קיין „קאָנגרעגיישן“ האָט ער נישט געהערט. ער האָט זיך מיט קיינעם נישט געמישט. די לאַנדסלײַט פֿון דער דריטער סטריט, צו וועלכע ער האָט אן אַדרעס געהאַט און וועלכע האָבן אים פֿון שײף אַראָפּגענומען, האָבן אים געשאַפֿט אַ ייִדיש „פֿלייס“, דאָס הייסט אַ שאַפּ וואו מען אַרבעט נישט שבת. שוין העכער זיבן חדשים זיצט מאיר בײַ אַ פֿענצטער וואָס גייט אַרויס קעגנאײַכער אַ הויכער וואַנט און נייט אויף דער מאַשין זײַמען פֿון העמדער.

ווי אזוי ער איז דאָרט אַהין געקומען, ווייס ער נאָך ביזן היינטיקן מאָג נישט, כאַטש ער פֿאַרט יעדן מאָג צו דער אַרבעט און יעדן מאָג פֿון דער אַרבעט. דער לאַנדסמאַן דער קרובֿ האָט אים אַרײַנגעפֿירט אין אַ טיפֿן קעלער און ער איז מיט דער באַן אַהין געפֿאַרן. פֿון דעמאָלט אן פֿאַרט ער יעדן מאָג צו דער אַרבעט און יעדן מאָג פֿון דער אַרבעט.

ער האָט זיך גאַרניט געוואונדערט איבער דער באַן וואָס לויפֿט
ווי אַ שרעקלעכע חיה אין דער ערד. ער האָט איבער זיין וועג קיין
אַמעריקע אזוי פֿיל זאָכן געזען — און דער קאַפּ איז אים אזוי באַרוישט
געווען, אז ער וואַלט זיך שוין אויף גאַרנישט ניט געוואונדערט. ער
האַט זיך אויך ניט געוואונדערט ווען דער קרוֹב האָט אים פֿאַרגעלייגט
אז ער זאַל העמדער נייען, און אז מע האָט אים בני אַ מאַשין אַוועק-
געזעצט... .

ער, מאיר, וואָס די שטאַט האָט געקלונגען מיט זיין לערנען, און
איז עפעס פֿון דער היים אויס אַ סוחר געווען — זאַל ווערן אַ העמדל-
נייער, ווי סענדערל דער דאַמסקער שניידער בני זיי אין שמעטל!
דאָ איז אַלץ מעגלעך און פֿאַר דעם איז עס דאָך אַמעריקע! עס
איז קיין חרפה נישט און צו דעם איז ער דאָך אַראַפּגעקומען! און
דער עיקר פרנסה — פֿון דעם וועט ער דאָך קענען מִפֿרנס זיין ווייב
און קינדער אין דער היים. און זיי וואַרטן דאָך אויס אויף אַ בריוול
מיט אַ רובל.

איז ער באַלד צוגעוואוינט געוואָרן, האָט צוגעלייגט דעם קאַפּ און
האַט זיך געזאָגט: „דאָס איז מיין פרנסה“. איז ער געזעסן טאַקע אַ
גאַנצן טאַג. אַלע אָן היט — ער אין אַ קאַפּל. עס זינען דאָרט מיידלעך
אויך געווען. ער האָט זיי ניט געזען. און ער האָט געאַרבעט מיט פֿלײַס,
מיט קיינעם קיין וואַרט ניט גערעדט. פֿאַר זיך אַליין האָט ער זיך אי-
בערגעחזרט אַ משנה. אָבער מערסטנס איז זיין געדאַנק פֿאַרנומען
געווען מיט דער היים: וואָס מאַכן די קינדער? און יאַסעלע?

ער האָט געזען ווי יאַסעלע זיצט אין חדר און לערנט די פרשה
חומש און טײַטשט אויס אימלעך וואַרט. ער האָט אַ גוט קעפל, יאַסעלע,
און פֿאַרנעמט, און גייט צווישן מנחה-מעריב אין בית-המדרש אַרײַן און
דאוונט פֿרום. „אַ גוט יִנגל“ — האָט מאיר צו זיך געזאָגט. און דאָס
האַרץ איז אים אויסגעגאַנגען פֿאַר בענקעניש נאָך אים.

און אז ער האָט טאַקע אַהיים געשיקט חנה-לאהן די ערשטע צען
רובל (דאָ איז עס נאָר פֿינף טאַלער) — ווער האָט זיך געקענט גלייבן
צו אים? ! דאָס האַרץ איז אים טאַקע פֿול געווען מיט פֿרייד. ער איז
געווען מיט זיי אין דער היים. ער האָט געזען ווי דער בריווטרעגער
טראַגט אַרײַן דעם בריוו און זיין שוואַגער לייכוש לייענט אים פֿאַר
חנה-לאהן. און יאַסעלע שטייט בני דער מאַמען און דינסט זי בניים
פֿאַרמעך: „ווייז מיר דעם טאַטנס בריוו“.

מע זאגט, אַמעריקע איז אַ לאַנד וואו מע קען נישט אַפּהימין ייִדיש-קייט ווי מע דאַרף. עס איז אַבער ניט אַזוי. דער וואָס וויל אַפּהימין ייִדישקייט קען עס אומעטום אַפּהימין.

מאיר פֿלעגט זיך אויפֿהייבן ווען עס איז נאָך טונקל געווען, פֿדי ער זאל קענען פֿאַרן דאוונען נאָך לערנען, ווי ער איז געוואוינט געווען פֿון קינדהייט אָן. צו ערשט האָט דער יונגערמאַן וואָס איז געשלאָפֿן מיט אים אין איין שטוב מענות געהאַט: ער לאָזט ניט שלאָפֿן! דערנאָך האָט ער זיך צוגעוואוינט צו אים. האָט זיך מאיר פֿאַרקליבן אין זײַן ווינקל פֿון שטוב, וואו זײַן בעט און זײַן קעסטל זײַנען געשטאַנען, און דאַרט איז זײַן היים געווען.

דאַרט, בײַם מישל, האָט ער אין דער פֿרי געלערנט, געדאוונט, איידער ער איז צו דער אַרבעט געגאַנגען. דאַרט, אין זײַן ווינקל, האָט ער פֿרײַטאַג צו נאַכט זײַנע צוויי שבת-ליכט אָנגעצונדן און בײַ זיי „שלום-עליכם“ געזאָגט. אים האָט ניט געאַרט וואָס עס איז פֿאַר-געקומען אַרום אים. ער האָט עס ניט געזען. טייל מאַל ווי ער פֿלעגט פֿרײַטאַג צו נאַכט זיצן בײַ זײַן מישל און מקבל שבת זײַן, איז פונקט זײַן שכן געזעסן און האָט געטאַן אַ וואַכעדיקע אַרבעט אַדער האָט מיט זײַנעם אַ חבֿר קאַרטן געשפּילט. מאיר האָט זיי קיין מוסר ניט געזאָגט: ער האָט געוואוסט עס וועט ניט העלפֿן. ער איז ניט גע-גאַנגען זיך זוכן קיין אַנדערע וואוינונגען: ער האָט געוואוסט אַז אַנדערשוואו וועט אויך זײַן אַזוי. נאָר ער האָט ניט געקוקט און ניט געזען וואָס עס טוט זיך אין צווייטן ווינקל. אין זײַן ווינקל איז געווען שבת קודש!

אין קיין חבֿרה האָט ער ניט געדאוונט. דעם ערשטן פֿרײַטאַג צו נאַכט האָבן אים די לאַנדסלײַט מיטגענומען אין דער „קאַנגרעגיישן אַנשי לענשנע“, אין דער חבֿרה פֿון זייער שטאַט. די חבֿרה איז געווען אויף דער זעלביקער גאַס וואו ער האָט געוואוינט, אויף עסעקס סטריט.

אַז ער איז געגאַנגען אין חבֿרה אַרײַן פֿרײַטאַג פֿאַר נאַכט, איז די גאַס געווען פול געפּאַקט מיט מענטשן, און ווי עפעס אויף צו-להכעיס דעם שבת, איז דער גרעסטער מאַרק געווען פֿרײַטאַג צו נאַכט. מיט דער נאַכט האָבן זיך געמערט די מישלעך אין מיטן דער גאַס און האָבן

פֿאַרשטעלט דעם גאַנצן דורכגאַנג פֿון דער גאַס. און בני יעדן טיש זיינען געשטאַנען רעדלעך מענטשן. דאָס זיינען געווען ייִדישע אַרבעטער וואָס זיינען געגאַנגען אַהיים פֿון די שעפּער. ייִדישע יונגלעך — ער האָט זיי דערקענט אין די פּנימער — האָבן פֿייער אָנגעצונדן פֿון דעם ליגנדיקן מיסט און פּאַפּיר, און קיינער האָט זיי ניט דערמאַנט אַז עס איז שבת.

ער איז אַנטרונען פֿון איין-דער-וואַכנס וואָס איז אויף דער גאַס אין דער חבֿרה אַרײַן. נאָר דער שבת וואָס איז געווען אין דער חבֿרה, וואָס איז געשטאַנען אין מיטן גרעסטן איין-דער-וואַכ, איז געווען אַן אַרעמער, אַ וואַכעדיקער, און האָט געמאַכט דעם איינדרוק ווי ער וואַלט פֿאַרטרונקען געוואָרן אין דעם גרויסן וואַכעדיקן טאַג אין וועלכן ער איז געשטאַנען.

ג.

מאיר האָט זיך אַרומגעקוקט. ער האָט געזען אַ באַלעמער און אַן אַרון, וואָס אַ ייד האָט אים אַרויסגערוקט פֿון אַ ווינקל אין מיטן שטוב אַרײַן. אַ צווייטער ייד האָט אָנגעהויבן ליכטלעך אָנציינדן, כאַטש עס איז שוין געווען אַ שטיק אין שבת אַרײַן. די חבֿרה האָט אָנגעהויבן איינציקווייז זיך אָנצופֿילן. דאָס זיינען מערסטנס געווען בעלי-מלאַכות פֿון זײַן שטעטל וועלכע ער האָט נאָך געקענט פֿון דער היים. טייל האָט ער געקענט פון גאַנץ אַלמע יאַרן. ער האָט זיי געזען ווען ער איז נאָך אַ קינד געווען. זיי האָבן אויף אים געמאַכט דעם איינדרוק ווי זיי וואַלטן זיך ווײַזן צו אים אין חלום. אַנדערע האָט ער ניט געקענט פֿון דער היים. דער גבאי איז געווען אַ שניידער פֿון דער היים, אַ ייד מיט אַ געל בערדל.

מאיר האָט זיך אַרומגעקוקט, געזוכט אַ באַקאַנטן פֿון דער היים מיט וועלכן ער זאַל אַ וואַרט קענען רעדן — ער האָט נאָר געזען צווישן זיי בעלי-מלאַכות, ניט פֿון זיינע מענטשן. זיי האָבן אים שלום-עליכם געגעבן און האָבן אים אויסגעפֿרעגט פֿון דער היים. באַלד איז צוגעגאַנגען אַ ייד צום באַלעמער און האָט זיך אַוועק-געשטעלט דאוונען. ער האָט אים געקענט — עפעס אַ געוועזענער שמיד אין זייער שטעטל.

מאיר האָט זיך דערמאַנט דעם שבת אין דער היים, אין דעם קליינעם שטעטל. און אַ בענקשאַפֿט האָט מאירן אַרומגענומען נאָר דער היים, נאָך זײַן ווייב, זײַן הויזגעזינד, זיינע קינדער. שבת! זײַן יאַסעלע שטייט איצט און שאַקלט זיך איבערן סידור.

אין דער היים איז געגרייט צום טיש. די ליכט אין די ליכטערס ברענען.
און חנה-לאה איז אנגעטאן אין דער ניער הויב — און ער איז אזוי
ווייט! אבער קיין עגמת-נפש האט ער זיך נישט צוגעלאזט: עס איז
דאך שבת.

נאכן דאוונען האט מאיר זיך אוועקגעזעצט אין א ווינקל, ווי ער
איז געוואוינט געווען פֿון דער היים, ניט גלייך נאכן דאוונען אהיים
צו גיין, נאר צו לערנען פֿרייטאָג צו נאכט נאכן דאוונען — און צו
וועמען האט ער זיך אהיים צו אַינלן? און שבתדיק האט ער זיך דאך
געפֿילט! נאר אזוי ווי ער זיצט און שאַקלט זיך איבער אַ ספֿר, זעט ער
ווי מע רוקט ווידער אַפֿ דעם אַרון-קודש מיטן באַלעמער אין אַ ווינקל
אַריין און מע פֿאַרהענגט עס מיט עפעס — און עס הייבט זיך אַן
ווייזן גאר אַן אַנדער עולם: עפעס קלעזמאַרים, בחורים און מיידלעך.
מאיר הערט אויף צו זאָגן, קוקט זיך אום פֿאַרוואַנדערט. עס גייט צו אים
צו דער זעלביקער ייד וואָס האט די ליכטלעך אַנגעצונדן און זאָגט אים:
— „ר׳ פֿעטער, איר וועט דאָס אַרט פֿאַרלאָזן. מע דאַרף די מיטן
צעשמעלן, וואָרעם דער טאַנצמייסטער קומט באַלד צו גיין.“
— „וואָס?! אין אַ מקום-קודש, פֿרייטאָג צו נאכט?“ — שרייט
מאיר אויס.

— „די קאַנגרעגיישן אַנשי לענשנע׳ דאוונט דאָ יעדן פֿרייטאָג
פֿון 6 ביז 8 ווינטער און פֿון 7 ביז 9 זומער. עס איז שוין נאָך 8. און אַכט
אַ זייגער קומט דער טאַנצמייסטער.“
— „דאָ, אין מקום-קדוש?“ — וואונדערט זיך נאָך מאיר.
— „איצט איז עס שוין ניט קיין מקום-קדוש, איצט איז עס אַ
טאַנצזאַל.“

מאיר איז אַנטלאָפֿן. פֿון דעמאָלט אַן דאוונט ער ניט אין קיין
חברה, נאר אַליין פֿאַר זיך, ביי זיך אין ווינקל, צווישן זײַן בעט און
קעסטל, איז מאיר מקבל שבת, זינגט מאיר אַלע ניגונים פֿון רבין, בענקט
מאיר נאָך ייִדישקייט, נאָך זײַן ווייב און קינדער און דער עיקר נאָך
זײַן ייִנגסטן קינד, נאָך יאַסעלען.

זיבן מיליאָן מענטשן

זיבן מיליאָן מענטשן
אין דער שטאַט פֿאַראַן;
אויסגעצילט אויף ריכטיק
האַט אַ קלוגער מאַן.
גיי איך אום שפּאַצירן
אין דער טיפּער נאַכט:
— „זיבן מיליאָן מענטשן“ —
האַב איך זיך פֿאַרטראַכט.

און איין צייל פֿאַרנעמט עס
אין דעם בלאַט, ניט מער;
איבערלייענען איז עס
איבעריקס ניט שווער.
שמיל אין אַלע גאַסן,
אַלץ אין טיפּער רו;
(נאַר אַ ווינטער טראַמוווי
קלאַפט נאָך ערגעץ-וואו...)

עס איז נאַר אַ ציילונג
פֿון אַ טרוקענעם מאַן;
אין די מיליאָנען
בין איך אויך פֿאַראַן...
זיבן מיליאָן מענטשן.
ווער זשע זינען זיי?
יעדער מיט זײַן שמחה,
יעדער מיט זײַן וויי...
זיבן מיליאָן מענטשן
האַבן מיר דערוואַכט;
כ׳בענטש זיי אין דער שמילקייט,
ווינטש זיי: גומע נאַכט!...

און דער אַרעמער הימאַן
און דער רייכער שיף;
אַלע אין איין חשבון;
אַלע — איין באַגריף...
זיבן מיליאָן ליידן
האַלט די נאַכט אין שוים,
זיבן מיליאָן ליבעס —
ליבעס שטאַרק און גרויס.

זיבן מיליאָן מענטשן
האַבן מיר דערוואַכט;
כ׳בענטש זיי אין דער שמילקייט,
ווינטש זיי: גומע נאַכט!...

אין שאפ

איך קאן אייך אַנזאָגן אַ בשורה; מיין ברודער אליהו און אונדזער
 חבֿר פיניע אַרבעטן שוין אין שאַפּ, אויף דער פֿאַבריק, הייסט עס.
 זוי אזוי מען אַרבעט אין שאַפּ, קאָן איך אייך אַקוראַט ניט זאָגן, וואָרעס
 איך ווייס אליין ניט. מען לאָזט מיך אַהינצו ניט אַרײַן, וואָרעס איך בין
 נאָך ניט בר-מצווה. איך ווייס נאָר דאָס, וואָס איך הער פֿון מיין ברודער
 אליהו און פֿון אונדזער חבֿר פיניע. אַלע אויף דער נאַכט, אז זיי קומען
 אַהיים פֿון שאַפּ, דערציילן זיי אונדז וואונדער. זיי קומען אַלע מאָל
 אויסגעמאַטערט און הונגעריק.

מיין שוועגערין ברכה איז ניט צופֿרידן. די מאַמע — אויך ניט.
 זיי באַזוויינען אונדז, וואָס מיר דאַרפֿן אזוי האַרעווען אין אַמעריקע,
 כדי צו מאַכן אַ לעבן. אַ קלייניקייט — אַרבעטן אין שאַפּ! אז האַלב
 זיבן אין דער פֿרי מוז מען שוין זײַן אויף דער אַרבעט. אַ שעה נעמט
 דאָס פֿאַרן אַהין. עפעס איבערכאַפֿן דאַרף מען. היינט רעכנט אויס, ווען
 מיר דאַרפֿן אויפֿשטיין? און פֿאַרשפעטיקן טאָר מען ניט קיין מינוט
 אַפֿילו! וואָרעס טאַמער פֿאַרשפעטיקט איר, רעכנט מען אייך אַראָפּ
 פֿאַר עמלעכע מינוט אַ האַלבן טאָג אַרבעט.

איך האָב מורא, אז מיר וועלן זיך מיטן שאַפּ ניט עלטערן. מיין
 ברודער אליהו זאָגט, אז די אַרבעטער האָבן צרות פֿונעם פֿאַרמאַן.
 יעדער שאַפּ האָט אַ פֿאַרמאַן, אַן עלטסטן, אַן אויפֿזעער. און ניט נאָר
 איין פֿאַרמאַן. יעדער שטאַק האָט זיך זײַן פֿאַרמאַן. אויף דעם שטאַק
 וואו אליהו אַרבעט, איז דער פֿאַרמאַן אַ רשע-מרושע. ער איז
 אליין אַ מאָל געווען אַ שניידער. האָט ער זיך אַרויפֿגעאַרבעט און איז
 געוואָרן אַ פֿאַרמאַן. די אַרבעטער זאָגן, אז ער איז ערגער פֿונעם באָס,
 פֿונעם באַלעבאַס, הייסט עס.

מען האָט אַרויסגעלאָזט אַ קלאַנג אין שאַפּ, אז דער פֿאַרמאַן
 רוקט דעם זייגער. אזוי, אז ווען איר זאָלט ניט קומען, וועט איר פֿאַר-
 שפעטיקן. וואָס זאָגט איר אויף אזאָ הונט? און אונדזער חבֿר פיניע
 דערציילט פֿון זײַן שאַפּ נאָך שענערע מעשיות. זייער פֿאַרמאַן, זאָגט
 ער, לאָזט ניט דעם אַרבעטער אַ קוק טאָן אין פּייפֿער אַרײַן, אין אַ

צײַטונג, הייסט עס. לייענען א צײַטונג בײַ דער אַרבעט — ס׳לעבן נײַם זיכער! רייכערן שמועסט מען נײַם. א וואָרט מאַר מען נײַם אויס-ריידן צווישן זיך. ס׳איז אזוי שטיל, זאָגט ער, אז מע קאָן הערן א פֿליג! אויסער דעם טראַסק מיטן גראַגערן פֿון די מאַשינען.

נאָך אַ מעלה האָט זײַן שאַפּ. דאָרט ווערן די פּרעסלעך אָנגע-וואַרעמט מיט גאַז. דאָ זאָגט מען נײַם גאַז, נאָר „געזױ“. אַקוראַט פֿאַר-קערט. עס זאָל בײַ אונדז אין דער היים הייסן געזױ, וואָלט מען דאָ, מסתּמא, געזאָגט גאַז...

די געזױ פֿון די פּרעסלעך פֿאַרהאַקט אזוי דעם קאַפּ, אז די אַרבעטער אין שאַפּ פֿאַלן חלשות און מוזן וואַרפֿן די אַרבעט. רעכנט מען זײ אַפּ פֿון דער „פּיידע“. דאָס הייסט, אז עס קומט צום אָפּנעמען פֿאַר דער וואַך, וואָס מע פֿאַרדינט, ווערט אַ לאַך. דאָ האָט איר פֿאַרשפּעטיקט פֿינף מינוט — אַראַפּ אַ האַלבער מאָג. דאָ זײַט איר צו פֿרי אַוועק-געגאַנגען — אַראַפּ אַ האַלבער מאָג. דאָ זײַט איר געפֿאַלן חלשות — פֿאַרפֿאַלן אַ מאָג.

נײַן, מע קאָן שוין מערניט אַריבערמאַגן. מע וועט מוזן אַרויס-אין אַ סמרייק.

ש ל ו ם - ע ל י כ ם

מיר סמרייקן

א.

מיר דאַכט, אז ס׳איז נאָר נײַטאָ קיין בעסערע זאַך אויף דער וועלט, ווי אז מע סמרייקט. דאָס האָט אזאָ פנים, ווי אז איר לערנט בײַ אַ רבין, וואָס שלאָגט זיך צו שטאַרק. נעמט מען אַפּ בײַ אים די קינדער און מע זוכט אַן אַנדער מלמד. דערווייל הערט איר אויף צו גיין אין חדר. מײַן ברודער אליהו און אונדזער חבֿר פּיניע האָבן אויפֿגעהערט צו גיין אין שאַפּ. אונדזער שטוב האָט שוין נאָר אַן אַנדער פנים, זינט זײ זײַנען אין דער היים. אזוי האָבן מיר זײ אָנגעקוקט איין מאל אין וואַך — זונטיק. וואַרעם, ווי איך האָב אייך שוין דערציילט, אז מע אַרבעט אין אַ שאַפּ, מוז מען אויפֿשטיין באַגינען, פֿרי מע זאָל חלילה נײַם פֿאַרשפּעטיקן. און אז זײ זײַנען געקומען אַהיים, פֿלעג איך שוין שלאָפֿן.

פֿאַר וואָס? דערפֿאַר, וואָס זיי האָבן געאַרבעט „אָווערטניס“. דאָס הייסט, אז אַלע אַנדערע אַרבעטער זײַנען געגאַנגען אַהײם, זײַנען אונדזערע לײַט נאָך געזעסן אין שאַפּ בײַ דער אַרבעט. נײַם דערפֿאַר, וואָס מען האָט זיי גענייט. זיי זײַנען פֿאַרבליבן אַרבעטן, פֿדי זיי זאָלן מער פֿאַרדינען.

אי, אז ס'איז געקומען צום צאָלן, האָט מען בײַ זיי אָפּגעריסן מעג — וואָס זײַנען זיי שולדיק? „עלעהיי גזלנים זײַנען אונדז באַפֿאַלן“... אזוי האָט געזאָגט מײַן ברודער אליהו.

— „עלעהיי דו ביסט אַ לעקיש!“ — זאָגט צו אים מײַן שוועגערין ברכה. ווען זי, זאָגט זי, זאָל אַרבעטן אין אַ שאַפּ, וואָלט זי זיך נײַם געלאָזט שפּײַען אין דער קאַשע. זי זאָגט, אז אַלע פֿאַרלײַט מיט אַלע באַסעס וואָלטן בײַ איר געקניט די ערד. און איר מעגט זי גלייבן. ברכה קאָן!

ב.

דערפֿאַר האָט זי זיך געקילט דאָס האַרץ, אז אַלע שעפּער (פֿאַבריקן) האָבן דערקלערט אַ סמרינק. דאָס הייסט, אַלע שניידערס, וויפֿל ס'איז פֿאַראַן אין נײַ-יאָרק, האָבן אָוועקגעלייגט שער און אייזן און — אַ גוטן טאַג.

וויי, וויי, וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאַן! אין דער היים, אויפֿן גאַס, אין די האַלס. מע קלייבט זיך צונױף אַהײנצוצו אַלע שניידערס פֿון גאַנץ נײַ-יאָרק אויף אַ מיטינג, און מע רעדט, און מע רעדט, און מע רעדט. איר הערט זיך דאַרמין אַן אַזעלכע ווערטער, וואָס איר האָט זיי קיין מאָל נײַם געהערט: „דזשענעראַל סמרינק“... „יוניאַן“... „אַרגאַניזירט“... „אַכט און פֿערציק שמונדן“... העכערע שכי-רות“... „בעסערע באַהאַנדלונג“... „סמרינק-ברעכערס“... „פּי-קעטס“... און נאָך און נאָך אַזעלכע ווערטער, וואָס איר פֿאַרשטייט זיי נײַם.

מײַן חבֿר מענדל זאָגט, אז ער פֿאַרשטייט זיי יא, נאָר געבן מיר צו פֿאַרשטיין קאָן ער נײַם. „וועסט עלטער ווערן, זאָגט ער מיר, וועסטו אַליין פֿאַרשטיין.“ עס קאָן זײַן. דערווייל קוק איר זיך צו, ווי דער עולם היצט זיך, און עס בײַסן זיך מיר די הענט. עס גלוסט זיך מיר זיי אַלע אַראַפֿכאַפֿן אויף פֿאַפּיר, אויסמאַלן אימלעכן באַזונדער, ווי ער זעט אויס, יאָס ער טוט, ווי אזוי ער שטייט און ווי אזוי ער רעדט.

למשל, נעמט מיין ברודער אליהו. ער אליין רעדט ניט קיין ווארט. ער גייט נאָר צו צו אימלעכס רעדל און שמעקט אַרײַן די נאָז, אָדער ער לייגט צו אָן אויער. בעת מעשה בייסט ער די נעגל און איז שטאַרק אויפֿגעװעגט.

א פֿאַרגעניגן צו זען מיין ברודער, ווי ער שאַקלט צו מיטן קאַפּ יעדן איינציקן, וואָס ער רעדט. ער איז מיט אַלעמען מרוצה (מערוצע), וואָס יענער זאָל ניט זאָגן.

אַט איז צוגעקומען אַ שניידער מיט אַ פנים פֿון אַ קאַמשיקע. אַז ער רעדט, פאַטשט ער מיט די ליפֿן. דער שניידער האָט אים אָנגענומען בײַ אַ לאַץ און טרייסלט אים און רעדט אין אים אַרײַן, אַז ס'איז אַרויס-געוואָרפֿן דער גאַנצער טאַראַראַם. די שניידערס וועלן מיט זייער סטרייק גאַרניט אויספֿירן, מחמת די „אַסאַסיאיישאַן“ פֿון די „מאַנפֿעסט-שווערערס“ איז צו שטאַרק פֿאַר אונדז!

שאַקלט אים מיין ברודער צו מיטן קאַפּ. און איך האָב זייער מורא, אַז מיין ברודער אליהו ווייס אזוי, וואָס באַטייט „אַסאַסיאיישאַן“ און „מאַנפֿעסט-שווערערס“ ווי איך... וואָרעס אַט איז צוגעגאַנגען צו אליהו אָן אַנדער שניידער מיט אַ גולקע אויף איין זײַט קאַפּ — פֿון דער לינקער זײַט. ער האָט גערעדט און אַלע מינוט אויסגערופֿן: „ניין, מיר מוזן קעמפֿן, אויסקעמפֿן ביזן סוף!“... האָט אים מיין ברודער אויך אויסגעהערט און אויך צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ. אָן עכירה וואָס מיין שוועגערין איז דאָ ניטאָ. זי וואָלט אים שוין עפעס אַרײַנגעזאָגט.

דערווייל גייט אַוועק אַ טאַג נאָך אַ טאַג. דער סטרייק איז אַ סטרייק. די אַרבעטער זײַנען שטאַל און אייזן. מיטינגען מאַכט מען אַלע מאָל אויף אַ נייעם פּלאַץ. די מאַנפֿעסט-שווערערס, הער איך זאָגן, האַלטן זיך אויך שטאַרק, זיי ווילן ניט נאַכגעבן.

זיי וועלן אַבער מוזן נאַכגעבן. אזוי זאָגן אַלע. ניטאָ אַ זאָך, וואָס די אַרבעטער זאָלן ניט אויספֿירן. ס'איז אַמעריקע! עס האַלט שוין בײַם לעצטן מיטל. אַז דאָס וועט ניט העלפֿן, איז עק וועלט! אזוי זאָגן אונדזערע לײַט.

וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מיטל? מיר וועלן זיך צונויפֿזאַמלען אַלע סטרייקערס פֿון גאַנץ נײַ-יאָרק און מיר וועלן דורכגיין איבער די „סטרייטן“ מיט אַ „מאַרשײַש“. דאָס הייסט, טויזנטער און טויזנטער שניידערס וועלן

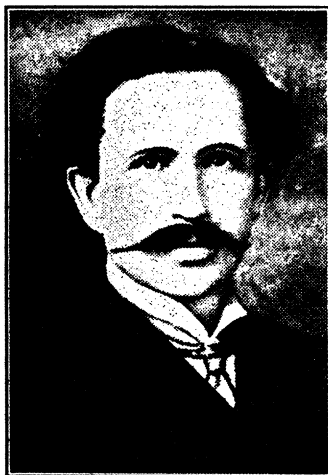

ג. ארמין

ד. אריבעט פריעט

זיך דורכשפאצירן מיט פֿאָנען איבער דער שטאָט. מיר און מיין חבר
 מענדל איז דאָס דווקא געפֿעלן. מיר וועלן זיין די ערשטע. רעדט זשע
 אַבער מיט מיין שוועגערין ברכה, זאָגט זי, אז ביי איר זעט דאָס אויס,
 ווי קינדער שפילן זיך אין סאַלדאַטלעך... זי זאָגט: „אן עבֿירה
 איבערע שיד."

וואָס זאָגט איר דערויף? ...

מאַריס ראָזענפעלד

מ. ראָזענפעלד

מיין יינגעלע

איך האָב אַ קליינעם יינגעלע,
 אַ זונעלע — גאַר פֿיין!
 ווען איך דערזע אים, דאַכט זיך מיר,
 די גאַנצע וועלט איז מיין.

גאַר זעלטן, זעלטן זע איך אים,
 מיין שיינעם, ווען ער וואַכט;
 איך טרעף אים תמיד שלאָפֿנדיק,
 איך זע אים גאַר ביי נאַכט.

די אַרבעט טרײַבט מיך פֿרי אַרויס,
און לאַזט מיך שפּעט צוריק;
אַ, פֿרעמד איז מיר מיין אייגן לײַב,
אַ, פֿרעמד מיין קינדס אַ בליק!

איך קום צעקלעמטערהייט אַהיים,
אין פֿינצטערניש געהילט;
מיין בלייכע פֿרוי דערציילט מיר באַלד,
ווי פֿיין דאָס קינד זיך שפּילט.

ווי זיס עס רעדט, ווי קלוג עס פֿרעגט:
„אַ, מאַמע, גומע מאַ,
ווען קומט און ברענגט אַ פעני מיר
מיין גומער, גומער פּאַ?“

איך שטיי בני זיין געלעגערל
און זע און הער און — שאַ!
אַ טרוים באַוועגט די ליפעלעך:
„אַ, וואו איז, וואו איז פּאַ?“

איך קוש די בלויע אייגעלעך.
זיי עפֿענען זיך: „אַ, קינד!“
זיי זעען מיך, זיי זעען מיך,
און שליסן זיך געשווינד.

„דאָ שטייט דיין פּאַפּאַ, טייערער,
אַ פענעלע דיר נאַ!“
אַ טרוים באַוועגט די ליפעלעך:
„אַ, וואו איז, וואו איז פּאַ?“

איך בלייב צעווייטיקט און צעקלעמט,
פֿאַרבימערט און איך קלער:
ווען דו וואַכסט אויף אַ מאַל, מיין קינד,
געפֿינסטו מיך ניט מער.

אַמעריקע

ס'איז דאָס לאַנד דאָ פֿעט און פֿרוכטבאַר,
אוצרות טראַגט עס אין איר שוים;
ס'איז דאָס לאַנד דאָ פֿריש אין יוגנט,
ס'איז דאָס לאַנד דאָ רינג און גרויס.

ס'איז דאָס לאַנד דאָ פֿול מיט אוצרות
אַיזן, קופּער, גאלד און שטאַל;
ס'פֿאַלן זילבער-וואַסערפֿאַלן
פֿון די בערג אַראָפּ אין טאַל.

אונדזער לאַנד האָט מיפֿע טייכן,
קלאַרע טייכן פֿול מיט פֿיש;
אירע בערג דערגרייכן הימלען,
אירע טאַלן זיינען פֿריש.

ס'איז מיט זון דאָס לאַנד באַגאַסן —
אירע פֿעלדער זיינען גריין;
פֿלינקע, שטאַרקע — אירע טעכטער,
שטאַלץ און מוטיק — אירע זין.

ס'גיט ווירדזשיניע איר טאַבעק,
קאַליפֿאָרניע — איר וויין,
און אין פֿלאָרידע מאַראַנצן
גליען רויט אין זונענשנין.

אין די האַפֿנס דאַמפֿן שיפֿן —
ס'בליט איר האַנדל גרויס און ווייט,
און מיליאָנען מענטשן קומען,
שטראַמען דאָ פֿון יעדער זייט.

אירע שטעט — זיי זיינען ריזן,
וואַקסן אויס מיט צויבערמאַכט;
אונטער דר'ערד און אין דער לופטן
פֿליען באַנען טאָג און נאַכט.

אירע ריזיקע פֿאַבריקן
ווערן קיין מאַל גאַרניט מיד,
פֿון אַטלאַנטיק צום פּאַסיפֿיק
קלינגט איין גרויסע ריזנליד.

א. ראַבאָי

דער ייִדישער פֿאַרמער

צוריק מיט צוואַנציק יאָר איז הער גאַלדנבאַרג אַ יונגער מיט
ליידיקע הענט געקומען אין דער ווייטער וועסט.
זיין יונג ווייבל, רחל, האָט ער געלאָזן אין דער גרויסער שטאָט.
זי האָט אים אָנגעזאָגט, ער זאָל זיך „געמען צייט“, און ווען ער וועט
שרייבן, אז ער האָט געפֿונען דאָס, וואָס איז גוט, וועט זי אויך אַרויס-
קומען.

געקומען איז ער אין די דאַקאַטאַס און האָט זיך אויסגעקליבן אַ
„האַמסטעד“, וואָס איז באַשטאַנען פֿון הונדערט און זעכציק אַקער
לאַנד, אויף וועלכע קיין מענטש האָט נאָך פֿון אוראַלמע יאָרן זיין
פֿום ניט געשמעלט.

ער האָט זיך אויסגעקליבן דאָס שטיק לאַנד צוליב פֿיל טעמים.
ערשטנס האָט זיך עס געצויגן איבער אַ גרויסן פּלעיַן, און צו
צפֿון־זייט איז געשמאַנען אַ הויך ברייט בערגל.

צווייטנס איז אין דער מיט פֿון דעם לאַנד אַ מיניכל געפֿלאָסן.
און דריטנס איז טאַקע דאָס לאַנד אַ פֿעמס און מיט טיפֿע גראַזן...
און נאָך און נאָך טעמים אָן אַ שיעור. און ער האָט עס ליב באַקומען.
און איינער אַליין איז ער אַרומגעגאַנגען איבער די ברייטע פֿעלד-
דער און געטראַכט און געמאַכט זיינע פּלענער. אַט איז ביי אים גע-
בליבן צו בויען דאָס הויז ביים מיניכל, איז אַבער געקומען אָן אַנדער
פּלאַן, אז עס וואַלט בעסער געווען אַוועקצושמעלן דאָס הויז ביים

פֿום פון בערגל : וואסער וועט שוין זײַן, און דערפֿאַר וועט עס וואַ-
רעמער זײַן אין ווינטער, ווייל פֿאַרשמעלט פֿון די ווינטן.

און אין יענעם טאָג, וואָס מען האָט אים די פּאַפּירן אין רעגן-
רונגס-שמיבל געגעבן צום אונטערשרײַבן און אים אָנגעזאָגט וועגן די
פֿאַדערונגען : אז ערשטנס זאָל ער בויען אַ הויז, און צווייטנס —
גראַבן אַ ברונעם, און דריטנס — צעאַקערן פֿינף אַקער לאַנד און זײַ
מיט עפעס פֿאַרזײען, און פֿערטנס, וואָס דאָס איז דאָס וויכטיקסטע :
ער זאָל זיך אויף דער ערד אַליין באַזעצן און עס מאַכן פֿאַר זײַן אייגע-
נער היים, — האָט גאַלדנבאַרג צו אַלץ געשאַקלט מיטן קאַפּ און
געשוויגן.

ער האָט ניט געקענט זאָגן דאָס, וואָס עס האָט זיך אים געוואַלט
זאָגן פֿון זײַן טיפֿן האַרצן אַרויס, נאָר שטום האָט ער די פּאַפּירן אונ-
טערגעשריבן.

ער האָט באַלד זײַן רחלען געשריבן קורץ און פֿריילעך :

„טייערע רחלע, אַ גוט שטיק לאַנד גענומען... גרייט זיך אין וועג,
איך נעם זיך שוין בויען“...

און אזוי ווי ער האָט נאָר אַוועקגעשריבן זײַן ליבער פֿרוי, האָט
ער זיך שוין דערפֿילט אויף דער נאַקעמער פֿריירי ווי אין דער היים.
ער איז אַוועק צו דעם נאַענטסטן שכן, הער עלקינס, וועלכער האָט
שוין דאָן געהאַט צוויי פֿערד און אַ גוטע ווירטשאַפֿט, און זיך מיט
אים באַקענט.

— „וואָס קען איך טאָן פֿאַר אייך?“ — האָט יענער היימלעך
געפֿרעגט.

— „איך וויל אַפֿרײַער טאָן פֿאַר אייך אַן אַרבעט, און דאָן זאָלט
איר מיר צוריק אָפהעלפֿן.“ — האָט גאַלדנבאַרג געענטפֿערט.
עלקינס האָט זיך באַליידיקט :

— „בני אונדז גייט עס אַנדערש... מען רעכנט זיך ניט. נאָר וואָס
איר דאַרפֿט, וועל איך מיט פֿאַרגעניגן טאָן פֿאַר אייך ; און אז איך
וועל דאַרפֿן, וועט איר, האָף איך, אויך טאָן עפעס.
— „איך וועל, איך וועל.“ — האָט גאַלדנבאַרג געמורמלט און
ניט פֿאַרשמאַנען דעם אונטערשייד.

און צו ערשט איז עלקינס מיט אים געפֿאַרן אין שטעטל אַרײַן און
זײַ האַבן געבראַכט אַ פֿולן וואַגן מיט ברעטער און שינדלען און אַנדערע
נייטיקע מאַמעריאַלן.

און גאַלדנבאַרג האָט שוין געמוזט נעכטיקן און קעסט עסן בײַ

עלקינסן. פֿרוי עלקינס האָט נאָך דאָן געלעבט, און זי האָט צוליב דעם נייעם שכן אָן עוף געקוילעט און פֿאַר אים געבראַטן פֿלייש מיט בולבעס.

— „איר זינט דאָך אַ „דזשו“ און איר טאַרט ניט עסן קיין חזיר...“
— האָט זי פֿיל באַדייטנדיק געזאָגט.

אויף דעם דריטן טאָג איז הער עלקינס אַרויסגעפֿאַרן מיט זיין אַקער און פֿערד און האָט פֿאַר גאַלדנבאַרגן צעאַקערט אַ שטיק לאַנד. ער האָט עס געטאָן אַ פֿאַר מעג נאָך אַנאַנד, ביז ער האָט צעאַקערט אָן ערך פֿון פֿינף אַקער ערד.

דערווייל האָט דער יוד גאַלדנבאַרג מיט זיין איינגעקויפֿטער האַק ערגעץ אין אַ מיפֿן טאָל ווערבעס אָנגעהאַקט און זיי געבראַכט צו טראָגן אויף זינע אַקסלען און זיי אַוועקגעלייגט אין אַ שטויס נאַענט פֿון דעם פּלאַץ, וואו ער האָט געוואַלט בויען דאָס הויז. און אז ער האָט געהאַט אַ סך קלעצלעך, האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט און זיי צעהאַקט אין קליינע שפּענדלעך.

און עלקינס איז מיט אים ווייטער אַוועק אין שמעטל. און זיי האָבן געבראַכט אַ וואָגן מיט קאַרטאָפֿל-זריעה. עס איז נאָך ניט גע-ווען שפּעט צו פֿאַרזעצן קאַרטאָפֿל.

און עס האָט באַלד אָנגעהויבן צו גיין זיין נאַמען פֿון איין מויל צו אַ צווייטן.

פֿלעגט אַ שכן דורכפֿאַרן און זען די קופּקע מיט די שפּענער, וועלכע האָט זיך געוויינט פֿון ווייטנס, און דאָס צעאַקערטע שטיק לאַנד, פֿלעגט ער דערציילן אין שמעטל.

און אז מען האָט די קאַרטאָפֿל פֿאַרזעצט, האָט עס גאַלדנבאַרג געטאָן מיט גרויס פּוּנז און פֿלייסיק די צעשניטענע שטיקער זריעה געלייגט מיט דער שאַלעכץ אַרויף.

דאָס און דער אָפֿן, ווי ער האָט עס געטאָן, איז עלקינסן שטאַרק געפֿעלן געוואָרן, און ער האָט עס דערציילט פֿאַר שכנים אין שמעטל. און שפּעטער מיט אַ וואָך, נאָך איידער די קאַרטאָפֿל האָבן באַ-וויזן אָנצוהייבן אַרויסקומען פֿון דער ערד, האָט אים עלקינס געהאַפֿן אויפֿשמעלן די ערשטע פֿאַרמען פֿון דעם הויז.

גאַלדנבאַרג איז דעמאָלט צוגעפֿאַלן צו עלקינס הענט און זיי גע-נומען קושן און אַליין ניט געוואוסט, וואָס צו טאָן דעם „גוי“, וועלכער האָט אים אַזוי פֿיל געהאַפֿן.

און עס איז אַוועק זיין אַרבעט מיט אַ מדר.

מיט זונאוּיפגאַנג פֿלעגט ער אָנהייבן בויען דאָס הויז. איינער
 אליין האָט ער עס געבויט. און מיט זון-אונטערגאַנג האָט ער די אַר-
 בעט פֿון זײַן הויז אַוועקגעלייגט און זיך אַ נעם געמאַן צו די קאַרטאַפֿל,
 וועלכע האָבן שוין אָנגעהויבן אַרויסצוקריכן פֿון דער ערד אַרויס, מיט
 צוויי און מיט פֿיר בלעמעלעך, און זיי גערייניקט קעגן דער לבנה-
 שיין פֿון די יונגע קרייטעכער.

האַט מען עס דערציילט אין שמעטל, און דער ייד האָט באַקומען
 אַ נאַמען אַ גוטן און מען האָט אים שוין געשאַצט אין גרויסע געלטן
 און מיט אַ גוטער היים.

און שפּעטער, ווען ער איז פֿאַרטיק געוואָרן מיט דעם הויז, וואָס
 איז באַשמאַנען פֿון אַ פֿירעקעדיקן צימער מיט אַ קליינער קיך און אַן
 אויוון פֿון שטיינער; און אַז ער האָט שוין אויסגעגראָבן דעם ברונעם
 און אים קיילעכיק אויסגעלייגט מיט שטיינער, אַז די שכנים זײַנען
 געקומען קוקן אויפֿן וואונדער, האָט גאַלדנבאַרג געשיקט נאָך זײַן
 פֿרוי.

טהאָמאַס ה. בענטאָן

לאַנדשאַפֿט

עמא לאזארום

יודל מארק

עמא לאזארום

(א) די יונגע פאעמעסע

דער פאטער פון דער גרויסער פאמיליע לאזארום האט גוט פארדינט און די קינדער האט קיין זאך ניט געפעלט. ווינטער האט מען געלעבט אין ניו-יארק, זומער — אין א שיינ הויז אויפן לאנד. מען האט די קינדער געלערנט שפראכן און מוזיק און געזארגט, אז זיי זאלן אויס-וואקסן געבילדעטע אמעריקאנער.

די קינדער האבן געוואוסט, אז זיי זיינען יידן. מען האט אין דער היים אפגעהיט א סך יידישע פירונגען און זיך אויך דערמאנט וועגן א יידישן יום-טוב. דער פאטער האט אפילו גערעכנט, אז ער איז א גוטער ייד, אבער קיין יידישע דערציאונג האט מען די קינדער ניט געגעבן. עמא איז געוואקסן א שמילע, צוריקגעצויגענע און פארטראכטע. זי האט ניט ליב געהאט צו שפילן זיך מיט די חברטעס, צו גליטשן זיך, צו טאנצן, ארומצולויפן און צו פלאפלען. זי איז שמענדיק געזעסן מיט א בוך אין האנט, און ווען זי האט ניט געהאלטן קיין בוך פאר די

אויגן — האָט זי שטילערהייט געהלומט וועגן די שיינע גריכישע מעשיות וואָס זי האָט געלייענט.

זי האָט ליב געהאט צו לייענען פּאָעזיע און האָט געקענט אויף אויסנווייניק צענדלינגער לידער פֿון די גרויסע אַמעריקאַנער פּאָעטן. ווען זי איז געווען עלף יאָר אַלט, האָט זי שוין אַליין אָנגעהויבן צו שרײַבן לידער. ווען זי איז געווען פֿערצן יאָר, האָט שוין די גאַנצע משפּחה געוואוסט, האָבן שוין אַלע חבֿרטעס געוואוסט, אַז עמא איז אַ פּאָעטעסע.

די פֿערציגיאָריקע עמא האָט אָנגעשריבן זייער אַ שוין און צאַרט ליד „וועגן אַ לאַק פֿון מיין מוטערס האַר“, זי האָט געשריבן וועגן דער גאַמור און וועגן העלדן פֿון גריכנלאַנד.

צו זיבעצן יאָר האָט זי שוין געהאט אַ באַנד לידער.

עמא האָט אין אירע לידער קיין מאַל נישט דערמאָנט דאָס וואָרט ייד און קיין מאַל נישט געשריבן אויף ייִדישע טעמעס. זי האָט ווייניק וואָס געוואוסט וועגן יידן. און אַפֿשר האָט זי זיך אויך געשעמט צו שרײַבן וועגן זיך ווי וועגן אַ ייִדישער מיידל. זי האָט געהאט קריסטלעכע פֿרײַנד וואָס האָבן דאָס איר פֿאַרגעוואָרפֿן. האָט זי זיך נאָך מער געשעמט און געשוויגן.

ב) דאָס יאָר 1881

אין אַמעריקע האָט עמא נישט געשפּירט קיין אַנטיסעמיטיזם. אַדער אַפֿשר האָט זי אים נישט געוואָלט זען. עס איז אַבער גראַד געקומען אַ צײַט פֿון אַנטיסעמיטיזם אין דײַטשלאַנד. דאַרמין האָט מען אָנגעהויבן צו רײַדן וועגן יידן ווי וועגן אַ נידעריקער ראַסע. דאָס זײַנען יענע נאַרישע און גיפֿטיקע רײַד וואָס הימלער האָט זיי שפּעטער באַנײַט. און אין רוסלאַנד האָבן זיך אָנגעהויבן בלוטיקע פּאַגראַמען אויף יידן. דאַרמין האָבן די רעוואָלוציאָנערן געוואָלט אַראַפּוואַרפֿן דעם צאַר און קריגן פֿרײַהייט פֿאַרן פֿאָלק. האָט די בײַזע רעגירונג גענומען העצן קעגן יידן און אַליין געהאַלפֿן, אַז מען זאַל באַפֿאַלן יידן, זיי קוילען און צורױבן פֿון זיי זייער האַב-און-גוטס. 100,000 ייִדישע משפּחות האָבן אין דעם יאָר 1881 געליטן פֿון די פּאַגראַמען.

עמא לאַזאַרוס איז געוואָרן אַן אַנדערע. זי האָט דערפֿילט, אַז זי איז אַ קינד פֿון אַ פֿאָלק וואָס אַנדערע פֿאַראַכטן עס און אַנדערע קוילען עס. און זי האָט דאָך אַ פען צום שרײַבן, אַ קול אַרויסצושרײַען איר פּראָטעסט, אַ האַרץ וואָס קען מיטפֿילן, אַ האַנט וואָס קען מיטהעלפֿן!

איצט קען זי מערניט שרײַבן וועגן שיינע בלומען און וועגן גרינע ביימער, וועגן העלדן פֿון גריכנלאַנד און רימערס פֿון מיטל-עלמער. איצט קלערט זי נאָר וועגן איר פֿאַלק און זײַנע לײַדן. איצט שרײַכט זי נאָר וועגן דעם ייִדן, דעם איצטיקן און דעם אַמאָליקן. עמא לאַזאַרוס האָט געקראָגן אַ ציל אין לעבן. איר פּאַעזיע האָט געקראָגן אַ זינען. עמא לאַזאַרוס איז געוואָרן די ערשטע ייִדישע פּאַעמעסע אויף ענגליש.

(ג) „די פֿאַן פֿון דעם ייִד“

היים בלוט נעמט שטרעמען אין עמאס אַדערן און זי זינגט ניט מילד, נאָר זי שרײַט אויס: „שמיײ אויף, ישראל, שמיײ אויף! דערמאָן זיך היינט דעם חשמונאים-צאָרן!“ זי רופֿט צו נקמה. זי זעט פֿאַר זיך אַ פֿלאַמענדיקע די ייִדישע פֿאַן. זי בלעמערט די ייִדישע געשיכטע. זי רופֿט משהן און דודן, און עזראן און יהודה המכבי — זי רופֿט די גאַנצע ריי העלדישע געשמאַלטן, אַז זיי זאלן ווידער זיך ווייזן פֿאַר די אויגן פֿון דעם ייִדן און אַרײַנגעבן אין אים דעם גײַסט פֿון קאַמף. אין איר ליד „צעקרייט זיך דער רוימער האָן“ וועקט זי דאָס געוויסן פֿון אַלע אַנשמענדיקע מענטשן קעגן די וואָס מאַכן פּאַגראַמען, וואָס באַפֿאַלן ייִדן, וואָס באַרויבן ייִדן. איר רוף איז פֿול מיט ווייטאַג פֿאַר די געליטענע און מיט צאָרן קעגן די וואָס פֿײַניקן ייִדן.

עמא לאַזאַרוס האָט קיין העברעיש ניט געקענט. האָט זי אויס-גענוצט די דײַטשישע איבערזעצונגען פֿון די גרויסע ייִדישע דיכטערס וואָס האָבן געלעבט אין שפּאַניע און געשריבן אויף העברעיש — און האָט איבערגעזעצט זייערע לידער אויף ענגליש. די משפּחה לאַזאַרוס שטאַמט פֿון שפּאַנישע ייִדן, און עמאס אַפּשטאַם רופֿט זיך אַפּ. זי דערהערט אין זיך שטימען פֿון אירע עלטער-עלמער זיידעס. עס ציט זי צו דער פּאַעזיע פֿון ייִדן אין שפּאַניע, צו די דיכטערס פֿון דער „גאַלדענער תקופֿה“. זי זעצט איבער די לידער פֿון יהודה הלוי, עס לעבט אויף אין איר יהודה הלויס בענקעניש נאָך ארץ-ישראל.

זי שטודירט ייִדישע געשיכטע, זי וויל דעריאָגן וואָס זי האָט דורכגעלאָזט אין איר בילדונג. זי לעבט דורך די פֿריידן פֿון ייִדישע יום-טובֿים. ווען עס קומט ראש-השנה, שרײַכט זי אַ שײַן ליד וועגן דעם ייִדישן נײַ-יאָר. ווען עס קומט חנוכה, רופֿט זי צו צינדן ליכט פֿון האַפֿענונג און פֿון קאַמף און זי וועקט אַ נײַ געבוירענעם גײַסט פֿון חשמונאים.

פֿון אירע לידער אויף ייִדישע טעמעס איז איינס פֿון די שענסטע „דער נײַער יחזקאל“. דער נביא יחזקאל האָט געזען פֿאַר זיך צעוואַר-פֿענע טרוקענע ביינער און האָט פֿאַרויסגעזאָגט, אז די טרוקענע ביינער וועלן זיך באַציען מיט פֿלייש און מיט הויט, אז אַ נײַ לעבן וועט אַרײַן אין זיי. אזוי האָט אויך עמאָ לאַזאַרוס געזען און געהאַפֿט: די ייִדן וואָס מען יאָגט זיי ווערן אַ גרויסער כּוח, זיי ווערן פֿרײַע מענטשן, זיי האָבן ווידער צוריק זייער אַלמע היים.

אַבער שרײַבן לידער וועגן ייִדישע זאַכן איז ווייניק פֿאַר עמאָן. זי שרײַבט אָן אַ סעריע פֿון 16 „בריוו צו די ייִדן“ אין דעם וואַכנבלאַט AMERICAN HEBREW. אין די בריוו רופֿט זי צו אייניקייט בני ייִדן. זי וועקט דעם ענטוויאַזם צו וועלן ווייטער לעבן ווי ייִדן. זי ווייזט אָן, ווי נייטיק עס איז צו העלפֿן די ייִדן אין אַנדערע לענדער און צו העלפֿן די ייִדישע אימיגראַנטן וואָס קומען אַהער. עמאָ לאַזאַרוס איז געוואָרן די טרעגערין פֿון דער פֿאַן פֿון דעם ייִד.

ד) די ייִדן פֿון מזרח-אײראָפּע

די ערשטע ייִדן זײַנען דאָ געווען די שפּאַנישע. נאָך דעם זײַנען געקומען די ייִדן פֿון מערבֿ-אײראָפּע, די ייִדן פֿון דײַטשלאַנד. די ייִדן פֿון מזרח-אײראָפּע זײַנען דאָ געווען ווייניק אין צאָל. ערשט נאָך 1881 האָבן אָנגעהויבן שטראָמען אַהער די ייִדן פֿון רוסלאַנד. די ערשטע וואָס זײַנען פֿון דאַרטן געקומען זײַנען אַנטלאַפֿן פֿון די פּאַגראַמען, אַדער זיי האָבן ניט געוואָלט מער לעבן אין אַ לאַנד וואו מען מאַכט פּאַגראַמען. עס זײַנען געקומען אַלט און יונג, מענער און פֿרויען און קינדער. מען האָט זיך געפֿילט שלעכט אין דעם נײַעם לאַנד, ווייל מען האָט דאָך די שפּראַך פֿון לאַנד ניט געקענט און מען האָט דאָ ניט געפֿונען קיין פֿרײַנד און קיין לאַנדסלײַט.

עמאָ לאַזאַרוס האָט דערפֿילט, אז עס איז ניט גענוג צו שרײַבן וועגן ייִדן. זי דאַרף אויך העלפֿן אירע ברידער! איז זי אַוועק אויף וואַרדס-אײלענד, וואו מען האָט געהאַלטן די אימיגראַנטן איידער מען האָט זיי געלאָזט אַרײַנקומען אין לאַנד. זי האָט אויסגעשטרעקט איר האַנט פֿון הילף. זי האָט זיך באַקאַנט מיט די מענטשן און מיט זייערע צרות. זי איז פֿאַר זיי געגאַנגען, פֿאַר זיי גערעדט און געבעטן. זי איז געוואָרן אַן אַדוואַקאַט פֿאַר די אימיגראַנטן. עמאָ האָט אײַנגעטיילט די אימיגראַנטן אין פֿאַרשיידענע גרופּעס.

זי האָט אָנגעוווּזן, ווער עס טויג פֿאַר אַ פֿאַכשול, וועמען מען זאָל שיקן אין אַ פֿאַרמשול, וועמען מען דאַרף העלפֿן דאָ אין ניו-יאָרק צו קריגן אַרבעט. די אימיגראַנטן האָבן דערפֿילט, אז זיי האָבן דאָ אַ שוועסטער אין דעם פֿרעמדן לאַנד און זיי זיינען שוין ניט געווען אזוי עלנט. עמאָ האָט געקראָגן נייע פֿרײַנד און זי האָט זיך געפֿרייט מיט דעם, ווי אירע נייע פֿרײַנד לעבן זיך דאָ איין. עמאָ האָט זיך איצט געפֿילט ווי אַ מאַכטער פֿון איר פֿאַלק וואָס העלפֿט די געיאַגטע פֿון איר פֿאַלק.

ה) „דער טאַנץ פֿון טויט“

עמאָ שרייבט ווייטער אויף ייִדישע טעמעס. זי שרייבט אָן אַ דראַמע וואָס הייסט „דער טאַנץ פֿון טויט“. עס קומט פֿאַר אין מיטל-עלטער, אין דײַטשלאַנד. אין לאַנד איז אַ פעסט און מען באַשולדיקט די יידן, אז זיי פֿאַרסמען די בריינימער. נעמט מען צונויף אלע יידן, אלט און יונג, און מען פֿירט זיי צום פֿאַרברענען. אַבער די יידן האַלטן זיך מוטיק. וואָס געענטמער עס קומט דער טויט, אַלץ ריינער ווערן זייערע נשמות, אַלץ העכער ווערן זיי אין גיסט. זיי שמאַרבן אין פֿייער, לויבנדיק גאָט. זיי קומען אום מיט דעם אויסרוף „שמע ישראל“...

צווישן די וואָס מען פֿירט צום טויט איז דאָ אַ ייִדישע מיידל. עס איז אין איר פֿאַרליבט דער זון פֿון פֿירשט און שמילערהייט האָט זי אים ליב. אַבער זי וויל זיך ניט ראַטעווען און צוועק פֿון איר פֿאַלק. זי גייט אין איינעם מיט אלע אַנדערע, גייט מיט פֿעסטעל טריט צום פֿייער-טויט און זי זאָגט:

איך בין ישראלס איצט. ניטאָ קיין אַנדערע געדאַנקען,
 קיין אַנדערע געפֿילן, קיין אַנדערע פֿאַרלאַנגען —
 איך קלער נאָר פֿון מיין פֿאַלק!

דאָס האָט עמאָ לאַזאַרוס געזאָגט אויך וועגן זיך. איצט האָט זי געוואוסט צוליב וואָס זי שרייבט און פֿאַר וועמען זי לעבט. אַבער עס איז איר ניט באַשערט געווען נאָך לאַנג צו שרייבן און צו לעבן. זי איז קראַנק געוואָרן. זי איז אַרומגעפֿאַרן, געווען אין פֿראַנק-רייך, אין דער שיינער שמאַט פֿאַרזי, געווען אין דער זוניקער אימאַליע. זי האָט אויך באַזוכט ענגלאַנד וואו מען האָט זי זייער פֿיין אויפֿגענומען. זי האָט געזוכט אַ היילונג פֿאַר איר קראַנקייט. אַבער עס איז איר געוואָרן אַלץ ערגער. דערווייל שמאַרבט איר פֿאַטער, וואָס זי האָט

אים זייער שמאָרק ליב געהאַט. איר שווינדזוכט ווערט נאָך ערגער. שוין גאר אַ געפֿערלעך קראַנקע ברענגט מען זי פֿון פּאַריז און זי שמאַרבט דאָ אין ניו־יאָרק, אין 1887. זי איז אַלט געווען אין גאַנצן 38 יאָר, ווען זי האָט שוין מערניט געקענט זיך אַרויסדרייען פֿון דעם טאַנץ פֿון טויט.

עמאָ לאַזאַרוס איז געווען אַ צאַרטע און איידעלע פֿרוי וואָס האָט ליב געהאַט אַלץ וואָס איז שוין. זי איז געווען אַ הייסע ייִדישע טאַכטער וואָס האָט ליב געהאַט אַלץ וואָס איז יושרדיק. ווען זי האָט געפֿונען איר פֿאַלק, האָט זי געפֿונען פֿאַר וואָס צו לעבן. אַבער זי האָט זייער אַ קורצע צייט געקענט לעבן פֿאַר איר פֿאַלק.

(ו) „דער נײַער קאַלאַם“ — די סטאַטוע פֿון פֿרײַהייט

ווען מען דערנענטערט זיך צום גרעסטן האַפֿן פֿון דער וועלט, צום האַפֿן פֿון ניו־יאָרק, דערזעט מען פֿון דער ווייט די סטאַטוע פֿון פֿרײַהייט, דעם סימבאָל פֿון פֿרײַהייט אין דעם לאַנד וואוהין מען קומט. די סטאַטוע פֿון פֿרײַהייט, די קאַלאַסאַלע פֿרוי מיט דעם שמורקאַץ אין דער אויסגעצויגענער האַנט, איז אַ מהנה פֿון דעם פֿראַנצייזישן פֿאַלק — דעם פֿאַלק פֿון אַמעריקע. ווען מען האָט געקליבן געלט פֿאַרן פּעדעסטאַל, האָט עמאָ לאַזאַרוס אין 1883 אָנגעשריבן אַ ליד אויף צו העלפֿן קלײַבן דעם פֿאַנג. דאָס ליד הייסט „דער נײַער קאַלאַם“. עס איז איצט איינגעקריצט אין אַ קופּערנער פּלאַטע און צוגעפֿעסטיקט צום פּעדעסטאַל.

דאָס ליד זינגט, אז —

אַמעריקע איז די גוטע מוטער פֿאַר אַלע געיאַגטע. אַמעריקע שפּרייט אויס אירע ברייטע אַרעמס און נעמט אַרום אַלע פֿאַרמאַטערטע און געפֿיניקטע, אַלע אַרעמע און אונטערדריקטע. זי ווערט די היים פֿאַר אַלע וואָס לויפֿן פֿון ביזע שמורעמס, וואָס ווילן פֿרײַהייט, וואָס האַבן ליב פֿרײַהייט.

צי איז אַמעריקע אזוי? אַ מאָל יאָ און אַ מאָל ניט. אַבער אַמעריקע דאַרף שמענדיק זײַן די מוטער פֿאַר אַלע וואָס זוכן פֿרײַהייט! אַמעריקע דאַרף זײַן אזאָ ווי עס האָט זי געזען עמאָ לאַזאַרוס.

און עמאָ לאַזאַרוס האָט אזוי געזען אַמעריקע, ווייל זי איז געווען אַ גוטע אַמעריקאַנערין און איז געוואָרן אַ גוטע טאַכטער פֿון איר ייִדישן פֿאַלק.

דער ערשטער פסח אין ניו-יאָרק

א.

דאָס איז געווען פֿאַר-פסח פֿון יאָר 1655 אין ניו-אַמסטערדאַם. נאָך אַ שווערן און קאַלמן ווינטער, האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן שיינע און זוניקע טעג. פֿון שניי וואָס איז צעגאַנגען איז געוואָרן אַ בלאַמע. באַזונדערס שלעכט איז געוואָרן דער וועג אַרום די עטלעכע קלוי-נע און אַרעמע הויזער אויף דער צווייטער זייט פֿון דער נייט-ברוקרירטער מיל-גאַס, לעבן דעם מזרח-טייך.

דאַרטן האָבן געוואוינט יידן, די ערשטע יידן אין צפֿון-אַמעריקע. עטלעכע און צוואַנציק אין צאָל זיינען זיי געווען. געקומען זיינען זיי צו די ברעגן פֿון דעם האַדסאָן מיט אַ האַלב יאָר צוריק, פֿדי זיך צו ראַטעווען פֿון דער שרעקלעכער אינקוויזיציע, וואָס האָט זיי געיאָגט פֿון בראַזיל. אין וואַנדערן האָבן זיי פֿאַרלאָרן זייער גאַנץ האַב-און-גוטס.

זייער אַרעם ברויט האָבן זיי פֿאַרדינט דורך שווערער אַרבעט אַרום האַדסאָן, אַדער דורך וואַנדערן אויף אַלע וועגן צו קויפֿן אַ פֿעל ביי אַן אינדיאַנער און עס פֿאַרקויפֿן אויף אַ האַלענדישער האַנדלשיף, וואָס האָט זיך אַלע מאל געפֿונען ביי די ברעגן פֿון ניו-אַמסטערדאַם. אין איינעם אַזאָ שיינעם טאָג האָבן יידן זיך געקליבן אין הויז פֿון זייער פֿירער אַברהם ד'לוצאַנאָ. ווען ער האָט געלעבט אין פֿאַרטוגאַל, איז ער געווען פֿון די אַנוסיס. אין געהיים האָט ער געלערנט ייִדיש וויסן און מיט דער צייט איז ער געוואָרן אַ געלערנטער און געמרייער ייד.

ווען אַלע יידן זיינען שוין געווען פֿאַרזאַמלט, האָט דער הויכער און שיינער אַברהם ד'לוצאַנאָ באַטראַכט אַ מינוט דעם עולם מיט ליבשאַפֿט, און אָנגעהויבן רעדן:

— „יידן, מיינע ברידער, יידן! איך האָב אייך אַלע פֿאַרבעטן הוינט צו מיר, ווייל מיר מוזן זיך דורכרעדן וועגן עטלעכע זייער וויכטיקע זאַכן.

„ווי איר ווייסט, האָט אונדז נעכטן סמייוועסענט ווידער גערופֿן

צו זיך און געשרייען, אז מיר מוזן אוועק פֿון דאָנען. ער וויל ניט האָבן קיין יידן אין דער קאלאָניע, וואו ער איז דער גובערנאָמאַר."

— "יא, ער האָט זיך נאָך געהכמהט אויך", — האָט זיך אָפּגערופֿן שלמה פּיעטערסען, — "זאלן מיר בעסער אוועקגיין פֿון דאָנען אליין, אַניט וועט ער אונדז אַלע אַרײַנוואַרפֿן אין וואַסער, און זאלן מיר שווימען צוריק פֿון וואַנען מיר זײַנען געקומען. אזא רשע איז ער!" — "איר האָט אָבער געדאַרפֿט זען ווי זײַן פנים איז געוואָרן גרין ווי גאַל, ווען איך האָב אים אַ זאַג געטאָן, אז מיר זײַנען דאָ גע-קומען אויף שמענדיק. מיר זײַנען דאָ געקומען בויען אַ היים, אַ היים אויף אַלע מאָל, בני די ברעגן פֿון האַדסאָן. אײ, האָט ער זיך געוואַרפֿן און געקלאַפּט מיטן הילצערנעם פֿוס אין דיל, אז עס איז געווען אַ מחיה אים אַנצוקוקן" — האָט געזאָגט דער העלדישער אַשר לעווי.

— "און איך", — האָט געזאָגט יעקב קאהען הענדריק, — "האָב אים געוווּן דעם שניט אויפֿן פנים און אים געזאָגט, אז דאָס האָב איך געקראָגן בײַם פֿאַרטיידיקן די האַלענדישע קאלאָניע אין בראַזיל, און מײַן ברודער משה קאהען הענדריק איז דעמאָלט געהרגעט געוואָרן מיט אַ סך אַנדערע יידן און האַלענדישע סאַלדאַטן."

— "איך האָב אים גלײַך געזאָגט, אז אַלע זײַנע געשרייען וועלן אים גאַרניט העלפֿן; מיר וועלן דאָ בלײַבן. דאָס לאַנד געפֿעלט אונדז און מיר וועלן דאָ בויען אונדזער היים אויף שמענדיק," האָט געזאָגט סאַלאַוואַדאָ דאַנדראָ. — "מיך האָט זייער ווייניק געאַרט וואָס ער האָט זיך געשלינדערט, ווען מיר האָבן אים געזאָגט, אז אין אַמסטערדאַם באַציט מען זיך בעסער צו יידן, און אז דאַרטן ווייסן זיי, אז יידן זײַ-נען פֿרידלעכע און נוצלעכע בירגער, און זאל ער אונדז אויפהערן צו יאַגן."

— "מײַנע ברידער, עס איז געווען אַ פֿאַרגעניגן צו הערן אײַערע קלוגע און מוזיקע רייד. זיכער וועלן מיר דאָ פֿאַרבלייבן און אַוודאי וועט דאָ שוין זײַן אונדזער היים אויף אַלע מאָל. זאל ער שרײַען, און מיר וועלן בויען", — האָט געזאָגט אַבְרָהָם ד'לוּצאַנאַ.

"אַבער, ברידער, יידן, מיר האָבן דאָ פֿאַר זיך דערווייל עמלעכע אַנדערע זייער וויכטיקע זאַכן, וואָס מיר מוזן באַזאָרגן. ווי איר ווייסט, ווען מיר האָבן געשיקט אונדזער בריוו צו אונדזערע ברידער קײַן אַמסטערדאַם, האָבן מיר זיי אויך געבעטן, אז זיי זאלן אונדז באַזאָרגן מיט ווייזן און אַנדערע זאַכן אויף פּסח, וואָס דאָ קענען מיר עס ניט קריגן."

„עם זײַנען שוין פֿאַרביי עטלעכע חדשים און מיר האָבן נאָך אלץ קיין ענטפֿער ניט געקראָגן. דערווײַל קומט אָן פסח. אָן ווײַן וועלן מיר זיך פסח קענען באַגײן, אָבער מצות מוזן מיר דאָך האָבן. אין פֿאַרמוגאל פֿלעגן מיר דאָך אונדזער לעבן אײַנשאַמעלן, פֿדי צו באַקן מצות אין געהיים. און דאָ?״

— „מצות האָב איך שוין באַזאָרגט,״ — האָט זיך אָפּגערופֿן אַבֿרהם דע לאַ סימאָן, — „איך האָב שוין גערעדט מיטן מילנער פעטער וואָל-פֿערטסען, און פֿאַר אַ ביסל געלט וועט ער אונדז לאָזן אָפּשנייערן די שטיינער פֿון מיל און מאַלן ווייץ אויף פסחדיקע מעל.״

עס איז גלײַך באַשטימט געוואָרן, אז אַבֿרהם דע לאַ סימאָן, אָשר לעווי און דוד ישראל זאָלן באַזאָרגן מעל אויף מצות, און באַקן די מצות זאָל מען מאַקע דאָ אין הויז פֿון אַבֿרהם ד'לוצאַנאָ, די ערשמע מצות אין אַמעריקע.

ב.

עס איז געווען פונקט ערבֿ-פסח ווען דער וועכטער בײַם וואַסער-שויער פֿון נײַ-אַמסטערדאַם האָט צעקלונגען דעם גרויסן גלאַק — אַ סיגנאַל, אז צו די ברעגן דערנענטערט זיך אַ שיף פֿון דער אַלמער היים. פֿון אַלע זײַטן האָט מען זיך אַרויסגעלאָזט צו באַגעגענען די שיף, וואָס ברענגט פֿרײַנד, זאַכן און גרויסן פֿון דער אַלמער היים.

צו די ברעגן איז צוגעשוואומען די גרויסע האַלענדישע שיף „די שײַנקײט פֿון נעסאָ״. דער קאַפיטאַן פֿון דער שיף האָט איבערגעגעבן דעם גובערנאַמאַר פֿון דער קאַלאַניע, פעטער סטײַוועסענט, אַ גרויסן פֿאַרזיגלמן בריוו פֿון דער „וועסט אינדיעס קאַמפּאַניע״, די באַלעבאַ-סיס פֿון דער קאַלאַניע.

מענטשן, וואָס זײַנען דעמאָלט געווען לעבן דעם גובערנאַמאַר האָבן נאָך דעם דערציילט, אז זיי האָבן זיך באמת דערשראַקן ווען זיי האָבן געזען ווי גרין און געל עס איז געוואָרן סטײַוועסענט, ווען ער האָט געלייענט דעם בריוו, וואו מע האָט אים געהייסן, אז ער זאָל לאָזן די ייִדן צו רן און זיי לאָזן בויען פֿרידלעך זייער היים אין נײַ-אַמסטער-דאַם. מ'האַט אַפֿילו דערציילט, אז פֿון גרויס אויפֿרעגונג האָט ער אַ גאַנץ לאַנגע צײַט קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסרעדן.

מיט דער שיף זײַנען אויך געקומען צוויי ייִדן פֿון האַלאַנד, וואָס האָבן געבראַכט פֿאַר די ייִדן פֿון נײַ-אַמסטערדאַם מתנות פֿון די האַ-

לענדישע יידן. צווישן די מתנות איז אויך געווען א פֿעסעלע פסחדיקער וויין.

א סך אייננוואוינערס האָבן זיך יענעם אַוונט פֿאַרזאַמלט לעבן די פֿענצטער פֿון אַבְרָהָם ד'לוצאַנאַס הויז צו הערן דעם שיינעם געזאַנג ביים אַפּריכטן דעם סדר.

עטלעכע און צוואַנציק יידן זיינען געזעסן צוזאַמען אַרום אַ לאַנגן מיט. אויבן אַן איז געזעסן אַבְרָהָם ד'לוצאַנאַס, אַנגעטאַן אין אַ קלאַר-ווייסן קימל, וואָס די פֿרויען האָבן לפֿכוּד פֿסח אויפֿגענייט פֿון האַלענ-דישן לייַוונט.

נאָכן סדר האָט זיך אויפֿגעשטעלט אַבְרָהָם ד'לוצאַנאַס און געזאַגט : — „מינע ברידער, יידן, איך וויל אייך בעטן אַ געפֿעליקייט. איך בעט אייך, אז פֿון הייַנט אַן זאַל מיין הויז ווערן דאָס הויז פֿון דער קהילה. מיר זיינען אַ רעשמל, געבליבן פֿון אַ סך יידן. לאַמיר אונדזער קהילה רופֿן „שארית ישראל“, ד"ה דאָס רעשמל געבליבענע יידן.“ „זאַל פֿון אונדזער „שארית ישראל“ אויסוואַקסן אַ גרויסע, גוטע און שיינע ייִדישע קהילה אין אַמעריקע.“ ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט זיך דאָס געזאַנג געטראָגן פֿון אַבְרָהָם ד'לוצאַנאַס הויז.

ל. פּילווּער

דזשאַרדזש וואַשינגטאָן און די יידן פֿון ניו-יאָרק

עס איז געווען אין אַ הייסן טאָג אין אויגוסט 1776. פֿון אַלע עקן שפּאַט האָבן זיך יידן געקליבן אין דער קליינער שול אויף מיל-גאַס. דער טאָג איז געווען זייער אַ הייסער. די שטיינער פֿון ברוק זיינען געווען אזוי אַנגעגליט, אז זיי האָבן געברענט די פֿיס, וואָס האָבן אויף זיי געטראָטן. אַפֿילו די וואַסערן פֿון די ביידע טייַכן, וואָס האָבן זיך באַגעגנט ניט ווייט פֿון מיל-גאַס, האָבן ניט געקענט קלענער מאַכן די היץ.

געווען איז עס ניט קיין שבת און ניט קיין יום-טובֿ, ווען יידן גייען געוויינטלעך אין שול, נאָר דווקא אַ וואַכעדיקער טאָג. און דאָך זיינען אַלע געגאַנגען אין שול. געגאַנגען זיינען אַלע, מאַן און פֿרוי, יונג און אַלט. געגאַנגען איז מען מיט ערנסטע פּנימער.

דאָס האָט דער יונגער רב גרשם מענדעס סעישאַס גערופֿן יידן זיך דורכצורעדן מיט זיי אין טאָג פֿון קריזיס.

עס האָט ניט לאַנג געדויערט און די שול איז געוואָרן פֿול מיט יידן. אויף דער בימה איז אַרויף דער 81-יאַריקער רב. אַ טויטע שטיל-קייט האָט געהערשט אין שול. אַלעמענס אויגן זיינען געווען געווענדט צו דער בימה וואו עס איז געשטאַנען דער יונגער רב.

אַ מינוט איז דער רב געשטאַנען שטיל און באַטראַכט דעם עולם. אַבער באַלד האָט זיך דערהערט איבער דער שול אַ האַרציקע שטים. דאָס האָט דער רב אָנגעהויבן רעדן:

— „יידן, מיר האָבן זיך דאָ צונויפֿגעקליבן אין זייער אַן ערנסטער צייט. אַ צייט, וואָס דאַרף באַשטימען דעם גורל פֿון מענטשן, וואָס האָבן ליב פֿרײַהייט, וואָס ווילן גערעכטיקייט און זעלבשטענדיקייט. איר הערט פֿון ווייטן די דונערן? דאָס זיינען די ענגלישע האַרמאַטן. די ענגלישע אַרמיי דערנענטערט זיך צו ניו-יאָרק. עס קען זײַן, אז דער שונא זאל מאַרגן פֿאַרנעמען די שטאָט. וואָס דאַרפֿן מיר, יידן, איצט טאָן? מיר זיינען ניט קיין סך איצט אין די קאַלאָניעס, אַפֿשר צוויי טויזנט, און אַפֿשר דריי טויזנט. אַבער ייִדישער מוט האָט שוין אַ שם. די ייִדישע מיליטערישע בריגאַדע פֿון סאַוט קאַראָליינאַ, געפֿירט פֿון יעקב קאַהען, וואַרפֿט אַן אַ שרעק אויף דעם שונא.

זיכער האָט איר געהערט פֿון בנימין נאַנעס, דעם ייִדישן אַפֿיציר פֿון לאַפֿאַיעטן, וואָס צייכנט זיך אויס אין די קאַמפֿן. איר ווייסט אויך פֿון קוירנעל בוש, און אינזיקס, און פֿראַנקס, און צענדלינגער אַנדערע ייִדישע אַפֿיצירן און הונדערטער ייִדישע סאַלדאַטן אין וואַשינגטאָנס אַרמיי.

אַט האָבן מיר זיך היינט דערוואוסט די טרויעריקע ניס וועגן די צוויי ייִדישע רעוואָלוציאַנערע פֿירערס פֿון די דרום-שטאַטן. דער ייד סאַלוואַטאַר, איינער פֿון די פֿירערס פֿון דעם רעוואָלוציאַנערן קאַ-מיטעט פֿון סאַוט-קאַראָליינאַ, איז דערהרגעט געוואָרן פֿון די ענגלענדער. זיכער ווייסט איר אַלע וואָס אונדזער היים סאַלאַמאַן מוט דאָ צו העלפֿן שאַפֿן די פֿאַנדן פֿאַר דער אַרמיי, וואָס פֿירט דעם קאַמף פֿאַר דער באַ-פֿרייאַונג פֿון די קאַלאָניעס. אַבער וואָס טוען מיר?

איר הערט? דער דונער פֿון די האַרמאַטן ווערט העכער. דאָס הייסט, אז דער שונא דערנענטערט זיך צו דער שטאָט. און מיר? וועלן מיר בלייבן אין שטאָט און אויפֿנעמען דעם שונא? זאלן מיר בלייבן אין שטאָט און געבן שפּײַז דעם שונא? ניין!

דער רב האָט געענדיקט רעדן, אַבער דער עולם אין שול איז גע-
בליבן שמיל. אַלעמענס אויגן זיינען נאָך אַלץ געווען געווענדט צו דער
בימה. מען האָט געוואַרט אויף אַן ענטפֿער אויף דער פֿראַגע, וואָס יע-
דערער האָט זיך געשמעלט: וואָס זאָלן מיר טאָן?

— „יידן!“ — האָט זיך ווידער דערהערט דעם רב'ס שמים. —
„יידן, עס איז אונדזער חוב ווי יידן, ווי אָנהענגערס פֿון פֿרײַהייט, ווי
קינדער פֿון די השמונאים, אַוועקצוגיין פֿון שטאַט, צו פֿאַרלאָזן אונדזערע
היימען, אונדזער גוטס, און יעדער איינער וואָס קען נאָר האַלטן גע-
ווער אין האַנט — זאָל זיך שלאָגן קעגן שונא, און די וואָס קענען עס ניט
— זאָלן ניט בלייבן, זאָלן אַוועק און מיט גאַרניט העלפֿן דעם שונא.“
מיט אַ מאָל איז דער רב אַראָפּ פֿון דער בימה, צוגעגאַנגען צום
אַרױן-קודש, געגעבן אַ צי דעם פּרוּכט און אַרױסגענומען די ספֿר-תּורה.
דער עולם האָט זיך אַ ווייג געטאַן. וואָס גייט דאָ דער רב טאָן?

— „יידן!“ — האָט דער רב אַ געשריי געטאַן. — „איך וועל ניט
לאָזן די תּורה זאָל פֿאַרשוועכט ווערן, ווען די ענגלענדער וועלן אַריבער-
טרעטן די שוועל פֿון דער שול. יידן, איך נעם די תּורה אויף מיניע הענט
און גיי אַוועק פֿון שטאַט. ווער עס איז פֿאַר פֿרײַהייט, גערעכטיקייט
און זעלבשטענדיקייט זאָל גיין מיט מיר!“

*

מיט גרויס פֿאַרוואַנדערונג האָבן די סאַלדאַטן געזען ווי צו גענעראַל
וואַשינגטאָנס לאַגער דערנענטערט זיך אַ מערקווירדיקע פּראָצעסיע.
פֿאַרויס גייט איינער אַנגעטאַן אין אַ טלית מיט אַ ספֿר-תּורה אויף די
הענט און נאָך אים גייען אַ סך יידן.
וואַשינגטאָן האָט זיי אויפֿגענומען.

— „גענעראַל“, — האָט דער רב מעישאַס געזאָגט, — „פֿאַר אייך
שטייען אַלע יידן פֿון ניו-יאָרק. מיר האָבן פֿאַרלאָזן אונדזערע היימען און
מיר זיינען אַלע געקומען העלפֿן דעם קאַמף פֿאַר פֿרײַהייט. זאָגט אונדז
וואָס מיר קענען טאָן און מיר וועלן עס טאָן.“
וואַשינגטאָן איז געוואָרן גערירט פֿון דער סצענע און האָט גע-
זאָגט:

— „יידן, איינער הילף, איינער פּאַטריאָטיזם און לאַיאַליטעט צו
דער רעוואַלוציאָנערער אַרמיי ווערט בײַ אונדז זייער הויך אָפּגעשאַצט.
איך בין זיכער, אַז ווען מיר וועלן אויסקעמפֿן אונדזער זעלבשטענ-
דיקייט, וועלן די יידן אַלע מאָל זיין אונדזערע מיטבירגער און פֿרײַנד.“

עם איז געקומען דער דרייסיקסטער אפריל, 1789. עם איז געווען א שיינער זוניקער דאָנערשטיק אין ניו-יאָרק. די שמאַט האָט געיובלט. עם איז אַ גרויסער יום-טובֿ געווען אין שמאַט. די דרייסיק טויזנט אייני-וואוינערס פֿון ניו-יאָרק מיט נאָך עטלעכע טויזנט פֿון אַנדערע שמאַטן האָבן אָנגעפֿילט אַלע גאַסן אַרום בראַד-און וואַל-גאַסן, צו זען ווי אזוי גענעראַל דזשאַרדזש וואַשינגטאָן ווערט איינגעשוואוירן ווי דער ערשטער פּרעזידענט פֿון די פֿאַראייניקטע שמאַטן.

אויף דער ברייטער פּלאַטפֿאָרם איז לעבן דזשאַרדזש וואַשינגטאָן געשמאַנען דער רבֿ גרשם מענדעס סעישאַס, וואָס איז פֿאַרבעטן גע-וואָרן צו דער צערעמאָניע ווי אַ פּערזענלעכער פֿרײַנד פֿון וואַשינגטאָנען און אויך ווי איינער פֿון די גיטמלעכע וואָס דאַרפֿן איינשווערן דעם פּרעזידענט.

נאָך דער צערעמאָניע האָט וואַשינגטאָן זיך אַ קער געמאַן צום רבֿ סעישאַס און געזאָגט:

— „גוט איבער אין מיין נאַמען צו די קינדער פֿון אַכרהם וואָס לעבן דאָ אין לאַנד, אַז זיי זאלן געניסן רעכט, פֿאַרגעניגן און פֿרײַהייט ווי אַלע אַנדערע בירגער פֿון לאַנד. זאַל יעדערער זיצן פֿרידלעך אונטער זײַן וויינשמאַק און אונטער זײַן פֿייגנבוים, און עם זאַל ניט זײַן קיינער וואָס זאַל אים שרעקן.“

ל. מילווּער

יידן אין וואַשינגטאָנס און לינקאַרנס צײַטן

אין וואַשינגטאָנס צײַטן

אין וואַשינגטאָנס צײַטן זײַנען אין אַמעריקע געווען צווישן צוויי און דריי טויזנט יידן. פּעטט אַלע יידן האָבן זיך אַקטיוו געשמעלט אויף דער זײַט פֿון דער רעוואָלוציע. די ייִדישע יונגעלייט האָבן זיך באַלד אָנגעשלאָסן אין דער רעוואָלוציע-אַרמיי. אין וואַשינגטאָנס אַרמיי זײַנען געווען 27 ייִדישע אַפֿיצירן.

אין סאַט-קאַראָליינאַ איז געווען אַ מיליטערישע אַפּטיילונג, וואָס מ'האַט גערופֿן „די ייִדישע בריגאַדע“, אָנגעפֿירט פֿון יעקבֿ קאַהען.

אין פענסילווייניע איז דא א שטאט אראנסבורג, א נאמען נאכן יידן אהרן לעווי, וואס האט צוגעשטעלט מאסן שפיני צו וואשינגטאנס ארמיי אן געצאלט.

אין 1887, אויף דער קאנווענשאן וואו מ'האט אויסגעארבעט די קאנסטיטוציע פֿון די פֿאראייניקטע שטאטן, האט איינער פֿון די דע-לעגאטן מיטן נאמען דושאנאס פֿיליפס געזאגט:

— „מ'איז גוט באקאנט פֿאר די בירגער פֿון די דרייצן פֿאראיי-ניקטע שטאטן, אז די יידן זיינען געווען געמיינע און איבערגעגעבענע פֿריינד און געהאלפֿן די שטאטן אין קאמף פֿאר פֿרייהייט מיט זייערע לעבנס און פֿארמעגנס. זיי האבן געשטיצט אונדזער קאמף, זיי האבן העלדיש געקעמפט און געבלומיקט פֿאר פֿרייהייט, וואס מיר און זיי קענען איצט געניסן.“

ווען וואשינגטאן איז געווארן פרעזידענט, האבן די יידן פֿון די זעקס יידישע קהילות, וואס זיינען דעמאלט געווען אין די שטאטן (סא-וואנא, ניו-פֿארט, פֿילאדעלפֿיא, ריטשמאנד, משארלסטאן און ניו-יארק) אים געשיקט א הארציקע באגריסונג אין נאמען פֿון אלע יידן אין אמע-ריקע. וואשינגטאן האט צו יעדער קהילה געשיקט א בריוו מיט א דאנק און אַנערקענונג צו די יידן. ער האט פֿארזיכערט, אז אמעריקע וועט זיין דאס לאנד וואו אלע מענטשן, אן אונטערשייד פֿון רעליגיע, אדער ארט פֿון געבוירן ווערן, וועלן זיין גלייך.

אין לינקאָלנס צייטן

אין דער צייט פֿון בירגער-קריג זיינען דא געווען ארום צוויי הונדערט טויזנט יידן. ארום זיבן טויזנט יידן זיינען געווען אין דער יוניאן-ארמיי אין קאמף צו באפֿרײען די שקלאפֿן. אין דער יוניאן-ארמיי זיינען געווען 4 יידישע גענעראלן, 728 אפֿיצירן. דער גענעראל געפלער פֿון דער יוניאן-ארמיי איז געווען א יידישער אימיגראנט פֿון אונגארן.

אין דעם בירגער-קריג זיינען 336 יידישע סאלדאטן געהרגעט גע-ווארן; 316 יידישע סאלדאטן זיינען פֿארוואונדעט געווארן.

אין יענער צייט האבן די יידן געמוזט אויסשטיין גרויסע צרות פֿון די מורן אין טאנזשיר. ווען לינקאָלן האט זיך דערפֿון דערוואוסט, האט עס אים זייער פֿארדראסן פֿאר וואס מענטשן זאלן לייזן איבער

זייער ראסע אָדער רעליגיע. דעם 19טן דעצעמבער, 1863, האָט לינקאָלן
טעלעגראַפֿירט דעם אַמעריקאַנער קאָנסול אין מאַנזשיר: ער זאָל
מאָן אַלץ וואָס עס איז נאָר אין זײַן מאַכט אָפּצושטעלן די מערדערנייען
אויף די יידן אין דער מורישער אימפעריע. באַזונדער זאָל ער פּראָ-
טעסטירן פֿאַר וואָס מען רודפֿט מענטשן איבער זייער גלויבן.

לינקאָלנס מױט האָט אַרויסגערופֿן אַ גרויסן טרויער צווישן די
יידן. אַלע שולן זײַנען געווען איינגעוויקלט אין שוואַרצן. בײַ דער
לוויה אין וואַשינגטאָן האָט זיך באַטייליקט אַ ייִדישע דעלעגאַציע פֿון
125 פּערזאָנען.

אין ניו-יאָרק איז פֿאַרגעקומען אַ גרויסע טרויער-פּראָצעסיע, אין
וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט פֿופֿציק טויזנט מענטשן. אין דער
פּראָצעסיע האָבן געמאַרשירט צוזאַמען זיבן טויזנט יידן.

די יידן האָבן געטראָגן אזאַ טרויער-פּלאַקאַט:

דער פֿאַמער פֿון לאַנד איז מױט.

דאָס פֿאַלק טרויערט נאָך אים.

לינקאָלן —

ער איז ניט מױט,

ער לעבט אין די הערצער פֿון גאַנצן פֿאַלק.

יוסף פֿאַטשאַטשין

יוסף פֿאַטשאַטשין

ר ש ע ו ת

.א.

אין דעם הייסן נאכמיטאג האט זיך אלץ געציטיקט, — די צעעפֿנטע פֿלאַנצן, די פֿרוכט אויף די ביימער. אפֿילו די באַנגעלאַס, וואָס זינען געווען צעוואָרפֿן — ברויגע באַנגעלאַס מיט רויט געפֿאַרבטע דעכער — האָבן פֿון דער ווייטנס אויסגעזען ווי ציטיקע פֿירות.

הינטער די באַנגעלאַס — גערטנדלעך. אין איינעם פֿון די גערטנ-דלעך, אין אַ הילצערנער הוידע, וואָס האָט זיך אי געוויגט, אי נישט געוויגט, איז געזעסן העלען ראַסי. די האַר, די אויגן — ליכטיקע, גאַלדיקע. ס'פנים, דער האַלדז, די הענט — צוגעברוינט. העלען האָט געקוקט אויפֿן רויטן דאָך, וואו קריכפֿלאַנצן האָבן זיך געוויקלט.

אין דער שטילקייט האָט זיך געהערט, ווי דאָס וואַסער שווענקט די ברעגשטיינדלעך, לויפֿט און קניקלט זיך.

פֿאַר די זעקס וואָכן, וואָס העלען מיט איר צעניאַריקן זון, עדגאַר, זינען געווען אין דיילוויל, איז זי דאָס ערשטע מאל געזעסן אין דער הוידע. ווי נאָר זיי זינען אַרויסגעקומען אויף דער זומער-וואוינונג, איז עדגאַר קראַנק געוואָרן. פֿרײַער — גריפֿ, דערנאָך — מאַנדלען.

אזוי איז זי אפגעזעסן מיטן יינגל קנאפע זעקס וואכן אין דער באנגעלא. דאס איז געווען דער צווייטער טאג, וואס עדגאר איז אליין געגאנגען צום טיך און זי, העלען, איז געבליבן מיט זיך.

דער אויגוסט-הימל איז געווען בלוי און טיף. דער טיך — נאך בלויער. די לופט האט זיך געהאלטן אין איין בייטן. דא האט זי געשמעקט מיט ציטיקע פירות, דא — מיט דער פֿיכטיקייט און קיל-קייט פֿון לויפיקע וואסערן.

א ליכטיקייט, וואס איז געקומען פֿון ציטיקע ביימער, פֿון די צעעפֿנטע פֿלאנצן, פֿון דער בלויער דורכזיכטיקער לופט, האט זיך גע-שפרייט איבער העלענען. די צעצווינגטע ביימער זיינען פֿארוואנדלט געווארן אין באשעפענישן, וואו בייגיקע גלידער האבן זיך געצויגן איבער העלענען, געבלעט און געווארעמט דאס פנים, דעם האלדז, די הענט. זי האט זיך אראפגעלאזט אויפֿן גראז, וואס איז געווען טיף, וואס האט געקילט. זי האט זיך אויסגעצויגן, פֿארווארפֿן פֿרעך די פֿיס, דערנאך די הענט און אזוי איז זי געבליבן ליגן. פֿונעם טיך האבן זיך פֿאר א ווייל דערהערט קולות און ס'איז צוריק שמיל געווארן. באלד האבן זיך גענומען קניקלען טריט. פֿיס האבן געקלאפט איבערן ווייסן וועגל, וואס האט געפֿירט צום טיך.
— „ווער גייט?“

ב.

העלען האט זיך א ריס געמאן, זיך אויפֿגעזעצט. לעבן איר איז געשטאנען עדגאר, א פֿארוויינטער.

— „וואס איז, קינד מינס?“ — האט העלען זיך אויפֿגעשמעלט און באמראכט דעם יינגלס אונטערגעהאקט אויג. — „ווער האט דיך געשלאגן? ווער האט דיר אונטערגעהאקט אן אויג?“
— „דעם שכנס יינגלעך“, — האט עדגאר זיך צעוויינט, — „זיי האבן אנגעהויבן.“

— „פֿאר וואס האבן זיי מיט דיר אנגעהויבן?“
— „זיי האבן מיך גערופֿן „שיני“, זיי האבן מיך גערופֿן „מאקי“.
— „פֿאר וואס האבן זיי דיך אזוי גערופֿן?“
— „כ'ווייס נישט“, — האט דער יינגל געריבן מיט די פֿויסמלעך די אויגן און אויף די באקן זיינען געבליבן פֿלעקן.
— „פֿאר וואס רופֿן זיי מיך נישט קיין צונעמען?“ — האט די מומער צוגעמוליעט עדגארן צו זיך.

— „כ'זויים נישט“, — האָט דער יינגל זיך אַרויסגעדרייט פֿון דער
מומערס הענט, — „זיי זיינען „קלעניקעס“.

— „פֿון וואָס ווייסטו, אז זיי זיינען „קלעניקעס“? נישטאָ מער
קיינ „קלעניקעס“!“

— „זיי האָבן מיר אַליין געזאָגט“, — האָט דער יינגל זיך גענומען
אַנפֿאַקן די קעשענעס מיט שטיינדלעך. — „זיי האָבן מיר אַליין געזאָגט,
אז ווי נאָר זיי וועלן אונטערוואַקסן, וועלן זיי אויסהרגענען אַלע יידן,
אַלע קאַטאָליקן און אַלע נעגערס. האָב איך געזאָגט: „מיר וועלן
פֿרֿיער אויסהרגענען אַלע קלעניקעס.“ האָבן ביידע ברידער — פֿיט
און טעד — זיך געוואָרפֿן אויף מיר. אָט בייען זיי!“

עדגאר, מיט פֿולע קעשענעס שטיינער, האָט זיך אַ שטעל געמאַן
אונטער אַ בוים. אויף אַפֿרֿיער זיינען געגאַנגען דעם שכנס יינגלעך,
פֿיט און טעד, הינטער זיי — נאָך צוויי.

— „דו זאָלסט נישט וואַרפֿן קיינ שטיינער, הערסט“, — האָט העלען
זיך אַ לאַז געמאַן צו עדגארן. — זיי זיינען דאָך פֿיר און דו — איינער.“
— „כ'וועל זיי אַלע צעשלאָגן, אַלע!“ — האָט עדגאר אַ שיק געמאַן
אַ שטיין און געטראָפֿן פֿיטן אין פֿוס אַרײַן.

פֿיר שטיינער האָבן אַ פֿלי געמאַן אין עדגארס זײַט און קיינ
איינער האָט אים נישט געטראָפֿן. ס'בלוט אין העלענען האָט זיך אַ
שפּאַר געמאַן אין די שלייפֿן. זי האָט נישט געוואוסט וואו פֿרֿיער צו
לויפֿן — צי צו עדגארן, צי צו די שכנישע יינגלעך. זי האָט זיך אַ וואַרף
געמאַן צו די יינגלעך, זיך געבעטן בני זיי:

— „קינדער, טשעפעט אים נישט, וועט ער אויפֿהערן וואַרפֿן
שטיינער. עדגאר איז נאָך אַ קרענק, און אויב איר האָט צו אים מענות,
זאָגט מיר, וועל איך אַליין אים באַשטראָפֿן. דערצו זענט איר פֿיר און
עדגאר איז איינער, און ווי גייען פֿיר יינגלעך זיך וואַרפֿן אויף איינעם?“
— „אודאי זיינען מיר פֿיר“, — האָט פֿיט, וואָס האָט געכאַפט
דעם שטיין אין פֿוס אַרײַן, זיך אַרויסגערוקט. — „עדגאר ווייס, אז מיר
זיינען פֿיר, און ער הייבט אָן מיט אונדז.“

— „ס'איז אַ ליגן, מאַמע, גלייב זיי נישט, די „קלעניקעס“, — האָט
עדגאר זיך צעשרייען און פֿון פֿעס געטופּעט מיט די פֿיס. — „זיי האָבן
מיט מיר אָנגעהויבן. זיי האָבן מיך גערופֿן צונעמען.“

— „מיר האָבן אָנגעהויבן“, — האָט פֿיט ווינטער גערעדט, —
„און ער רופֿט אונדז „קלעניקעס“.

— „פֿיט איז גערעכט“, — האָט העלען זיך געשמעלט אויף
פֿיטס צד.

— „ער איז נישט גערעכט, מאמע“, — האָט עדגארן דער פעם געגעסן. — „איידער איך האָב זיי גערופֿען „קלעניקעס“ האָבן זיי מיר גערופֿן „שיני“ און „מאָקי“.

ג.

די ינגלעך האָבן אַרויסגעפלאַצט מיט אַ געלעכטער און עס גלייך דערשטיקט אין זיך. איינער האָט אויסגעמיטן דעם צווייטנס בליק. מען איז געשטאַנען מיט אַראַפּגעלאָזטע קעפּ און פֿון דער זייט געהיט עדגארן, ער זאָל ווידער נישט אַ שיק טאָן קיין שטיין. העלען איז געשטאַנען אַ צעטומלטע. זי האָט געוואוסט, אז אין דיילוויל האָט מען נישט ליב קיין יידן. זי האָט געוואוסט, אז דאַרט, וואו יידן באַדן זיך, וואַרפֿן די „קלעניקעס“ אָן שטיקער צעבראַכן גלאַז. זי איז אַבער זיכער געווען, אז דאָס מיינט מען די „גרינהאַרנס“, וואָס רעדן „זשאַרגאָן“, וואָס רעדן ענגליש מיט אַן אַקצענט. זי האָט געוואָלט איבערבלייבן דעם שמועס, געוואָלט פֿאַרגלעטן דעם צוזאַמענשטויס, און מיט אַ פֿרעמד, ווייך קול זיך אַרויסגעכאַפט:

— „איז עס אמת, קינדער, וואָס עדגאר דערציילט?“

זיי האָבן נישט געענטפֿערט. עדגאר האָט זיך צעשרווען אויף דער מוטער.

— „ס'איז אמת, זאָג איך דיר, און דו רעדסט נאָך מיט זיי.

בעטסט זיך ביי זיי.“

כשעת עדגאר האָט געשרווען איז די שכנמע אָנגעקומען פֿון איר גערטנדל. אַ הויכע, אַ דאַרע, מיט דינע פֿאַרקוועטשטע ליפּן. די שכנמע האָט אַ רוף געטאָן אירע צוויי ינגלעך, ווי מען רופֿט טרענירטע הינט. זי האָט זיך פֿאַרמאַסטן אויף די ינגלעך, וואָס האָבן אָפּגעצויגן אין שטוב אַרײַן. דערנאָך איז זי צוגעגאַנגען צו העלענען, האַרט צוגעגאַנגען און אַ שפּיי געטאָן:

— „מיר האָבן פֿינט אַ ייִדיש פּרצוף און איר קריכט צווישן

אונדז!“

די ווערטער זיינען געקומען אַזוי אומדערוואַרט, אז העלען האָט פֿאַרלוירן ס'לשון. און אז זי איז געקומען צו זיך און ווערטער האָבן זיך אַ שפּאַר געטאָן אין האַלדז אַרײַן, איז די שכנמע שוין נישט געווען. די ווערטער האָבן געשטיקט אין האַלדז. עדגאר האָט זיך צוגעשפּאַרט צו איר:

— „פֿאַר וואָס האָט מען אונדז אַזוי פֿינט? ווײַל מיר זיינען

יידן?“

— „ווייל זיי זינגען „קלעניקעס“, — האט די מומער צוגעפֿירט
עדגארן צו דער הוידע און ביידע האָבן זיך צוגעזעצט, — „ווייל זיי
זינגען שלעכטע מענטשן.“

עדגאר איז נישט אינגעזעסן. ער האט דערזען אַ קאלירט פֿלאַטערל
און זיך גענומען יאָגן נאָך דעם.

די אַרומיקע רחבֿות האט זיך מיט אַ מאַל אינגעקאַרמשעט.
העלען האט מערנישט געזען די ליכטיקייט, וואָס איז געקומען פֿון די
צייטיקע ביימער, פֿון די פֿלאַנצן, פֿון דער בלויער דורכזיכטיקער לופֿט.
דער אַרום איז צו קליין געוואָרן פֿאַר העלענען. און זי האט זיך געערגערט,
נישט פֿאַרשטאַנען פֿון וואָנען ס'נעמט זיך צום מענטש אזוי פֿיל רשעות,
וואָס פֿאַרמיאָסט אַלץ — הימל, ערד, פֿלאַנצן.

אַ בְּרַהֵם רִיזֶזֶן

די פֿרילינגזון

די פֿרילינגזון קוקט אין מיין פֿענצטער
אַרײַן און זי לאַכט:
וואָס ביסטו, אַ, נאַרישער מענטש,
פֿאַרטרויערט, פֿאַרטראַכט?

איך האָב אויך געליטן ווי דו:
עס האָבן פֿאַרשמעלט
די וואַלקנס די גרויע פֿון ווינטער
מיין ליכט פֿאַר דער וועלט.

דאָך זינגען זיי מערניט ווי וואַלקנס,
זיי שווינדן ווי רויך,
און איך בין געבליבן אַ זון
און לײַכט פֿון דער הייך!

א יונגל מיט א הונט טהאמאס ה. בענטאן

א. גאלדבערג

דער יונגל פֿון קאברני-בולוואר

א יונגל איינער אליין

בני א ניו-יארקער טענעמענט-הויז — ערגעץ ביים סאמע שפיץ פֿון מאנהעטן, וואו דער נארט-ריווער און דער האדסאן באגעגענען זיך — איז געשטאנען דער יונגער מינקל גרעהעם. מינקל איז געווען אן אומעטיקער און א פֿארטראכטער. ער איז די לעצטע טעג שטארק פֿארטראכט, מינקל. פֿון זיין טאטן אין איטאליע טראכט ער. שוין עטלעכע וואכן איז פֿון אים קיין בריוו ניט געווען. מינקל האט שטארק ליב זיין טאטן און די מלחמה שרעקט אים, און איטאליע איז אזוי ווייט, אזוי שרעקלעך ווייט.

די מאמע האט נעכטן געוויינט. זי האט געמיינט, אז מינקל זעט ניט, מינקל האט אבער יא געזען, און די מאמע האט זיך פֿארענטפֿערט.

— „ווייסט, מיניקל, מיר „אנירישע“ זינען ניט פֿון די וויינער, אבער איך האב מורא, מיניק, שוין עטלעכע וואָכן קיין בריוו ניטאָ.“ מיניקל האָט זי געוואָלט טרייסטן און ניט געוואוסט ווי אזוי. ער האָט געזוכט אַ קלוג וואָרט אזא, און — גאַרניט געפֿונען. זי איז הינט אין דער פֿרי אַוועק צו דער אַרבעט מיט פֿאַרוויינימע אויגן, די מאַמע זינע.

און מיניקל שטייט לעבן הויז און געדענקט בלויז איין זאַך: „שוין עטלעכע וואָכן קיין בריוו ניט, שוין עטלעכע וואָכן...“

א גענג גייט

פֿון דער ווייטנס האָט זיך באַוויזן „רעד“ מיט זיין גענג. מיניקל האָט זיך געפרוואוּט באַהאַלטן, נאָר ס'איז שוין געווען צו שפעט. די „גענג“ האָט אים שוין דערזען און מען איז געגאַנגען גלייך צו אים. מיניקל ווייס אַליין ניט ווי אזוי ער האָט זיך לעצטנס צוגעטשעפעט צו „רעדס“ חבֿרה. מיניקל האָט „רעדן“ ניט ליב געהאַט, האָט אַפֿילו פֿאַר אים אַ ביסל מורא געהאַט, און דאָך איז ער געגאַנגען מיט דער גענג. יעדע נאַכט, ווען מיניקל איז צוריקגעקומען פֿון דער גענג, האָט ער זיך געפֿילט שלעכט, זיך געוואָלט אַ לאַנגע צייט וואַשן און רייניקן, זיך געשעמט צו קוקן דער מאַמען אין די אויגן אַרביי, און איר אַלע מאַל געענטפֿערט מיט „גאַרניט“, ווען זי האָט אים געפֿרעגט וואָס ער האָט דעם טאָג געטאָן.

„רעד“ האָט אַנגעפֿירט מיט דער גענג. פֿינף ייִנגלעך זינען זיי געווען, אַרום 13 ביז 15 יאָר אַלט. „רעד“ פֿלעגט פֿאַרפֿעלן אַ סך טעג אין סקול. זיין פֿאַטער איז געווען אַ שיכור און קיין מוטער האָט ער ניט געהאַט. „רעד“ האָט אַלע מאַל געהאַט אַ סך געלט און יעדן טאָג האָט ער געהאַט אַ „פֿלאַן“, וואָס צו טאָן: איין טאָג — פֿאַרשמירן אַ ייִדישע סינאַגאָג, אַ צווייטן טאָג — אַנשרייבן אויף די סאַבווייטסאַנציעס מיאוסע זאַכן וועגן ייִדן, אַ דריטן טאָג — אַנשלאָגן אַ ייִדישן ייִנגל. די ייִנגלעך האָבן צווישן זיך גערעדט, אז „רעד“ קריגט געלט פֿון עמעצן, און אז יעדע נאַכט זאָגט אים ע-מ-ע-צ-ע-ר, וואָס ער זאָל דעם טאָג טאָן. ווער דער „עמעצער“ איז, האָט מיניקל ניט געוואוסט. מיניקל איז שוין עטלעכע מאַל מיטגעגאַנגען מיט די ייִנגלעך. ער האָט געטאָן וואָס מ'האַט אים געהייסן, ווייל ער האָט זיך געשעמט ניט צו טאָן. אַבער נאָך יעדן מאַל האָט ער באַשטימט בניִ זיך, אז אויס, מער ניט, קיין מאַל ניט, און — איז אויף מאַרגן ווידער געגאַנגען.

די „גענג“ איז שוין געשמאנען לעבן אים.

— „העלא מיניק.“

— „העלא, „גאזיס.“

„רעד“ האט זיך ארויסגערוקט, איז צוגעגאנגען נאענט צו מיניקלען:

— „ביסט גרייט, מיניק?“

מיניקל האט שווער געאטעמט, איין רגע האט ער זיך געוואלט אויסדרייען און אריין אין הויז, ער האט א קוק געטאן אויף דער „גענג“, וואס איז געשמאנען ארום אים, געזען די פֿינצטערע פנימער מיט די שארפֿן אויגן, האט ער א רוק געטאן דאס הימל, טיפֿער אריינגערוקט די הענט אין די קעשענעס:

— „אָקיי, איך בין גרייט.“

נאָך אַ יינגל — איינער אליין

דיווי האט אַ מונטערער געשפּאַנט איבער קאַברני-כולוואַר. ער האט ליב געהאט צו שטיין און אַראַפּצוקוקן אויפֿן האַדסאַן, זען ווי די „פּאַליסיידס“ אויף דעם ניו-דזשוירזי ברעג ווערן וואָס אַ מאַל מונקעלער.

דיווי האט ליב דעם האַדסאַן. ספּעציעל האט ער ליב אַט יענעם פּלאַץ אין מיטן טייך, וועגן וועלכן זיין טאַטע האט אים דערציילט. דיווי איז זיכער, אַז טאַקע דאַרט, אַקוראַט אויף יענעם פּונקט, וואָס ער, דיווי, האט אים אויסגעקליבן, איז דער גרויסער קאַמאַנדיר דזשאַרדזש וואַשינגטאָן געבליבן שטיין אין מיטן שיפֿל און זיך אומגע-קוקט אויף צוריק און דערזען ווי די ענגלישע „רעדקאָוסס“ רייסן זיך אַריין און נעמען געפּאַנגען אַ גרויסן טייל פֿון זיין אַרמיי. דיווי זעט קלאַר דאָס טרויעריקע פנים פֿון גרויסן קאַמאַנדיר, ס'האַרץ טוט אים ווי אויף וואַשינגטאָנען, ער וויל אים טרייסן, דערמאַנען אַז דער סוף איז געווען אַ גוטער, דאָס פֿאַלק האט געוואונען און איז געוואָרן פֿריי. זאַל ער זיך אַזוי ניט זאַרגן, וואַשינגטאָן, ס'האַט זיך אויסגעלאָזט גוט. — „אַר יו עי דזשו?“

ווער האט אים דאָס געפֿרעגט? זיכער ניט וואַשינגטאָן. וואַשינגטאָן וואַלט אַזאַ פֿראַגע ניט געשמעלט. דיווי האט זיך אויסגעדרייט.

„אַר יו עי דזשו?“

די „גענג“ איז געשמאנען ארום דיווין. די פנימער — פֿינצטערע, וואַרטנדיקע. מיניקל האט זיך צוגעקוקט צום יינגל. דאָכט זיך ער האט

אים עטלעכע מאל פֿרױער געזען אויף דער גאס, ער זעט אויס אין זײַנע יארן, 12 און אפֿשר 13, ניין, מסתמא 12.

— „ביסטו אַ ייד? — „רעדס“ אויגן האָבן געברענט, זײַנע פֿויסטן זײַנען געלעגן גרייטע אין די קעשענעס.

— „יא, איך בין אַ ייד.“

— „אַ-קיי, גענג, „הי איז אַל יורם“, — האָט „רעד“ אַ קאָמאָנדע געטאָן. — „געמט זיך צו אים.“

מיניקל האָט אַ קוק געטאָן אויפֿן ייִדישן יונגל. יא, זיכער 12, גיט מער. פֿונקט זײַנע יארן. ער האָט געזען ווי די „גענג“ האָט גענומען שלאָגן דעם ייִדישן יונגל גלייך מיט אַלעמען.

מיניקל האָט פֿלוצעם פֿיניט געקראָגן „רעדן“ און די גענג און זיך אַליין און מער ווי אַליץ זײַנע צוויי הענט, וואָס האָבן געשלאָגן דעם ייִדישן יונגל גלייך מיט אַלעמען.

מיניקל איז נאָך בייזער געוואָרן, געשלאָגן אַ סך און מיט פעס און געפֿילט, אַז דאָס שלאָגט ער זיך אַליין, זײַן מאַמע מיט די פֿאַרוויינטע אויגן, דעם טאַטן אין אימאַליע.

אַ בריוול פֿון אימאַליע

ווען מיניקל איז אַרײַן אין הויז, האָט ער געטראָפֿן די מאַמע אַ פֿריילעכע און אַ לאַכנדיקע. זי האָט אים געטוליעט צו זיך און אים געוווֹן דעם בריוו, וואָס זי האָט געהאַלטן אין האַנט.

— „אַט איז ער דאָ, מיניקל, אַט איז דער בריוו, פֿון אַ שפּיטאַל אין צפֿון-אימאַליע, אַבער ער איז אַלרײַט דער טאַמע דינער, ער איז אַלרײַט.“

מיניקל האָט געקוקט אויף איר און געשוויגן. טרערן האָבן אים געשטיקט. די הענט, די מיאוסע, האָט ער נאָך טיפֿער אין קעשענע פֿאַררוקט.

די מאַמע האָט געלאַכט און געפֿלאַפֿלט פֿון פֿרייד:

— „הער זיך צו, מיניקעניו, צו אַט דעם טייל פֿון בריוו, דאָס איז דאָס וויכטיקסטע.“ — איר קול איז ערנסט געוואָרן, טרערן האָבן זיך געקניקלט איבער די באַקן, און זי האָט זיי אַפֿילו נישט אָפּגעווישט:

„... און ס'וואַלט שוין פֿון לאַנג מערניט געווען קיין פעטריק גרעהעם אויף דער וועלט, ווען ניט אַט דער פֿריינד מינער. אַליין בין איך געלעגן אויפֿן פֿעלד אַ פֿאַרוואַנדעטער, די מאַשינביקסן האָבן געקנאַלט און קוילן זײַנען ווי בעבלעך געפֿאַלן, שמעלט ער זיך אײַן

דאס לעבן, אט דער „באדי“ מינער, קריכט ארויס אונטער א האגל קוילן און ראטעוועט דאס לעבן פֿון פעטריק גרעהעם און — ווערט נאך אליין דערביי פֿארוואונדעט. אט א מענטש! גיי ווייס, אז אין ניו-יאָרק, פינג גאסן פֿון דיר, וואוינט די גאנצע צייט א מענטש, וואָס גאט האט געוואלט אז ער זאל ראטעווען דאס לעבן פֿון פעטריק גרעהעם. א שכן אונדזערער, זיין ווייב וואוינט אויף דער 190סטער גאס און הייסט אסתר שאפיראָ. גייט צו, מיין ווייב און מיין זון, צו איר, דערציילט איר, אז א דאנק איר מאן איז פעטריק גרעהעם נאך פעטריק גרעהעם, כאַטש פֿארוואונדעט אויף א פֿוס...”

די מאמע האט נאך און נאך געלייענט. מינקל האט שוין פֿון לאנג ניט געהערט. זיינע הענט האבן אים געברענט... דער נאמען האט אים געשראקן — שאפיראָ, שאפיראָ, שאפיראָ... די מאמע איז אויפֿגעשטאנען.

— „מאמע, שאפיראָ איז א יִדישער נאמען?”

די מוטער האט אויף אים שאַרף א קוק געטאן:

— „און אז א יִדישער איז וואָס?”

— „גארניט, מאמע.”

אן אַפֿענע טיר

דער וועג איז געווען א שווערער. מינקל האט געצימערט אז די מאמע זאל אים ניט אַנרירן די הענט, די מיאוסע הענט זיינע, וואָס האבן געטאן „רעדס“ אַרבעט, די מיאוסע, מיאוסע הענט זיינע.

די מאמע איז געווען אזוי פֿול מיט איר פֿרייד, אז זי האט ניט באַמערקט אפֿילו מינקלס שווינגן און זיין שמיל צימערן.

דאָס הויז איז געווען א שיינס, א גרויס. א סך נעמען, א סך גלעק־לעך. בלויז איין שאפיראָ — „מעקס שאפיראָ”. דאָס איז עס.

די מאמע האט אַנגעקלונגען און ביידע האבן זיי זיך אַרויפֿגעלאָזט מיט די טרעפֿ צום דריטן שטאָק. אט איז עס. אַפֿאַרטמענט 3-עף. די מאמע קלינגט אָן.

די טיר האט געעפֿנט א יונגע שיינע פֿרוי, א בלאַנדע, פֿונקט ווי די מאמע זיינע, אפֿילו די האַר קעמט זי אויך אזוי — אויף אַהינטער, אוועק פֿון שמערן, פֿונקט ווי די מאמע זיינע.

— „מר”ס שאפיראָ?”

— „יאָ.”

— „איך בין מר”ס גרעהעם. מיין מאן האט מיר פֿון אימאַליע

געשריבן...”

— „קומט אַרײַן.“

זײ זײַנען אַרײַן אײַנעווייניק.

אײַן ערשטן צײַמער אויף אַ קאַנאַפּע האָט מײַקל דערזען לײַגן אויפֿן
בעט, מיט נאַסע טײַכער פֿאַרשטעלט און פֿאַרדעקט אַ האַלב פֿײַן צעשלאַג-
גענעם פּנים, — דער יודישער יונגל פֿון קאַברײַני-בולוואַר.

* * *

דער צעשלאַגענער דיוויי איז געלעגן מיט פֿאַרמאַכטע אויגן און
שטילערהײַט געקעכצט. ער האָט נײַט געזען און נײַט דערקענט
מײַקלען.

מײַקל איז געבליבן שטײַן לעבן דער טיר. אַליץ וואָס האָט זיך אײַן
אײַם אָנגעזאַמלט די לעצטע וואַכן און ספּעציעל דעם הײַנטיקן טאָג —
האַט זיך פּלוצעם אײַם אַוועקגעשטעלט אײַן האַלדז און אָנגעהויבן
וואַרגן —

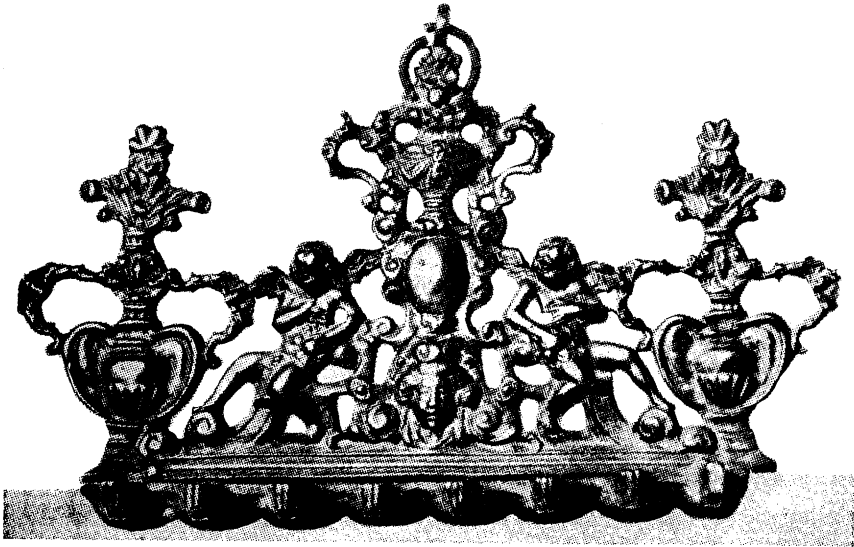
ער איז צוגעלאָפֿן צו דער מאַמען און לאַנג און בײַמער און אַן
חרפּה געוויינט אויפֿן קול... .

דזשאַן סלאָוין

טױבן

חנוכה

אן אלטער חנוכה-לאמפ

שמעון פרוג

חנוכה

ווידער ברענט דאס אלטע לעמפל
אויפֿן הויכן, שיינעם אַרמ.
יעדער הניזל איז א טעמפל,
א מזבח פֿינקלט דאָרמ.

וויפֿל צייט איז שוין אַריבער —
ס'קלאַפט די עלטער שוין אין טיר,
נאָר מיר דאַכט זיך, אז דער ליבער
זיידע ווידער רעדט צו מיר :

— „זעסט, מיין קינד ? אַכט גרויסע שמערן
גייען אויף אין זיסן פֿראַכט,
און די שאַמנס בלייכער ווערן,
העלער ווערמ די שוואַרצע נאַכט.

ריין און הייליק, ליב און טייער
דארפן אונדז אויף אייביק זיין
זייער שטילער, מילדער פֿייער,
זייער ליכט און זייער שיין;

פֿאר אן אייביקן זיפרון
פֿון דעם נס אין יענע יארן,
ווען מיר האָבן מיטן שווערד
אונדז די פֿרייהייט אומגעקערט.

ש ל ו ם - ע ל י כ ם

ח נ ו פ ה - ג ע ל ט

א

טרעפֿט, קינדער, וואַסער יום-טובֿ איז דער בעסטער פֿון אלע
יום-טובֿים?
חנופה.

אכט טעג פסדר ניט גיין אין חדר, עסן לאַטקעס מיט שמאַלץ,
שפּילן אין דריידל און באַקומען פֿון אלע זייטן חנופה-געלט — נו,
באדארף מען אַ בעסערן יום-טובֿ?

ווינטער. דרויסן איז קאַלט, דער פֿראַסט ברענט. די פֿענצטער זיי-
נען באַדעקט מיט שניי, און אין שטוב איז וואַרעם — מחיה-נפֿשות.
דאָס זילבערנע חנופה-לעמפל שטייט צוגעגרייט נאָך פֿון בני מאַג. דער
טאַמע גייט אום איבער דער שטוב, די הענט אַרונטער, און דאוונט
מעריב. אַפּגעדאוונט, נעמט ער אַרויס פֿון מישקעסמל אַ וועקסן
ליכטל (דעם שמש) און זאָגט צו אונדז, צו מיר און מיין יונגערן ברודער
מאַמל:

— רופֿט אַרײַן די מאַמע, לאַז זי גיין הערן בענטשן חנופה-ליכטלעך.
איך און מיין ברודער מאַמל לאַזן זיך לויפֿן ביידע, איינס איבערן
אַנדערן.

— מאַמע! גיכער, חנופה-ליכטלעך.

די מאמע ווארפֿט אױעק אלע ארבעט אין קיך און לאזט זיך לויפֿן
 אין שטוב ארױן, און נאך איר — בריינע די קעכין.
 דער מאמע גייט צו מיטן אָנגעצונדענעם שמש צום חנופה-
 לעמפל, בייגט זיך אָן און מאכט די ברכה מיטן באַקאנטן ניגון.
 די מאמע ענטפֿערט: „אמן“, און בריינע שאַקלט מיטן קאָפּ און
 מאכט דערביי אזא פנים, אז איך און מיין ברודער מאַטל האָבן מורא
 אַ קוק מאַן איינער אויף דעם אַנדערן.
 דער מאמע שפּאַצירט אַרום הין און צוריק איבערן זאָל, קוקט
 אויפֿן חנופה-לעמפל, זאָגט און זאָגט און הערט גאַרניט אויף צו זאָגן.
 מיר וואַלטן וועלן, עס זאל שוין נעמען אַ סוף, ער זאל זיך שוין נעמען
 צו דער קעשענע, צום בײַטעלע. מיר ווינקען זיך איבער, שמופֿן אונטער
 איינער דעם אַנדערן:

— מאַטל, גיי צו, זאָג אים חנופה-געלט.

— וואָס עפעס איך זאל זאָגן חנופה-געלט?

— אזוי, וואָרעם דו ביסט קליגער, באַדאַרפֿסטו בעטן חנופה-געלט.

— מאַמער פֿאַרקערט, דו ביסט עלטער, באַדאַרפֿסטו בעטן חנופה-

געלט?

דער מאמע הערט גאַנץ גוט, אז מיר רעדן פֿון חנופה-געלט, נאָר
 ער מאַכט זיך, ווי ער הערט ניט. שמיל, ניט געכפּאַט, גייט ער צו
 צום מישקעסטל און ציילט געלט. עס גייט אונדז איבער אַ קליין פֿרעסטל
 איבערן לײַב, עס ציטערן די הענט, עס קלאַפּט דאָס האַרץ. מיר קוקן
 אויף דער סטעליע, קראַצן זיך אונטער דער פּאה, מאַכן זיך פּלומרשט
 קאַלטבלומיק, גלײַך ווי ניט אונדז מייגט מען.

דער מאמע טוט אַ הוסט.

— הם... קינדער, קומט נאָר אַהער.

— האַ? וואָס איז?

— נאָט אייך חנופה-געלט.

באַקומען אונדזער חנופה-געלט, לאָזן מיר זיך גיין, איך און מיין
 ברודער מאַטל, פֿרײַער פּאַמעלעך, און נאך דעם — גיכער און גיכער,
 מיט אַ שפּרונג אונטער און מיט אַ טענצל. און ביז מיר קומען אין אונד-
 זער חדרל ארױן קאַנען מיר זיך ניט אײַנהאַלטן, קוליען זיך איבער דריי
 מאַל מיטן קאָפּ אַראָפּ, מיט די פֿיס אַרויף, שפּרינגען אויף איין פֿוס און
 זינגען אונטער:

ענגע, בענגע

סטופּע, צענגע,

ארצע, בארצע,
גאלע, שווארצע,
איימעלע, ריימעלע,
בייגעלע, פייגעלע —
האָפּ!

און פֿאַר גרויס שמחה גיבן מיר זיך אַליין צו צוויי פעטש אין די
באַקן.

עס עפֿנט זיך די מיר און עס קומט אַרײַן דער פֿעטער בעני.
— חברה פלעצל, איך קומט הנופה-געלט!
דער פֿעטער בעני לייגט אַרײַן די הענט אין קעשענע, נעמט אַרויס
צוויי זילבערנע גילדן און גיט אונדז הנופה-געלט.

ב

קיינער אין דער וועלט וועט ניט זאָגן, אז דער טאַטע און דער
פֿעטער בעני זיינען ברידער. דער טאַטע — אַ הויכער, אַ דאַרער,
דער פֿעטער בעני — אַ קורצער, אַ גראַבער; דער טאַטע — אַ
פֿאַרזאָרגער, אַ שוויגער, דער פֿעטער בעני — אַ פֿריילעכער, אַ
רעדנער. טאָג מיט נאַכט, זומער און ווינטער — און דאָך אייגענע
ברידער.

דער טאַטע נעמט אַרויס אַ בויגן פאַפּיר, צעווירעט אויף קעסטע-
לעך, שוואַרצע און ווייסע, הייסט אַרײַנמאַרען פֿון קיך פֿאַסאַליעס,
שוואַרצע און ווייסע — דאָס וועט זײַן דאַמקעס.

די טאַטע אין קיך, באַקט לאַמקעס. איך מיט מײַן ברודער מאַמלען
שפּילן אין דריידל; און דער טאַטע מיטן פֿעטער בעני זעצן זיך אַוועק
שפּילן אין דאַמקעס.

— איין זאך וועל איך בײַ דיר בעטן, בעני — אַן חרטה
און אַן דריי, דאָס הייסט: אַ גאַנג זאָל זײַן אַ גאַנג! — זאָגט דער
טאַטע.

— אַ גאַנג איז אַ גאַנג, — זאָגט דער פֿעטער בעני און גייט
אַ גאַנג.

— אַ גאַנג איז אַ גאַנג, — זאָגט דער טאַטע און שלאָגט אָפּ דעם
פֿעטער בענים אַ ציגל.

וואָס ווייטער-ווייטער זיי לאָזן זיך אַרײַן אין דער שפּיל אַלץ
טיפֿער, קניען זיי דערבײַ די בערד, טרייסלען מיט די פֿיס אונטערן
מיש און זינגען שטילערהייט ביידע איין לידל.

— אוי, וואָס טוט מען, וואָס טוט מען, וואָס טוט מען? — זינגט
 דער טאַטע און קניט איין עק באַרד. — זאַל איך גיין אַהער? — וועט
 ער גיין אַהין. וועל איך גיין אַהער? — וועט ער גיין אַהער, באַדאַרף
 מען בעסער גיין אזא גאַנג!
 — אזא מין גאַנג, אזא מין גאַנג! — העלפֿט אים אונטער דער
 פֿעטער בעני.
 — וואָס זשע באַדאַרף איך מורא צו האַבן? — זינגט דער טאַטע
 ווייטער. — טאַטער שלאַגט ער מיר אַפּ יענעם ציגל? — וועל איך
 ביי אים צונעמען צוויי ציגלעך. אי, וואָס? טאַטער מיינט ער מיר
 שלאַגן דריי ציגלעך?
 — דריי ציגלעך, דריי ציגלעך, דריי ציגלעך, — העלפֿט אים
 אונטער דער פֿעטער בעני.
 — אוי, ביסטו אַ טיפּש, בעני, אַ טיפּש און אַ גרויסער! — זינגט
 דער טאַטע און גייט אַ גאַנג.
 — ביסט אַליין אַ טיפּש, מיין ברודער, און נאָך אַ גרעסערער! —
 זינגט דער פֿעטער בעני און גייט אַ גאַנג און פֿאַרכאַפט זיך באַלד
 צוריק.
 — פֿע, בעני, מיר האַבן דאָך גערעדט, אַ גאַנג איז אַ גאַנג! —
 זאָגט דער טאַטע שוין אָן אַ ניגון און כאַפט דעם פֿעטער בעני פֿאַר
 דער האַנט.
 — אַ גוטער משל! — זאָגט דער פֿעטער בעני, — פּלֿזמן איך
 האַלט אין מיטן אַ גאַנג מעג איך גיין וואוהין איך וויל.
 — גיין! — זאָגט דער טאַטע, — אַ גאַנג איז פֿאַרפֿאַלן! מיר
 האַבן דאָך עפעס געשמועסט, בעני, אַן חרטה, בעני, אַן דריי!
 — חרטה? — זאָגט דער פֿעטער בעני, — וויפֿל מאַל מאַכט
 זיך, אַז דו האַסט חרטה?
 — איך? — זאָגט דער טאַטע, — ע, בעני, דערפֿאַר האַב איך
 דאָך פֿיניט מיט דיר צו שפּילן אין דאַמקעס!
 — ווער זשע גייט דיך זאַלסט מיט מיר שפּילן?
 — שוין? מע קריגט זיך שוין איבער אַ פֿאַסאַקעלע? — רופֿט
 זיך אַן די טאַטע און קומט אָן פֿון קיך מיט אַ פֿאַרפֿלאַמט פּנים, און
 נאָך איר — בריינע מיט אַ גרויסן שיסל מיט הייסע לאַמקעס. אַלע
 לאַזן זיך צום טיש. איך און מיין ברודער מאַמל, וואָס האַבן זיך פֿרײַער
 אַ ביסל געקריגט, געריסן ווי די קעץ, בעטן זיך גיך איבער, ווערן שלום
 און זעצן זיך צו די לאַמקעס.

בני נאכט אויפֿן געלעגער ליג איך און טראכט: וויפֿל קאָן זיך
 אַ שטייגער בני מיר צונויפקלייבן, אז אלע פֿעטערס מיט אלע מומעס
 מיט אלע קרוצים וועלן מיר געבן חנופה-געלט?

— מאַטל, דו שלאָפֿסט?

— יא, וואָס איז דען?

— וויפֿל, מיינסטו, וועט אונדז געבן דער פֿעטער בער חנופה-

געלט?

— פֿון וואַנען זאל איך וויסן? איך בין דען אַ נביא?

— אין אַ מינוט אַרום:

— מאַטל, דו שלאָפֿסט?

— יא, וואָס איז דען?

— עמעצער האָט אזוי פֿיל פֿעטערס מיט אזוי פֿיל מומעס ווי

מיר?

— אַדער יא, אַדער ניין.

— אין צוויי מינוט אַרום:

— מאַטל, דו שלאָפֿסט?

— יא, וואָס איז דען?

— ווי באַלד דו שלאָפֿסט, היינט ווי אזוי רעדסטו צו מיר?

— דו פֿרעגסט דאָך מיך, מוז איך דיר ענטפֿערן.

— אין דריי מינוט:

— מאַטל, דו שלאָפֿסט?

— טססס — טררר — כיל כיל כיל — טססס...

מאַטל כראַפֿעט, פֿייפֿט מיט דער נאָז, און איך זען מיך אויף אויף

מיין בעטל, נעם אַרויס מיין קערבל, גלעט דאָס, באַטראַכט דאָס.

— דאַכט זיך, וואָס? — טראַכט איך מיר, — אַ שטיקל פֿאַפּיר,

און וואָס קאָן מען דערפֿאַר ניט קויפֿן? צאַצקעס, מעסערלעך, שמעקעלעך,

בייטעלעך, נים און קאַנפֿעקטן, און ראַזשינקעס, און באַקסערן און וואָס

ניט?

איך באַהאַלט דאָס קערבל צוקאַפֿנס אונטערן קישן און לייען אַפּ

קריאת-שמע (קרישמע), קומט אַריין בריינע פֿון קיך מיט אַ פֿול שיסל

מיט קערבלעך... בריינע גייט ניט, נאָר זי שוועבט אין דער לופֿטן, און

מאַטל שלינגט קערבלעך.

„מאטל!“ — שריי איך מיט אלע פוחות, — „גאט איז מיט דיר,
מאטל וואס מוסטו? קערבלעך???...“
איך כאפ זיך אויף און שפיי אויס דריי מאל: „טפּוֹ-טפּוֹ-טפּוֹ —
א הלום!“
און ווער אנטשלעפּן.

ש ל ו ם א ש

חנוכה אויף א שיה קיין אמעריקע

א.

אין א פאר טעג ארום האט זיך שוין חנה לאה מיט אירע קינדער
געפונען אויף דער שיה וואס איז געלעגן אין די וואסערן פֿון גרויסן
אקעאן. די שיה איז נאך ניט ארויסגעפֿארן. זי איז נאך געלעגן אין האפֿן.
א גאנצן טאג איז א גרויס גערודער געווען אויף דער שיה. מענטשן
האבן געשריען אין פֿארשיידענע שפראכן. חנה לאה איז געגאנגען
וואוהין אלע זיינען געגאנגען. א קליין שיפֿל האט זי מיט די קינדער
צוגעפֿירט צו דער גרויסער שיה. זי האט ניט געזען דעם ים, זי האט
מורא געהאט צו קוקן. זי האט זיך פֿארלאזט אויף גאט...
מען האט חנה לאהן דורך קעלערן געפֿירט, אין די טיפענישן
ארעפֿ. זי האט געהאלטן יאסעלען בני דער האנט און איז נאכגעגאנגען.
זי האט ניט מורא געהאט.

צום סוף האט מען איר אנגעוויזן א שטרויזאק אין א ווינקעלע,
צווישן א סך, א סך שטרויזעק. און זי איז ארויפֿגעקראכן מיט אירע
קינדער, האט זיך איינגענורעט אין איר ווינקל מיט די קינדער און
האט מורא געהאט זיך צו רירן. ערשט איצט האט זי אנגעהויבן מורא
צו קריגן פֿארן גרויסן שרעקלעכן ים, כאטש זי האט אים ניט געזען,
כאטש זי האט אים ניט געפֿילט, ווייל די שיה איז נאך געלעגן אין האפֿן.

ב.

דערווייל איז אין דער קאמער, וואו זי איז געלעגן, געווארן גאנץ
היימלעך. און אז חנה לאה האט זיך ארוםגעקוקט, האט זי דערזען

אז זי געפינט זיך צווישן בלויז אייגענע. דאס איז געווען די אפטיילונג פאר „ידישע פאמיליעס מיט קינדער“.

— „נא, זי איז אויך דא! וואו זינט איר געווען דורך דעם גאנצן וועג?“

חנה לאה האט זיך אומגעקוקט ווער עס רעדט מיט די ווערטער. עס איז געווען די יודענע מיט וועלכער זי האט זיך באגעגנט בני דער גרענעץ.

חנה לאה האט זיך מיט איר דערפרייט ווי מיט אן אלטן פריינד. — „וואו זינט איר געווען? איך האב דאך אייך געזוכט!

און די ביידע שכנות אויף די צוויי שטרויזעק האבן צוזאמענגענומען זייערע קינדער און האבן אנגעהויבן צו ריידן צווישן זיך ווי אלטע צוריקגעפונענע פריינד.

דערווייל האט זיך איין ייד באקאנט מיט א צווייטן. אלע האבן גערעדט אין איינעם, האבן אויסגעפרעגט אויף באקאנטע פון זייערע שמעט. און איין ייד האט אזוי לאנג געפרעגט דעם צווייטן, ביז עס האט זיך ארויסגעוויזן אז איינער איז מיטן צווייטן משפחה.

ג.

— „אויב אזוי, טא מעגן מיר דאך טאקע מנחה דאווענן!“ — האט זיך אנגערופן א פריילעך קול.

— „גו, אדרבא, אדרבא“, — האבן זיך געהערט קולות ארום.

— „יידן, איר ווייסט אז מע צינדט היינט דאס ערשטע ליכטל?“

— האט ווער אין א ווינקל דערמאנט.

— „א גוטער סימן, דעם ערשטן טאג חנוכה אויף דער שיף

ארויפגעגאנגען.“

— „ווער איז דא פון אונדז א חזן?“ — פרעגט ווער פון עולם.

— „ווי הייסט? מיר האבן דאך דעם קעלצער חזן דא!“ — האט

א ייד געוויזן אויף א יונגמאן מיט א געל בערדל, וואס ער האט זיך געהאלטן א ביסל אפגעזונדערט פונעם גאנצן עולם.

אין א פאר מינוט ארום איז שוין דער יונגערמאן געשמאנען פאר צוויי ליכטלעך וואס האבן געברענגט אויף א קעסטל. דער יונגער-מאן האט געזונגען פארן עולם, און אלע ווייבער און קינדער פון שיף האבן מיטגעזאגט קדושה.

א מנחה-דאווענן איז געווען א שיינס. נאך מנחה-דאווענן האט

מען געפֿרעגט, ווער האָט חנוּפה-ליכטלעך. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אז אַלע האָבן זיך געריכט אויף חנוּפה און האָבן אָנגעגרייט חנוּפה-ליכטלעך. האָט יעדע משפּחה אָנגעצונדן די ליכטלעך אויף איר קעסטל. און דער חזן האָט זיך אַוועקגעשטעלט פֿאַרן עמוד וואָס איז באַשטאַנען פֿון איין קעסטל אויפֿן צווייטן. דער עולם האָט באַלד געפֿונען אַ פֿאַר זינגערלעך פֿאַר אים. אַ סאַפּראַנדל האָט ער אַליין מיטגעפֿירט מיט זיך, זינגט אַ ייִנגל, אַ קינד אַ וואַנדער אין דער וועלט — אַמעריקע וועט אויפֿן קאַפּ שטיין! און עס איז געוואָרן אַפּגעזונגען אַ חנוּפה-בענטשן, וואָס אַזעלכעס האָבן נאָך די לייט ניט געהערט.

ד.

הנה לאה האָט פֿאַרגעסן אז זי געפֿינט זיך אויף דער שיף. איר האָט זיך געדאַכט אז זי איז ביי זיי אין שטעטל אין דער שול. עס האָט איר נאָר וויי געמאַן וואָס איר מאַן איז דאָ ניטאָ. דאָס געזאַנג איז געאַנגען וואָס אַ מאַל העכער. דער ייִנגל, דאָס סאַפּראַנדל, האָט וואַנדער געוויזן. און די גאַנצע שיף יידן האָבן אונטערגעהאַלפֿן. און דאָס קול איז געאַנגען וואָס אַ מאַל העכער און פֿריילעכער. און אז דער חזן האָט געענדיקט דאָס זינגען, האָט זיך אָנגערופֿן דאָס פֿריילעכע יידל, הויך אויף אַ קול, רייכנדיק זיך די הענט:

— „איצט פֿאַסט די גומע לאַמקע און די פֿעטע גריוון לפֿבוד חנוּפה!“

— „גריוון זינגען דאָ!“ — רופֿט זיך אַפּ אַ ווייבעריש קול פֿון אַ שטרוויזאַק אַראָפּ און דערלאַנגט פֿון אַ גרויסן פּאַק אַרויס אַן איינגע-פּאַקטן טאַפּ קאַלמע גריוון.

— „פֿון וואַנעט האָט איר גענומען גריוון?“ — פֿרעגט אַ יידענע.

— „מיין טאַכטער האָט מיר מיטגעגעבן אין וועג אַרײַן דאָס האַרץ צו דערבאַפֿן.“ — ענטפֿערט די יידענע.

אין אַ פֿאַר מינוט אַרום זינגען שוין געזעסן די יידן פֿון פֿאַרשיידענע געגנטן און לענדער, וואָס זיי האָבן נאָך געכטן זיך ניט געקענט, מיט זייערע קינדער אַרום איין טיש, האָבן געגעסן פֿון איין טעלער, האָבן זיך געטיילט די ביסנס און האָבן זיך געפֿילט צווישן זיך ווי מיט-גלידער פֿון איין משפּחה, ווי אַלמע, אַלמע פֿרײַנד פֿון אַמאַליקע, אַמאַליקע צייטן.

יהודה הלוי

יודל מארק

דאס גרויסע יידישע האַרץ

(א) די יארן פֿון לערנען און וואַנדערן

אין צפֿון זײַנען געווען די קריסטן, אין דרום — די מוסלמענער. און יידן האָבן געליבט פֿון ביידן. די קריסטן און מוסלמענער האָבן געפֿירט צווישן זיך מלחמות און געוואַלט אינגעמען פֿאַר זיך גאַנץ שפּאַניע. און יידן איז אַלץ ענגער און ענגער געוואָרן צו לעבן אין אַם דעם שיינעם לאַנד.

אין טאַלעדאָ האָט געוואוינט דער ייִדישער דאָקטער שמואל הלוי. זײַן איינציקער זון יהודה איז געבאָרן געוואָרן גראָד אין יענעם יאָר ווען די קריסטן האָבן אינגענומען די שטאָט. די אַראַבער זײַנען יעמאַלט געווען אַ סך מער געלערנט ווי די קריסטן, און אויף אַראַביש האָט מען גערעדט בניִם דאָקטער אין דער היים.

זײַן זון יהודה איז געווען אַ געראַטענער, אַ קינד מיט אַלע מעלות. ער איז געווען שוין און גוט און האָט געהאַט אַ בריליאַנטענעם קאַפּ. צו פֿערצן יאָר האָט ער שוין אַזוי פֿיל געוואוסט אַז ער האָט מערניט געקענט געפֿינען פֿאַר זיך קיין לערער אין דער היימ־שטאָט. ער האָט געקענט תּנך און העברעיִש, שטודירט מאַטעמאַטיק און אַסטראָנאָמיע — און ער האָט געוואַלט וויסן מער, פֿאַרשטיין מער. האָבן די עלטערן זיך געשיידט מיט זייער איינציקן זון און אים אַוועקגעשיקט קײַן לוצענאַ.

דאַרפֿן איז געווען דער באַרימטער געלערנטער ר' יצחק אַלפֿסי (אַלפֿאַסי). צו 70 יאָר איז ער אַהין געקומען און האָט באַוווּזן צו מאַכן פֿון דער שטאָט אַ צענטער פֿון ייִדישן לערנען. דער יונגער יהודה האָט געלערנט תּלמוד בניִם אַלטן רבּין זײַנעם. דער אַלטער רבי איז געווען אַ שטרענגער, אַבער דער יונגער תּלמיד האָט אים שטאַרק ליב געהאַט. און פֿאַר יהודה איז עס אַלץ נאָך געווען ווייניק. ער האָט געוואַלט וויסן מער, פֿאַרשטיין מער. ער איז אַוועק קײַן קאַרדאַוואַ. דאַרפֿן האָט ער שטודירט מעדיצין און פֿילאָסאָפֿיע. ווען ער איז געווען אַכצן יאָר אַלט, איז ער שוין געווען אַ גרויסער געלערנטער. ער איז אַבער אויך געווען אַ פֿריילעכער בחור, און האָט ליב געהאַט צו פֿאַרברענגען

צווישן פֿרײַנד, און האָט ליב געהאַט צו מאַכן וויצן און צו זײַן אויף שמחות.

עס איז יעמאַלט בײַ די געבילדעטע לײַט געווען אַ מאַדע צו שרײַבן לידער. האָט מען געדאַרפֿט שיקן אַ בריוו צו אַ פֿרײַנד, האָט מען אים אויסגעשטעלט ווי אַ ליד. איז מען זיך צונויפֿגעקומען אין אַ געזעלשאַפֿט, האָט מען זיך פֿאַרמאַסטן אין שאַפֿן לידעלעך מיט וויצן, מיט חכמהלעך. איז געווען בײַ אַ פֿרײַנד אַ שמחה; אַ חתונה, אַ קינד איז געבאַרן געוואָרן, מען איז צוריקגעקומען פֿון אַ רײַזע, אַדער אַן אַנדער גע- לעגנהייט — האָט מען וועגן דעם געשריבן אַ ליד. אין איינעם מיטן ליד האָט מען געשיקט די מתנה, און אַ מאַל איז די מתנה געווען — דאָס ליד. אַ סך האָבן געשריבן לידער, אַבער אמתע פּאָעטן זײַנען געווען ווייניק — אַזוי ווי איצט.

(ב) דער שמערן פֿון קאַסמיליע

ווען געבילדעטע יידן זײַנען זיך צונויפֿגעקומען, האָט מען זיך פֿאַרנומען מיט פֿאַרמעסטן זיך אין שרײַבן לידער אויף העברעיִש. און מען האָט אין גיכן דערזען: אומעטום, אַלע מאַל איז דער זיגער דער יונגער יהודה. ער איז דער סאַמע זיסער זינגער. ווען מען באַ- זינגט די שיינקייט פֿון דער נאַטור, די וואונדער פֿון נאַטס וועלט — קומט עס אַרויס שענער און מיפֿער בײַ יהודה. ווען מען זינגט וועגן אַ שייַן מיידל — איז עס ווידער שענער בײַ יהודה. ווען מען שאַפֿט לידער פֿאַר פֿרײַנד — קומט עס אַרויס האַרציקער, פֿײַנער בײַ יהודה. אַלע האָבן געהאַלטן אַז דער גרעסטער פּאָעט פֿון זײַן צײַט איז משה אבן עזרא. ווען ער האָט געהערט וועגן דעם יונגן בחור וואָס שרײַבט אַזוינע שיינע לידער, האָט ער אים פֿאַרבעטן צו זיך קײַן גראַנאַדאַ. משה אבן עזרא איז געווען פֿון אַ רײַכער משפּחה און בײַ אים אין הויז האָט יהודה געוואוינט. משה האָט ניט מקנא געווען זײַן יונגן פֿרײַנד. ער האָט אים שטאַרק געלויבט און ליב געקראַגן. ער האָט אים גערופֿן „דער שמערן פֿון קאַסמיליע“ און האָט פֿאַרויסגעזאָגט אַז אַט דער שמערן וועט שײַנען פֿאַר אַלע יידן.

עס איז געווען אַ גליקלעכע צײַט אין יהודה לעבן. ער איז געווען יונג און שייַן און געבילדעט. אים האָט קײַן זאַך ניט געפֿעלט און ער האָט שמענדיק געפֿונען חן אין אַלעמענס אויגן. האָט ער געזונגען אין זײַנעם אַ ליד: „די מעג טאַנצן פֿאַר מיר זייער פֿרײלעכע ראַד“.

אַבער אין גיכן האָט זיך עס געביטן. עס זײַנען פּלוצלונג געשטאַרבן יהודה'ס עלטערן. דער יונגער פּאָעט איז געבליבן אַן זייער הילף. עס

איז אויך געקומען א טרויער אין לעבן פֿון זיין ריכטן פֿרײַנד משה אבן עזרא. ער האָט זיך פֿאַרליבט אין דער טאַכטער פֿון זיין עלטערן ברודער. אַבער יענער האָט ניט געוואָלט אים געבן זיין טאַכטער פֿאַר אַ ווייב. האָט משה זיך צעקריגט מיט זיין משפּחה און אַוועק פֿון זיין היים. ער איז אַליין געוואָרן אַן אַרעמער וואַנדערער און אַ פֿאַרביטערטער, אומגליקלעכער מענטש.

יהודה האָט געהאַט אַ סך אַנדערע פֿרײַנד און אַלע האָבן זיי געוואָלט, אַז ער זאָל קומען צו זיי, זיין מיט זיי און ניט זאָרגן זיך. זאָל ער די גאַנצע פֿרײַע צײַט אַוועקגעבן צו שרײַבן די וואַנדערלעכע לידער זײַנע און — ניט זאָרגן זיך! אַבער יהודה האָט ניט געוואָלט זיין אַן אייביקער גאַסט אין פֿרעמדע הייזער. איז ער אַוועק צוריק אין זיין געבוירן־שטאַט. אין טאַלעדאָ איז ער געוואָרן אַ דאַקטער און פֿון דעם געלעבט.

ער האָט דאַרמין חתונה געהאַט. אין אָנהייב איז אים שלעכט געגאַנגען. אַבער ביסלעכעווייז איז יהודה הלוי געוואָרן באַוואוסט ווי אַ דאַקטער. ער איז אַפֿילו געווען דער דאַקטער פֿון דעם קיניגס הויף. איצט האָט ער שוין גוט פֿאַרדינט און געקענט גוט לעבן. ער האָט געהאַט זייער ווייניק פֿרײַע צײַט פֿאַר זײַנע לידער, און דאָס האָט אים וויי געמאַן.

אַבער אַ סך מער האָט אים וויי געמאַן וואָס אין דער קריסט־לעכער שטאַט טאַלעדאָ איז מען אַזוי ווילד און פֿון צײַט צו צײַט יאַגט מען און מען פֿלאַגט ייִדן. מען האָט אַפֿילו געמאַכט אַ פּאַגראַם אויף ייִדן. די בענקשאַפֿט נאָך אַן אייגן ייִדיש לאַנד, נאָך אַרץ ישׂראל, נאָך דער „מוטער ציון“ איז אַלע מאל געווען טיף אין יהודה הלויס אַרץ. איצט איז אַט די בענקשאַפֿט געוואָרן נאָך שאַרפֿער: „איך בין אין מערבֿ און מיין אַרץ איז אין מזרח“ — דאָס האָט ער געפֿילט און דאָס האָט ער געזונגען. עס האָט זיך געשמאַרקט אין אים דער באַגער צו פֿאַרן קיין אַרץ ישׂראל. דאָס איז געווען זיין חלום פֿון די קינדערשע יאָרן אָן.

דערווייל אַבער האָט ער זיך באַזעצט אין דער מוסלמענער שטאַט קאַרדאַוואַ.

(ג) „ברײַט און פֿול ווי דער ים...“

יהודה הלוי איז שוין געווען אין זײַנע מיטעלע יאָרן. איבער גאַנץ שפּאַניע און אין אַלע קהילות פֿון צפֿון־אַפֿריקע האָט מען געוואוסט וועגן אים. זיין שם ווי אַ גרויסער פּאַעט האָט זיך צעשפּרײַט איבער דער

יִיִדִישער וועלט. מען האָט געזאָגט : זינט דעם תנך איז נאָך ניט געווען
זאָג גרויסער פּאָעט ביי ייִדן !

אין איינעם פֿון זיינע שיינע לידער זאָגט יהודה הלוי וועגן זיך :
איך בין דער ים מיט זיינע רושיקע כוואַליעס,
ברייט און פֿול ווי דער ים איז מיין האַרץ ...

און זיין האַרץ איז טאַקע געווען ברייט און פֿול. ער האָט זיך
אַפּגערופֿן אויף זאָל און געזונגען וועגן זאָל. ער איז געווען פֿאַר-
בישוּפֿט פֿון די שיינע זומערנעכט אין אַנדאַלוזיע, פֿון די רויטע זונ-
פֿאַרגאַנגען און די גרויע באַגינענס. ער האָט באַזונגען דעם הן, די
מילדע, צאַרטע שיינקייט פֿון ייִדישע פֿלות און דעם ברען פֿון ווילדע
מעניץ. ער האָט פֿאַרשטאַנען איבערצוגעבן ווי דאָס שטילסטע גרעזעלע
באַזעגט זיך אין ווינט און ווי כוואַליעס ברויזן אין שטורעם. ער האָט
געהאַט די האַרציקסטע און איידלסטע ווערטער פֿאַר זיינע פֿריינד
און געקענט שפּאַסן און זיך וויצלען אין לידעלעך.

יהודה הלוי איז געווען אַ טיף גלייביקער פּאָעט. ער האָט אָנגע-
שריבן וואונדערלעכע תּפֿילות. אין איינער פֿון זיינע באַגניסטערטע
תּפֿילות פֿרעגט ער :

גאָט, וואו זאָל איך דיך געפֿינען
אַז דיין פּלאַץ איז פֿאַרהוילן, פֿאַרשטעלט ?
און וואו זאָל איך דיך נישט געפֿינען —
אַז דיין כּבּוד פֿילט אָן די וועלט ?

און דער ענטפֿער איז — „געפֿינט זיך אין טיף פֿון די הערצער“.
און דער פּאָעט דערציילט :

דיין נאַענטקייט האָב איך געזוכט,
גערופֿן פֿון האַרצן צו דיר,
און איך בין אַרויס דיר אַנטקעגן —
האַב איך דיך געטראָפֿן פֿאַר מיר !

ווי טיף און ווי היים עס איז געווען זיין גלויבן קען מען שפּירן פֿון
אַט די ווערטער וועגן גאָט :

בין איך וויינט פֿון דיר — שטאַרב איך בניס לעבן,
בין איך נאַענט צו דיר — לעב איך אין טויט.

עס איז קיין וואונדער ניט וואָס מען האָט יהודה הלויס רעליגיעזע
לידער אַרײַנגענומען אין מחזור.

ברייט און פֿול ווי דער ים איז געווען דעם פֿאָעטס האַרץ און עס האָט אַרומגענומען אַלץ : שיינקייט און ליבשאַפֿט, חלומות און גלויבן. 700 יאָר נאָך זײַן טויט האָט אַן אַנדער גרויסער ייִדישער פֿאָעט, היינריך היינע, וואָס האָט געשריבן אויף דײַטש, געזונגען אזאָ באַגײסטערט לויבגעזאַנג וועגן יהודה הלוי :

„ווען גאָט האָט באַשאַפֿן זײַן נשמה, איז זי געווען אזוי רײן און אזוי שײן אז גאָט האָט זי אַ קוש געטאַן. און דער אָפקלאַנג פֿון גאָטס קוש לעבט אין יעדן ליד פֿון דעם פֿאָעט.“

אַלע לידער פֿון יהודה הלוי זײַנען דורכגענומען מיט אַ טיף געפֿיל. אַכער דער פֿאָעט האָט אויך געאַרבעט איבער זיי, זיי זאָלן אַרויס-קומען קורץ, און שמאַרק, און קלינגיק. וועגן דעם איז דאָ אזאָ מעשה :

דער פֿאָעט איז געווען אזוי פֿאַרמאַן אין זײַן אַרבעט אז ער האָט נישט געהאַט קײן צײַט צו זאָרגן וועגן אַ חתן פֿאַר זײַן איינציקער מאַכטער. די ווייב זײַנע האָט עס אים אַ סך מאל אויסגערעדט. איז ער געוואָרן בײַז און האָט אַ זאַג געטאַן : „איך גיב מײַן וואָרט אז דער ערשמער בחור וואָס טרעט אַריבער מײַן שוועל — ווערט מײַן מאַכ-טערס מאַן!“

אין דעם קומט אַן איינער אַ פֿרעמדער אין אָפּגעריסענע קליידער. ער האָט אויסגעזען ווי אַ בעמלער און מען האָט זיך זייער דערשראָקן. מען האָט אים אָפֿילו נישט געפֿרעגט ווי ער הייסט, נאָר צי ער האָט שוין חתונה געהאַט. האָט דער פֿרעמדער געענטפֿערט — נײַן. האָט יהודה הלוי אים געפֿרעגט, צי ער וויל חתונה האָבן מיט זײַן מאַכטער. האָט דער פֿרעמדער געענטפֿערט — יאָ. האָט מען אים חתונה געמאַכט.

נאָך דער חתונה האָט יהודה הלוי גענומען לערנען זײַן איידעם, ווייל דער פֿרעמדער האָט געזאָגט אז ער קען קײן זאך נישט. איין מאל האָט דער פֿאָעט געאַרבעט אויף זײַנעם אַ ליד. עס איז אים נישט געגאַנגען און ער האָט איבערגעריסן אין מיטן און איז ערגעץ אַוועק. האָט זײַן איידעם גענומען און צוגעשריבן די צווייטע העלפֿט פֿון ליד. יהודה הלוי קומט אַהײם און וויל זיך ווידער נעמען צום ליד, זעט ער — עס איז שוין פֿאַרטיק. ער לײענט איבער און רופֿט אויס : „נאָר דער גרויסער אַבֿרהם אבן עזראַ קען אזוי שרײַבן!“

איז קלאָר געוואָרן, ווער דער פֿרעמדער איז — דאָס איז מאַקע געווען דער גרויסער געלערנטער און פֿאָעט אַבֿרהם אבן עזראַ, וואָס איז אַ טײל פֿון זײַן לעבן געווען אַן אַרעמער וואַנדערער.

(ד) יידן — דאָס האַרץ פֿון דער וועלט

יהודה הלוי האָט געהאַט גוטע צייטן און שלעכטע צייטן. אַבער אַלע מאל האָט ער געקלאָגט אויף די שווערע צרות פֿון זײַן פֿאַלק און געבענקט נאָך יענעם טאָג „ווען די זון וועט אויפֿלייכטן פֿאַר דער אַרעמער טאָכטער פֿון ציון“. ער האָט הייליק געהאַלטן די אַלמע שבועה וואָס עס האָבן זיך געגעבן די זינגערס פֿון ציון אויף די טײַכן פֿון בבל :

זאַל צוגעקלעפט ווערן מיין צונג צו מיין גומען,

אויב איך וועל דיך ניט געדענקען,

אויב איך וועל דיך ניט דערמאָנען, ירושלים,

אויך בײַ מיין גרעסטער שמחה.

ער האָט ניט נאָר געזונגען לידער פֿון טרויער און האַפֿענונג. ער האָט אויך טיף גערטראַכט וועגן יידן און דער וועלט און ער האָט זײַנע געדאַנקען אַרויסגעבראַכט אין זײַן פֿילאַסאָפֿיש בוך „ספֿר הכּוזרי“. עס איז אָנגעשריבן ווי אַ שמועס צווישן דעם קיניג פֿון די כּוזרים און אַ ייִדישן געלערנטן, אַ חבֿר, וואָס גיט איבער יהודה הלויס געדאַנקען.

בײַ די כּרעגן פֿון טײַך וואַלגע איז געווען אַ שטאַרקע מלוכה פֿון די כּוזרים. דעם קיניג האָט זיך איין מאל געחלומט אז ער הערט אַ שטים וואָס רופֿט צו אים : „דאָס וואָס דו ווילסט — איז גוט, דאָס וואָס דו טומט — איז שלעכט.“ דער קיניג האָט גערופֿן אַ פֿילאַסאָף, אַ קריסט־לעכן און מוסלמענישן דענקער זײַ זאָלן אים דערקלערן וואָס דער חלום באַטייט. אַבער דער קיניג איז געבליבן אומצופֿרידן מיט זײַערע ענטפֿערס. האָט ער פֿאַרבעטן אַ ייִדישן געלערנטן, און יענער האָט מיט זײַנע קלוגע רייד געוואונען דעם קיניגס האַרץ, און דער קיניג און זײַן גאַנצער הויף האָבן אָנגענומען דעם ייִדישן גלויבן.

אין דעם „ספֿר הכּוזרי“ איז דאָ דער צוגערטראַכטער שמועס צווישן דעם קיניג און דעם יידן. דער קיניג שטעלט פֿראַגעס, דער ייִדישער געלערנטער ענטפֿערט. ער קלערט אויף וואָס איז דער אונטערשייד צווישן דעם ייִדישן גלויבן און אַלע אַנדערע גלויבנס. ער ווייזט אָן אז מען טאַר זיך ניט אין אַלץ פֿאַרלאָזן אויפֿן שכל פֿון מענטשן, נאָר מען דאַרף זען אז זײַן האַרץ זאַל זײַן ריין און גוט און שמרעכן צו גע־רעכטיקייט.

דער קיניג פֿרעגט, פֿאַר וואָס יידן לײַדן אזױ פֿיל. און יהודה הלוי

זאגט מיט די ליפן פֿון יענעם געלערנטן: „מיר יידן ליידן מער ווי אלע אנדערע פֿעלקער, ווייל דאָס ייִדישע פֿאלק איז צווישן אנדערע פֿעלקער אזוי ווי דאָס האַרץ אין דעם גוף פֿונעם מענטשן. דאָס האַרץ פֿילט מער פֿון אלע איבעריקע גלידער — דעריבער ליידט עס אויך מער ווי אלע אנדערע.“

און נאָך דעם זאָגט ער: „ווייל מיר ליידן מער ווי די אנדערע — זינען מיר ריינער ווי די אנדערע. נאָר די וואָס ליידן ווערן באַשמראַלט פֿון גאַטס ליכט.“

יידן האָבן ליב געהאַט דעם „ספֿר הכּוּזרי“ און געשעפּט טרייסט פֿון זינע קלוגע, טיפֿע האַרציקע רייד.

(ה) „ווי די טויבן איילן זיך צו זייער טויבנשלאַק...“

ארץ־ישׂראל איז אין יהודה הלויס צייט געווען אַ לאַנד פֿון חורבנות. די קריסטן האָבן עס אינגענומען און געהערשט דאַרטן מיט בייזקייט. אַרעמע אַראַבער האָבן דאַרטן געוואוינט און דאָס ביסל יידן אין די הייליקע ערטער האָבן געלעבט אין שרעק פֿאַר די קריסטן און די מוסלמענער. דער פּאַעט האָט עס געוואוסט. אָבער —

„זינע שטיינער זינען דורכגעברענט מיט פֿייער פֿון מיין האַרץ,
זיין שטויב איז דורכגעוויקט מיט מינע טרערן.“

און יהודה הלוי האָט געבענקט צו קומען אַהין און דורכוויקן מיט זינע טרערן דעם שטויב, באַנעצן מיט זיי די שטיינער פֿון דעם הייליקן לאַנד. פֿאַרן קנין ארץ־ישׂראל איז געווען „די שענסטע קרוין פֿון זיין טרוים.“ ער האָט זיך אליין אַ סך מאל געפֿרעגט: „וואו נעמט מען דעם אַדלערס מעכטיקע פֿליגלען — איך זאל קענען פֿליען צו דיר?!“ און צו זינע פֿריינד ווענדט ער זיך: „ווי די טויבן איילן זיך צו זייער טויבנשלאַק, אזוי דערהייבט די הערצער צום ליכט וואָס שטראַלט איבער ירושלים.“ זיין האַרץ איז שמענדיק געווען אין מזרח. ער איז שוין געווען אַלט. דער „ספֿר הכּוּזרי“ איז שוין געווען פֿאַרענדיקט. האָט ער באַשלאָסן דורכצופֿירן אין לעבן זיין חלום — פֿאַרן קנין ציון. זינע אייגענע און זינע תּלמידים און חברים האָבן אים געוואַלט אַפהאַלטן. זיי האָבן אים אַנגעוויזן אויף די געפֿאַרן. אָבער ער האָט זיך געזעגנט מיט זייער איינציקער טאַכטער, מיט דעם אייניקל וואָס ער האָט זייער ליב געהאַט, מיט אלע פֿריינד און זיך געלאַזט אויף אַ זעגלשיף איבער דעם גאַנצן מיטלענדישן ים.

אויף דער שיף איז געווען ענג. דאס לעבן איז געווען אין געפאר.
אבער דער אלטער פאעט איז געווען גליקלעך. ער האט געזונגען :

כ'האב פֿאָרגעסן אלע ליבסטע,
כ'האב פֿארלאָזט מיין אייגן הויז,
כ'האב דעם ים זיך אָפּגעגעבן —
מראַג מיך, ים, צו מומערס שוים!

און דו, מערבֿ-זוינט געטרייער,
מרייב מיין שיף צו יענעם ברעג,
וואָס מיין האַרץ מיט אַדלער-פֿליגל
זוכט שוין לאַנג צו אים אַ וועג.

ברענג מיך נאָר אַהין בשלום,
נאָך דעם פֿלי זיך דיר צוריק.
גריסן זאָלסטו אלע ליבסטע
און דערצייל זיי פֿון מיין גליק.

עס איז געוואָרן אַ שרעקלעכער שמורעם. די שיף האָט געהאלטן
ביים אונטערגיין. און דער פֿאעט האָט געזונגען ווי דער ים ברוגזט זיך,
און קנייטשט זיך, און ברומט, ווי כוואַליעס-לייבן, כוואַליעס-שלאַנגען
לויפֿן אים ווילד אַנטקעגן מיט ווייסן שוים. אַבער ער אַליין איז געווען
זיכער אַז די פֿליגלען פֿון שמורעם וועלן אים ברענגען צו זײַן ליב לאַנד:

אַט האָט זיך אַ טאַל געעפֿנט,
אַט שמייט אויף אַ הויכער באַרג —
פֿלאַטער, זעגל! בייג זיך, מאַסטבוים!
דו, מיין האַרץ, בלייב פֿעסט און שטאַרק!

אַזוי האָט יהודה הלוי געזונגען דעם גאַנצן וועג, ווען די כוואַליעס
האַבן געוואַלט איינשלינגען די שיף, און ווען זיי זײַנען געווען קליינע
און שמילע און געדרימלט ווי שאַף, פֿאַרזילכערט פֿון דער לבנה. ער
האַט געקוקט ווי בײַ נאַכט צימערן די שמערן אין ים און האָט גע-
פֿרעגט: „ווער אין דאָ ים און ווער איז הימל?“ און איינס פֿון זײַנע
שענסטע ים-לידער פֿאַרענדיקט ער אַזוי:

צוויי ימען שלאָפֿן דאָ צוזאַמען,
צונויפֿגעלייגט ווי גלייכע ברידער.
אײן דרימער ים אין מיטן שלאָפֿט נישט;
מיין האַרץ מיט זײַנע נייע לידער.

(ו) אין שוים פֿון דער מוטער

יהודה הלוי איז אַנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע, אין מצרים. יידן האָבן אים אויפֿגענומען מיט גרויס פֿאַד. מען האָט אים געוואָלט פֿאַרהאַלטן אויף שטענדיק אין מצרים. מען האָט אים דערציילט, ווי געפֿערלעך עס איז איצט צו זיין אין ארץ-ישראל. אָבער ער האָט געקאָנט וואַרטן ניט מער ווי דריי חדשים. מער האָט ער ניט געקענט אויסהאַלטן. „גענוג! איך וויל איין חלום זען און שטאַרבן!“ — האָט ער געזאָגט. און ער איז ווײַטער געפֿאַרן צום לאַנד פֿון זיין חלום. ער איז געפֿאַרן ווײַטער דורך הימן, דורכן אַראַבישן מדבר. אָבער ער האָט ניט געקענט אַרײַנקומען מיט דעם וועג פֿון דרום. ער איז געפֿאַרן נאָך דעם דורך דמשק און צור, און ער איז אַנגעקומען אין ארץ-ישראל דורך דעם וועג פֿון צפֿון.

ער האָט געוואַנדערט איבער די חורבֿות און האָט געקלאָגט אויפֿן אומגליק פֿון לאַנד און פֿון זיין פֿאַלק. און ער האָט זיך געפֿרעגט, צי גאָס גײַסט און גאָס גנאָד וועט זיך נאָך אַ מאָל אויסגיסן אויף די פֿאַרמײַבענע קינדער פֿון ציון —

און חלום איך פֿון זיין דערלייזונג ווידער,

ווער איך די האַרף פֿאַר דינע לידער!

דער אַלמער יהודה הלוי איז אַנגעקומען קיין ירושלים, אין צענטער פֿון זיין וועלט. ער האָט זיך געלאָזט גיין צום כּתל מערבי, צו דער טרערנוואַנט. ער איז געפֿאַלן אויף דער ערד און געוויינט, און געקושט די ערד. און עס ווערט דערציילט, אז יעמאַלט האָט ער עס געזונגען זיין באַרימט קלאַגליד:

מוטער ציון, דו פֿרעגסט זיך דאָך אויף דינע קינדער,

ווי זיי, צעזייטע און צעשפּרייטע, פֿרעגן ?!

פֿון מזרח, מערבֿ, צפֿון, דרום — נעם דעם גרום

פֿון גאַענט און ווייט, פֿון אַלע וואַנדערונגען ...

און עס ווערט דערציילט אז גראַד יעמאַלט איז אַנגעלאָפֿן אַ מוסל-מענישער רײַטער אויף אַ פֿערד און דערזען דעם אַלמן ייד וואָס קושט דעם שטויב פֿון זיין אַלט לאַנד, און דער רײַטער האָט מיט זיין שפּיז דערשמאַכן דעם אַלמן ייד. און פֿון חלום איז געוואָרן וואַר. און דער פּאַעט פֿון די ציון-לידער האָט אויסגעהויכט די נשמה אין שוים פֿון זיין מוטער.

אָבער זיין נאַמען איז געבליבן לויכטן ווי דער ליכטיקסטער שטערן און זײַנע לידער קענען יידן קיין מאָל ניט פֿאַרגעסן.

פון אלטן קוואל

יעקב פאט

דער ערלעכער שמש און דער פֿרומער נגיד

(א פֿאלקס־מעשה)

א.

אין א גרויסער ייִדישער שטאָט האָט אַמאָל געוואוינט א ריכער ייד, וואָס האָט גוט געקענט תורה, האָט מורא געהאט פֿאַר גאָט און איז געווען א פֿרומער. אז ער איז עלטער געוואָרן און ווייסע האָר האָבן זיך שוין באַוויזן אויף זײַן קאָפּ און אין זײַן באַרד, האָט זיך אים פֿאַרגלוסט געבן א מתנה אין שול, אין וועלכער ער האָט געדאוונט און געלערנט. וואָס זשע פֿאַר א מתנה גיט א ריכער און א פֿרומער ייד ? — פֿאַרשטייט זיך, אז ער גיט א ספֿר־תורה.

ווי אזוי באַגייט זיך אַבער א ייד א נגיד, אז ער וויל געבן א ספֿר־תורה אין שול ? — איז ער אַוועק אין דאַרף, האָט דאַרט געקויפֿט בני אַן ערלעכן מענטשן צוועלף יונגע קעלבלעך, האָט געדונגען צו זיי אַן ערלעכן פּאַסטער, וואָס האָט זיי געפּאַשעט און אַכטונג געגעבן, אז זיי זאָלן ניט עסן פֿון פֿרעמדע פֿעלדער. אז די קעלבלעך זײַנען אויסגעוואַקסן, האָט ער זיי אַוועקגעפֿירט צו דעם פֿרימסטן שוחט, ער זאָל זיי שעכטן. זיי זײַנען אַלע געווען כּשרע בהמות, האָט מען דאָס פֿלייש צעטיילט פֿאַר אַרעמעלייט און הונגעריקע און די פֿעל האָט מען אַוועקגעגעבן צו ערלעכע אַרבעטער, וועלכע האָבן פֿון איר אויס־געאַרבעט דעם בעסטן פּאַרמעט צו שרייבן די ספֿר־תורה.

האָט נאָך דעם דער פֿרומער נגיד אויפֿגעזוכט דעם בעסטן ספֿר פֿון ספֿר־תורהס און אים געדונגען, אז ער זאָל שרייבן די ספֿר־תורה. אַכט יאָר נאָך אַנאַנד האָט דער סופּר געשריבן. אין א באַזונדערן חדר איז ער געזעסן און געשריבן. צום סוף פֿון די אַכט יאָר איז שוין די ספֿר־תורה געווען פֿאַרטיק אַנגעשריבן. שוין א סך יאָרן האָט מען ניט אַנגעשריבן אזוי שוין און הייליק א ספֿר־תורה. דער נגיד האָט באַצאָלט דעם ספֿר פֿאַר זײַן מירחה — זיבן הונדערט גאַלדענע רענדלעך — אַחוץ דעם האָט ער אים נאָך געגעבן מייערע מתנות פֿאַר זײַן משפּחה.

האָט דער נגיד אויך געמאַכט א גרויסע סעודה פֿאַר אַלע יידן פֿון

יענער שטאָט און אומגעגענט. מען האָט געקאָכט פֿיש אין שמעקעדיקן בוימל, מען האָט געשמעלט וויינען אויף די טישן, און פֿון דינסטן ווייסן מעל האָט מען געבאָקן חלה. מען האָט געבראָכט די בעסטע פירות און זיסמע מאכלים. אין די בתי-מדרשים האָט מען אויסגערופֿן, אז ווער עס וויל, קען קומען און עסן און לאָזן זיך וואוילגיין דריי טעג פֿסדר.

ב.

אין דער זעלביקער שול, וואו דער פֿרומער נגיד האָט געדאוונט, איז געווען אַן ערלעכער שמש מיטן נאָמען ישראל. ער איז געווען אַן איינפֿאַכער, פשוטער ייד. לערנען אין גרויסע ספֿרים האָט ער טאָקע ניט געקענט, דערפֿאַר האָט ער געקענט זאָגן תהילים. תהילים זאָגן דאָך איינפֿאַכע, ערלעכע יידן. ער פֿלעגט דאָס זאָגן מיט געשמאָק, מיט האַרץ. דער עולם אין שול פֿלעגט ליב האָבן צו הערן ווי אזוי ישראל זאָגט תהילים. ער פֿלעגט זיך צעזינגען, זיך פֿונאַנדער-שאַקלען און עס איז געווען אַ נחת צו הערן.

האָט אים דער פֿרומער נגיד געמאַכט פֿאַר אַ משרת פֿון דער סעודה. ער האָט געדאַרפֿט צוגרייטן וואַסער די הענט צו וואַשן, בשעת מען וועט גיין צום טיש.

האָט אָבער ישראל פֿון שמחה אַ ביסל געטרונקען פֿון נגידס וויין און ער איז איינגעשלאָפֿן. די געסט זיינען געקומען צו דער סעודה, מע דאַרף די הענט וואַשן צום עסן און עס איז קיין וואַסער ניטאָ. האָט מען אָנגעהויבן צו רופֿן, צו פֿרעגן:

— „וואו איז ישראל? ... וואו איז ער אַהינגעקומען! ...” —
מע האָט אים אומגעטום אויסגעזוכט און ניט געפֿונען. האָט עס דעם נגיד, דעם בעל-שמחה, שטאַרק פֿאַרדראָסן און ער איז אַליין אַוועק אים זוכן און ער האָט אים געפֿונען אַ שלאַפֿעדיקן. האָט זיך דער נגיד ניט געקענט איינהאַלטן, האָט ער אים אַ שטויס געמאַן מיטן פֿוס און זיך אָפֿגערופֿן:

— „שטיי אויף! ...”

ישראל האָט זיך אויפֿגעכאַפֿט אַ צעשראַקענער און האָט זיך געווענדט צום נגיד:

— „וואָס איז, ר' יעקבֿ?”

— „וואָס איז ... פֿוילער תהילים-זאַנער ... האָסט פֿאַרגעסן, אז היינט מאַך איך אַ סעודה? ...”

דער פֿרומער נגיד האָט פֿון פעס געשמויסן דעם פֿאַרשלאָפֿענעם
ישראל און גערעדט :

— אַ העזה ... פֿוילער תהילים-זאָגער ... וואָרט אויף אים מיט
וואַסער ..."

— „זײַט מיר מוחל, ר' יעקב, וואָס איך האָב אײַנגעשלאָפֿן" ...

— „גיי שוין, גיי שוין פֿוילער תהילימניק" ... — האָט דער נגיד

ניט אויפֿגעהערט זיך צו בייזערן אויף אים.

פֿאַרשטייט זיך, אַז ישראל איז געלאָפֿן אין איין שרעק און האָט

דאָס וואַסער דערלאַנגט די געסט די הענט צו וואַשן.

ג.

מען האָט זיך געזעצט אַרום די טישן, מען האָט געמאַכט „המוציא"
און געטרונקען דאָס ערשמע גלעזל משקה. דער נגיד האָט געהאַלטן
אין אַנגיסן דאָס צווייטע גלעזל. ערשט צום טויער איז צוגעפֿאַרן
אַ קאַרעמע מיט אַ פֿאַר הייסע פֿערד. דער שמײַסער איז אַרײַן צום
נגיד אין שמוב און גערופֿן דעם באַלעבאָס, ער זאָל אַרויסקומען אין
דרויסן צו דער קאַרעמע.

— „דאָרט וואָרט אויף דיר אַ גרויסער פֿריץ ... ער דאַרף דיך

גייטיק האַבן" ...

האָט דער נגיד דאָך קיין ברירה ניט געהאַט. ער האָט געבעטן
בײַם עולם, מען זאָל אים מוחל זײַן און איז אַרויס צו דער קאַרעמע.
אינעווייניק איז געזעסן אַ גרויסער שררה. האָט ער אים דערלאַנגט
די האַנט און געבעטן זיך אַרײַנזעצן אין קאַרעמע, ער דאַרף אים עפעס
גייטיק האַבן.

ווי ער האָט זיך אַכער אַרײַנגעזעצט אין דער קאַרעמע, האַבן זיך
אַ לאַז געמאַן די פֿערד און באַלד זײַנען זיי שוין געווען הינטער דער
שמאַט און אין אַ רגע אַרום — העט ווײַט ...

זײַנען זיי אַרײַנגעפֿאַרן אין אַ געדיכטן וואַלד פֿון הויכע ביימער,
וואָס פֿאַרשמעלן די זון. האַבן זיך די פֿערד געלאַזט גאַלאַפֿ, געלאָפֿן
צווישן די ביימער און פֿלוצעם זיך אַפּגעשמעלט לעבן אַ גרויסן פּאַלאַץ,
וואָס האָט געהאַט מער ווי טויזנט פֿענצטער. זײַנען זיי אַרויס פֿון דער
קאַרעמע און אַרײַן אינעווייניק. האָט מען דעם נגיד אַרײַנגעפֿירט אין
אַ גרויסן זאַל. אין זאַל זײַנען געשמאַנען איין און זיבעציק שטולן פֿאַר
איין און זיבעציק ריכטער, אין מיטן זאַל איז געהאַנגען אַ גרויסע מנורה,
וואָס האָט געלויכטן ווי די זון. אים האָט מען אַוועקגעזעצט אויף

א באנק, וואו מען זעצט די פֿאַרזינדיקטע, וועלכע מ'דאַרף משפטן, און אים אליין געלאָזן.

אין אַ קורצער ווילע אַרום האָט אָנגעהויבן צו רוישן אין פּאַלאַץ. אין זאַל זינגען אַרײַנגעקומען דריי זקנים אָנגעמאַן אין ווינסן מיט לאַנגע ווייסע בערד. זייערע פּנימער האָבן געשיינט מיט ליכטיקייט און שייני-קייט. האָט דער צעשראַקענער נגיד בײַ זיך געטראַכט, אַז דאָס מוזן געוויס זײַן די דריי אַבֿות: אַבֿרהם, יצחק און יעקב. און נאָך זײַ איז געקומען איינער אָנגעמאַן ווי אַ פּוהן-גדול. נאָך אים זינגען אַרײַנגעקומען שופֿטים, זקנים און רבנים און זיך געזעצט יעדערער אויף זײַן שמוּל — אַלע איין און זיבעציק שמוּלן זינגען פֿאַרנומען געוואָרן. און אַט האָט זיך געעפֿנט אַ גרויסער טויער און עס איז אַרײַנגעקומען אַ מלך אין קיניג-לעכע בגדים אָנגעמאַן, אַ קרוין באַזעצט מיט דימענטן — אויף זײַן קאַפּ. אין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ דיקן ספֿר אין ריינעם גאַלד געבונדן. ער האָט זיך געווענדט צו די איין און זיבעציק, וואָס זינגען אויף די שמוּלן געזעסן:

— „הערט זיך איין, איר אַבֿות, הערט זיך איין, פּוהנים, זקנים און שופֿטים, איך האָב גערופֿן צום משפט דעם יודן ר' יעקב, וואָס יצט דאָ אויפֿן באַנק“ ...

אַלע האָבן אַ קער געמאַן זייערע געזיכטער צו דעם פֿרומען נגיד. דער מלך האָט ווײַטער גערעדט:

— „עס זינגען דאָ צוויי ספֿרים: איינער איז — די ספֿר-תּוּרה, דאַרטן זינגען דאָ מצוות, די דינים, דאָס איז דער ספֿר פֿון משה-רבנו. יער צווייטער ספֿר — דאָס איז דער תּהילים. דאָס האָב איך געשריבן, דוד המלך. דאָס איז אַ ספֿר פֿאַר די אַרעמע ערלעכע מענטשן אויס-צוגיסן זייער עלנט האַרץ“ ...

— „וואָס האָט דאָס צום נגיד ר' יעקב? — האָט אים איבער-געהאַקט דער עלטסטער פֿון די שופֿטים.

אַ שרעק האָט אָנגענומען דעם בלייכן נגיד.

— „עס האָט זייער“, — האָט דער מלך דוד געזאָגט, — „איך האָב אַ טרייען דינער, ישראל דעם תּהילים-זאַנער, האָט דער נגיד ר' יעקב אים היינט פֿאַרשעמט, געשטויסן מיטן פֿוס, געזידלמ.“

האָט דער עלטסטער פֿון די שופֿטים געפֿרעגט בײַ ר' יעקב, וואָס האָט ער עפעס צו זאָגן.

— „איך האָב געשריבן אַ ספֿר ... אַ סעודה געמאַכט ... און ער האָט קיין וואַסער ניט געגעבן ...“ — האָט אין איין שרעק געשמאַמלט דער נגיד.

— „און טאקע דאס איז מיין טענה“, — האט דוד המלך געזאגט, — „ער איז גרויס בני זיך, וואס ער האט היינט געגעבן אין שול א נייע, א רייכע ספר-תורה, האט ער באעוולהט דעם שמש דעם תהילים-זאגער, מיין טרייען דינער“ ...

האט זיך דער עלטסטער פֿון די שופֿטים ווידער געווענדט צו דעם נגיד:

— „וואס וועסטו זאגן?“

דער נגיד איז געווארן נאך מער צעשראקן און האט געזאגט: — „זאל מיר ביישטיין די מצווה, וואס איך האב א ספר-תורה געוואלט שרייבן...“

האט זיך איינער פֿון די זקנים אויפֿגעהויבן און געזאגט: — מ'קען דעם נגיד ר' יעקב אויך ניט פֿארמשפֿטן. ער איז דאך א טרייער דינער פֿון משה רבנו, ער האט דאך קיין זאך ניט געקארנט פֿאר דער ספר-תורה, וואס ער האט געשענקט פֿאר דער שול... וואס וועט משה רבנו זאגן?“

האט אויסגערופֿן דער עלטסטער פֿון די שופֿטים:

— „זאל קומען משה רבנו און זאל ער זאגן!“

האט זיך דערהערט א רעש אין פאלאץ. נאך א גרעסערער טויער, ווי דער ערשמער, האט זיך געעפֿנט און עס איז אריין א זקן, וואס פֿון אים האט געלויכטן, אין גאנצן איינגעהילט אין ליכטיקייט און א ליכטיקער שמעקן בני אים אין האנט. האט זיך געשמעלט דוד, דער בעסטער זינגער פֿון ישראל, דער מלך פֿון ישראל, און משה רבנו איינער אקעגן דעם אנדערן. דער פֿאטער פֿון תורה און דער פֿאטער פֿון תהילים האבן זיך ביידע באגעגנט.

— „זאל משה רבנו פסקענען!“ — האט אויסגערופֿן דער עלטסטער פֿון געריכט. דער פֿרומער נגיד איז נאך בלייבער און צעשראקענער געווארן און איז קוים געשטאנען אויף די פֿיס.

— „ער דארף מחילה בעטן בני דעם שמש, ר' ישראל!“ — האט משה שמיל געזאגט.

* * *

פלוצלונג איז פֿארשוואונדן געווארן פֿון די אויגן דער פאלאץ מיט די זקנים. די קארעמע איז ווידער געשטאנען בני דער שטוב פֿון נגיד. ער איז ארויס פֿון קארעמע, אריין צו זיך אין שטוב, געפֿונען אלע אורחים אויף זייערע ערטער — זיי זיצן און ווארטן אויף אים. האט ער זיך צוריק געזעצט אויף זיין ארט און גלייך גערופֿן צו זיך דעם שמש.

ער האָט איב געזעצט לעבן זיין רעכטער האַנט, ער האָט פֿאַר דעם גאַנצן
עולם דערציילט די גאַנצע מעשה און געבעטן בני דעם שמש ער זאָל
אים מוהל זיין :

— „זיי אויף מיר ניט אין פעס, וואָס איך האָב דיך פֿאַרשעמט.“
פֿאַרשטייט זיך, אז ישראל האָט אויף קיינעם קיין פעס ניט גע-
האלטן און דעם נגיד מוחל געווען און ערשט דעמאָלט האָט זיך די סעודה
אַנגעהויבן מיט דער אמתער שמחה.

פֿאַלק היילפערין

דער מלך און דער בעטלער

א. די ביטערע גזירה

א קייניג פֿון המנחם משפחה האָט אַמאָל אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל :
„זאלע יידן זאלן אין איין וואַך צייט פֿאַרלאָזן זיין קייניגרייך, און ווער
ס'וועט בלייבן, יענער וועט געטייט ווערן.“
האָבן יידן געטרויערט, געוויינט און געקלאַגט אויף זייער גרויס
אומגליק.

ב. דער שמורעמווינט

ליגט דער מלך וואָס פֿון המנחם משפחה אויף זיין געלעגער און
קאָן ניט שלאָפֿן, — ערשט עס שטייט עפעס אַן אַלמער מאַן מיט אַ
לאַנגער באָרד, אין אַ האַריקן מאַנטל מיט אַ שמעקן אין האַנט און
מיט אַ טאַרבע אויף דער זייט.

ווערט דער מלך זייער אין פעס אויף דער וואַך, וואָס זי האָט צו
אים אין שלאָפֿציימער אַרײַנגעלאָזן דעם בעטלער, כאַפט ער אַ שווערד
אין האַנט, און לויפֿט געבן איבערן קאַפּ די מענטשן, וואָס שטייען
אויף דער וואַך.

לויפֿט ער אַ נאַקעטער פֿון שלאָפֿציימער אַרויס אין קאַרידאַר, פֿון
קאַרידאַר אין פֿירהויז און פֿון פֿירהויז אויפֿן גאַנעק, וואו די וואַך
שטייט. און ווי ער שטעלט איין פֿום אַוועק אויפֿן שטיינערנעם טאַוול
פֿון גאַנעק, אַזוי הייבט זיך גלייך אויף אַ שמורעמווינט. הימל מיט ערד
מישט זיך. און אַ וויכער בלאַזט אַן דעם מלכס העמד, ווי אַ זעגל פֿון אַ
שיף, און הייבט אים אויף אין דער לופֿטן, און טראַגט אים הויך-הויך
אונטער די וואַלקנס, און פֿאַרטראַגט אים ערגעץ ווייט-ווייט פֿון זיין
פֿאלאַץ און פֿון זיין לאַנד.

ג. אויפן בית-עלמין

פֿליט דער מלך און פֿליט, און לאזט זיך אראפ אויף א וויסמן אַרט צווישן גריבער און בערגלעך, דערנער און שטיינער. ליגט ער אויף דער ערד, ביז ער איז צו זיך געקומען פֿון שרעק און פֿון פֿאַל. נאָך דעם שטייט ער אויף, קוקט זיך אַרום, וואו ער איז אין דער וועלט. ער האָט גענומען באַמראַכטן די שטיינער און האָט געזען, אז דאָס זיינען מצבֿות, און די בערגלעך האָט ער געזען, אז דאָס זיינען קברֿים. האָט ער פֿאַרשמאַנען אז ער איז אויף אַ בית-עלמין.

ווייל ער גיין זוכן, וואו דער סוף פֿון בית-עלמין, דערמאָנט ער זיך, אז ער איז אַ נאַקעמער און שעמט זיך צו באַגעגענען מיט מענטשן. לייגט ער זיך אין אַ גרוב פֿון אַ פּוסטן קברֿ און בלייבט דאָרט דעם גאַנצן טאָג. פֿאַר נאַכט, אז די פֿינצטערקייט האָט אים זיין נאַקעטקייט פֿאַר-דעקט, גייט ער אַרויס פֿון דער גרוב און לאזט זיך גיין.

ד. דעם בעטלערס הילף

זיבן טעג מיט זיבן נעכט פֿאַרבלויבט דער מלך איינער אליין אויף דעם וויסמן בית-עלמין. קיין ברויט האָט ער נישט צום עסן און קיין וואַסער צום טרינקען, אויך נישט מיט וואַס זיך צו באַשיצן פֿון קעלט, און פֿון ווינט און פֿון רעגן. און קיין לעבעדיקער נפֿש גייט די גאַנצע צייט נישט פֿאַרביי דעם פֿאַרקאָן, און בני וועמען הילף צו בעטן איז נישט. אויפֿן אַכטן טאָג פֿאַר נאַכט דערהערט ער טריט פֿון יענער זייט פֿאַרקאָן, און אַ מענטש איז צוגעגאַנגען, האָט זיך אָפּגעשמעלט און קוקט. ערשט דאָס איז געווען דער זעלביקער בעטלער, וואָס איז בניים מלך אין שלאַפֿצימער געווען.

— „דאָס האַסמו מיך אַהער פֿאַרוואַרפֿן?“ — פֿרעגט דער מלך.
— „וואָס האַסמו צו מיר געהאַט?“ פֿאַר וואָס האַסמו אויף מיר געבראַכט אַזאַ אומגליק?“ — טענהט דער מלך.
— „איך האָב געוואַלט, דו זאלסט פֿילן דעם מעס פֿון עלנטקייט“, — ענטפֿערט דער בעטלער.

— „אוי, ווי ביטער עס איז צו זיין עלנט“, — האָט דער מלך אָנגעהויבן קלאַגן, — „ווי שלעכט עס איז, ווען ס'איז נישט קיין גוטער מענטש נאָענט, בני וועלכן מען זאל קענען הילף בעטן. האָב אויף מיר רחמנות ראַמעווע מיך פֿון דער שרעקלעכער עלנטקייט מינער, ברענג מיך צווישן לעבעדיקע מענטשן.“
— „רעכט“, — זאָגט דער בעטלער. — „איך קאָן דיך ברענגען

צווישן לעבעדיקע מענטשן. דאָ ניט ווייט אין אַ וואַלד אַרבעטן שינדל-
 מאַכער, קאָן איך דיך נעמען צו זיי, וועסטו מיט זיי אַרבעטן שינדלען.
 פֿרייט זיך דער מלך. ער ווייס ניט, ווי אַפּצודאַנקען דעם בעטלער,
 און דער בעטלער גיט אים ברויט פֿון מאַרבע צו שמילן זײַן הונגער,
 און אַלמע בגדים פֿון מאַרבע צו באַדעקן זײַן נאַקעמקייט. נאָך דעם
 הייבט ער אים אויף, נעמט אים איבערן פאַרקאָן אַריבער, און פֿירט אים
 אַפּ צו די שינדל-מאַכערס.

ה. אין וואַלד

אַרבעט דער מלך בײַ די שינדל-מאַכערס: אַרום די לענדן — פֿאַר-
 נאַרטלט מיט אַ שטריק. ווינטער מיט אַ זאַק דעם קאַפּ פֿאַרבונדן;
 זומער אין איין העמד און אַ באַרוועסער, און טײַכן שווייס גיסט זיך
 פֿון אים.

אַ שיין אויף טאַג וועקט מען אים פֿון שלאָף — גיין צו דער אַרבעט.
 און ביז די זון פֿאַרגייט לאַזט ער די האַק פֿון האַנט ניט אַרויס. קיין צײַט
 ניט אַפֿילו דעם שווייס אַפּצואווישן פֿון געזיכט.
 און דאָס עסן איז ברויט מיט זאַלץ, און דאָס טרינקען — וואַסער
 פֿון טײַך. און שלאָפֿן שלאָפֿט ער אויף אַ געלעגער פֿון ברעמער, און
 אַ זאַק צוקאַפֿן.

און די חֲבֵרִים זײַנען אויך אַזעלכע הונגעריקע, נאַקעמע און פֿאַר-
 האַרעוועטע ווי ער. און פֿון אַרעם לעבן איז זייער געמיט שטענדיק
 אַ פֿאַרבימערטער; אַז זיי ריידן — ברומען זיי מיט צאַרן, און אַז זיי
 קריגן זיך — באַרוואַקן זיי זיך ניט, ביז בלוט גיסט פֿון זייער שונא.
 און קיין מאַל לאַכן זיי ניט. דער מלך ציטערט פֿאַר זיי, און קריגט ניט
 איין מאַל געשלאָגן פֿון זיי.

אַרבעט ער מיט זיי אַ גאַנץ יאָר אַזוי. ביז צום סוף יאָר זעט ער —
 דער אַלמער בעטלער שטייט בײַ אים לעבן וואַרשטאַט. פֿרעגט דער
 בעטלער בײַ אים: „ווי גייט עס דיר?“

ענטפֿערט דער מלך: „אָוודאי איז דאָ בעסער, ווי אויפֿן בית-עלמין,
 איינער אַליין, אַ הונגעריקער און אַ נאַקעמער און אַן עלנטער. נאָר
 דאָ איז מיר אויך זייער שלעכט. וואָס האַסטו געהאַט צו מיר? פֿאַר
 וואָס האַסטו מיך געבראַכט דערצו?“

— „איך האָב געוואַלט, דו זאַלסט פֿילן דעם טעם פֿון אַרעמקייט“, —
 ענטפֿערט דער בעטלער.

— „אוי, ווי שלעכט עס איז די אַרעמקייט“, — האַט דער מלך זיך
 פֿונאַנדערגעוויינט, — „צו אַל דאָס ביז דערפֿירט זי. ראַטעווע מיך פֿון
 דער שרעקלעכער אַרעמקייט מײַנער, האָב אויף מיר רחמנות.“

זאגט דער בעטלער :

— „רעכט. דאָ ניט ווײַט איז פֿאַרפֿאַן אַ גרויס גוט פֿון אַ גראַף. קאָן
איך דיך נעמען צו דעם גראַף, וועסטו זײַן אַן אויפֿזעער איבערן גוט.“
פֿרייט זיך דער מלך און ווייס ניט, ווי אַפֿצודאַנקען דעם בעטלער.
אין דער בעטלער גיט אים פֿון דער מאַרבע שיינע בגדים און אַ האַנטעך
מיט זייף, און הייסט אים אויסוואַשן זיך און אַנקליידן די שיינע בגדים,
און ער פֿירט אים אַפֿ אין דעם גוט צו דעם גראַף.

ו. אין דעם גראַפֿס גוט

איז דער מלך אַן אויפֿזעער איבער דעם גראַפֿס גוט. ער האָט
אונטער זיך צענדלינגער קנעכט און דינסטן. און די קנעכט שטייען פֿאַר
אים אויף די קני. און ער פֿאַרט אין קאַראַמן. און אַנגעטאָן גייט ער אין
סאַמעט און אין זינדנס, און עסט די טײַערסטע מאַכלים, און טרינקט
די בעסטע וויינען, און וואוינט אַליין אין אַ גאַנצן פֿאַלאַץ. און שלאַפֿט
אויף אַ ווייכן געלעגער, ווען ער וויל, און וויפֿל ער וויל.

נאָר יעדער מאַל, ווען ער קומט צום גראַף מיט אַ רעכענונג וועגן
דעם, וואָס אין גוט טוט זיך, דאַרף ער שטיין אַן אַ היטל און קושן
דעם גראַף אין האַנט, און באַדינען אים, ווי איינער פֿון די לעצטע
קנעכט. און אַז דער גראַף איז שלעכט געשטימט — שרייט ער אויף
אים, און זידלט זיך, און שמייסט אים איבערן פנים מיט דער בײַטש,
מיט וועלכער ער שמייסט די הינט. און אַלע משוגעתן דעם גראַפֿס
דאַרף ער איבערמאַגן שמיל, און מאַר אַ וואַרט אַנטקעגן ניט רעדן.
און דעמאָלט גייט אים זײַן גוט לעבן ניט אײַן. ער דערמאָנט זיך
אַמאָליקע יאָרן, ווען ער איז געווען מלך אין זײַן לאַנד, און האָט אַליין
געהאַט צו שאַפֿן איבער גראַפֿן און איבער פֿירשטן. און די באַליידיקונגען
פֿון דעם גראַף פֿאַרשאַפֿן אים גרויס צער און אַנגסט.

און אַ גאַנץ יאָר גייט עס אַזוי. קיין זאַך פֿעלט אים ניט, נאָר ער
איז שמענדיק דערנידעריקט. ביז צום סוף יאָר זעט ער : ערשט דער
בעטלער שטייט בײַ אים לעבן שרייבטיש.

— „וואָס מאַכסטו, ווי גייט עס דיר?“ — פֿרעגט אים דער בעטלער.
— „אָוודאי איז דאָ בעסער, איידער אין וואַלד בײַ די שינדל-
מאַכערס“, ענטפֿערט ער, — „נאָר דאָ איז מיר אויך זייער שלעכט.
דער גראַף רעכנט מיך גאָר פֿאַר קיין מענטש ניט. וואָס האַסטו צו מיר
געהאַט? פֿאַר וואָס האַסטו מיך געבראַכט דערצו?“
— „איך האָב געוואַלט דו זאַלסט פֿילן דעם מעם פֿון דערנידערונג“,

— זאָגט דער בעטלער.

— „אוי, ווי דערנידערונג איז שלעכט“, — האט זיך דער קיניג פֿונאַנדערגעוויינט, — „עס גייט קיין עסן און קיין טרינקען ניט אַינן צוליב איר. ראַטעווע מיך פֿון דער שרעקלעכער דערנידערונג מיניער. האָב אויף מיר רחמנות.“

— „רעכט“, — זאָגט דער בעטלער. — „אין לאַנד איז געשטאַרבן דער קיניג, זוכט מען אַ מענטשן, וואָס פֿאַרשטייט ווי צו פֿירן אַ מלוכה. קאָן איך דיך נעמען אין דער הויפטשטאַט, וועסטו ווערן קיניג אין לאַנד.“

פֿרייט זיך דער מלך און ווייס ניט, ווי אָפּצודאַנקען דעם בעטלער. און דער בעטלער האָט פֿון זײַן טאַרבע אַרויסגענומען קיניגלעכע קלייד-דער פֿון גאַלד און פֿון זילבער און געהייסן דעם מלך אַנטאָן, און ער האָט אים אָפּגעפֿירט אין דער הויפטשטאַט פֿון לאַנד.

ז. אויפֿן קיניגלעכן טראָן

איז דער מלך געוואָרן קיניג אין דער הויפטשטאַט פֿון לאַנד. דאָס פֿאַלק איז מיט אים שטאַרק צופֿרידן. ער טוט מיט עלנטע אַלערליי חסדים, זאָרגט פֿיל פֿאַר אַרעמע, און שטענדיק שמעלט ער זיך אַינן פֿאַר דערנידעריקטע און באַליידיקטע. און אַזוי ווי ער איז געווען אַ מלך פֿון אַמאַל אָן, ווייס ער ווי צו פֿירן די מלוכה מיט שכל און מיט פֿאַר-שטאַנד. לעבט פֿאַר אים דאָס פֿאַלק אין פֿרידן און אין פֿריידן.

קיניגט ער אַזוי צען יאָר אין דער הויפטשטאַט. פֿאַר דער דאָזיקער צײַט האָט ער זיך געטרייסט נאָך דעם אומגליק זײַנעם, וואָס איז מיט אים געשען אין יענעם פֿרימאַרגן, ווען דער שטורעמווינט האָט אים אַוועקגעטראָגן פֿון זײַן פּאַלאַץ. און אַז דאָס פֿאַלק האָט פֿאַרלאַנגט פֿון אים ער זאָל חתונה האָבן, פֿדי זײַנער אַ זון זאָל נאָך אים קענען ירשענען דעם טראָן, האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ שיינער און קלוגער פֿרינ-צעסין. ער האָט די קיניגין זייער שטאַרק ליב געהאַט, און זי אים אויך. און זי האָט אים געבוירן אַ פֿרינץ. דאָס גאַנצע לאַנד האָט געפֿייערט די געבורט פֿון דעם יורש פֿון טראָן, עס איז אַ פֿרייד געווען אין אַלע גאַסן און אין קיניגלעכן פּאַלאַץ אַוודאי.

און נאָך דעם האָט אים די קיניגין געבוירן אַ פֿרינצעסין, און ס'איז ווידער אַ מאַל געווען פֿריידן איבער פֿריידן.

און דער פֿרינץ מיט דער פֿרינצעסין וואַקסן, און ווערן וואָס אַ טאַג געזימער, און שענער, און קליגער. און דאָס גאַנצע לאַנד איז גליקלעך, און די קיניגין איז גליקלעך און ער, דער קיניג, איז גליקלעך אַן אַ זייער. גייט ער אַיין מאַל מיט דער קיניגין און מיט די יונגע פֿרינץ און

פרינצעסין אויף א שפאציר ביים ברעג טיך, זען ווי די שיפן קומען אן און שווימען אפ. לויפן דער פרינץ מיט דער פרינצעסין פֿאַרויס. האָט דער מלך נחת. לויפן צו די קינדער צום וואַסער. וויל ער צו זיין שרייען, זיי זאלן זיך היטן, וואַרעם דאָ איז דאָס וואַסער זייער טיף. באַווייזט ער ניט קיין וואַרט צו זאָגן, ווי די קינדער האָבן זיך שוין איבערגעבויגן, און דער קאַפּ פֿאַרשווינדלט זיך ביי זיי, און זיי פֿאַלן אין וואַסער אַריין. ווערט די קיניגין שטאַרק דערשראָקן, און לויפֿט ראַטעווען אירע קינדער פֿון וואַסער — פֿאַלט זי אויך אַריין און פֿאַרשווינדט נאָך די קינדער אין דער טיפֿעניש.

דערפֿילט דער מלך אזאָ גרויסן צער אין זײַן נשמה, אז דאָס לעבן גייט אים ניט איין, און ער וויל שוין גאַר מער אויף דער ערד ניט לעבן, נאָר שטאַרבן צוזאַמען מיט זײַנע טײַערע ווייב און קינדער. לויפֿט ער מיט גרויס אימפעט צום טיך און וואַרפֿט זיך אויך אַריין אין טיפֿן וואַסער.

ה. אין דער היים

ליגט דער מלך אינעם וואַסער, און דאָס וואַסער שטופֿט אים אַרויס פֿון זיך. עפֿנט ער אויף דאָס מויל, דאָס וואַסער זאל אין אים אַריין, — וואַרעם ער וויל דערטרונקען ווערן, אָבער דאָס וואַסער גייט אים אין מויל ניט אַריין. ער קאַן ניט דערטרונקען ווערן.

דאָס וואַסער האַלט אים, ווי אויף אַ טראַגעטל, און וואַרפֿט אים און שאַקלט אים, און טראַגט אים מיטן שטראָם אַלץ ווייטער און ווייטער; טראַגט און טרייבט אים אַ טאַג מיט אַ נאַכט און נאָך אַ מעת-לעת. פֿאַרביי גייען וועלדער און פֿעלדער און דערפֿער און שמעט, און ער טראַגט זיך מיטן שטראָם — ער געדענקט שוין אַליין ניט ווי ווייט און ווי לאַנג.

ערשט אין איינעם אַ שיינעם פֿרימאַרגן האָט אים דער שטראָם אַרויסגעשפּיט אויף אַ ברעג.

ער האָט זיך געשטעלט אויף די פֿיס און האָט גענומען באַטראַכטן דאָס אַרט, וואו ער געפֿינט זיך, זעט ער: אַ גרויסע שטאַט מיט גרויסע מויערן און טורעמס שטייט אויפֿן ברעג. קוקט ער זיך איין — און עפעס קומט אים דער נאַנצער אויסזען פֿאַר אזוי באַקאַנט. גייט ער צו דער שטאַט צו. שטייט אַ וואַך ביי די מויערן. טראַכט ער: „מילא, וועט מען מיך ניט אַריינלאָזן — איז ניט, וואָס האָב איך אַנצואווערן?“

גייט ער פֿאַרביי דער וואַך, און מ'זאָגט אים קיין וואַרט ניט. קומט ער אין שטאַט אַריין, דערזעט די גאַסן, — דוכט זיך אים, אז ער האָט די גאַסן ערגעץ-וואו געזען, אז ער איז וויפֿל מאַל איבער זיי

געזאנגען. גייט ער א פֿאַרוואַנדערטער, ביז ער קומט צו א פֿיניעם פּלאַץ, אויסגעפֿלאַסמערט מיט קאַלירמע שטיינער און באַזעצט מיט פֿיניע ביימער. און אויף דעם שענסמן אַרט פֿון דעם פּלאַץ שטייט אַ רייכער פּאַלאַץ פֿון מירמלשטיין און מיט אַלערליי געמעלן און מיט אַלערליי אויסגעהאַקטע פֿון שטיין און פֿון בראַנדז בילדער.

קוקט ער זיך צו צו דעם פּאַלאַץ — און אויך דער פּאַלאַץ איז אים אַזוי גוט באַקאַנט. הייבט ער אַן צו טראַכטן, וואו און ווען ער האָט דאָס געזען, און ער דערמאַנט זיך, אַז דאָס איז דער קיניגלעכער פּאַלאַץ, וואָס האָט אַמאַל צו אים געהערט, און פֿון וואָנען דער בייזער שטורעם-ווינט האָט אים פּונקט אין אַזאַ שיינעם פֿרימאַרגן, ווי היינט, אַוועק-געטראָגן.

מאַכט ער פֿאַר זיך אַ פֿאַרגלייך, וואָס ער איז אַמאַל געווען, און וואָס ער איז היינט, ווערט אים שווער און אומעטיק אויפֿן האַרצן. און עס ווילט זיך אים אַרײַנגיין אין דעם אַמאַליקן פּאַלאַץ זײַנעם. לאַזט ער זיך צום באַניק, שטייט דאָרט אַ וואַך. טראַכט ער: „אַפֿשר וועלן זיי מיך דורכלאַזן, ווי די וואַך, וואָס בײַם טויער פֿון שלאָס. און אויב ניט — וואָס האָב איך אַנצואַווערן?“ ... און ער גייט, און דאָס האַרץ קלאַפט אין אים פֿון מורא, מען זאַל אים ניט אַראַפּטרייבן, און פֿון בענקשאַפֿט נאָך אַמאַליקע צײַטן, ווען ער איז דאָ אין דעם שלאָס אַ מלך געווען. גייט ער ניט זיכער. נאָר די וואַך לאַזט אים דורך, גלייך ווי זי וואַלט אים גאַרניט באַמערקט. קומט ער אַרײַן אין פֿירטהויז, און גייט פֿון פֿירטהויז אין קאַרידאָר און פֿון קאַרידאָר, זעט ער, איז אַפֿן די טיר אין זײַן אַמאַליקן שלאַפֿצימער. ווילט זיך אים נאָך אַ מאַל אַ קוק טאָן אויף דעם צימער, גייט ער אַרײַן און קוקט ...

ט. צעריסן דעם גור

און ווי ער שטייט אַזוי און קוקט אויף דעם שיינעם געלעגער, פֿון וועלכן ס'האַט געאַטעמט מיט אַ וואַרעמקייט, ווי ערשט וואַלט זיך פֿון אים אַ מענטש אויפֿגעהויבן; און אויף די פֿיניע שטיוויל, וואָס ליגן לעבן בעט — פּונקט אַזעלכע ווי זײַנע אַמאַליקע אין דעם פֿרימאַרגן, ווען דער שטורעמווינט האָט אים פֿאַרטראָגן — אַפּגעפּוצטע און גרייטע צום אַנטאָן; און אויף די פּאַפּירן, וואָס אויפֿן טיש, פּונקט אין אַזאַ אַרדענונג, ווי בײַ אים אין יענעם שרעקלעכן פֿרימאַרגן, — דערזעט ער פּלוצעם: דער בעטלער שטייט לעבן טיר מיט דעם שטעקן אין האַנט און מיט דער טאַרבע אויף דער זײַט.

— „פֿאַר וואָס האַסטו מיך פֿאַרטריבן פֿון מײַן היים?“ — האָט זיך דער מלך פֿונאַנדערגעוויינט.

— „איך האָב געוואָלט, דו זאלסט פֿילן דעם טעם פֿון גע-ונד זיין“.

— ענטפֿערט דער בעטלער.

— „אוי, ווי שלעכט עס איז צו זיין גע-ונד אָן אַ היים!“ — האָט דער מלך געזאָגט — האָב אויף מיר רחמנות, גיב מיר צוריק אַפּ מיין היים.“

— „רעכט“, — זאָגט דער בעטלער. — „אַט ביסטו צוריק אין דער היים.“

— „פֿאַר וואָס האָסטו מיך אַזוי פֿיל יאַרן געלאָזט פֿיניקן זיך אין עלנטקייט, אַרעמקייט, דערנידערונג און פֿאַרוואַגלמקייט?“ — האָט דער מלך געפֿרעגט.

פֿרעגט דער בעטלער:

— „איין וועלכן טאָג פֿון וועלכן חודש פֿון וועלכן יאַר און וויפֿל אַ זייגער האָסטו מיך דאָס ערשמע מאָל דערוען אינעם דאָזיקן שלאָפֿ-צימער?“

דער מלך האָט אויסגערעכנט דעם טאָג, דעם חודש, דאָס יאַר און דעם זייגער.

זאָגט דער בעטלער:

— „רוף עמעצן אַרײַן און פֿרעג, וואָס פֿאַר אַ טאָג איז הינט, און וויפֿל איז דער זייגער איצט.“

דער מלך האָט אַזוי געמאַן. און דער אַרײַנגערופֿענער באַדינער האָט אָנגערופֿן דעם זעלכן טאָג פֿון דעם זעלכן חודש און דאָס זעלבע יאַר, וואָס דער מלך האָט געזאָגט. נאָר דעם זייגער האָט ער באַוווּזן מיט איין פֿערטל שעה שפּעטער, ווי דער מלך האָט געזאָגט.

— „זע“, — זאָגט דער בעטלער, — „זינט איך האָב מיך דאָס ערשמע מאָל צו דיר באַוווּזן ביז איצט, איז אַריבער נאָר איין פֿערטל שעה. איין פֿערטל שעה האָבן געדויערט אַלע דינע פֿינען, און דאָך ביסטו שוין מערניט געווען אין שטאַנד זיי ווייטער אַריבערצומראַגן. ווי זשע איז די יידן, וואָס דו האָסט געהייסן אַרויסטרייבן פֿון דינע מדינות און לאָזן זיי איבער דער וועלט אויף אייביקע אַרעמקייט, עלנט-קייט, דערנידערונג און וואַגלעניש?“

אַז דער מלך האָט עס דערהערט, איז ער צוגעלאָפֿן צום טיש, וואו ער האָט געוואוסט, אַז דאָרט ליגט דער באַפֿעל וועגן דער גזרה אויף יידן, האָט געכאַפט דאָס פּאַפּיר און צעריסן אויף קליינע שטיקלעך און אַרויסגעוואַרפֿן דורכן פֿענצטער, און דער ווינט האָט זיי אונטער-געכאַפט און צעווייט אויף אַלע פֿיר זייטן.

זאמד און שמערן

עס שנינט די לבנה, עס גלאנצן די שמערן ;
 די נאכט שוועבט אויף בארג און אויף מאָל.
 דאָס אַלטימשקע ביכעלע ליגט פֿאַר מיר אָפֿן,
 איך לייען עס, לייען עס מויזנטער מאָל.

איך לייען די הייליקע, טייערע ווערטער ;
 מיר הערט זיך אַ שטימע : — „איך שווער —
 מיין פֿאַלק, דו וועסט זיין ווי די שמערן אין הימל,
 ווי זאמד אויפֿן ברעג פֿונעם מער!“

רבנו של עולם! עס ווערט ניט פֿאַרפֿאַלן
 פֿון דינע הכמחות קיין אינאיינציק וואָרט:
 מקוים מוז ווערן דיין הייליקער ווילן,
 אַלץ קומט אין זיין צייט, אויף זיין אָרט.

און איינס איז שוין טאַקע מקוים געוואָרן —
 דאָס פֿיל איך, דאָס ווייס איך געוויס:
 מיר זינען געוואָרן ווי זאמד וואָס איז הפֿקר,
 וואָס יעדערער טרעט מיט די פֿיס ...

יא, גאַמעניו, אמת, ווי זאמד און ווי שטיינער,
 צעשפרייט און צעוואָרפֿן אויף שאַנד און אויף שפּאַט ...
 נו, אַבער די שמערן, די ליכטיקע, קלאַרע —
 די שמערן, די שמערן — וואו זינען זיי, גאַט? ...!

רבי יהודה חסיד

יודל מארק

דער קוואל פֿון מרײסס

1150 — 1217

א. ווילדע צײַמן.

פֿון מיטן צוועלפטן יאָרהונדערט, דאָס הייסט מיט אַכט הונדערט יאָר צוריק, קומט אָן די גאָר ביטערע צײַט פֿאַר ייִדן אין דײַטשלאַנד. עס נעמט זיך צײַען אַ רײ פֿינצטערע יאָרהונדערטער, עס קומט די צײַט פֿון צרות און בילבולים.

אין יענע ווילדע צײַמן זײַנען מענטשן געווען ווילד און אַ סך מענטשן זײַנען געווען זײער שלעכט. שלעכטע מענטשן טוען אַפּ שלעכטע זאַכן, ווען זײ ווייסן אז מע וועט זײ נישט באַשמרעאַפֿן. און ווער האָט זײ געזאַלט באַשמרעאַפֿן? ווער האָט זיך געזאַלט אָנגעמען פֿאַר ייִדן? האָבן ייִדן אַ סך געליטן. זײ זײַנען געווען ווייניק אין צאָל און

זײ האָבן זיך נישט געקענט אַקעגנשמעלן. איז ייִדן געווען ביטער! אויב איר וואָלט געלעבט אין אַזעלכע צײַמן — ווי וואָלט איר זיך געפֿילט? אַפֿשר וואָלט איר געוואָרן אַזוי בײַ, אז איר וואָלט געווען גרײט זיך צו וואַרפֿן שלאָגן אויף קריסטן? אַפֿשר וואָלט איר גאַר געוויינט, ווייל איר וואָלט זיך געפֿילט שוואַך און אומגליק־לעך? אַפֿשר וואָלט אייך דאָס לעבן מיאוס געוואָרן אין אַזאַ שלעכטער וועלט?

און ווי איז געווען מיט ייִדן אין יענע צײַמן? ייִדן האָבן טאַקע אַ סך געקלאָגט און געוויינט, דאָס לעבן איז טאַקע אַפֿט מיאוס גע־וואָרן, זײ זײַנען אַפֿט געווען זײער בײַז אויף קריסטן. אָבער ייִדן האָבן אויך אויפֿגעהויבן גומסקײט און האַרציקײַט, ייִדן האָבן אויך געוואַרעמט אין זיך דעם גלויבן אין מענטשן, ייִדן האָבן אויך אַרויס־געוויזן זײער אַפֿט איידלקײט און פֿײַנקײט. ייִדן האָבן אַפֿילו אין יענע ווילדע צײַמן אַרויסגעוויזן אַ געפֿיל פֿון גליק און אַ צופֿרידנקײט מיט דער וועלט.

ווי האָבן זײ עס געקענט? וואו האָבן זײ געפֿונען מרײסס? ווער

האָט געוועקט דעם גלויבן, געלערנט צו זײַן גוט און פֿײַן? וועגן
איינעם וואָס האָט געטרייסט און צוגעגעבן האַפֿענונג און האָט געלערנט
צו זײַן שמענדיק גוט און איידל — וועט איר באַלד לייענען.
געהייסן האָט ער ר' יהודה חסיד, דער פֿרומער ר' יהודה.

ב. דער פֿײַלן-שימער.

אין דער שטאָט שפּײַער האָט געלעבט זייער אַ פֿרומער ייד,
ר' שמואל. דער ר' שמואל איז געווען אַזוי גוט און אַזוי איידל, אַז
מענטשן האָבן אים גערופֿן „דער הייליקער“, „דער נבֿיא“ אָדער „חסיד“.
ער האָט אָפּגעשטאַמט פֿון אַ באַרימטער פֿאַמיליע וואָס האָט אַרויס-
געגעבן אַ סך גרויסע געלערנטע און ער אַליין איז געווען זייער אַ גרוי-
סער קענער און אַ באַוואַוסטער לערער.

ר' שמואל האָט געהאַט צוויי זין. דער עלטערער האָט געהייסן
אַבְרָהָם און דער יונגערער — יהודה. אַבְרָהָם האָט זיך געלערנט בײַ
זײַן פֿאַטער און איז געווען איינער פֿון די סך תּלמידים וואָס ר' שמואל
האַט געהאַט. יהודה אָבער האָט נישט געוואָלט זיך לערנען. דער פֿאַטער
האַט נישט געהאַלטן פֿון שטראַפֿן זײַן זון און מיט גוטן האָט מען נישט
געקענט אויספֿירן, אַז דער צעלאַזענער יהודה זאָל זיך לערנען.

עס איז אַוועק אַ יאָר נאָך אַ יאָר. יהודה איז שוין געווען 18 יאָר
אַלט און ער האָט אַפֿילו נישט געקענט לייענען ווי עס באַדאַרף צו זײַן.
דערפֿאַר איז ער געווען זייער געניט אין שטיפֿערײַען. ער איז געווען
גאַר אַ גרויסער בריה אין שיסן פֿײַלן. שמענדיק פֿלעגט ער אַרומלויפֿן
מיט זײַן פֿײַלן-בויגן און שיסן פֿײַלן, וואָס פֿלעגן טרעפֿן אין ציל.
אײַן מאָל זיצט אַזוי ר' שמואל און לערנט מיט זײַנע תּלמידים.
כאַפט זיך אַרײַן צו זיי דער חבֿרה-מאַן דער פֿײַלן-שימער און נעמט
שיסן פֿײַלן אין די תּלמידים. זיי לערנען, קענען זיי נישט זיך אויפֿהייבן
און אַרויסטרייבן דעם יונגאַטש, און דאָ טרעפֿן די פֿײַלן — איינעם
אין די האַר, דעם צווייטן אין רוקן. ביז זיי האַלטן נישט אויס און פֿאַר-
מסרן יהודה פֿאַר זײַן פֿאַטער.

ר' שמואל דערזעט זײַן יונגערן זון און ווענדט זיך צו אים:
— „ביסט געקומען אַהער; הייסט עס אַז דו ווילסט זיך לערנען.
נו, גוט. קום אַהער, זעץ זיך. ווילסט פּרואוון צי דו וועסט קענען?
— „איך וויל פּרואוון“, ענטפֿערט דער פֿײַלן-שימער.
— „זעץ זיך לעבן אַבְרָהָמען“.

יהודה האָט אָנגעהויבן צו לערנען. און זע — ער האָט גענומען
דעריאָגן זײַן ברודער און זײַנע אַנדערע חבֿרים.

איין מאל איז ר' שמואל געזעסן שפעט בני נאכט און געלערנט נאך מיט זיינע זין. בני א געוויסער שטעל, דערציילט די לעגענדע, איז דאס צימער פול געווארן מיט ליכט. אברהם האט אראפגעלאזט די אויגן, אבער יהודה האט זיינע אויגן געהאלטן אָפֿן. א ביסל שפעטער איז נאך ליכטיקער געווארן. אברהם האט זיינע אויגן פֿארדעקט מיט זיין בגד, יהודה האט נאך א ביסל אראפגעלאזט די אויגן. האט ר' שמואל פֿארשטאנען אז פֿון דעם פֿיילן-שיסער וועט ארויס-וואַקסן א גרויסער מענטש, א לייכטנדיקע נשמה.

ג. דער וואונדער־רבי.

יהודה האט זיך אויסגעלערנט א סך בני זיין פֿאָטער. ווען זיין פֿאָטער איז געשטארבן האט ער אליין געלערנט מיט תלמידים. אבער רבי יהודה האט ניט געהאלטן פֿון לערנען אליין. ער פֿלעגט אָפֿט זאָגן: „מאָן גוטס איז העכער פֿארן לערנען תורה. און ניט אלע קענען דאך ווערן גרויסע געלערנטע, אבער אלע קענען ווערן גוטע און פֿיינע מענטשן! איידעלע געפֿילן זיינען וויכטיקער ווי סתם וויסן. דארף מען לערנען מאָן גוטס, דארף מען זען דער מענטש זאל ווערן איידעלער און פֿיינער. אָט דאָס איז דער עיקר!“

אדער ער פֿלעגט אָפֿט ליב האָבן צו זאָגן:

„דער מענטש דארף ניט קיין סך. ס'איז גענוג פֿאר אים: א ריין האַרץ, א גוטע נשמה און אמת אויף די ליפֿן.“

אזעלכע רייד זיינען שטארק געפֿעלן געוואָרן פשוטע יודן וואָס מוזן האַרעווען און האָבן ניט קיין צייט צו לערנען. האָט דאָס פשוטע פֿאלק זייער ליב געקראָגן ר' יהודה. האָט מען אים אויך גערופֿן, ווי זיין פֿאָטער, מיטן נאָמען חסיד — ר' יהודה חסיד.

ד. די גרעכטע מצווה.

הונדערטער מענטשן פֿון נאָענט און ווייט פֿלעגן קומען צו ר' יהודה חסיד נאָך א טרייסט וואָרט, פֿלעגן אויסהערן זיינעם א משל, א קלוג ווערטל און אוועקגיין מיט האַפֿענונג און גלויבן.

איין מאָל קומט צו אים א מענטש וואָס האָט געגנבעט און גע-גזלט, וואָס האָט געמאָן א סך שלעכטס. אויך ער האָט געהערט וועגן גרויסן רבין און ער האָט געוואָלט אים זען.

מאָכט ער צו רבי יהודה חסיד:

— „רבי, איך האָב פֿיינט מצוות. זיי זיינען אזוי שווער. זיי זיינען ניט פֿאר מיר. און זיי זיינען פֿיל, אָט די מצוות.“

— „אויב דו ווילסט נים קיין מצוות, וואס זשע ווילסטו פֿון מיר, מיין זון?“

— „רבי, איך וויל, איר זאלט מיר אַנווייזן נאָר אויף איין מצווה. אויב עס וואָלט געווען נאָר איין מצווה, וואָלט מען זי געקענט אַפֿ- היטן. רבי, וואָס איז די גרינגסטע מצווה ?

— „די גרינגסטע מצווה ? זאָג נים קיין ליגן !“

— „גוט, רבי, די איין מצווה זאָג איך איך צו אַפֿצוהיטן.“

דער מענטש איז אַוועק. ער האָט נאָך די זעלביקע נאָכט געוואָלט מעצן באַפֿאַלן און באַרויבן. אָבער ער האָט זיך באַטראַכט, אז מ'וועט אים איבער דעם אויסקומען צו זאָגן שפעטער אַ ליגן... האָט ער זיך אַפֿגעהאַלטן. האָט ער אויפֿגעהערט צו זיין אַזאָ ביזער. ער האָט שוין ביסלעכווייז געקראָגן אָן אַנדער נאָמען. אין אַ געוויסער צייט אַרום האָט זינער אַ שכן געלאָזן ביי אים אַ סך געלט. ווען דער שכן איז גע- קומען אַפֿעמען דאָס געלט, האָט זיך אים זייער נים געוואָלט עס אַפֿ- געבן. ער האָט געהאַלטן ביים זאָגן, אז מען האָט אים באַגנאָכט... אָבער דאָס וואָלט דאָך געווען אַ ליגן. האָט ער בעסער יענעם אַפֿגעגעבן דאָס געלט.

אזוי האָט דער מענטש אַלץ מער און מער געמוזט אַוועקגיין פֿון שלעכטס, ביז ער האָט איינגעזען:

אויב מען זאל נים זאָגן קיין ליגן, קען מען קיין שום שלעכטס נים מאַן.

און ער האָט פֿאַרשטאַנען ווי שיין און ווי טיף עס איז געווען דער ענטפֿער פֿון ר' יהודה חסיד.

ו. „דאָס בוך פֿון די פֿרומע.“

דאָס זינען נאָר עטלעכע פֿון די מעשיות וועגן רבי יהודה חסיד. מיט זיין נאָמען איז פֿאַרבונדן איינס פֿון די סאַמע באַליבטע ביכער ביי יידן אין מיטל-עלטער. דאָס איז „ספֿר חסידים“, אָדער „דאָס בוך פֿון די פֿרומע“. עס גייען דאָרט אַרײַן: רייד און מעשיות פֿון ר' יהודה חסידס פֿאַמער; משלים, מעשיות און שפּרוכן פֿון רבי יהודה חסיד און אַ ביסל פֿון זינע תלמידים. די וויכטיקסטע טיילן פֿון בוך האָט אָנגעשריבן רבי יהודה חסיד.

דאָס איז אַ וואַנדערלעך בוך. אין די ערגסטע צייטן האָבן יידן פֿון דאָרטן געשעפּט שטאַרקייט און טרייסט. דאָס בוך איז פֿול

מימן טיפסטן גלויבן און מיט די ריינסטע מענטשלעכע געפילן. עס האט טייערע שפרוכן און פֿינע משלים. אַט האַט איר כאַטש עמלעכע : . . . „דו טאַרסט דעם אַרבעטער ניט געבן קיין אַרבעט וואָס איז איבער זײַנע פּוּחות, אַפֿילו אויב דער אַרבעטער שטימט צו דערצו : ער טוט עס בלויז צוליב גוים“.

... „אַמאָל האָט אַ קיניג גערופֿן צו זיך אַ חכם און אים פֿאַר-געלייגט געלט פֿאַר אַן עצה. האָט דער חכם געענטפֿערט דעם קיניג ווי ער האָט פֿאַרשטאַנען. אַבער קיין געלט האָט ער ניט גענומען. ווען דער קיניג האָט זיך געוואונדערט, האָט דער חכם געענטפֿערט : „ערשמנס, קומט מיר קיין געלט ניט, ווייל דער קיניג וועט סני ווי ניט טאָן ווי איך האָב אַנגעוויזן ; צווייטנס, קען איך דעם קיניגס געלט ניט נעמען, ווייל דאָס געלט איז פֿון אונטערדריקן דאָס פֿאַלק“.

. . . „ווען דו זעסט, עס גייט אַרום אַן אַרעמאָן און פֿאַרקויפֿט עפעס און קיינער קויפֿט ניט בני אים, קויף דו : אויב דו דאַרפֿסט ניט די זאַך, וועסטו דאַרפֿן די מצווה“.

אַבער ניט בלויז ליכטיקע זאַכן האָט דאָס בוך ; דאַרמין שפּיגלען זיך אַפּ די ווילדע צייטן, ווען דער גרויסער טרייסטער האָט געלעבט. דאַרמין געפֿינט מען אויך אַזעלכע מעשיות ווי אַט די : . . . „אַמאָל איז געווען אַן אַנפֿאַל אויף ייִדן. זײַנען ייִדן אַנט-לאַפֿן. האָבן פּריצים זיי צוגעזאַגט צו באַהאַלטן. אַבער ווען די ייִדן זײַנען געקומען צו זיי, האָבן יענע זיי אויסגעהרגעט“.

ו. וואָס איז אַינער מיינונג ?

פֿאַר אַט די שרעקלעכע צייטן פֿון בלוטיקע אַנפֿאַלן אויף ייִדן ניט רבי יהודה חסיד אַזעלכע אַנווייזן :

. . . „ווען אַ ייִד זעט אַז גוים מיינען אַז ער איז אַ גוי, זאַל ער זאָגן : „איך בין אַ ייִד!“ מען טאַר ניט אַרויפֿנייען אַ צלם אויף די קליידער אָדער אַרויסשטעלן אַ צלם אין פֿענצטער זיך צו ראַטעווען פֿון אַן אַנפֿאַל אויף ייִדן“ . . .

„אויב די שונאים האָבן געזאַגט צו אייך : „גיט אונדז אַרויס איינעם פֿון אייך, וועלן מיר אייך לאָזן לעבן, אַניט וועלן מיר אַלעמען טייטן, זאַלן בעסער אַלע זיך לאָזן טייטן און ניט איבערגעבן אַליין איין ייִדישן נפֿש“ . . .

איז רבי יהודה חסיד געווען גערעכט ?

פורים

שמעון פרוג

דער שלח-מנות-טרעגער

צעקאכט, פֿאַרמאַמערט און צעהיצט ...
דאָס נעזל גלאַנצט, דער שטערן שוויצט ...
ער לויפֿט, דער פורים-יעגער —
דער שלח-מנות-טרעגער!

ער האַלט אַ מעלערל אין האַנט.
איך שריי אים: „שטיי!“ — ווי צו דער וואַנט.
ער לויפֿט, ער פֿלייט אַלץ ווייטער —
כאַטש יאָג אים נאָך אַ רייטער.

נימאָ קיין צייט, נימאָ קיין צייט,
דער טאַג איז קורץ, דער וועג איז ווייט.
אוי, שלח-מנות-טראַגן —
אַ שפּילעכל צו זאָגן!

מען זעט ניט ווי עס פֿלייט די צייט
די שמאַט איז גרויס, דער וועג איז ווייט.

פּוּרִים-שפּילֶערס

א.

— „געקומען די פורים-שפילערס! געקומען די פורים-שפילערס!
דערהערט פורים-שפילערס, שפרינגען מיר, קליינווארג, אלע אין
איין רגע ארום פֿונעם טיש און מיר שטייען שוין אלע ארום דעם קיניג
אחשוורש מיט דער גילדענער קרוין.

— „גוט יום-טוב! — שימן אויס די חברה אלע מיט א מאָל גאַנץ
פֿריילעך, און מען שמעלט זיך אויס אין צוויי ציילן. אויף א גילדענעם
שטול זיצט דער קיניג אחשוורש און עס טרעט ארויס אויף איין פֿום
ממוכן (היים שמיסער), ער זינגט א לידל.

— „דו ביסט יוסף הצדיק?“ — רוף איך מיך אָן צו פֿינול דעם
יתום, וואָס שטייט בײַ דער זײַט מיט אָן אויסגעמידט פֿאַריאַמערט
פנים.

— „יוסף הצדיק — מאַכט צו מיר פֿינול.

— „דו וועסט אויף שפילן?“ — פֿרעג איך אים.

— „אז מע וועט מיר הייסן שפילן, וועל איך שפילן — מאַכט צו

מיר יוסף הצדיק, און בייגט זיך אָן צו מיר אויפֿן אויער — גיב מיר אַ
שטיקל קוילעטש, פֿון אינער פורים-קוילעטש.

— „מע וועט דערזען, וועט מען זיך בייזערן“, — מאַך איך צו אים

שמילערהייט.

— „שלעפֿ אוועק אזוי, אז קיינער זאָל ניט זען — זאָגט ער צו מיר

און די אייגעלעך בלישמשען.

— „גנבֿענען? — זאָג איך.

— „דאָס הייסט דען געגנבֿעט? — מאַכט ער.

— „וואָס דען, — זאָג איך — הייסט דאָס?

— „איך בין טויט-הונגעריק — זאָגט ער צו מיר שמילערהייט און

ער עסט דעם קוילעטש מיט די אויגן — פֿון גאַנץ פֿרי אָן נאָך אין מיין

מויל ניט געהאַט.

דער גאנצער עולם איז פֿארטיפֿט אין דער „שפּיל“; גיי איך צו פֿאמעלעך צום טיש, פֿארלייג די האַנט אַרונטער, שלעפּ אַוועק אַ שטיק קוילעטש און רוק דאָס אים אַרײַן אין האַנט אַרײַן. יוסף הצדיק לאַזט אַראָפּ קונציק דאָס שטיקל קוילעטש אין קעשענע אַרײַן און טוט מיך אַ קוועטש בײַ דער האַנט:

— „ביסט אַ וואויל יינגל, געבן זאָל דיר גאָט אַל דאָס גוטס!“ —

ב.

— „אפֿשר ווילט איר, מיר זאָלן אײַך שפּילן „מכירת-יוסף“ אויך? — רופֿט זיך אָן דער קיניג אַחשורוש און טוט אויס די גילדענע קרוין און טוט אָן אַ פּראַסט היטל.

— „גענוג, גענוג, — מאַכט דער זיידע און ער גיט דעם קיניג אַחשורוש אין האַנט אַרײַן אַ זילבערנע מטבע, און הייסט דעם משרת, ער זאָל נעמען אַ בעזעם און אויסראַמען די בלאַטע, וואָס די פּורים-שפּילערס האָבן אָנגעמאַכט ... אין שטוב ווערט אַ רוקערני מיט די בענק-לעך, און בשעת די משפּחה האַלט אין אויסזעצן זיך צוריק אויף די ערטער, כאַפּ איך מיך דערווײַל אַרויס אויף אַ מינוט באַגלייטן די „חבֿרה.“ — „קום! — מאַכט צו מיר יוסף הצדיק, און נעמט מיר אָן בײַ דער האַנט — פֿאַלג מיך, קום מיט מיר, איך האָב דיך ליב, ביסט אַ וואוילער יינגל, זייער אַ וואוילער.

— „וואוהין? — זאָג איך און דאָס האַרץ קלאַפט מיר.

— „צום קיניג אַחשורוש — מאַכט ער צו מיר — מיר שפּילן שוין מער היינט ניט. דאָס גייען מיר צום קיניג אַחשורוש צו דער מעודה.

יוסף הצדיק נעמט מיך אָן בײַ דער האַנט און מיר שפּאַנען איבער דער בלאַטע.

די נאַכט רוקט זיך אָן נענטער און נענטער, די בלאַטע ווערט וואָס ווײַטער אַלץ טיפֿער, עס דאַכט זיך מיר אויס, אַז איך האָב פֿליגל, עס טראַגט מיך אין דער לופֿטן, אַט הייב איך אָן פֿליען ... שוועבן ... — „איך האָב מורא — זאָג איך צו יוסף הצדיק און האַלט אים צו בײַ דער האַנט.

— „וואָס האַסטו מורא, נאַרעלע? — אין קײַט בשעת-מעשה דאָס שטיקל קוילעטש, וואָס איך האָב אים געגעבן. — דאַרט וועט זײַן אַ מעודה, נאַרעלע, דאַרט וועסטו הערן ווי מיר זינגען לידער... אוי, וואָס

פֿאַר אַ קוילעטש בני אײַך איז! מעם גן-עדן! צעגייט זיך אין מויל
ווי אַ פומער! איך פֿאַרשטיי ניט ווי אזוי זעט מען פֿאַר זיך אזא
אַנטיק און מען עסט דאָס ניט?"

— „אַ שניערע מציאה! — זאָג איך — בני אונדז עסט מען אין
דער וואַכן אויך קוילעטש.

— „אַלע מאָל קוילעטש? — זאָגט יוסף הצדיק, און באַלעקט זיך.
— „און פֿלייש?"

— „אַלע טאָג" — זאָג איך.

— „אַלע טאָג" — מאַכט ער און טוט אַ שלונג, — „און איך עס
פֿלייש נאָר איין מאָל אין וואַך, שבת; אי דאָס ניט אַלע שבת."

— „וואו איז דיין טאַטע?" — פֿרעג איך אים.

— „איך האָב ניט קיין טאַטן."

— „וואו איז דיין מאַמע?"

— „איך האָב ניט קיין מאַמע."

— „דער זיידע? די באַבע?"

— „איך האָב ניט קיין זיידן, איך האָב ניט קיין באַבע."

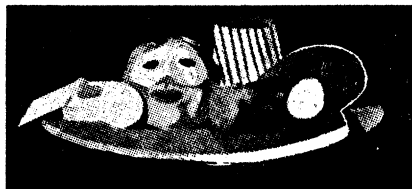
— „אַ פֿעטער? אַ מומע?"

— „איך האָב ניט קיין פֿעטער, איך האָב ניט קיין מומע."

— „אַ ברודער? אַ שוועסטער?"

— „איך האָב ניט קיין ברודער, איך האָב ניט קיין שוועסטער,
איך האָב קיינעם ניט, קיינעם ניט, איך בין אַ יתום בין איך!"

איך כאַפּ אַ קוק אויף זײַן פנים און אויף דער לבנה, און עס דאַכט
זיך מיר, אז ער און די לבנה האָבן איין קאַליר... איך רוק מיר צו צו אים
נאָך גענמער און מיר לויפֿן נאָך דער „חברה" מיט אונדזערע קליינע
פֿיסלעך גאַנץ געשמיידיק.

א פורים-ליד

קומט, לאמיר דא, קינדערלעך, זינגען א ליד
פֿון המן דעם רשע און מרדכי דעם ייד.

ווי המן א מאל האט אין פֿינצמערער מאַכט
די גרעסטע סכנה אויף יידן געבראַכט.

פֿארמיליקן האט ער געוואַלט אונדז דורכום!
פֿארניכטן, פֿארלענדן פֿון קליין ביז גרויס.

שוין לויפֿער געשיקט אין די לענדער אַרום,
צו ברענגען דעם ביזן באַפֿעל אומעטום.

באַשטימט שוין דעם מאַג — און מיט טיילוולשער פֿרייד
האַט ער זיך צום ייִדישן אומגליק געגרייט.

געלונגען איז אַבער דאָס המנען ניט,
געזיגט האַט דער אמת און מרדכי דער ייד!

דעריבער איז פורים דער פֿריילעכסטער מאַג:
א שמחה, א פֿרייד, אַנשטאַט טרויער און קלאַג.

און המן? געהאַנגען אים גראַד אויף דעם בוים,
וואָס ער האַט פֿאַר מרדכי געגרייט אין געהיים.

און אונדזערע שונאים פֿון הינטיקע טעג
דערמאַנען דעם פורים נאָך איצמער מיט שרעק!

איז הויך לאַמיר אַלע דאָ זינגען דאָס ליד
פֿון המן דעם רשע און מרדכי דעם ייד.

פסח

אברהם רייזען

דער אורח ביים סדר

דער שענסטער פֿון אלע איז געווען אליהום —
דער טאטע פֿלעגט דעם פֿון אלעין צום סדר גרייטן,
עס איז געווען א פֿון געמאלט אין שיינע קווייטן —
מען האט אים ניט פֿארביטן, ניט געמאכט קיין טעות.

דער טאטע פֿלעגט אים אָנגיסן הויך צו די ברעגן!
און פֿארזיכטיק און מילד אזוי פֿלעגט ער אים גיסן,
דעם פֿיניעם וויין, פֿון ראזשינקעס, דעם זיסן,
פֿאר אליהון אלץ, פֿאר זינעטוועגן ...

די קינדער פֿלעגן אין געדאנקען ווייט פֿארזינקען,
די שפּיל איז זיי געווען אזוי געפֿעלן;
ניט מער — זיי וואַלטן זען בלויז איין מאַל וועלן,
ווי אליהו קומט פֿון א פֿון א ביסל טרינקען ...

און איין מאַל — האַט מיטגעבראַכט פֿון שול דער טאטע
אן אורח, וואָס מען האַט געגעבן אים צום סדר,
ער איז געווען געקליידט אין אַנדערשדיקע קליידער —
די באַרד אַ לאַנגע, גראַע און די אויגן מאַטע.

מען האַט א פֿון געשמעלט פֿאר אים, ווי ס'פֿאַסט פֿאַר לייטן.
ניט ווייט פֿון אליהום פֿון, אין טיש אין מיטן,
מען האַט צו יעדן מאַל געדאַרפֿט אים היטן
ער זאַל, חלילה, ניט זיין פֿון פֿאַרבייטן ...

און נאָכן סדר איז דער אורח שמיל פֿאַרשוואונדן,
כאַמראַכט האָט יעדערער די פוסות אין דעם שיסל —
מען זעט, עס פֿעלט פֿון אליהוּם פֿוס אַ ביסל —
און דעם אורחס אָבער פֿול און רויט געצונדן ...

דער טאַטע האָט געשמייכלט מיט הנאה,
די מוטער איז פֿאַרחלומט אומגענאַנגען,
און מיר, די קינדער, האָבן ווי געהערט געזאַנגען
און געזען ווי ס'שוועכט דער אורח — אליהוּ!

י. ל. פּרָק

דער קונצן-מאַכער

א.

אין אַ שמעטל איז אַ מאַל געקומען אַ קונצן-מאַכער.
און כאַטש עס איז געווען פֿאַר פסח, ווען אַ ייד האָט מער זאַרג,
ווי האָר אויפֿן קאַפּ, האָט דאָך זײַן אַנקומען אַ גרויסן רושם געמאַכט.
אַ רעמעניש פֿון אַ מענטש! אַפּגעריסן און אַפּגעשליסן, מיט
אַ צילינדער, אַפֿילו אַ צעקנייטשטן, אויפֿן קאַפּ, אַ ייִדיש פנים — און
אַ גענאַלמע באַרד! און עסן האָט אים קיינער ניט געזען, ניט קיין
פּשרם, ניט קיין טריפֿהם. גיי ווייס, וואָס ער איז!
מען פֿרעגט אים: פֿון וואָנען? זאַגט ער: „פֿון פּאַריז“; וואוהין?
— „קיין לאַנדאָן!“ ווי קומט איר אַהער? זאַגט ער: „פֿאַרבלאַנדזשעט!“
אַ פנים, צו פֿום געגאַנגען! און שטייט מען צו אים צו, מאַכט מען אַרום
אים אַ רעדל, ווערט ער פּלוצעם נעלם, גלייַך די ערד וואַלט אים איינ-
געשלונגען, און שווימט אַרויס אויף יענער זייט מאַרק.
דערווייל האָט-ער זיך געדונגען אַ סאַליע און אַנגעהויבן צו מאַכן
קונצן.

אָבער קונצן! ער האָט געשלונגען ברענענדיקע קוילן, פֿון מויל
אַרויסגעצויגן אַלערליי בענדער, רוימע, גרינע, וואָס פאַר אַ קאַליר
מען האָט נאָר געוואַלט. פֿון די שמייוול וואַרפֿט ער אַרויס זעכצן פאַר
אינדיקעס, אָבער אינדיקעס — ווי בערן, און לעבעדיקע, און זיי צע-

לויפֿן זיך איבער דער סצענע; דערנאָך הייבט ער אַ פֿום און קראַצט אַפּ פֿון דער פּאָדעשווע גאַלדענע רענדלעך, אַ גאַנצע שיסל גאַלדענע רענדלעך! פּאַטשט מען „בראַוואַ“, גיט ער אַ פֿינף, לויפֿן זיך אין דער לופֿט צוזאַמען חלות און קוילעטשן, ווי די פֿייגל, און הייבן אָן טאַנצן אונטער דער סטעליע, און גיט ער דעם צווייטן פֿינף, ווערט דאָס אַלץ גלייך פֿאַרשוואַונדן, ווי ניט געווען! אױם קוילעטשן, אױם בענדער, אױם אינדיקעס — גאַרניט!

איז אָבער די שאלה: פֿאַר וואָס איז ער אַליין אזאַ גרויסער אַרע-מאַן? אַ מענטש שאַרט רענדלעך און האָט ניט מיט וואָס צו באַצאָלן פֿאַר דער אַכסניה. מיט אַ פֿינף באַקט ער אָן מער קוילעטשן און חלות, ווי דער גרעסטער בעקער, אינדיקעס ציט ער אַרויס פֿון די שיד, און אַ פנים האָט ער — אָן אױסגעצױגנס, אַז שענערע לייגט מען אין דער ערד אַרײַן, און דער הונגער ברענט אים אין די אױגן ווי אַ פֿלאַקער! ווערטלט מען זיך: די פֿינפֿטע קשיא צו „מה נשתנה“!...

נאָר איידער עס קומט צו „מה נשתנה“, וועלן מיר איבערלאָזן דעם קונצן-מאַכער און איבערגיין צו היים-יונה און זײַן ווייב רבֿקה-ביילע.

ב.

היים-יונה איז אַמאַל אַ וואַלד-סוחר געווען, האָט ער איין מאָל געקויפֿט אַ וואַלד אין גלייכן געלט, האָט מען דעם וואַלד פֿאַרמאַכט, איז ער אַרויס „אין איין העמד“. איז ער געוואָרן וואַלד-שרייבער, האָט ער די שמעל פֿאַרלוירן: זיצט ער שוין אַ שיינע פֿאַר חדשים אָן פרנסה. נאָך ווינטער גייט אָבער פּסח! און פֿאַרזעצט איז שוין פֿון הענג-לייכטער ביזן לעצטן קישן.

זאָגט רבֿקה-ביילע: גיי און נעם מעות-חיטין. זאָגט היים-יונה, אַז ער האָט במחוק, אַז גאָט וועט העלפֿן, און דאָס פנים פֿאַרשוואַרצן וועט ער זיך ניט.

גייט רבֿקה-ביילע און זוכט נאָך אַ מאָל אין אַלע ווינקעלעך, און געפֿינט אָן אַלטן אָפּגעריבענעם זילבערנעם לעפֿל, יאָרן זינט דער לעפֿל איז פֿאַרלוירן געוואָרן! גייט היים-יונה נעמט דעם לעפֿל, פֿאַרקויפֿט אים און טראַגט אַרײַן די פֿאַר גראַשן אויף מעות-חיטין פֿאַר אַרעמע-לייט. אַרעמעלייט, זאָגט ער, זיינען בילכער.

די צײַט דערווייל רוקט זיך. שוין אין גאַנצן ניט מער ווי אַ פֿאַר וואַכן צו פּסח. ער האָט במחוק! גאָט, זאָגט ער, פֿאַרלאָזט ניט! מילא,

רבקה-ביילע שווינגט : א ווייב מוז פֿאלגן א מאַן. עס גייט אַבער אוועק נאָך אַ מאַג, נאָך אַ מאַג, רבקה-ביילע ווייס ניט פֿון קיין שלאָף, און וויינט שטילערהיים, חיים-יונה זאָל ניט הערן, און אויף פסח איז קיין צייכן נימאָ. און מעג האָט זי ערגערע ווי נעכט, — בײַ נאַכט וויינט זיך אַ מענטש כאַטש אַפּ דאָס האַרץ, בײַ מאַג אַבער מוז מען קניפּן די באַקן, די פֿאַרב זאָל שטיין! שכנות קוקן איר נאָך און גאַפֿן, און קוקן זיך די אויגן אויס, און שמעכן זי מיט רחמנות-בליקן ווי מיט נאָדלען... אַנדערע פֿרעגן: ווען באַקט איר מצות? די נענטערע זאָגן: — „סטייטש, וואָס טוט זיך מיט אייך, רבקה-ביילע? פֿעלט אייך, וועלן מיר אייך באַרגן...”

חיים-יונה וויל אַבער ניט קיין מתנות פֿון מענטשן, און רבקה-ביילע וועט קעגן איר מאַן ניט גיין — זוכט זי אויס תירוצים פֿון אונטער דער ערד, און דאָס פנים פֿלאַמט און פֿלאַמט. זעען די שכנים, אַז עס איז ניט, ווי עס באַדאַרף צו זײַן, נעמען זיי און לויפֿן צום רב: — סטייטש? דער רב, נעכעך, הערט אויס, קרעכצט אַפּ און פֿאַרקלערט זיך, און סוף פל סוף, ענטפֿערט ער, אַז חיים-יונה איז אַ גאַטספֿאַרכטיקער און אויב ער האָט במחון, האָט ער... ער

רבקה-ביילע איז אַפֿילו אַן בענטשליכט געבליבן...
און — שוין פסח!

ג.

חיים-יונה גייט פֿון בית-המדרש אַהיים, זעט ער, אַז אַלע פֿענצטער אין מאַרק שײַנען אַרויס מיט פֿרייד פון יום-טובֿ, און נאָר זײַן דירה שטייט ווי אַ בלינדע צווישן זעענדיקע. ער פֿאַלט אַבער בײַ זיך ניט אַראָפּ: „אַז גאַט וועט וועלן, וועט נאָך זײַן פסח!“ — טראַכט ער. ער גייט אַריין און זאָגט פֿריילעך: „גוט יום-טובֿ“, און נאָך אַ מאָל: „גוט יום-טובֿ. דיר, רבקה-ביילע!“ און רבקה-ביילעס קול ענטפֿערט אים, אַנגעזאַפּט מיט טרערן, פֿון אַ פֿינצטער ווינקל אַרויס: „גוט יום-טובֿ, גוט יאָר!“ און אירע אויגן ברענען אַרויס פֿון פֿינצטערן ווינקעלע, ווי צוויי ברענענדיקע קוילן.

גייט ער צו צו איר און זאָגט איר: „רבקה-ביילע, הײַנט איז יום-טובֿ, פֿאַרשטייט? טרויערן טאָר מען ניט! און וואָס איז דאָ צו טרויערן! אויב גאַט האָט ניט געוואָלט מיר זאָלן האַבן אונדזער סדר, מוז מען אַנגעמען פֿאַר ליב און זײַן בײַ אַ פֿרעמדן סדר. וועלן מיר גיין ערגעץ אַנדערש צום סדר! מען וועט אונדז אַרײַנלאָזן

אומעטום... מיר און טויער שטייען אָפֿן... יידן זאָגן: „ווער עס איז
הונגעריק, זאל אַרײַנקומען עסן.“ קום, נעם אויף דיר דעם שאַל, וועלן
מיר גיין צום ערשטן, בעסטן יידן...

און רבקה-ביילע, וואָס טוט שמענדיק דעם ווילן פון איר מאַן,
האַלט אַיַן מיט אַלע פּוּחות דאַס געוויין, וואָס רײַסט זיך איר צום
האַלדז, נעמט אויף זיך אַ צעריסענעם שאַל און וויל שוין גיין, — אין
דער זעלבער רגע עפֿנט זיך אַבער די מיר, און עמעצער קומט אַרײַן
און זאָגט:

— „גוט יום-טובֿ!“

ענטפֿערן זיי: „גוט יאר“, ניט זעענדיק ווער עס איז צו זיי אַרײַג-
געקומען.

זאָגט דער, וואָס איז אַרײַנגעקומען: „איך וויל זײַן אַיַנער גאַסס
צום סדר!“

ענטפֿערט חיים-יונה: „מיר האָבן אַליין קיין סדר ניט...“
ענטפֿערט יענער, אַז ער האָט מיטגעבראַכט דעם סדר מיט זיך.
— „אין דער פֿינצטער!“ — האַלט זיך שוין רבקה-ביילע ניט אַיַן
און שלוכצט.

— הלילה! — ענטפֿערט דער אורח, — עס וועט זײַן ליכט, און
ער גיט אַ מאַך: האַקוס-פּאַקוס! און עס באַווייזן זיך צוויי פּאַר זיל-
בערגע לײַכטער מיט אַנגעצונדענע ליכט אין מיטן שטוב. אין דער
לופֿטן! עס ווערט ליכטיק. חיים-יונה און רבקה-ביילע דערזעען, אַז דאַס
איז דער קונצן-מאַכער און זיי גאַפֿן און קענען פֿאַר וואַנדער און שרעק
קיין אײַנציק וואַרט פֿון מויל ניט אַרויסברענגען. זיי כאַפֿן זיך אײַנס
דאַס צווייטע אָן בײַ די הענט און שטייען מיט אויפֿגעריסענע אויגן
און אַפֿענע מיילער.

דער קונצן-מאַכער ווענדט זיך דערווייל צום טיש, וואָס איז גע-
שאַנען פּאַרשעמט אין אַ ווינקעלע, און זאָגט צו אים „נו, בחורל, באַ-
דעק דיך און קום אַהער!“ און אַזוי ווי ער זאָגט דאַס אַרויס, פֿאַלט
פֿון סטעליע אויפֿן טיש אַראַפּ אַ שניי-ווייס טישטעך און באַדעקט אים,
און דער באַדעקטער טיש הייבט זיך אָן רירן און גײַט און קומט אין
מיטן שטוב אַרײַן און פֿאַרהאַלט זיך פּונקט אונטער די ליכט און די זיל-
בערגע לײַכטער לאַזן זיך נידעריקער אַראַפּ און שמעלן זיך אַנידער
אויפֿן טיש.

— „אַצינד“, — זאָגט דער קונצן-מאַכער, — „פֿעלן נאָך הסבֿ-
בעטן.“ — „זאַלן זײַן הסבֿ-בעטן!“ גייען דריי בענקלעך, פֿון דריי עקן

פֿון שטוב, און גייען צו צום טיש און שטעלן זיך אויף זינע דריי זייטן. ווייסט ער, דער קונצן-מאכער, זיי זאלן בריימער ווערן, ציען זיי זיך אויס אין דער ברייט, און עס ווערט פֿון זיי פֿאָמערשטולן. רופֿט ער אויס: ווייכער! באַדעקן זיי זיך מיט רויטן סאַמעט, און גלייך פֿאַלן אויף זיי פֿון סטעליע אַראָפּ ווייסע, שניי-ווייסע קישנס און לייגן זיך אויף די פֿאָמערשטולן און — עס ווערן הסבֿ-בעטן! עס באַווייזן זיך באַלד אויך רויטע פּוסות מיט פֿלעשער ווייזן און מצות, און אַלץ, וואָס מען דאַרף צו אַ פּשרן און פֿריילעכן סדר, אַפֿילו הגדות מיט אַ גאַלדענעם שניט.

— „און וואָסער צו וואַשן האָט איר?“ — פֿרעגט דער קונצן-מאכער, — „איך קאַן ברענגען וואָסער אויך!“

דעמאַלט האָבן זיי זיך ערשט אויפֿגעכאַפט פֿון גאַפֿן. און רבֿקה-ביילע פֿרעגט היים-יונהן אויפֿן אויער: „מעג מען? וואָס?“ און היים-יונה ווייסט איר ניט וואָס צו ענטפֿערן. ראַט זי אים: „גיי, מײַן מאַן און פֿרעג דעם רבֿ.“ ענטפֿערט ער, אַז ער קאַן זי מיטן קונצן-מאכער אַליין ניט איבערלאָזן. וויל ער, זי זאל גיין. זאָגט זי, אַז אַ נאַרישער יידענע וועט דער רבֿ ניט גלייבן, ער וועט מיינען, אַז זי איז פֿון זינען אַראָפּ. גייען זיי ביידע צום רבֿ און לאָזן איבער דעם קונצן-מאכער מיטן סדר.

האַט דער רבֿ געזאָגט, אַז דאָס, וואָס ווערט געמאַכט מיט פּשוף, האָט קיין ווערט ניט, וואָרעם פּשוף איז אַ פֿאַרבלענדעניש פֿאַר די אויגן, הייסט ער זיי אַהיים גיין, און אויב די מצה וועט זיך לאָזן אַפּברעכן, דער ווייזן — גיסן אין די פּוסות אַריין און די קישנס פֿון הסבֿ-בעט — אַנטאַפֿן, איז גוט... איז עס פֿון גאַט, מעגן זיי געניסן. אַזוי האָט דער רבֿ געזאָגט. גייען זיי מיט האַרץ-קלאַפעניש אַהיים. קומען זיי אַריין, איז דער קונצן-מאכער שוין ניטאָ, און דער סדר שטייט, ווי ער איז געשטאַנען. די קישנס לאָזן זיך אַנרירן, דער ווייזן גיסט זיך, די מצות ברעכן זיך... האָבן זיי ערשט פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז געווען אליהו הנביא, און האָבן געהאַט אַ פֿריילעכן יום-טובֿ!

א ל י ה ו ה נ ב י א

א.

ניט גוט צו זיין א בן-יחיד, א ציטערקער בני טאטע-מאמע, „פון זיבן איינער געבליבן“. דאָ — נישט שטיי, דאָרט — ניט גיי, דאָס — ניט עס, דאָס — ניט טרינק, דעם קאָפּ — דעק צו, דעם האַלדז — פֿאַרבינד, די הענט — באַהאַלט, די נאָז — שנייץ אויס. אַך, ניט גוט, ניט גוט צו זיין א בן-יחיד. און נאָך א נגידס א יונגל דערצו.

קוים דערלעכט פסח. אויסגעקליידט האָט מען מיך ווי עס פאָסט פֿאַר א נגידס א יונגל. וואָס קומט מיר אָבער אַרויס? אַז איך טאָר ניט אַרומשפּרינגען אין דרויסן — איך וועל זיך פֿאַרקילן, אַז איך טאָר ניט אַרומלויפֿן מיט אַלע קינדער — איך בין א נגידס א יונגל. אַזעלכע שיינע מלבושים — ניטאָ פֿאַר וועמען צו באַרימען זיך. א פֿולע קעשענע מיט נים — ניטאָ מיט וועמען צו שפּילן.

ניט גוט צו זיין א בן-יחיד, א ציטערקער, וואָס פֿון זיבן איינער געבליבן, און נאָך א נגידס א יונגל דערצו.

דער טאטע האָט אָנגעטאָן די בעסטע קאָפּאַטע און איז אַוועק אין שול דאַוונען. זאָגט צו מיר די מאַמע: „ווייסטו וואָס? לייג זיך צו, שלאָף זיך אויס, וועסטו קענען זיצן ביים סדר, וועסטו פֿרעגן דעם טאַטן די פֿיר קשיות.“ משוגע בין איך? פֿאַרן סדר וועל איך גיין שלאָפֿן! „געדענק זשע, פסח צום סדר טאָר מען ניט שלאָפֿן. וואָרעם טאַמער, חלילה, ווערסטו אַנטשלאָפֿן ביים סדר, אַזוי קומט אליהו הנביא מיט א זאָק אויף די פלייצעס און קוקט: ווער עס שלאָפֿט ביים סדר, דעם נעמט ער צו אין זאָק אַרנין“...

כא-כא. איך וועל אַנטשלאָפֿן ווערן ביים סדר? איך? און אַז מע זאָל זיצן א גאַנצע נאַכט? און אַפֿילו ביזן ווייסן טאַג אַרנין? ווי אַזוי איז געווען, מאַמע, פֿאַר א יאָרן? „פֿאַר א יאָרן ביסטו אַנטשלאָפֿן גע-וואָרן באַלד נאָך קידוש“ — פֿאַר וואָס זשע איז ניט געקומען צו מיר דעמאָלט אליהו הנביא מיטן זאָק? ... „דעמאָלט ביסטו נאָך געווען א קלייניקער, היינט ביסטו א גרויסער, היינט דאַרפֿסטו פֿרעגן דעם טאַטן די פֿיר קשיות, היינט דאַרפֿסטו זאָגן מיטן טאַטן „עבדים היינו“, היינט

דארפסטו עסן מיט אנדו פֿיש און יויך און קניידלעך... שא, אן גייט
דער טאמע פֿון שול!
— גוט יום-טוב!
— גוט יום-טוב!

דאנקען גאט, דער טאמע האט אפגעמאכט קידוש, איך אויך.
דער טאמע האט אויסגעטרונקען דעם ערשטן כוס, איך אויך.
און דווקא א פֿולן-כוס, און דווקא ביזן דנא. „זע נאָר, ביזן דנאָ!“
זאָגט די מאמע צום טאטן. און מיר זאָגט זי: „א פֿולן בעכער מיט
וויין? וועסט אנטשלאָפֿן ווערן... כא-כא! איך וועל אנטשלאָפֿן ווערן?
איך? און אז מע זאל זיצן א גאנצע נאכט, אפֿילו ביזן ווייטן טאג ארביין?
אנו, פֿרעגט דעם טאטן, ווי אזוי האָב איך אפגעקלאפֿט די פֿיר קשיות!
ווי אזוי זאָג איך די הגדה? ווי אזוי שאַקל איך זיך איבערן סידור
און זינג מיטן טאטן „עבֿדים היינו“? ... און די מאמע לאַזט ניט
אראַפֿ קיין אויג פֿון מיר און שמייכלט און זאָגט צו מיר: „וועסט אנט-
שלאָפֿן ווערן, אנטשלאָפֿן ווערן... עך, מאמע, מאמע! מיר דאכט זיך,
מע זאל זיין מיט אַכצן קעפֿ, קען מען פֿון דעם אַליין אנטשלאָפֿן ווערן!
אנו, לאַז מען זיך אוועקזעצן אינך אנטקעגן און זינגען אינך אין אויער:
„אנטשלאָפֿן ווערן, אנטשלאָפֿן ווערן.“
פֿאַרשטייט זיך, אז איך בין אנטשלאָפֿן געוואָרן...

ב.

אנטשלאָפֿן געוואָרן, הלומט זיך מיר, אז דער טאמע האלט שוין
בײַ „שפֿוך המתך“. די מאמע אַליין שטייט אויף פֿון טיש, גייט
עפֿענען די טיר מקבל פנים זיין אליהו הנביאן. שוין וועט זיין, טאמער
קומט טאקע אליהו הנביא, ווי די מאמע זאָגט, מיטן זאָק אויף די
פלייצעס און זאָגט צו מיר: „קום, בחור!“... און ווער וועט
זיין שולדיק אין דעם, אז ניט די מאמע אַליין מיט איר „שלאָפֿ ניט, שלאָפֿ
ניט!“... און אזוי ווי איך טראַכט מיר, אַהא! איך הער אַ סקריפֿ פֿון
דער טיר און דער טאמע שטייט אויף און רופֿט אויס אויף אַ קול: „ברוך
הבא!“ איך קוק מיך איין צו דער טיר — יא, ס'איז ער. ער גייט, ער
גייט. פֿאַמעלעך, קוים וואָס מען הערט. אַ שיינער יוד אליהו הנביא, אַן
אַלמעה מאַן. אַ זקן מיט אַ גרינז-גרויער באַרד ביז די קני, דאָס פנים
אלט, געל, געקנייטשט, נאָר שוין און גוט איז דאָס אַן אַן עק. און אויגן,
אַך אויגן! גוטע, ווייכע, פֿריינדלעכע, ליבע, געטרייע אויגן. איינגעבויגן,

אָנגעלענט אויף אַ גרויסן, גרויסן שמעקן מיט אַ זאָק אויף די פלייצען
און שאַ, שטיל, אָן ווערטער — און גלייך צו מיר.
— נו, יינגעלע, אַרײַן צו מיר אין זאָק אַרײַן און קום! — אזוי זאָגט
ער צו מיר און דווקא אזוי ווייך, אזוי זיס.
פֿרעג איך אים: וואוהין? מאַכט ער צו מיר: „וועסט שוין נאָך
דעם זען“... וויל איך ניט. זאָגט ער מיר נאָך אַ מאָל. בעט איך מיר
בײַ אים: „ווי קען איך מיט דיר גיין, אז איך בין אַ נגידס אַ ייִנגל?“
זאָגט ער: „און אז אַ נגידס אַ ייִנגל, וואָס ביסטו פֿאַר אַ מיוחס?“
זאָג איך: „איך בין בײַ טאַטע-מאַמע אַ בן-יחיד“... זאָגט ער:
„בײַ מיר ביסטו ניט קיין בן-יחיד“. זאָג איך: „אַ ציטעריקער, פֿון זיבן
איינער געבליבן. זיי וועלן, זאָג איך, דערזען, אז איך בין ניטאָ, וועלן
זיי דאָס ניט אויסהאַלטן, זיי וועלן שטאַרבן, און דערהויפּט די מאַמע“...
קוקט ער אויף מיר, דער אַלטיטשקער מיט גומן און מאַכט צו
מיר ווייך און זיס ווי פֿרײַער: „גייסטו ניט מיט מיר, טאָ שלאָף געזונט,
נאָר ווער אַנטשלאָפֿן אויף אייביק“... הייב איך אָן צו וויינען: „הייסט
עס, אז איך זאָל שטאַרבן? זיי וועלן דאָס ניט אויסהאַלטן... דער-
הויפּט די מאַמע“... „ווילסטו ניט שטאַרבן, טאָ קום מיט מיר, געזעגן
זיך אָפּ מיט טאַטע-מאַמע און קום“... סטייטש, ווי קען איך גיין, אז
איך בין אַ בן-יחיד, פֿון זיבן איינער געבליבן“ מאַכט ער צו מיר שוין
שטאַרקער: „צום לעצטן מאָל, ייִנגעלע, קלייב זיך אויס איינס פֿון די
צוויי: אַדער געזעגן זיך אָפּ מיט טאַטע-מאַמע אויף שמענדיק און
קום מיט מיר, אַדער בלייב דאָ און ווער אַנטשלאָפֿן אויף אייביק, אויף
אייביק“...

ג.

אַפּגעזאָגט די דאָזיקע ווערטער, טרעט ער אָפּ פֿון מיר אויף
איינ שפּאַן און וויל שוין אויסקירעווען זיך צו דער טיר. וואָס טוט
מען דאָ? אַוועקגיין מיט דעם אַלטן, גאַט ווייס וואוהין, פֿאַרפֿאַלן
ווערן, — וועלן טאַטע-מאַמע שטאַרבן: אַ בן-יחיד, פֿון זיבן איינער
געבליבן... בלייבן דאָ און אַנטשלאָפֿן ווערן אויף אייביק הייסט דאָך
דאָס איך אליין זאָל שטאַרבן... צי איך אויס צו אים ביידע הענט
מיט טרערן אין די אויגן. „אליהו הנביא! גוטער, ליכער, האַרציקער
אליהו! גיב מיר איין מינוט אויף צו באַטראַכטן זיך!“ דרייט ער אויס
צו מיר דאָס שיינע, אַלמע, געלע, געקנייטשטע פנים מיט דער גרינז-גרויער
באַרד ביז די קני, קוקט אויף מיר מיט זיינע שיינע, ליכע, געטרייע

אויגן און מאַכט צו מיר מיט אַ שמייכל: „איינ מינוט אויף צו באַ-
טראַכטן זיך — גיב איך דיר, מיין קינד, אַכער גיט מער ווי איין
מינוט“...

דער אַלטימשיקער לענט זיך אָן אויף זײַן גרויסן, גרויסן שטעקן
און וואַרט.

פֿרעגט זיך: וואָס האָב איך באַדאַרפֿט אין דער מינוט צוטראַכטן
אַזעלכעס, אַז איך זאַל גיט דאַרפֿן גיט גיין מיטן אַלמן און גיט אַנט-
שלאָפֿן ווערן אויף אייביק? אַנו, ווער וועט טרעפֿן?

מ. ספֿעקטאַר

אַ יתומם סדר

דער רעש אין גאַס האָט אויפֿגעהערט. אַלע געשעפֿטן זײַנען פֿאַר-
מאַכט. אַלע הײַזער זײַנען באַלויכטן. נאָר נאָך ליכטיקער איז אין די
שולן.

גידן גייען שוין פֿון דאוונען אַהיים פראַווען דעם סדר. היימל גייט
אויך מיט אַלעמען, און אויפֿן האַרצן איז אים טרויעריק: ער דער-
מאַגט זיך, ווי פֿאַר אַ יאָרן איז ער געגאַנגען, ווי אַלע יונגלעך, מיטן
טאַטן אַהיים. 'הײַ-יאָר איז דער טאַטע גיטאַ: ער איז געשטאַרבן!
— „אַ גוט יום-טובֿ, מאַמע!“ — האָט היימל געזאָגט קומענדיק
אַהיים.

— „אַ גוט יאָר, מיין קינד!“ — האָט אים די מאַמע געענטפֿערט.
היימל זעט, ווי זײַן שיינע מאַמע איז אַנגעטאַן יום-טובֿדיק. שוין
לאַנג, אַז ער האָט זי גיט געזען אַזוי אַנגעטאַן. דער טיש איז געדעקט.
אויף דעם טיש שטייען די זילבערנע לײַכטער מיט די בענטשליכט,
פֿלעשער ווייץ, פֿוסות, אליהו הנביאס פֿוס. זײַן אייגן קליין פֿוסעלע.
אויבן אָן אַ הסבֿ-בעט מיט ווייסע אַנגעצויגענע קישענס. אַלץ, אַלץ
ווי פֿאַר אַ יאָרן, נאָר דער טאַטע איז נישטאַ!

היימל ווערט טרויעריק, נאָר ער האָט מורא צו זאָגן, די מאַמע
זאַל נישט וויינען. שמענדיק וויינט זי, אַז מען דערמאַנט דעם טאַטן.
היימל שווייגט און לאַזט אַראָפֿ די אויגן אויף אליהו הנביאס פֿוס...
און עס פֿאַלט אים אײַן אַ גליקלעכער געדאַנק, אַז בײַם הײַנטיקן סדר,
ווען מען וועט עפֿענען די טיר, אליהו הנביא זאַל אַרײַנקומען אויס-

טרינקען זיין פוס, וועט ער ניט אראפלאזן די אויגן פֿון דער מיר און פֿון אליהו הנביא פֿוס — ער מוז זען, ווי ער טרינקט!

און ווי ער וועט אים דערזען, וועט ער אים בעטן, ער זאל שוין אראפברענגען משיחן. דעמאלט וועלן אלע מתים לעבעדיק ווערן און זיין טאטע אויך.

אליהו הנביא וועט אים ניט אפזאגן. ער איז אזא גוטער! היימל האט אים שמענדיק אזוי ליב, ליבער פֿון אלע. ער האט אזוי פֿיל שיינע, טייערע מעשיות געהערט דערציילן וועגן אים. ער קאן אליין א סך מעשיות נאָכדערציילן: ווי „אן אַרעמער ייד האט פֿאַרלאָרן אויף דעם יאָרד פֿרעמד געלט, האט אים אליהו הנביא אונטערגעוואָרפֿן אַ בייטעלע, און ווען דער ייד האט גענומען איבערציילן, האט ער געציילט דריי טעג מיט דריי נעכט — אזוי פֿיל געלט איז דאָרט געווען...“

— ער איז אזא גוטער, אזא גוטער! ער וועט מיר ניט אפזאגן, אז איך וועל אים בעטן; איך זאל אים נאָר דערזען! — האט היימל געטראַכט.

היימל האט גענומען פראווען דעם סדר פֿאַר דער מאמען אזוי ווי אַ גרויסער. אפגעזאָגט די הגדה, האט די מאמע דערלאנגט דאָס עסן: פֿיש, דערנאָך די קניידלעך מיט יויך און נאָך פסחדיקע מאכלים. אבער נאָך די קניידלעך איז היימל גלייך אינגעשלאָפֿן.

און אים האט זיך געהלומט: עס עפֿנט זיך די מיר, און עס קומט אַרביין אליהו הנביא, אַן אלטימשיקער, אַ גוטינקער, אַ פֿריילעכער, מיט אַ ווייס-זילבערנער באַרד אין אַ ווייסער זינדענער קאפּאַטע גע-שטיקט מיט זילבער. ער גייט צו צו זיין פֿוס און טרינקט אַפֿ אַ בייטעלע, אז עס איז ניט צו דערקענען דאָס מען האט געטרונקען.

היימל לאָזט ניט אראָפֿ די אויגן פֿון אים, און וויל אים אָננעמען ביי זיין אַרבל און אָנהייבן דערציילן זיין בקשה, נאָר ער קאן ניט ריידן. נאָר אַט זעט ער צו זיין גרויס וואונדער ווי אליהו הנביא זעצט זיך ביים טיש און זאָגט:

— „איך בין שוין היינט געווען אויף דער גאַנצער וועלט, אין אלע ייִדישע הייזער האָב איך שוין געטרונקען מיין פֿוס. איצט וויל איך זיך דאָ אַ ביסל אַפֿרווען, וויל דו, היימל, האָסט מיך געוואָלט זען און ביי מיר עפעס בעטן. קום אַהער, שעם זיך ניט!“

און ער זעצט היימלען ביי זיך אויף די קני, און מיט זיין גלאַטער ווייסער האַנט גלעט ער אים איבערן פֿנים, און עס ווערט אים אַ מחיה

אין אלע גלידער, און ער זאגט היימלען אז היינטיקס יאָר וועט משיח
 קומען, אלע טויטע וועלן לעבעדיק ווערן און זיין טאטע אויך...
 און היימל איז אזוי גליקלעך, אזוי גליקלעך, און זיינע ליפן שעפ-
 טשען קוים וואָס מען הערט: „איך דאַנק דיר, זיידעניו, וואָס דו האַסט
 פֿאַרנומען מיין בקשה!“
 און היימל איז געשמאַק געשלאָפֿן מיט זיסע חלומות, ווי אלע
 גליקלעכע קינדער אין דער סדר-נאַכט.

י ה ו אַ ש

ליל שמורים

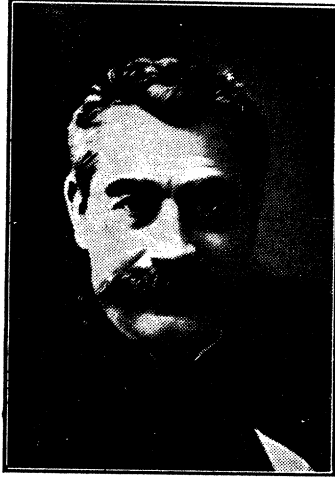
שוין פֿאַרזוכט פֿון אלע כּוּסוֹת,
 האָט דער נביא אליהו,
 שטילע רומלאכים פֿליען,
 פֿון די הימלען פֿון די בלאַע...

טראַגן זיך פֿון הויז צו הייזל,
 שוועבן אום אויף אלע דעכער,
 גנבען זיך אַרײַן אין פֿענצטער,
 קריכן דורך די שליסל-לעכער...

בענטשן אימלעכנס געלעגער,
 קושן יעטוועדן באַזונדער,
 שושקען יעדן אין זיין שלומער,
 זיסע טרוימען, הימל-וואונדער.

הייליק איז דאָס קליינע געסל,
 ס'מאָר קיין ביזו אים ניט פּאַסירן,
 שניי געפֿליגלטע מלאכים
 שטייען וועכטער בני די טירן.

יצחק לייבוש פּרץ

יצחק לייבוש פּרץ

יודל מארק

יצחק-לייבוש פּרץ

1915 — 1852

.א

לייבושיל איז אין גאנצן דרין יאר אלט. ער גייט שוין אין חדר.
ער קען שוין לייענען. ער לערנט שוין חומש. ער לערנט דעם חומש
„ויקרא“.

אבער ער קען ניט ארויסברענגען קיין „ק“. אַנשטאַט „ק“ — זאָגט
ער „ט“. דערפֿאַר האָט ער אַ טייער קעפל. ער געדענקט אלץ וואָס
ער האָט געלערנט.

ס'איז שבת. מע האָט געענדיקט עסן. די גאַנצע משפּחה זיצט נאָך
אַרום מיט. נעמט דער זיידע און זעצט אוועק לייבושילען אויפֿן מיטן
מיש. לייבושילען געפֿעלט עס. ער וויל אויפֿהייבן די וואַזע וואָס שטייט
אויפֿן מיש. נעמט אַבער די באַכע צו די וואַזע און פֿרעגט לייבושילען,
צי ער וועט קענען זאָגן די דרשה צו בר-מצווה, ווען ער וועט ווערן
דרייצן יאר אלט.

— „טענען!“ (קענען) — ענטפֿערט לייבושיל און וויל אַראָפּ פֿון
מיש, וויל ער קען ניט לאַנג אינזיצן אויף איין אַרט. פֿאַרהאַלט אים
דער פֿעטער און פֿרעגט:

— „און אויסלייגן, ויטרא' (ער מאַכט נאָך לייבושלען) קענסטו? —
— „וואָס הייסט? — פֿרעגט לייבושל. ער פֿאַרשטייט ניט וואָס
דער פֿעטער וויל פֿון אים.

— „ווי אזוי שרייבט מען ויקראַ? —

— „ויטרא שרייבט מען ניט, ויטרא איז אין דער הייליקער תורה!
— ענטפֿערט לייבושל מיט פֿאַרדראָס. ער מיינט אז מע לאַכט פֿון אים.

— „אַבער רוף אָן די אותיות פֿון, ויקראַ!“

לייבושל דערזעט פֿאַר די אויגן ווי עס שיינען אין דער לופֿטן אות
נאָך אות, וואָרט נאָך וואָרט, שורה נאָך שורה — און ער רופֿט אָן אין
אות נאָכן צווייטן, אזוי פֿסדר וואָרט נאָך וואָרט, שורה נאָך שורה...
דער מאַמען ווערן די אויגן פֿייכט. די באַבע שמייכלט. דער זיידע
נעמט לייבושלען אַראָפֿ פֿון טיש און גיט אים אַ קניפֿ אין בעקל. דער
טאַטע נעמט אים אַראָפֿ פֿון דעם זיידנס קני און קושט לייבושלען...

ב.

יצחק-לייבוש איז שוין אַ בחורל פֿון פֿופֿצן יאָר. ער האָט זיך שוין
געלערנט בני אַ סך מלמדים. ער איז שוין געווען אין דער פֿרעמד, אין
אַ דערבניאיקן שמעטל. איצט לערנט ער אַליין, פֿאַר זיך אין בית-
מדרש. ער קען זייער אַ סך. ער האָט אַ טייערן קאַפּ. מע רופֿט אים דער
עילוי.

ער קען אויך אַ ביסל פּויליש און דײַטש. ער בענקט נאָך וויסן.
אַבער וואו קען מען געפֿינען ביכער אויף צו לערנען? די ספֿרים אין
בית-מדרש זינען אים שוין באַקאַנט.

לעבט אין זאַמאַשץ (אזוי הייסט פרצעס שטאַט, זי איז אין פּוילן)
אַ מאַדנער מענטש. מיכל פֿידלער רופֿט מען אים. ער פֿירט אָן מיט דער
קאַפעליע קלעזמער. אַבער ער פֿירט זיך אַנדערש ווי די איבעריקע
קלעזמער. ער לייענט אַ סך און וואוינט זיך אין אַ בײַדל, איינער אַליין
הינטערן שטאַט.

דאָס בײַדל איז לעבן אַ גרויסן גאַרטן. יצחק-לייבוש האָט ליב צו
שפּאַצירן אַליין הינטערן שטאַט. שמעלט ער זיך אָפּ לעבן גרויסן גאַרטן
און קוקט און קוקט. —

ווי די זון פֿאַרגייט און עס פֿלאַמען ביימלעך אין גאַרטן; ווי די
לבנה, אַ פֿולע און אַ בלאַסע, קומט אַרויס אַלץ העכער און העכער.
פּלוצעם רירט אים עמעצער אָן בײַם אַקסל. יצחק-לייבוש דרייט
זיך אום: ס'איז מיכל פֿידלער מיט אַ ספֿרל אין האַנט.

— „מע זאָגט אז דו ביסט אַן עילוי. פֿאַרשטייסטו דאָ דעם מײַן?“

יצח-לייבוש נעמט דאס ספרל אין האנט. מיכל פֿידלער הייבט אויף דאס לאמטערל. די שמעל אין ספרל איז פֿארדרייט און אומקלאַר. אַבער יצח-לייבוש כאַפט אויף דעם מיין און פֿאַרטימט. — „ביסט דאָך טאַקע אַן עלוי... נו, וואַרט!“ — און מיכל פֿידלער פֿאַרשווינדט אין זײַן בײַדל. ער קומט צוריק אַרויס און אַנשטאַט אַ ספֿרל — האַלט ער אין האַנט אַ גרויסן, שווערן, פֿאַרראַסטן שליסל. — „נעם דעם שליסל, דו ביסט עס ווערט. איך וועל אין גיכן שטאַרבן. זאַלן די ביכער זײַן דײַנע!“

דער שליסל איז צו מיכל פֿידלערס באַהאַלטענער ביבליאָטעק. יצח-לייבוש דריקט פֿעסט צו צום האַרצן דעם שליסל... די ביבליאָטעק איז אויפֿן בוידעם. יצח-לייבושעס פֿים ציטערן ווען זיי גייען אויף די טרעפּ. די האַנט ציטערט ווען ער לייגט אַרײַן דעם שליסל אין שליסלאַך. ער קומט אַרײַן אין אַ פֿינצטער צימערל. אַרום אַלע פֿיר ווענט — פֿאַליצעס מיט ביכער, ביכער וואַלגערן זיך אויפֿן דיל. — „איך וועל אַלץ לייענען און פֿסדר! — מאַכט ער אַפּ בײַ זיך. אַבער אַלץ קען ער ניט, ווייל חוץ פּוילישע און דײַטשישע ביכער, זײַנען דאַרפֿן פֿאַראַן אויך פֿראַנצײזישע.

געפֿינט ער אַ לערנבוך זיך אַליין צו לערנען פֿראַנצײזיש. לערנט ער עס אויס אויף אויסווייניק — פֿון טאַוול ביז טאַוול. נעמט ער זיך צו די ביכער, נאָך דער ריי נאָך. שלינגט ער נאַוועלעס און וויסנשאַפֿט-לעכע ווערק, לידער און געזעצביכער. עס עפֿענען זיך פֿאַר יצח-לייבושן נייע וועלטן.

ג.

לעצן פרץ איז אין וואַרשע און עס גייט אים זייער שלעכט. אַט איז ער שוין באַלד פֿערציק יאָר אַלט און — ער מוז אַנהייבן דאָס לעבן פֿון דאָס נײַ. אים איז שוין גאַר גוט געגאַנגען. ער האָט שוין געהאַט אַ גוטע פֿאַזיציע אין לעבן. ער האָט מיט יאָרן צוריק אויסגעהאַלטן אַן עקזאַמען און געקראָגן דאָס רעכט צו זײַן אַן אַדוואָקאַט. איז ער צען יאָר צײַט געווען אַן אַדוואָקאַט אין זאַמאַשין, אין זײַן געבאַרן-שטאָט. בײַ אים האָבן געאַרבעט צוועלף מענטשן. ער האָט גוט פֿאַרדינט. אין די אָונטן האָט ער געלייענט לעקציעס פֿון ייִדישער געשיכטע אויף קורסן פֿאַר דערוואַקסענע וואָס ער אַליין האָט אַרגאַניזירט.

ער איז שוין באַוואוסט ווי אַ העברעיִשער דיכטער. אַ סך לידער זײַנע האָט מען געדרוקט אין פֿאַרשיידענע צײַטשריפֿטן און עס זײַנען אַרויס שוין צוויי ביכלעך מיט זײַנע העברעיִשע לידער. אמת, אים ציט

לעצמנם אלץ מער און מער צו יידיש. און אויף יידיש האָט ער געדרוקט דערווייל נאָר די גרויסע פּאָעמע „מאַניש“ און עטלעכע קורצע דערצייל-לונגען. ער האָט גרויסע פּלענער וועגן נייע ווערק אויף יידיש. אָבער ווי קומט מען דערצו?

דער קאַפּ איז פֿאַרדרייט. מען האָט אים פֿאַרמסרמט פֿאַר דער רוסישער רעגירונג אז ער איז אַ לינקער, אַ רעוואָלוציאַנער. האָט ער פֿאַרלאָרן דאָס רעכט צו זײַן אַן אַדוואַקאַט. דעריבער איז ער עס געקומען קיין וואַרשע, ער זוכט פֿון דאָס נײַ פרנסה. ער פּרואווט מאַן פֿאַרשייד-דענע זאַכן. עס גייט אָבער ניט. ס'איז שווער אין די מיטעלע יאָרן אַנ-צוהייבן אַ נײַ לעבן. אָבער מע מוז דאָך געפֿינען אַ באַשעפֿטיקונג.

ער האָט זיך באַקאַנט מיט איינעם אַ רייכן מענטשן יאָן בלאַך. אַ מאַדנער נפֿש! ער האָט זיך געשמדט און איצט — וויל ער העלפֿן יידן. ער וויל ווײַזן דער וועלט אז יידן באַרויבן ניט פּוילן, אז יידן זײַנען ניט קיין ליידיקגייערס, אז יידן לעבן אַרעם און אַרבעטן שווער. וויל בלאַך אויספֿאַרשן די יידישע פרנסות אין פּוילן. ער שטעלט אַן מענטשן וואָס זאָלן פֿאַרן איבער פּוילן, פֿון שטעטל צו שטעטל, און צונויפֿקלייבן ריכטיקע ציפֿערן וועגן יידישע פרנסות.

— „וויל לעזן פּרץ אַננעמען אזא אַרבעט?“

ס'איז נאָר אַ צײַטווײַליקע אַרבעט. אָבער ער נײַטיקט זיך אזוי שטאַרק. ס'איז פֿאַר אים אַ נײַער מין אַרבעט. אָבער דערפֿאַר וועט ער זען דאָס יידישע לעבן אין אַ סך קליינע שטעטלעך. ער וועט זען, ווי עס לעבט דאָס אַרעמע פֿאַלק, ער וועט ריידן מיט אזוי פֿיל יידן, ער וועט אליין אַ סך לערנען. און ער וויל דאָך גיין אין פֿאַלק!

ער נעמט אַן די אַרבעט! ער פֿאַרט אַרום אַ האַלב יאָר צײַט איבער פּוילישע שטעטלעך. די מאַטעריאַלן וואָס בלאַך האָט צונויפֿגעקליבן זײַנען פֿאַרלאָרן געגאַנגען. אָבער י. ל. פּרץ האָט אַנגעשריבן אַ סך דערציילונגען פֿון אמתן לעבן פֿון אַרעמע יידן. ...

ד.

יצחק לייבוש פּרץ איז פֿופֿציק יאָר אַלט. ער איז שוין אַ באַרימ-טער יידישער שרײַבער. ער האָט שוין אַ סך פֿאַרערערס און אַ רײ וונגע אַנהייבערס דרייען זיך אַרום אים.

מע פֿייערט אַ מאַפעלן יוביליי: פֿופֿציק יאָר פֿון געבוירן ווערן און 25 יאָר זינט ער האָט אַנגעהויבן שרײַבן. עס איז אַ גרויסער יום-טובֿ. די פֿרײַנד האָבן צוגעגרייט דעם בעל-שמחה אַ וואוידערלעכע מתנה: אַ פֿולע אויסגאַבע פֿון זײַנע „שריפֿטן“.

דארטן זינען פֿאַראַן זינע לידער, די דערציילונגען וואָס גיבן בילדער פֿון אמתן איצטיקן לעבן און די דערציילונגען וואָס פֿאַרשע- נערן און פֿאַרהערלעכן געשמאַלטן פֿון ייִדישן אַמאָל. דער דיכטער פֿרייט זיך מיט דעם וואָס מען האָט צונויפֿגענומען אין איינעם זינע זאַכן, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין פֿאַרשיידענע אויסגאַבעס. אמת, ער פֿאַרדינט ניט פֿון די „שריפֿטן“. אָבער ער קען אויסקומען אָן דעם: ער האָט שוין זינט יאָרן אַ באַשיידענע שמעל אין דער וואַרשעווער ייִדי- שער קהילה.

דער יובילייִ-באַנקעט גייט דורך אין אַ געהויבענער שטימונג. יצחק-לייבוש פרץ האָט אזוי פֿיל פֿאַרשיידענע פֿרײַנד און פֿאַרערערס. די פֿאַרשטייערס פֿון די אַרבעטער זינען אים דאַנקבאַר פֿאַר דעם וואָס ער האָט געטאָן פֿאַר די אַרבעטער, פֿאַר דעם וואָס ער האָט מיט זינע ווערק געוועקט דעם אַרבעטער צו קעמפֿן פֿאַר זינע אינטערעסן. און אַט איז דאָך דער דיכטער אליין געזעסן חדשים-לאַנג אין טורמע, ווייל מען האָט אים געכאַפט אויף אַן אומלעגאַלער פֿאַרזאַמלונג.

די וואָס האַלטן זייער שטאַרק פֿון פֿאַרשפּרייטן בילדונג צווישן פֿאַלק זעען אין דעם בעל-שמחה איינעם פֿון די הויפט-פֿאַרשפּרייטערס פֿון אויפֿקלערונג. זיי זינען צופֿרידן מיטן דיכטערס רוף צו מאַכן דאָס ייִדישע לעבן נײַער, פֿרײַער. און די וואָס האָבן זייער ליב דאָס שיינע פֿון דעם ייִדישן אַמאָליקן לעבן געפֿינען אין י. ל. פּרזעס שריפֿטן אזוי פֿיל וואונדערלעכע געשמאַלטן פֿון אַט דעם רייכן ייִדישן אַמאָל.

אַרום פּרזן זינען אויסגעוואַקסן און האַלטן אין אַנטוויקלען זיך אזוי פֿיל נײַע שרייבערס: דוד פּינסקי און יהואַש, אַבֿרהם רייזען און שלום אַש, ה. ד. נאַמבערג און נאָך און נאָך. איז ניט קיין וואונדער, אַז צום סוף פֿון אַוונט, ווען דער עולם איז פֿריילעך און לוסטיק — נעמט מען זיך פֿאַר די הענט, מע גייט אַ קאַראַהאַד אַרום יצחק- לייבוש פּרזן, און מען זינגט דערביי:

„אונדזער רבינו! אונדזער רבינו!“

ס'איז אַפּריל 1915. ס'איז פּסח.

ס'איז דאָס ערשטע יאָר פֿון דער ערשטער וועלט-מלחמה. מען האָט פֿאַרמיינט ייִדן פֿון אַלע ערטער לעבן גרענעץ מיט דײַטשלאַנד. אַ סך ייִדן זינען אליין געלאָפֿן פֿון וואוינערטער וואָס זינען ניט ווייט פֿון די שלאַכטפֿעלדער. ערגער פֿון אַליץ איז עס פֿאַר קינדער. ווער וועט זאַרגן. פֿאַר זיי ?

יצחק-לייבוש פּרץ צוזאַמען מיט זײַן אַלטן פֿרײַנד יעקבֿ דינעזאָן
זאָרען פֿאַר די קינדער! זײַ קלײַבן צונויף געלט און בויען קינדער-
היימען, קינדער-גאַרטנס. זאָלן די קינדער האָבן וואו צו זײַן, זאָל מען
זײַ דאָרטן געבן עסן, זאָל מען לערנען מיט זײַ. ס'איז אַ ביטערע צײַט
— זאָלן ייִדישע קינדערלעך זײַגען און טאַנצן!

און דער באַרימטער דיכטער ברענגט די קינדערלעך אײַטלעכן
טאַג אַ מתנה — אַ קינדערלידל. ער איז שוין נײַט יונג. ער ווערט באַלד
63 יאָר אַלט. זײַן האַרץ איז קראַנק — אַזוי פֿיל צרות אַרום! אַבער
טרייסט קען מען געפֿינען אין אַ קינדערשן שמײַכל. דאַרף מען אַרבעטן
פֿאַר קינדער, שרײַבן לידלעך פֿאַר זײַ.
הײַבט ער אָן אײַן מאַל אַזוי:

אויף אַ בוים אין גרינעם וואַלד

אַ וואונדערלעכער פֿויגל שאַלט.

דער פֿויגל צעזינגט זיך אין אַ לויבליד —

שמילער, שמילער, דאַנקען וויל ער ...

עס ווערט דעם דיכטער נײַט גוט. ער בעט מע זאָל אים ברענגען
אַ גלאַז וואַסער. ווען מען קומט מיטן גלאַז וואַסער, איז ער שוין מויט.
אויף מאָרגן איז געווען די לוויה. הונדערט מײַונט ייִדן פֿון וואַרשע
האַבן באַגלייט זײַער ליבן יצחק-לייבוש פּרץ, וואָס האָט געשאַפֿן אַזוי
פֿיל טײַערס און שײַנס און אַרויסגעוויזן אַזוי פֿיל הייליקס און טיפֿס
בײַם ייִדישן פֿאָלק. וואַרעם אין די לעצטע יאָרן פֿון זײַן לעבן האָט
י. ל. פּרץ אָנגעשריבן וואונדערלעכע מעשיות און ער האָט דאָרטן
גרויס געמאַכט אײַנפֿאַכע, גלייביקע, האַרציקע מענטשן. ער האָט
אָנגעשריבן זײַער אײַנטערעסאַנטע דראַמעס און קלוגע עסייען. אַזוי
פֿיל געשאַפֿן!

ס'איז שוין אײַבער דרײַ צענדלינג יאָר נאָך י. ל. פּרצעס מײַט.
אין פֿאַרלוף פֿון אַט די יאָרן געדענקט דאָס ייִדישע פֿאָלק פּרץ. מע
לערנט אים, מע לײַענט אים, מע דערזעט אין זײַנע שורות אַזױנע
שײַנע און טיפֿע געדאַנקען. און יעדער מאַל ווען עס קומען שלעכטע
צײַטן אויף ייִדן, זוכן מיר בײַ י. ל. פּרץ טרייסט און געפֿינען טרייסט:
אין די שײַנע געשמאַלטן פֿון יצחק-לייבוש פּרצעס ווערק, אין די
רײַנע אײַדיען און אין דער ליכשאַפֿט צום ייִדישן פֿאָלק און צו אַלע
מענטשן, ווײַל שײַנע געשמאַלטן, רײַנע אײַדיען און אַ גרויסע ליב-
שאַפֿט לײַכטן אונדז אַרויס פֿון יצחק-לייבוש פּרצעס שורות.

צוויי ברידער

אויף יענער זייט ים איז געשטאנען אמאל
 אויף הינערשע פֿיסלעך אַ היזל אין מאַל.
 געשטאנען זיך פּשוט, אַן עזות, אַן שטאַלץ,
 אַן פּוצעכץ, אַן צירונג — פֿון ליים און פֿון האַלץ!
 אַ פֿענצער אַ קליינטשיקס, נאָר הנעוודיק האַלט;
 די זון — זי באַשיט עס טאַג-מעגלעך מיט גאַלד!
 לִבְנָה און שטערן
 פֿאַרהאַלטן זיך גערן
 און מאַלן מיט זילבער די שויבן!

דאָס האָט דער הימל די ליבע באַלוינט!
 עס האָבן אין היזל צוויי ברידער געוואוינט.
 עס האַלטן צוויי הערצער צוזאַמען געטרײַ,
 שווער איז די אַרבעט, נאָר ס'אַרבעט זיך פֿרײַ!
 ווייס איז דאָס מעבל, מיט קליינען דאָס ברויט,
 נאָר אַלץ איז בשותפֿות — די פֿרייד און די נויט!
 עס האָט זיך געלעבט,
 די צייט האָט געוועבט
 איר לאַנג, איר כּשרן פֿאַדעס!

נאָר איין מאַל באַווייזט זיך אַ גאַסט אויף דער שוועל;
 פֿול גינגאַלד, שמאַראַגדן, עס פֿינקלט זײַן פעל!
 די שלאַנג איז געקומען מיט גלאַנץ און מיט פּראַכט.
 דער עלטערער ברודער דערזעט זי און טראַכט:
 עס איז אויף דער וועלט דאָך עשירות פֿאַראַן!
 ווען איך האָב אַ שמאַראַגד, איך אַרעמער מאַן,
 כ'פֿאַרקויף אים, וואָס ניט?
 כ'וואַלט אויפֿן יאַריד
 געקויפֿט מיר צו מעלקן אַ קו!

די שלאנגען — זיי ווייסן, וואָס ס'טראַכט זיך בני לויט;
 זי ווינקט אים און רופט אים אוועק אָן אַ זינט
 און זאָגט אים: „איני, ברודער! וואַלטסטו נאָר געוואַלט,
 וואַלטסטו געהאַט שוין פֿול פֿעסער מיט גאַלד,
 קרעלן, דיאַמאַנטן, בריליאַנטן אַ וועלט
 און אַלץ, וואָס מע קען נאָר באַקומען פֿאַר געלט!
 איך מאַך ניט קיין שפּאַט,
 איך ווייס שוין דעם סוד,
 איך קאָן דיר אים זאָגן אין וואַלד!“

די שלאַנג איז אוועק, און דער יונגערער קלערט:
 „ווי גאָט האָט זיך יעדן זיין שיינקייט באַשערט!
 גיי, פֿרעג אים: דער גלאַנץ און די שיינקייט וואָס טויג?“
 ביים עלטערן פֿלאַמט שוין די תּאוּוה אין אויג:

קרעלן, דיאַמאַנטן, בריליאַנטן — אַך, גאָט!
 זי זאַל נאָר ניט נאַרן און זאָגן דעם סוד!
 ער קוקט אויפֿן וואַלד,
 און גנבֿעט זיך באַלד
 פֿון ברודער אַרויס צו דער שלאַנג!

די זון גייט שוין אונטער, פֿאַרגאַלדט נאָך די זוים
 פֿון וואַלקן אין הימל; און אונטער אַ בוים
 זיצן שוין ביידע — דער מענטש און די שלאַנג;
 זיי זיצן צוזאַמען און שמועסן שוין לאַנג.
 ער ציטערט און ווייס ניט — פֿאַר פֿרייד, צי פֿאַר שרעק?
 זי וויקלט דאָס האַרץ אים אַרום מיטן עק
 און רעדט פֿון דיאַמאַנטן,
 קרעלן, בריליאַנטן:
 „אַלץ וועסטו האַבן גאָר גרינג!“

„באַטראַכט נאָר דיין ברודער: דאָס איז אַ פֿאַבריק
 פֿון קרעלן, בריליאַנטן, דיאַמאַנטן און גליק!“

עם טרעפֿט זיך, ער אַרבעט, און וואונדערלעך היים
ווערט אים, דער שמערן באַדעקט זיך מיט שוויים.
עס טריפֿן די טראַפֿן... ער ווישט מיט דער האַנט.
לאַז נישט! דער טראַפֿן — דאָס איז אַ דיאַמאַנט!
נאָר אַרבעטן היים!
קלייב אויף דעם שוויים!
שיטסטו אָן פֿעסער דיאַמאַנטן!"

„עס טרעפֿט — און אים פֿאַלט פֿון די ברעמען אַ טרער;
דו, שומה, דו מיינסט, עס איז וואַסער, נישט מער,
און טרייסט אים, און האַלדזסט אים; דו האַלמסט עס נישט אום
און קושסט אים די טרערן פֿון די אויגן אַרום!
פֿאַרשווענדסט דנין פֿאַרמעגן, דו נאַרישער קאַפּ!
לאַז וויינען, לאַז וויינען! און קלייב יעדן טראַפּ!
אַ טראַפּ, האַב פֿאַרשמאַנד,
דאָס איז אַ בריליאַנט!
רייך וועסטו זיין ווי אַ קיניג!"

„דערנאָך האַט דנין ברודער אַן איידעלע פֿעל:
אַ שטאַך מיט אַ נאָדל — דו האַסט שוין אַ קרעל!
בלוט — זאַגסטו — איז עס, בלוט — זאַגסטו — אַ קאַפּ?
דו נאַר! עס איז קרעלן, דו צאַפּ נאָר און צאַפּ!
זאָל ער נאָר בלוטן און בלוטן נישט קאַרג!
אַנשיטן וועסטו שוין קרעלן אַ באַרג!
דו האַסט אַ פֿאַבריק
און מאַך דיר דנין גליק;
ביסט שטאַרקער און ווייסט שוין דעם סוד!"

די ליפֿן פֿאַרביסן, די פֿויסטן געבנילט,
גיט שוין דער עלטערער ברודער פֿון וואַלד.
די אויגן, זיי ברענען און זוימען זיך שוואַרץ,
דאָך צאַפֿלט די ליבע צום ברודער אין האַרץ.

ער מרייסט זיך : „איך וועל דאך נאר מאכן א פראוו;
א שטאך וועל איך געבן, א קליינעם, נישט מייך;
מנין ברודער? איך ווייס!
נאר טרערן און שווייס,
הערסטו דאך, זינען בריליאנטן!“

עס הערט די לבנה נאך די אייגענע נאכט,
ווי ס'האט אינעם שטיבל געוויינט און געלאכט.
עס קוקן די שמערן אין פֿענצטער אריין:
ווי לאכט עס א ברודער ביים ברודערס געוויין?
די זון האט צו מאַרגנס געוואונדערט זיך שטארק:
ווי שלאגט עס א ברודער דעם צווייטן אין קארק?
עס וואונדערט צו גלייך
דעם וואַלד און דעם טייך:
וואָס איז עס אין שטיבל געשען?

און עס איז געקומען אויף ביידע גאָטס שטראַף!
דאָס גליק איז פֿאַרשוואַונדן, עס ווײַכט זיי דער שלאַף.
אַוועק איז די ליבע, דער פֿרידן אַוועק.
דער שלאַפֿט ניט פֿאַר ווייטיק, דער צווייטער פֿאַר שרעק.
דער שרײַט: ס'איז מנין עשירות, מנין רייכטום, מנין גוט!
און יענער: ס'איז טרערן, מנין שווייס און מנין בלוט!

זיבן גוטע יאָר

א

דאָס איז אַ געשיכטע, וואָס איז געשען אינעם שטעטל טורבין. אין טורבין איז געווען אַ מאָל אַ טרעגער, האָט ער געהייסן טובֿיה און איז געווען אַ גרויסער אַרעמאָן. אין מאָל, דאָנערשטיק, שטייט ער אזוי אין מאַרק, און קוקט אויס, פֿון וואַנען וועט קומען זײַן הילף, ער זאָל פֿאַרדינען עפעס אויף שבת. און דאָ שטייען די גע-וועלבן אַרום און אַרום ליידיק, מע זעט ניט, עס זאָל עמעצער קומען סחורה קויפֿן, עס זאָל זײַן וואָס אַפּצוטראַגן. הייבט ער נעבעך אויף די אויגן צום הימל מיט אַ געבעט, ער זאָל חלילה קיין פֿאַרשטערטן שבת ניט האַבן, און זײַן ווייב סערל מיט די קינדער זאָלן ניט הונגערן אום שבת.

ווי ער איז אזוי מתפלל, דערפֿילט ער, אז עמעץ גיט אים אַ צי פֿאַר דער פּאַלע. קוקט ער זיך אום, זעט ער פֿאַר זיך אַ דײַטשל, אַנגעמאָן ווי אַ שיסער אין וואַלד, מיט אַ פֿעדער אויפֿן קאַ-פעליושל. און דאָס דײַטשל זאָגט צו אים אויף ריין דײַטש, וואָס מיר זעצן דאָ איבער אויף ייִדיש, מיט די ווערטער:

— הער, טובֿיה, דיר איז באַשערט געוואָרן זיבע גוטע יאָר, זיבן יאָר פֿון מזל און גליק און אוצרות געלט. ווענדט זיך עס אַבער אַן דיר, ווען דו ווילסט האַבן די גוטע יאָר. ווילסטו — וועט דיר אויפֿשיינען דיין מזל נאָך דעם היינטיקן טאָג, און איידער עס וועט אונטערגיין די זון, וואָס שטייט דיר איבערן קאַפּ, וועסטו קענען אַפּקויפֿן גאַנץ טורבין, אַבער נאָך זיבן יאָר וועסטו צוריק ווערן אַן אַרעמאָן, ווי דו ביסט געווען. און ווילסטו, — וועט די גוטע, געבענטשטע צייט קומען ערשט צום סוף פֿון דײַנע יאָרן, און דו וועסט אַוועקגיין פֿון דער וועלט דער גרעסטער גבֿיר.

ענטפֿערט אים טובֿיה:

— מיין ליב דײַטשל, לאַז מיך געמאָר, וואַרעם איך בין, ניט פֿאַר דיר געדאַכט, אַ גרויסער אַרעמאָן, איך האָב אויף שבת ניט, און איך האָב דיר ניט מיט וואָס צו באַצאָלן פֿאַר דײַנע עצות.

אז דאס דײַטש של אַבער האָט אים נײַט אָפּגעלאָזט און אײַבערגע-
הזרט אים די ווערטער אײַן מאָל, צוויי מאָל און דרײַ מאָל, אײַז עס
טובֿיהן שױן אַרײַן אין קאַפּ, ענטפֿערט ער אים:

— ווײַסטו וואָס, לײַב דײַטש, אױב דו מײַנסט עס ערנסט מיט
מיר, און דו פֿרעגסט מיך באַמת, מוז אײַך דיר זאָגן, אז כײַ יעדער זאָך,
וואָס קומט מיר פֿאַר, האַלט אײַך זײַך, אָן עצה מיט מײַן ווײַב סערל,
און אָן אײַר קאַן אײַך דיר קײַן קלאַרע תּשׁוּבָה נײַט געבן.

זאָגט אים דאָס דײַטש, אז עס אײַז זײַער אַ גוטע זאָך, זײַך אָן
עצה צו האַלטן מיט דער פֿרוי, און ראַט אים, ער זאָל זײַ גײַן פֿרעגן,
און ער, דאָס דײַטש של הײַסט עס, וועט דאָ שטײַן און וואַרטן אױף אַ
תּשׁוּבָה.

טובֿיה קוקט זײַך נאָך אַ מאָל אום אײַן אַלע זײַטן, קײַן פֿאַרדײַנסט
זעט ער נײַט, טראַכט ער זײַך: וואָס קאַן ער דאָ אַנווערן? ער וועט
אַהײַם גײַן פֿרעגן. גײַט ער אַרויס הײַנטער דער שטאַט, וואו ער האָט
געוואוינט, כמעט שױן אױפֿן פֿעלד, אײַן אַ לײַמען שטײַבל, אײַבער-
שמועסן זײַך מיט סערל זײַן ווײַב.

ב

ווי סערל האָט אים דערזען דורך דער אָפֿענער טיר (עס אײַז
זומער געווען), אײַז זײַ אים אַרויסגעלאָפֿן אַנטקעגן מיט גרויס שמחה:
זײַ האָט געמײַנט, אז ער ברענגט אײַר אָן אַנהײַב אױף שבת. זאָגט
ער אײַר-אַבער:

— נײַן, סערל, זײַן לײַבער נאַמען האָט מיר נאָך קײַן פֿאַרדײַנסט
נײַט באַשערט, דערפֿאַר אַבער אײַז צו מיר געקומען אַ דײַטש...

און ער דערצײַלט אײַר אַזױ און אַזױ, דאָס דײַטש של זאָגט, אז עס
זײַנען אים באַשערט זײַבן גוטע יאָר, און עס ווענדט זײַך אָן אים, ווען
די גוטע יאָר זאָלן קומען — אַצינד אַדער צום סוף פֿון זײַער לעבן.
פֿרעגט ער כײַ אײַר אָן עצה: ווען?

טראַכט סערל נײַט לאַנג און ענטפֿערט אים:

— גײַ, מײַן לײַבער מאַן, און זאָג דעם דײַטש, אז דו ווילסט
די זײַבן גוטע יאָר אױף דער רגע!

פֿאַר וואָס, סערל? — פֿרעגט טובֿיה פֿאַרוואַנדערט — נאָך
זײַבן יאָר וועלן מיר דאָך ווערן צוריק אַרעמעלײַט, און דעם יורד אײַז
דאָך ערגער, ווי אַ פּראַסטן אַרעמאָן?

— פֿאַרזאָרג נײַט, מײַן לײַבער גוטער פֿרײַנד, די וועלט. דער-

ווייל נעם, וואָס מע גיט דיר, און זאָג: „געלויבט איז גאָט יעדן מאָג!“
בפֿרט, אז מע דאַרף חדר-געלט פֿאַר די קינדער. מען האָט זיי מיר אַהיים
געשיקט. אַט זע, ווי זיי שפּילן זיך אין זאַמד.
דאָס איז גענוג געווען, טובֿיה זאָל צוריקלויפֿן צום דײַטשל מיט
אַ קלאַרער תּשובֿה, אז ער וויל די גוטע זיבן יאָר גלייך.
זאָגט אים דאָס דײַטשל:

— רעכן נאָר איבער, טובֿיה, הינט ביסטו אַ מענטש מיט פּוח
און קאַנסט פֿאַרדינען, אַ מאָל מער, אַ מאָל ווייניקער. וואָס וועט
אַבער זײַן שפּעטער, אז דו וועסט עלטער ווערן און וועסט זײַן אַ יורד,
און אזוי פֿיל פּוח צו דער אַרבעט וועסטו אויך ניט האָבן?
ענטפֿערט טובֿיה:

— הער, דײַטשל, מײַן ווייב סערל וויל באַלד. ערשטנס, זאָגט
זי: „געלויבט איז גאָט יעדן מאָג!“ און הייסט אויף שפּעטער ניט
זאָרן, און צווייטנס, האָט מען אונדז די קינדער פֿון חדר אַהיים
געשיקט...

— אויב אזוי, — זאָגט אים דאָס דײַטשל, — גיי אַהיים, — און
איידער דו וועסט קומען אין שטוב אַרײַן, וועסטו זײַן אַן עושר!
וויל ער אים פֿאַרט איבערפֿרעגן וועגן נאָך די זיבן יאָר, איז אים
אַבער דערווייל דאָס דײַטשל פֿאַרשוואַנדן געוואָרן.
גייט ער, טובֿיה, אַהיים. געוואוינט, האָבן מיר שוין געזאָגט, האָט
טובֿיה הינטער דער שטאַט, פּמעט אויפֿן פֿרייען פֿעלד. קומט ער אָן
צו דער שטוב, זעט ער, ווי די קינדער שפּילן זיך הינטער דער שטוב
אין זאַמד. גייט ער צו, דערזעט ער, אז זיי שאַרן אַרויס פֿון אַ גריבל
ניט קיין זאַמד, נאָר ריין גאַלד. פֿאַרשטייט זיך, אז מער האָט מען נישט
געדאַרפֿט. עס האָבן זיך שוין אַנגעהויבן די זיבן יאָר, די זיבן מזלדיקע
יאָר.

ג

די צײַט לויפֿט אַבער פֿײַל פֿון בויגן, און זיבן יאָר גייען אַריבער
געשווינד. קומט נאָך די זיבן יאָר דאָס דײַטשל צו טובֿיה, אים אַג-
צוזאָגן, אז די זיבן יאָר זײַנען אַריבער, און אז הינט פֿאַר נאַכט וועט
נעלס ווערן דאָס גאַלד אין שטוב און אַפֿילו דאָס גאַלד, וואָס זיי האָבן
געקאַנט באַהאַלטן בײַ לײַטן.
טרעפֿט ער טובֿיה, ווי ער שטייט אין מיטן מאַרק, ווי פֿאַר זיבן
יאָר, און קוקט אים אויף אַ פֿאַרדינסט. זאָגט ער אים: „הער טובֿיה,
די זיבן יאָר זײַנען אַריבער!“

ענטפערט אים טוביה: „גיי, זאג מיין ווייב סערל, ווייל דאס עשירות איבער די גאנצע זיבן יאר איז געווען ביי איר אין דער האנט.“ גייען זיי ביידע ארויס אונטער דער שמאט און קומען צום זעלבן ליימענעם הייזל אויפן פעלד און טרעפן סערלען פאר דער טיר. און זי איז אויך ארעם געקליידט, ווי אמאל, נאר איר פנים שמייכלט. זאגט איר דאס דייטשל מיט די זעלבע ווערטער, אז די זיבן גומע יאר זינען אוועק.

ענטפערט זי אים, אז זיי האבן קיין גומע יאר נאך ניט אנגע-הויבן צו האבן; אז זיי האבן קיין מאל ניט געהאלטן דאס גאלד פאר זייער אייגנס, ווייל, וואס א מענטש פארדינט מיט זיינע צען פינגער, דאס איז זינס; און אזוי עשירות וואס קומט אן שווייס און אומגע-זוכט, איז נאר א פיקדון, וואס זיין ליבער נאמען לאזט איבער ביי מענטשן אין די הענט פאר ארעמעלייטס וועגן... זי האט נאר פון גאלד אויף שכר-לימוד גענומען. דאס איז גאטס תורה, מעג מען פאר זיין תורה מיט זיין גאלד צאלן, מער ניט! און אויב זיין ליבער נאמען האט פון היינט אן א בעסערן בעל-פיקדון פאר זיין גאלד, מהיכא-תיתי, זאל ער צונעמען און איבערגעבן אן אנדערן! דאס דייטשל, וואס איז געווען אליהו הנביא, האט דאס אויסגע-הערט און איז נעלם געווארן.

ער האט עס איבערגעגעבן דעם בית-דין-של-מעלה (בעזדן שעל מיילע), און דער בית-דין-של-מעלה האט געפסקנט, אז עס איז קיין בעסערער בעל-פיקדון ניט פאראן, און די זיבן יאר האבן זיך ניט אויס-געלאזט פל-זמן טוביה און זיין ווייב סערל האבן געלעבט.

י. ל. פרק

בײַם גױסס צוקאַפּנס

אין א פינצטערער נאכט, צווישן גערויש, געשריי און געפילדער אין גיהנום, שניידט זיך דורך א שארף שניידנדיקער באפעל: — „נחומקע פון זכאראש גייט אויס... — ער פלעגט זיך שניידן די נעגל ניט איבערגעהיפט, אוועקווארפן... ניט איין מאל פארגעסן מנחה צו דאוונען, — ווער גייט נאך זיין נשמה?“

— „איך!“ — רופֿט זיך אָן אַ שוואַרצער מלאַך.
— „גרייט דערווייל צו אַ קאַכנדיקן קעסל סמאַלע.“
ער שפּרינגט אונטער און פֿליט אַרויס פֿון גיהנום.
געשווינד פֿלוען שלעכטע מלאכים, צום גליק אַבער גוטע אויך;
די גוטע זינען אַפֿשר ווייטער פֿון אונדז, נאָר דאָס גרעסטע רחמנות
טראַגט זיי...

און אַז דער שוואַרצער מלאַך איז צום קראַנקנס בעט געקומען, האָט
ער שוין צוקאַפּנס אַ ווייסן גוטן מלאַך געטראַפֿן. ער איז געזעסן און
האַט געטרייסט:

— „שרעק זיך ניט, אַרעמער מענטש, פֿאַרן טויט... עס איז נאָר
אַ בריק, אַ קורצע גרענעץ צווישן פֿינצטערקייט און ליכט... פֿון זאַרג
און אומרו, אָן איבערגאַנג צו רו און גליק...“
נאָר דער קראַנקער, דאַכט זיך, הערט ניט. ער איז פֿאַרטראַגן,
און די פֿלאַמענדיקע אויגן בלאַנדזשען אַרום אויף די ווענט.
און דער שוואַרצער מלאַך בלייבט שטיין בני דער טיר און קוקט
פֿאַרוואַנדערט...

— „האַסט ניט קיין טעות, חבֿר?“ — פֿרעגט ער דעם ליכטיקן
מלאַך.

— „ניין!“ — ענטפֿערט דער גוטער — „איך בין געשיקט גע-
וואַרן נאָך דער נשמה, נאָך דער ריינער באַרעמהאַרציקער נשמה; דו
קענסט איבער איר קיין שליטה ניט האַבן!“

— „ער האָט ניט על פי דין די נעגל געשניטן!...“
— „איך ווייס,“ — האַקט אים איבער דער גוטער מלאַך —
„נאָר דערפֿאַר קיין איינציקע רגע פֿאַר זיך ניט געלעבט... נאָר פֿאַר
שוואַכע און קראַנקע, פֿאַר אַלמנות און יתומים, פֿאַר פֿאַרפֿינצטערטע,
פֿאַרוואַגלטע, פֿאַרמאַטערטע...“

— „בני אונדז אין בוך איז פֿאַרשריבן, וויפֿל מאַל ער האָט מנחה
פֿאַרפֿעלט...“

— „נאָר קיין מאַל ניט פֿאַרפֿעלט, ווען מען האָט געדאַרפֿט עמעצן
העלפֿן; קיין מאַל ניט פֿאַרגעסן צו טרייסן, צו האַרציקן און צו
קרעפֿטיקן דאַרט, וואו די פֿליגל זינען אַראַפּגעפֿאַלן מיט, וואו די
לעצטע האַפֿענונג, האָט זיך געדאַכט, איז פֿאַרשוואַנדן...“

„ער האָט זיך קיין הויז ניט געבויט... דעם דאָך איבערן קאַפּ ניט
פֿאַרריכט, זיין בעט זיך ניט ווייך געבעט, אויף קיין נחת פֿון קינדער

ניט געהאָפֿט... נאָר אלץ פֿאַר אַנדערע... ווייל אלע אַנדערע האָט ער
 געהאַלטן בעסער פֿאַר זיך...".
 שוואַרצע וואַלקנס ציען זיך אין דרויסן איבערן הימל... אויף אַ רגע
 שניידט זיך דורך אַ בליץ.
 דער בליץ האָט צום לעצטן מאַל דעם גוסס געוועקט.
 — „ווער איז דאָ ביי מיר? ווער זיצט מיר צוקאַפֿנס?“ — פֿרעגן
 די פֿאַרברענטע ליפֿן.
 — „איך, איך, אַ ליכטיקער מלאַך. פֿון זיין ליבן נאַמען נאָך דיין
 נשמה געשיקט!... קלם מיט מיר!“
 — „וואוהיין?“ — פֿרעגט דער קראַנקער.
 — „צום הימל אַרויף, אין גן־עדן אַרײַן!“
 — „הימל... גן־עדן...“ — שמאַלט נאָך דער גוסס אין היץ —
 „און ווי אזוי לעבט זיך דאָרט אין הימל, אין גן־עדן דאָרט?“
 — „גוט... פֿון גאַטס גענאָד באַשטראַלט... מיט גאַלדענע קרוינען
 אויף די קעפֿ...“
 — „גלאַנץ... גאַלד... קרוינען... וואָס וועל איך דאָרטן טאָן?“
 — „וועסט ניט דאַרפֿן טאָן... דאָרט איז אייביק רו, אייביק ליב־
 טיקער נחת... קום!“
 — „אַבער וואָס וועל איך דאָרטן טאָן?“ — דרייט זיך מיטן לעצטן
 כּוח דער גוסס אויס צום מלאַך — „איז דאָרט דאָ וועמען צו העלפֿן,
 געפֿאַלענע אויפֿצוהייבן, קראַנקע צו היילן, הונגעריקע צו זעטיקן,
 דאָרשטיקע די ליפֿן צו נעצן, פֿאַרלירענע צו זוכן און געפֿינען? דאָס
 איז דאָך מיין גליק געווען!...“
 — „ניין, דאָס ניט!“ — ענטפֿערט מיט אַ ניט־זיכער קול דער
 מלאַך — „דאָס איז דאָרט ניט פֿאַראַן, דאָרט וועט קיינער ניט דאַרפֿן
 דיין הילף...“
 — „און וואָס וועל איך דאָרט טאָן, מלאַך? דאָרט, וואו קיינער
 דאַרף מיין נשמה ניט, מיין האַרץ ניט; ניט מיין רחמנותדיקע טרער
 אין אויג, ניט מיין וואָרט צו טרייסטן פֿון מויל, און ניט מיין האַנט,
 אויפֿגעהויבן צו ווערן פֿון גרוכ?“
 דער שלעכטער מלאַך הערט און שמעקט אַרויס די צונג און באַ־
 לעקט זיך... אַ הונק־שמיכל לייגט זיך אים איבערן מויל פֿון אויער צו
 אויער... ער עפֿנט דאָס מויל, און צוויי שורות ווייסע ציין בליצן אויף
 אין דער פֿינצטערער שטוב...

און צערודערט זיצט דער ליכטיקער מלאך און ווייס ניט, וואָס
צו ענטפֿערן דעם גוסס.

— „וואָס פֿאַרט, מלאך! וואָס פֿאַרט?“

און דער גוטער מלאך דרייט זיך אויס צום פֿענצטער און קוקט
ארויס צום הימל און וואַרט פֿון דאָרט אָן עצה און אַ ראַט... נאָר פֿאַר-
שלאָסן איז דער הימל; אָן אַ וואַרט, אָן אַ שטראַל, אָן אַ פֿונק... און
עס יאָגן אָן אַלץ נײַע און נײַע, אַלץ שווערערע און שווערערע וואַלקנס
— אַ שאַטן פֿאַלט איבערן ליכטיקן מלאכס פנים, דער הימל זעט אויס
האַרט און בייז, אָן רחמנות זעט ער אויס, ער האַט אים נאָך קיין מאַל
אזוי ניט געזען... ער בלייבט פֿאַרציטערט.

מיט דער ווײַלע באַנוצט זיך דער שלעכטער מלאך און גייט צו
צום בעט פֿון דער צווייטער זײַט.

— „קום בעסער מיט מיר!“ — רוימט ער אײַן דעם גוסס.

— „וואוהין?“

— „דאָרט וואו דיין האַרץ גלוסט... צו די אומגליקלעכע, הונ-
געריקע, דאַרשטיקע... צו די פֿאַרחלשמע און פֿאַרמאַטערטע, צו די
פֿאַרלוירענע, פֿאַרשאַלטענע, צו די פֿיין גאַט פֿאַרגעסענע... העלפֿן וועסטו
ניט קענען, אַבער צוזאַמען ליידן, מיטפֿילן...“

— „איך גיי! איך גיי!“ — רופֿט דער קראַנקער אויס מיט קראַפֿט.
און דער ווייטער מלאך איז אַוועק מיט ליידיקע הענט.

י. ל. פֿרײַך

אין פֿרעמדן וואַלד

איך גיי אַרום אין פֿרעמדן וואַלד.
עס לאַכט די זון, דאָך מיר איז קאַלט.
זינגען וויל איך, מײַן געזאַנג
ווערט פֿאַרשטומט אָן ווידערקלאַנג!

עס איז קיין פֿרײַע ליבע וועלט,
עס גריינט און בליט דאָס פֿרעמדע פֿעלד;
איך רײַס אַ בלום און לייג אין שוים, —
אַך, מיך שטעכט די פֿרעמדע רויז!

צו א בעסער לעבן

טהאָמאַס ה. בענטאָן

אַרבעט

שמעון פרוג

דאָס ליד פון דער אַרבעט

א לויב און געזאנג דער מי און דער אַרבעט!
זינגט, גריסט זיי פֿון האַרצן מיט ליבשאַפֿט און היים!
געזונט זאָלן זײַן די הענט מיט מאַזאַליעס,
דער שמערן, פֿון וועלכן עס גיסט זיך דער שווייס!

געבענטשט זאָלן זײַן דער וואַרשמאַט, דאָס שפינדל,
דער האַמער, די סאַכע, דער סערפֿ און די זעג!
די וועלט איז פֿאַר איינעם אַ בליענדער גאַרטן,
פֿאַר טויזנט — אַ שווערער, אַ זומפיקער וועג.

דער סערפ איז פֿון שטאַל, דער האַמער פֿון אייזן,
 קיין צירונג קיין גרויסע זינגען זיי ניט;
 אין זיי אַבער ליגט אונדזער קראַפֿט, אונדזער לעבן,
 אַן זיי איז אוממעגלעך איין איינציקער טריט.

טאָ לויבט זשע און זינגט דער מי און דער אַרבעט!
 זינגט, גריסט זיי פֿון האַרצן מיט ליבשאַפֿט און היים!
 געזונט זאלן זיין די הענט מיט מאַזאַליעס,
 דער שטערן, פֿון וועלכן עס גיסט זיך דער שוויים!

ג. כאַנין

די מאַמע טאַר ניט וויסן

די אַלמנה אסתר האָט גע-
 האַט דרני מיידלעך און איין
 יינגל, משהלע האָט מען אים
 גערופֿן. די מאַמע האָט זייער
 ליב געהאַט אירע קינדער. מער
 פֿון אַלע האָט זי ליב געהאַט
 איר יינגעלע.

ג. קאַזלאָוסקי

די מאַמע האָט געאַרבעט
 שווער און ביטער. זי האָט
 דאָך באַדאַרפֿט שפּיזן די גאַנ-
 צע משפּחה. זומער האָט זי

געקליבן יאַנדעס אין וואַלד. די יאַנדעס האָט זי פֿאַרקויפֿט צו די רייכע
 באַלעבאַסטעס. ווינטער האָט זי געפֿונען אַן אַנדער אַרבעט. ליידיק איז
 זי קיין מאַל ניט געזעסן.

זי האָט געוואַרט און געהאַפֿט, אַז נאָך אַ יאַר, נאָך אַ יאַר, איר
 זונעלע וועט אויסוואַקסן, ער וועט זיך אויסלערנען אַ מלאכה און וועט
 ביסלעכווייז אַנהייבן צו פֿאַרדינען, וועט איר ווערן גרינגער, וועט זי
 ניט דאַרפֿן אַרבעטן אזוי שווער.

צו דרניצן יאַר האָט די מאַמע איר משהלען אַפּגעגעבן צו אַ

סמאליער. זאל ער זיך אויסלערנען סמאליערני — האט זי געטראכט
— דאס איז א גוטע מלאכה.

משהלע האט זיך גוט געלערנט. ער האט ליב געהאט די זעג און
דעם האמער. ער האט ליב געהאט מיט זיינע אייגענע הענט צו מאכן
א טיש אדער א שטול.

אליין געמאכט, — פלעגט ער מיט שטאלץ א ווייז טאן דעם בא-
לעבאס זיין ארבעט. — איר זעט?

און ווען דער סמאליער האט ארויפגעלייגט זיין האנט אויף משה-
לעס פלייצעס און א זאג געטאן: „ס'א גוט שטיקל ארבעט, דו קליינער,
דו וועסט נאך ווערן א גוטער באלמעלאכע“, איז משהלע געווען אין
זיבעטן הימל. ער האט זיך געפרייט. עס האט אים שוין ניט געארט
וואס ער דארף ארבעטן פון אין דער פרי ביז שפעט אין דער נאכט.
ס'האט אים שוין ניט געארט, וואס אין דרויסן שינט די זון און ער קאן
זי ניט זען.

משהלע האט געהאט איין פארלאנג: וואס גיכער און וואס בע-
סער זיך אויסלערנען די ארבעט, וואס גיכער קענען פארדינען א ביסל
געלט און ארויסהעלפן דער מאמען.

גייען אזוי מעג און חדשים, ווערן פון חדשים יארן. און... שוין...
משהלע גייט שוין ארויס פון דער לער. ער פארט אוועק אין דער
נאענטסטער, גרויסער שטאט. דא וועט ער זיכער אנהייבן פארדינען
געלט.

— מאמע, ניט געזארגט, וועסט זען, איך וועל דיר שיקן געלט,
דו וועסט זען, — האט משהלע זיך געזעגנט מיט זיין מומער.
און די מאמע: „זון מיינער, דו פארסט אוועק. ווער וועט אויף
דיר אכטונג געבן אין דער פֿרעמד? ווער וועט דיר אפהיטן אין דער
פֿרעמד?“

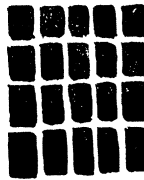
**

אין דער פֿרעמד איז געווען אלץ אנדערש. דא זיינען געווען אַנ-
דערע גאסן, אנדערע מענטשן, פֿרעמדע מענטשן. דא איז געווען ארבעט.
פֿארדינט משהלע אין אַנפֿאנג ניט קיין סך. אבער וויפֿל ער האט נאָר
געקאָנט, האט ער מיט פֿרייד וואָך-אַיַן און וואָך-אויס געשיקט דער
מאמען, און דאָס איז אין דער היים גוט צו ניץ געקומען.
משהלע איז דאָ געווען אליין, אַן פֿריינד, אַן באַקאַנטע. ס'איז

אים געווען אומעטיק אין דער גרויסער שטאָט. האָט ער געבענקט נאָך זײַן שמעמל, נאָכן וועלדל און טײכל, נאָך דער שטילקײט, און מער ווי אַלץ נאָך די געטרײע און אײגענע, נאָך זײַן מאַמע, זײנע שוועסטער. און מיט אַ מאַל!... האָט ער זיך דערוואוסט, אַז דאָ, אין שטאָט, איז פֿאַראַן אַזאַ מײן פֿאַראײן, וואָס מע רופֿט „בונד“. אַט דער „בונד“ איז אַ גרויסער פֿרײנד פֿון אַלע עלנטע און אַרעמע מענטשן. אַט דער „בונד“ שמעלט זיך אײַן פֿאַר יושר און גערעכטיקײט. מאַמעלע טײערע, וואָס פֿאַר אַ גליק דאָס איז געווען פֿאַר דעם יונגל אין דער פֿרעמד!

זײַן באַלעבאָס האָט געוואַלט, אַז ער זאָל אַרבעטן לאַנגע שעהן. איז ווי באַלד ס'איז פֿאַראַן אַזאַ מײן „בונד“, וועט ער זיך דאָך פֿאַר אים אײנשמעלן. וועט ער האָבן וואו אױסצודערציילן זײנע לײדן... אַזוי האָט געטראַכט דער קלײנער משחלע און ס'איז אים מיט אַ מאַל געוואָרן גוט.

ער איז געקומען הערן און זען. ער איז געקומען צו געהיימע פֿאַרוואַמלונגען. ער האָט זיך צו-געהערט צו די רײד פֿון די פֿירערס פֿון „בונד“. ער האָט מיטגעזונ-גען די הײסע לידער פֿון פֿרײהײט. בײַ נאַכט, ווען די גרויסע שטאָט האָט געשוויגן, האָט ער געטראַגן אונטער דער פֿאַלע פעקלעך פֿראַ-קלאַמאַציעס. מען האָט באַדאַרפֿט דערקלערן די ייִדישע אַרבעטער, וואָס מײנט דאָס סאַציאַליזם און

ג. קאַזאַווסקי

וואָס ווילן די בונדיסטן טאָן, פֿדי אין רוסלאַנד זאָל ניט הערשן קײן צאַר. אַ צאַר, וואָס ווײסט ניט פֿון קײן רחמנות, וואָס אונטערדריקט און דערשטיקט יעדן פֿרײען געדאַנק. משחלע איז געוואָרן אַן אײגענער מענטש אויף די פֿאַרוואַמלונגען, בײַ נאַכט אין וואַלד. ער האָט זיך פֿאַר גאַרניט געשראַקן. אײן מאַל זײנען געקומען זשאַנדאַרן און האָבן אים אַרעסטירט. אַרעסטירט פֿאַרן געהערן צום „בונד“. איז וועמען אַרט עס, וואָס מען דאַרף זיצן אונטער פֿאַליציאַיאישער וואַך אין אַן אַפּגעשלאָסענער קאַמער?

— דו, קליינער חבר, פאר וואס האט מען דך אהער געבראכט?
— פאר געהערן צום „בונד“. — און דער ענטפער איז אזא שמאל-
צער, אזא פריידיקער.

— פון וואנען ביסטו? וויסן דינע עלטערן, אז דו...
בני משהלען טוט א צימער די אייבערשטע ליפ. עפעס רייסט
זיך אפ אין הארצן. און צום ערשטן מאל דערפילט ער א ביטערן
ווייטיק. די מאמע! די מאמע וועט זיך דערוויסן... און ער באשליסט
אויף גיך: ניין! די מאמע טאר דערפון ניט וויסן.

משהלע שיקט בריוו דער מאמען, און ענטפערן הייסט ער אויפן
אדרעס אזוי און אזוי. ער לאזט נאר אויס דאס ווארט — טורמע.
גייען ווידער חדשים. בריוו אהין און בריוו צוריק. די מאמע פרייט
זיך. די בריוו זינען פול מיט האפענונג. און אין מיטן דרינען קומט
צו פארן די מומע, דער מאמעס שוועסטער. געקומען איז זי צו א דאך-
טער. איז פאר איין וועגס וועט זי שוין זען וואס מאכט איר פלימע-
ניק, דער גומער משהלע.

גיט אזוי די מומע מיטן אדרעס אין האנט. גיט זי און גיט
און זי קומט צו צו דער טורמע. זי פרעגט: „וואוינט דא ניט איינער
מיטן נאמען אזוי און אזוי?“

און מיט שפאט ענטפערן די פאליצי-לייט: „אודאי וואוינט ער
דא. ער האט דא א גומע קווארטיר. ער זיצט אויף קעסט בניס צאר.
פארשטייט ניט די מומע, וואס דאס באדייט. וואס איר שוועסטערס
יינגל איז א גנב, צי גאר? ...

— ניין, — לאכן די פאליצי-לייט, — קיין גנב איז ער גראד ניט.
ער איז נאך ערגער פון א גנב.

— ערגער! וואס קען נאך זיין ערגער?

— ער איז א „בונדיסט“. א רעוואלוצ... יא... נער!

— א וואס? ? ?

אין שמעמל האט מען גערעדט: „דער קליינער משהלע, דער
אלמנהס יינגל, האט געוואלט אראפוארפן דעם קייסער, זיצט ער
דערפאר אין טורמע און מע וועט אים פארשיקן קיין סיביר“.
די מאמע האט זיך די אויגן אויסגעוויינט. איר קינד? איר אויג
אין קאפ, וויל נאר אראפוארפן דעם קייסער! ווי איז דאס מעגלעך?
ניין, זי האט עס ניט געקאנט פארשטיין.

דער קליינער מענטש מיטן גרויסן קאפ

אמאל איז געווען — און היינט לעבט ער נאך אויך — א מענטש. איז ער געווען זייער א קליינינקער, הענטעלעך קורצינקע, פיסעלעך דארינקע, א הערצעלע ווי אן ארבעס, דערפאר אבער א קאפ ווי אן עמער די גרייס.

דאס דאזיקע מענטשעלע איז געווען זייער שמאלץ מיט זיין גרויסן קאפ.

דער עיקר, קינדער, — פלעגט ער זאגן, — איז דער קאפ. עס גייען פון קאפ אזעלכע פֿעדעמלעך ביז אונטער די פֿיס, איר פֿארשטייט, קינדער? — ביז אונטער די פֿיס!

און דערביי האט דאס קליינע מענטשעלע מיטן גרויסן קאפ גענומען א זשאבע, צעשניטן און געוווּזן, אז דער מענטש איז אויך אזוי. און קיינער האט אים ניט געענטפֿערט ניין.

ווייל דאס קליינע מענטשעלע מיטן גרויסן קאפ האט געהאט אויך זייער א גרויסע צונג און האט געקענט א סך, א סך רעדן.

און דערצו האט דאס קליינע מענטשעלע מיטן הערצעלע ווי אן ארבעס די גרייס געקענט ציילן ביז ביליאנען, און האט אלץ אויס-געציילט.

**

איין מאל האט ער זיך אוועקגעשמעלט און געזאגט : ווייסט איר, קינדער, וויפֿל שמערן ס'זינען דא אויפֿן הימל ? אלע האבן געשוויגן, קיינער האט ניט געוואוסט. און דאס קליינע מענטשעלע האט גלייך ארויסגענומען א בלוי גלעזעלע פֿון קעשענע, צוגעשמעלט צו די אייגעלעך די קליינינקע און גערופֿן :

אט ווארט, באלד צייל איך איבער.

איינס, צוויי, דריי, פֿיר, פֿינף ...

נאך דעם האט ער עפעס געמורמלט אונטער דער נאז און אין א וויילע ארום האט ער זיך צעזונגען :

צוויי הונדערט מיליאן מיט זיבן און אכציק טויזנט ...

די מענטשנקינדער, וואס זינען געשטאנען ארום, זינען פֿאר-וואונדערט געווארן פֿון דער גרויסער ציפֿער און פֿון גרויסן קאפ פֿון דעם קליינעם מענטשעלע, און זיי האבן גענומען קריגן דרך-ארץ פֿאר

אים און האַבן אים אַ נאַמען געגעבן : דער גרויסער חכם.

זינען אַ סך מענטשן געקומען צו אים.

איינער האָט געפֿרעגט :

וואָס איז ליבע ?

ליבע ? — האָט דער קליינער מענטש געמאַכט חוּק — ליבע איז ...
גאַרנישט מיט גאַרנישט ... — איך האָב קיין מאל קיינעם ניט ליב
געהאַט.

דער פֿרעגער איז אַוועק אַ פֿאַרשעממער. פֿון דעסוועגן האָט ער
דעם גרויסן קאַפּ געגלייבט, איז אַוועק אַהיים און האָט זיך גענומען
צום לערנען און האָט אַזוי אַרום זיך באַפֿרײט פֿון ליבע.
אַ צווייטער איז געקומען צום קליינעם מענטשן מיטן גרויסן קאַפּ
און געפֿרעגט :

וואָס איז דאָס גלויבן ?

גלויבן איז גאַרנישט מיט גאַרנישט ! איך האָב קיין מאל נישט
געגלייבט ... איך דענק !

און דער גלייביקער איז אַוועק אין אַ בוכגעשעפֿט און האָט גע-
קויפֿט אַ צענדלינג ביכלעך און האָט זיך געלערנט ווי נישט צו גלייבן ...
אַ דריטער איז געקומען און געפֿרעגט :

זאָג מיר, גרויסער קאַפּ, וואָס איז אַזוינס רחמנות ?

האָט דער גרויסער קאַפּ חוּק געמאַכט, — דער קאַפּ ווייס ניט פֿון
רחמנות — דער קאַפּ דענקט לאַגיש ...

און דער מענטש, וואָס איז געווען אַ ווייכהאַרציקער, איז אַוועק
און גענומען דענקען לאַגיש און האָט אַרויסגעוואַרפֿן אין דער זעלבער
נאַכט זײַן אַלען טאַטן אויף דער גאַס ...

**

דער קליינער מענטש האָט דערזען, אַז מענטשן פֿאַלגן אים, איז
ער נאָך שטאַלצער געוואָרן און האָט אַנגעהויבן לערנען, אַז מענטשן
זאָלן זען פֿטור צו ווערן פֿון זייערע הערצער און זיך נעמען צו דערציען
גרויסע קעפּ ...

און ס'איז אויפֿגעשטאַנען אַ דור פֿון לויטער קעפּ ...

זינען אין יענעם דור אַרומגעגאַנגען קליינע מענטשעלעך אַן ליבע,
אַן גלויבן, אַן רחמנות ...

עס איז געווען אַ צער אויף זיי צו קוקן.

אַבער זיי האָבן ניט געוואוסט, וואָס צער איז אַזוינס ...

איז אין יענעם דור געבוירן געוואָרן בײַ אַ קליין מענטשעלע אַ זון.

האַט מען באַמערקט אז דאָס קינד איז אַ קאַליקע.
עס האָט געהאַט אַ קליינעם קאַפּ מיט אַ גרויס, גרויס האַרץ.
האַבן די עלטערן גערופֿן דעם גרויסן קאַפּ און געפֿרעגט אָן עצה.
האַט דער גרויסער קאַפּ געענטפֿערט:
אזאָ גרויס האַרץ איז איינס פֿון די גרעסטע קאַליקעס! ער וועט
זיין אָן אומגליקלעכער.
דאָס קינד האָט עס דערהערט און האָט זיך פֿונאַנדערגעלאַכט...
וואָס באַטייט עס, וואָס ער לאַכט?
ווייל יענער דור מיט די גרויסע קעפּ האָט אויפֿגעהערט צו לאַכן...
און פֿאַר נייגער האָט מען דאָס קינד דערצויגן.
דאָס קינד איז געוואַקסן, און געוואַקסן איז דאָס האַרץ מיט אים.
עס האָט געהאַט שיינע לאַנגע פֿיס, שיינע הענט, אַ געקרניזטן
קאַפּ און איז געווען אין זײַן וואַקס העכער פֿאַר זײַן גאַנצן דור...
צו פֿופֿצן יאָר איז ער שוין געווען אזוי הויך, אז ווען דער גאַנצער
דור איז געשטאַנען אויף אַ באַרג, און ער — אין אַ טאַל, איז ער אַלץ
העכער געווען.
און אַ שטיק האָט ער געהאַט, איז זי געגאַנגען גלייך פֿון זײַן ברייטן,
גרויסן און טיפֿן האַרצן און אַרײַנגעדונגען אין די הערצער פֿון די
צוהערערס.
און אומגעקערט האָט ער זײַן דור די ליבע, און דעם גלויבן, און
דעם רחמנות...

**

דער קליינער מענטש מיטן גרויסן קאַפּ האָט דערזען, אז דאָס
האַרץ האָט אויך עפעס צו זאָגן, איז ער געקומען צום יונג מיטן גרויסן
האַרץ און האָט געטענהט:
איך לייקן ניט, אז דאָס האַרץ פֿאַרנעמט אויך אָן אַרט אין מענטשנס
גוף, אַבער דער קאַפּ... דער קאַפּ...
דער יונג מיט דעם גרויסן האַרץ האָט מיט רחמנות אָנגעקוקט דאָס
קלייניקע מענטשלעע מיטן גרויסן קאַפּ און זיך אָנגערופֿן:
אומגליקלעכער, זע, דיין גרויסער קאַפּ איז דאָך שוין ווייניג, באַלד
שטאַרבסטו, און דו האַסט נישט געוואוסט פֿון ליבע, פֿון גלויבן און
פֿון רחמנות.
דעם אַלטן מיטן גרויסן קאַפּ איז געוואָרן שווער... ער האָט
געוואַלט וויינען, נאָר ער האָט ניט געקענט...
און ער איז אַנידערגעפֿאַלן צו די פֿיס פֿון דעם יונג מיטן גרויסן
האַרץ...

די וואנט

די אויגן — פֿול צארן, פֿארגאסן מיט בלוט,
די הערצער — זיי שלאגן מיט קראפֿט און מיט מוט.
מיר שטייען בײַ אַ הויכער, געמויערמער וואנט
מיט העק און מיט האַמערס און אייזנס אין האַנט —
מיר ברעכן די וואנט!

די וואנט איז געמויערט גאָר פֿעסט און גאָר דיק,
פֿאַרצוימט אונדז די וועגן צום לעבן, צום גליק,
פֿאַרשמעלט אונדז די ליכטיקע זון און זי מאַכט
פֿון פֿריילעכן טאָג אונדז אַ פֿינצטערע נאַכט. —
מיר ברעכן די וואנט!

און פֿאַלט פֿון דער שטיינערנער וואנט ווען אַראָפּ
אַ שטיין, צי אַ ציגל, טרעפֿט וועמען אין קאַפּ, —
די איבעריקע בלייבן דאָך שטיין גאָר אַן שרעק
און אַרבעטן ווייטער, מע לויפֿט ניט אַוועק: —
מיר ברעכן די וואנט!

די אַרבעט דאַרף דויערן, די אַרבעט איז שווער. —
פֿאַרוואַמלט זיך, ברידער, קומט אַלע אַהער!
זאַל יעדערער צולייגן פֿעסטער זײַן האַנט!
מיר וועלן די הויכע, די פֿינצטערע וואַנט —
צעברעכן, צעברעכן!

שבועות

אברהם רייזען

נאך גרינס

נאך צווייגעלעך, קינדער, אין וואלד לאזט זיך גיין,
און פריילעך מיט לידער בסדר,
אזוי ווי עס וואלט אויף דער וועלט ניט געווען
קיין רבי, קיין קאנטשיק, קיין חדר.

נאך צווייגעלעך, קינדער, נאך צווייגעלעך גייט,
און פוצט אויס די ארעמע שטיבלעך;
דער וואלד איז ניט ווייט, בני דעם שמעטל ער שטייט
און קוקט אזוי ווייך, אזוי ליבלעך.

פֿארוואונדערט וועט ווערן דער אלטער, דער וואלד:
וואס טוען דא יידישע קינדער? —
דערציילט אים: ס'איז שבועות — דערציילט עס אים באַלד,
און זאל אים ניט זיין צו קיין וואונדער ...

און זוימט זיך וואס לענגער און רייסט וואס מער אָן —
ניט האָט פֿאר די טאטעס קיין מורא:
היינט מעגט איר אין וואלד זיין, מ'וועט גארנישט אייך טאן —
עס איז דאך לכבוד דער תורה!

דרני קעפלעך

אלע דרני, אברהמעלע (אזורעמעלע), משהלע און דבורהלע, זיינען געבוירן און געוואקסן אלע אויף איין ארט — צווישן וואנט און צווישן אויוון. אלע דרני זעען פאר זיך אלע טאג איינס און דאס זעלבע: דעם פריילעכן טאטן, וואס שניידט קארטאן, קלעפט שאכטלעך און זינגט ניגונים, און די פארזארגטע מאמע, וואס קאכט און באקט און קערט און ראמט און איז קיין מאל ניט פארטיק.

א גומער, אוי א גומער טאטע בני זיי — א גאלד! די מאמע איז אויך א גומע, נאר זי האט פנימ, אז מ'מאכט איר אן אין שטוב. זי וויל ניט אז אברהמעלע זאל שניידן די אראפגעפאלענע שטיק-לעך קארטאן, אז משהלע זאל גנבענען פאפ ביים טאטן, און אז דבורהלע זאל באקן ברויט פון זאמד מיט וואסער... די מאמע וויל, אז די קינדער זאלן ויצן שטיל, די מאמע ווייס ניט אפנים אז יונגע נשמות ריטן זיך, ריטן זיך — וואוהין? ... אין דרויסן! צו דעם ליכט! צום פענצטער! צום פענצטער!

בלויז איין פענצטער, איין שטיקל פענצטער. אלע דרני קעפלעך שלאגן זיך פארן שטיקל פענצטער. און וואס זעט מען דארט? — א וואנט. א הויכע, א ברייטע, א גרויע, א נאמע וואנט. שמענדיק, אייביק איז זי נאם. אפילו זומער! ... קומט א מאל אהער די זון? געוויס קומט א מאל אהער די זון, דאס הייסט, ניט די זון אליין, נאר א שיין פון דער זון, און דעמאלט איז יום-טוב. דרני שיינע קעפלעך שפארן זיך צום שטיקל פענצטער, קוקן ארויף, גאנץ אויבן, און זעען א לאנגן שמאלן בלויזען פאס, ווי א לאנגע בלויזע סמענגע.

— „א, זעט איר, קינדער? אט איז הימל!“

אזוי זאגט אברהמעלע. אברהמעלע ווייס, אברהמעלע נייט אין חדר, ער לערנט שוין קמין-אלף. דער חדר איז טאקע דא ניט ווייט, די צווייטע שטוב, דאס הייסט, די צווייטע טיר. אך, וואס אברהמעלע דערציילט זיך אן פאר א וואונדער פונעם חדר! אברהמעלע דערציילט, אז ער האט אליין געזען א מאשין, וואס מ'נייט אויף איר אן הענט... אברהמעלע דערציילט, אז ער האט אליין געזען א וואגן וואס פארט אן פערד... און נאך אזעלכע ניסים דערציילט זיי אברהמעלע, און משהלע און דבורהלע הערן און זיפצן און זיינען אים מקנא, וואס אלצדינג ווייס אברהמעלע, אלצדינג!

— „קינדער, אנו טרעפט, וואס וועט היינט דער טאטע ברענגען

א מהנה פֿונעם מאַרק?

אזוי זאָגט אַבֿרהמעלע, און די קינדער הייבן אָן טרעפֿן, וואָס וועט דער טאַטע זיי ברענגען אַ מהנה פֿונעם מאַרק. זיי רעכענען אויס אויף די פֿינגער אַלצדינג, וואָס ס'איז דאָ אין מאַרק, אַלצדינג וואָס אַ מענטשנס אויג קען זען, און וואָס אַ מענטשנס האַרץ קען גלוסטן: בולקעלעך, און בייגעלעך, און צוקערקעס. און קיינער האָט ניט געטראָפֿן. פֿייסע דער איינבינדער האָט געבראַכט צו טראָגן איצטיקס מאַל ניט קיין בולקעלעך, ניט קיין בייגעלעך, ניט קיין צוקערקעס — גראָז האָט ער געבראַכט צו טראָגן. אַ פּאַק מיט גראָז — מאַדנע, לאַנגע, גרינע, שמעקעדיקע גראָזן.

און אַלע דריי שיינע קעפלעך, אַבֿרהמעלע, משהלע און דבֿורהלע — האָבן אַרומגערינגלט דעם פֿאַטער:

— „טאַטע, וואָס איז דאָס, אַט דאָס-אַ?“

— „דאָס איז גרינס.“

— „וואָס הייסט דאָס גרינס?“

— „גרינס אויף יום-טובֿ?“ יידן דאַרפֿן יום-טובֿ גרינס.

— „וואו נעמט מען דאָס, טאַטע?“

— „וואו מען נעמט עס? הַמ... אין מאַרק קויפֿט מען דאָס,

אין מאַרק...“

אזוי זאָגט דער טאַטע און ער צעוואַרפֿט דאָס גרינע שמעקעדיקע גראָז איבער דער נאָר וואָס אויסגעקערטער שטוב, און ער קוועלט, וואָס ס'איז גרין און סע שמעקט, און ער זאָגט צו דער מאַמען פֿריילעך, זיי זיין שטייגער איז:

— „פעסיע, אַ גוט יום-טובֿ דיר!“

— „מזל-טובֿ, די קינדער וועלן שוין האָבן וואָס אַנצואוואַרפֿן!“

אזוי ענטפֿערט די מאַמע ניט צופֿרידן. אַ מאַדנע מאַמע ביי זיי!

קיין מאַל איז זי ניט צופֿרידן, אַלע מאַל איז זי פֿאַראומערט. שטענדיק פֿאַרזאָרגט.

און די דריי שיינע קעפלעך קוקן אויף דער מאַמען, קוקן אויפֿן טאַטן, קוקן איינס אויף דאָס אַנדערע. און אַז טאַטע-מאַמע קערן זיך אָפֿ אַ וויילע אויף אַ זייט, טוען זיי זיך אַ וואַרף אַלע דריי אויף דער ערד, פֿאַלן צו מיטן פנים צום שמעקעדיקן גראָז, קושן דאָס שמעקעדיקע גראָז, וואָס מ'רופֿט דאָס גרינס, און וואָס יידן דאַרפֿן דאָס אויף יום-טובֿ און מ'קויפֿט דאָס אין מאַרק.

אַלצדינג איז דאָ אין מאַרק, אַפֿילו גרינס. אַלצדינג קויפֿט דער

טאַטע. אַפֿילו גרינס! ... אַפֿילו גרינס! ...

רב מאיר פון ראטנבורג

יודל מארק

דער געפאנגענער אין מורעם

א. דער וואַנדערער

דאָס איז געווען מיט 700 יאָר צוריק. איבער די ענגע גאַסן פֿון פּאַריז האָט מען געפֿירט אין וועגענער גרויסע ספֿרים. מען האָט זיי צונויפֿגענומען אין ייִדישע הויזער. דאָס זיינען געווען גמרות, געשרי-בענע מיט דער האַנט. מען האָט די גמרות געבראַכט אויף אַ פֿרייען פּלאַץ אין מיטן שטאָט. דאָרטן האָט מען זיי פֿאַרברענט.

— „די גמרות באַליידיקן דעם קריסטלעכן גלויבן“, — אזוי האָבן געשרייען די גלחים און האָבן געהעצט דאָס פֿאַלק.

אַ יונגער ייד, מיט אַ קליין שוואַרץ בערדל, איז געשטאַנען פֿון ווייטן און האָט זיך צוגעקוקט, ווי מען וואַרפֿט די גמרות אין פֿייער אַרײַן. ער האָט געזען ווי קריסטן טאַנצן אַרום דעם גרויסן פֿייער, ווי אַמאָליקע געצן-דינערס בײַ אַ ווילדער צערעמאָניע. עס איז אים געווען ביטער אויפֿן האַרצן און ער האָט זיך געטראַכט :

— „און מיר מוזן דאָס לעבן צווישן זיי! און מיר זיינען נאָך צופֿרידן, ווען זיי לאָזן אונדז לעבן אין זייערע שטעט. זיי טרייבן אונדז און שלאָגן אונדז, און זיי קענען ניט פֿאַרטראַגן וואָס מיר זיינען גע-לערנטער ווי זיי. וואו געפֿינט מען אַן אַרט, וואו מען זאָל קענען רואיק לערנען?“

דער יונגער ייד איז געקומען פֿון וואַרמס. דאָרטן האָט ער זיך שוין אויסגעצייכנט מיט זײַן קענען. אָבער ער האָט געוואַלט וויסן מער. און ער האָט געוואַנדערט איבער פֿאַרשיידענע שטעט, וואו עס זיינען געזעסן גרויסע ייִדישע געלערנטע, און האָט אַליץ מער זיך אויסגעצייכנט מיט זײַן קענען און מיט זײַן שאַרפֿן מוח. ער האָט אין ערגעץ ניט גע-קענט פֿאַרבלייבן לאַנג. עס זיינען געווען זייער שווערע צייטן פֿאַר יידן. אומעטום האָט מען יידן געשלאָגן, פֿון אַ סך ערטער האָט מען זיי פֿאַר-טריבן. און איצט, דאָ אין פּאַריז, ברענט מען ייִדישע ספֿרים.

און אלע מאָל, ווען עס איז אים שווער, טראַכט ער : וואָס וואַלט דער פֿאַמער געזאָגט ? און אים דוכט זיך אַז ער הערט דעם פֿאַמערס רואיקע שטים :

— „מאיר, מאיר, די תורה וועלן זיי סיי ווי ניט פֿאַרברענען!“

וואס מער זיי ברענען — אלץ מער דארפסטו זען זי צו פֿארשפרייטן.
זיי פֿארברענען — און דו צינד אָן וואָס מער ליכט פֿון דער תורה!"
און מאיר איז אַוועק פֿון פֿאריז און געקומען צוריק צו זײַן פֿאַטער
ר' ברוך.

ב. — יידן פֿון באַגדאַד

אין גיכן איז ר' מאיר געוואָרן זייער אַ באַרימטער רב. ער האָט
זיך באַזעצט אין דער שטאָט ראַטנבורג, און איצט האָבן זיך אַהין גע-
צויגן תלמידים פֿון אַלע שטעט אויף ביידע ברעגן פון טײַך רײן, וואו
עס זײַנען געווען אַ סך יידן. דעם נאָמען ר' מאיר פֿון ראַטנבורג האָבן
געוואוסט יידן אין די ווינטער לענדער.

און פֿון אומעטום איז מען געקומען צו ר' מאירן מיט שווערע
שאלות. אויב אַ רב האָט ערגעץ אין אַ שטאָט ניט געוואוסט ווי צו
ענטפֿערן אויף אַ שאלה, אויב אַ רבי וואָס האָט געלערנט גמרא האָט
ניט פֿאַרשטאַנען אַן אומקלאַרע שמעל, — האָט מען די שאלה געשיקט
קיין ראַטנבורג, צו ר' מאירן. רבי מאיר פֿון ראַטנבורג איז געוואָרן אַזוי
ווי אַ רב איבער רבנים.

און יידן האָבן איצט געלערנט תורה מער ווי פֿריער. עס איז
טאָקע געוואָרן אַלץ ערגער, דאָס ייִדישע לעבן איז געוואָרן שווערער —
אַבער די תורה האָט געוואַרעמט און געטרייסט. און אַ טרייסט און
אַ ליכט איז געווען דער גרויסער רב פֿון ראַטנבורג.

איין מאל זײַנען מיט שאלות געקומען יידן פֿון דער ווינטער שטאָט
באַגדאַד. זיי האָבן דערציילט אַז איצט קיניגט דאַרטן זייער אַ קלוגער
כאַליף, וואָס איז גוט צו יידן. אַ ייִדישער דאָקטער האָט אים געראַטע-
וועט דאָס לעבן, און איצט איז אַט דער דאָקטער געוואָרן זייער נאַענט
צו אים און דער כאַליף טוט אַלץ, וואָס דער ייִדישער דאָקטער ווייזט
אים אָן צו טאָן. זיי האָבן אים אויך דערציילט אַז יידן אין באַגדאַד
זײַנען רײַך און זיי וואַלטן געקענט אויסהאַלטן אין כבוד ר' מאירן און
אַלע זײַנע תלמידים. זיי האָבן אים געבעטן ער זאל קומען צו זיי.
האַט ר' מאיר געענטפֿערט:

— „אויך וויל טאָקע פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד וואו מען שלאָגט אונדז
און מען טראַכטט אים שלעכטס אויף אונדז. אַבער ניט קײַן באַגדאַד
וויל איד פֿאַרן, נאָר אין דער הייליקער שטאָט ירושלים. און אויב מען
וועט דאַרפֿן קומען מיט שאלות, זאל מען פֿאַרן קײַן ירושלים.“
די יידן פֿון באַגדאַד האָבן צוגעגעבן:

— „אויב דער רבי וויל ניט פֿאַרן קינין באַגדאָד, איז טאַקע דאָס גלײַכסמע אז ער זאַל קומען קינין ירושלים. דאָרטן וועט ער זײַן אַ סך געענטער צו אונדז. און ייִדן פֿון מזרח און ייִדן פֿון מערבֿ וועלן פֿאַרן קינין ירושלים, ווען זיי וועלן האָבן אַ שווערע שאלה.“
און די ייִדן פֿון באַגדאָד האָבן איבערגעלאָזט געלט, אז ר' מאיר און זײַן משפּחה און זײַנע תּלמידים זאלן האָבן מיט וואָס צו פֿאַרן קינין ירושלים.

ג. — געפֿאַנגען פֿון דעם קיניג

ייִדן האָבן יעמאַלט ניט געמאַרט אַרויספֿאַרן פֿון לאַנד אָן דער דערלויבעניש פֿון דעם דײַטשישן קיניג. און דער קיניג האָט די ייִדן ניט געלאָזט אַרויספֿאַרן, ווייל יעדער ייִד האָט אים דאָך געצאָלט שטייערן. און אַוודאי האָט דער קיניג ניט געוואָלט אז אזא באַרימטער רבֿ ווי ר' מאיר פֿון ראָטנבורג זאַל פֿאַרלאָזן זײַן לאַנד. יעמאַלט וועלן נאָך אים נאָכפֿאַרן אַ סך אַנדערע ייִדן, און דער קיניג וועט אַנווערן אַ סך געלט.

ר' מאיר האָט דאָס גוט פֿאַרשטאַנען. האָט ער באַשלאָסן אין גע-
היים אַוועקצופֿאַרן. ער איז געקומען קינין איטאַליע, אין אַ פֿאַרט, פֿון וואַנעט ער האָט געקאַנט מיט אַ שיף פֿאַרן קינין אַרץ-ישראל. דאָרטן האָט ער געוואַרט אויף זײַן משפּחה. זי איז שוין אויך געקומען צו אים. ער האָט נאָך געדאַרפֿט וואַרטן אויף זײַנע תּלמידים. ביסלעכווייז האָבן זיי פֿאַרלאָזן זייערע שמעט און זײַנען געקומען צום רבֿין, כדי צו פֿאַרן אין איינעם מיט אים קינין אַרץ-ישראל.

מען האָט דאָס אַלץ געדאַרפֿט מאַכן אין געהיים. אָבער ר' מאיר איז געווען זייער באַרימט. זײַנען אַ סך ייִדן געקומען פֿון פֿאַרשיידענע שמעט אין איטאַליע זיך געזעגענען מיטן גרויסן ייִדישן פֿירער. מען האָט געזען אז עפּס צו פֿיל ייִדן פֿאַרן אַהין און צוריק. האָט מען דאָס איבערגעגעבן דעם דײַטשישן קיניג. האָט ער אָנגעשמעלט מענטשן, אז זיי זאלן דערגיין, וואָס קומט דאָ פֿאַר בני ייִדן. און זיי זײַנען דער-
גאַנגען: ר' מאיר פֿון ראָטנבורג קלײַבט זיך צו פֿאַרן קינין אַרץ-ישראל. דער קיניג רודאָלף האָט גענומען זײַנע געטרייע דינערס און אין איינעם מיט זיי איז ער געקומען אין דעם איטאַליענישן פֿאַרט. ער איז באַפֿאַלן ר' מאירן און זײַנע תּלמידים, ווען זיי האָבן שוין געדאַרפֿט זיך זעצן אויף אַ שיף. ער האָט גענומען געפֿאַנגען נאָר ר' מאירן. ער האָט געוואוסט אז אָן דעם רבֿין וועלן אויך די תּלמידים ניט אַוועקפֿאַרן.

— „פֿאַר וואָס ווילט איר פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד?“ — האָט דער קיניג געפֿרעגט דעם רבֿ.

— „ווייל מיר זיינען דאָ קנעכט, אזוי ווי אין מצרים“, — האָט דער רבֿ געענטפֿערט.

— „אַבער פֿון מצרים האָבן ייִדן זיך נישט אַרויסגעגנבֿעט“, — האָט דער קיניג געזאָגט, — „גאָט האָט זיי באַפֿרײט און זיי זיינען אַרויס-אַפֿן און מיט געהויבענע קעפֿ. וואַרט ביז מען וועט אַנדאָלן לאָזן אַרויס-פֿאַרן!“

— „מיר זיינען נישט ווערט די ניסים וואָס גאָט האָט געטאָן מיט אונדזערע עלטערן אין מצרים, מוזן מיר אַרויס שטילערהייט. דאָ לאָזט מען אונדאָלן נישט לעבן פֿרײ און מען שמערט אונדאָלן צו לערנען“, — האָט דער רבֿ געזאָגט.

דער קיניג איז געוואָרן בײַז וואָס דער ייִד רעדט אזוינען מוטיקע רײד און ער האָט געזאָגט :

— „לעבן פֿרײ וועט איר נישט קענען, אַבער לערנען — וויפֿל איר ווילט. איר וועט זיצן געפֿאַנגען אין אַ טורעם דאָס גאַנצע לעבן. עס וועט זײַן גענוג צײַט צו לערנען.“

און דער קיניג האָט אַוועקגעפֿירט ר' מאירן אין אַ שלאָס אין על-זאַם. דער שלאָס איז געווען אויף אַ פֿעלדז. עס איז געווען שווער צוצו-קומען צו אים. דער שלאָס האָט געהאַט אַ שמאַלן און הויכן טורעם. דאַרטן האָט מען פֿאַרשפּאַרט ר' מאירן.

ד. — 20,000 זילבערנע מאָרן

ייִדן האָבן גיך זיך דערוואוסט וואו עס געפֿינט זיך ר' מאיר. מען האָט אים געבראַכט פֿשר עסן. מען האָט אים געבראַכט ספֿרים צו לערנען, פּאַפּיר און טײַנט צום שרײַבן. פֿאַרשטייט זיך אז דערביי האָט מען געדאַרפט אונטערקויפֿן די וועכטערס. אַבער וועט מען זיך אַפֿ-שמעלן פֿאַר געלט צו העלפֿן ר' מאירן?

אין גיכן האָט מען אים אָנגעהויבן צו שיקן אויך שאלות, אזוי ווי פֿרײער. אויב מען האָט נישט געקאַנט אַליין קומען צו אים מיט דער שווערער שאלה, האָט מען זי אָנגעשריבן און איבערגעגעבן זי דורך אַ וועכטער. אויף דעם זעלביקן אופֿן האָט ר' מאיר געשיקט זײַן ענט-פֿער.

אַבער ייִדן האָבן נישט געקענט זײַן רואיק. דער גרויסער ייִדישער

פֿירער איז אַ געפֿאָנגענער ! האָט מען געמאַכט פֿאַרשיידענע פֿלענער, ווי אזוי אים צו באַפֿרײַען.

דער קיניג רודאָלף האָט געפֿירט אַ סך מלחמות און האָט געדאַרפֿט געלט. זײַנען צו אים געקומען יידן און האַבן געזאָגט :

— „די קרוין פֿון אונדזער קאַפּ, דער גרויסער רבֿ ר' מאיר, איז אַליין אין אַ ווייטן שלאָס, אויף אַ הויכן טורעם. מיר זײַנען אָפּגעריסן פֿון אים און ער פֿון אונדז. זאָל דער קיניג אים באַפֿרײַען און מיר וועלן דערפֿאַר געבן אַ שײַנע מתנה.“

דער קיניג האָט פֿאַרלאָנגט 20,000 זילבערנע מאַרק. דאָס איז געווען זייער אַ גרויסע סומע געלט יענע צײַטן. דער קיניג האָט געמיינט אז די יידן וועלן זיך דינגען. ער איז געווען זייער פֿאַרוואַנדערט, ווען זיי האַבן גלייך צוגעשטימט.

מען האָט צוגעלאָזט אז עטלעכע יידן זאָלן קומען צו ר' מאירן און אים אָנזאָגן אזאָ פֿרײַלעך ניין : ער וועט באַלד ווערן פֿרײַ ! יידן קויפֿן אים אויס ! מען קלייבט שוין דאָס געלט וואָס מען דאַרף באַצאלן דעם קיניג — און ווי נאָר מען וועט האַבן דאָס גאַנצע געלט, וועט ער קענען פֿאַרלאָזן זײַן איינזאַמען טורעם און קומען צוריק אַהיים, צו דער ווייב און קינדער, צו די תלמידים און פֿרײַנד.

ח. — דער חרם פֿון ר' מאירן

ר' מאיר האָט זיך זייער דערפֿרײַט מיט די געסט. ער האָט שוין אזוי לאַנג ניט געזען קיין יידן, ניט גערעדט מיט יידן ! ער האָט בלויז געקענט שיקן בריוו. ער האָט שוין לאַנג געהלומט אַרויסצוקומען פֿון דעם ענגן טורעם. ער האָט געוואַלט זײַן מיט זײַנע קינדער וואָס ער האָט זיי שטאַרק ליב געהאַט, מיט זײַן ווייב וואָס האָט נאָך אים גע-בעקט, מיט זײַנע תלמידים וואָס ער איז געווען צוגעבונדן צו זיי ווי צו זײַנע אייגענע קינדער. ער האָט געוואַלט זײַן צווישן יידן, דאוונען מיט יידן אין איינעם, שמועסן מיט פֿרײַנד, טרײַסטן יידן אין גוים.

אַבער ער האָט זיך טיף פֿאַרטראַכט און נאָך דעם האָט ער געזאָגט : — „ניין, מײַנע פֿרײַנד, איך קען ניט אַינגיין אויף דעם פּלאַץ. איך קען ניט דערלאָזן אז איבער מיר זאָלן יידן אוועקגעבן אַלץ וואָס זיי האַבן, אז ייִדישע פֿרויען זאָלן אויסטאָן זייער צירונג, אז אַלטע לײַט זאָלן אוועקשענקען דאָס וואָס זיי האַבן אָפּגעשפּאַרט אויף דער עלטער. איך בין ניט ווערט קיין 20,000 זילבערנע מאַרק. דאָס איז ייִדיש האַב-

און-גוטס, איך קען ניט קויפֿן מיט דעם מיין פֿרנייהייט. איך וועל בעסער בלייבן אין טורעם."

די יידן האבן גענומען מענהן מיט ר' מאירן. זיי האבן אים גע- זאגט אז ער איז פֿאר זיי טייערער ווי צען מאָל אזוי פֿיל געלט וואָס עס בעט דער קיניג. זיי האבן מיט אים גערעדט, ווי וויכטיק עס איז פֿאר זיי אים צו האבן שמענדיק בני זיך, צווישן יידן. ר' מאיר איז געבליבן ביים זיניקן:

— "יידן קומט אָן גענוג שווער צו פֿארדינען אַ גראַשן. מיט בלוי- טיקע יידישע גראַשנס וויל איך זיך ניט קויפֿן די פֿרנייהייט!"
און ווען די געסט זינע האבן ווייטער געמענהט, האָט ער נאָך צוגעגעבן:

— "אויב איר וועט מיך אויסקויפֿן, וועט דער קיניג זיך מאַכן אַ ניי געשעפֿט. ער וועט כאַפֿן יידישע פירערס און זיי פֿארשפּאַרן אין אַ טורעם, פֿדי יידן זאלן קומען צו אים מיט אויסקויפֿגעלט. און אויב ער וועט עס ניט מאַן, וועלן עס מאַן אַנדערע קיניגן. מען מאַר דאָס ניט דערלאָזן. מען דאַרף זיי ניט ווייזן אַ נייעם מיטל, ווי אזוי אַרויס- צוקריגן געלט פֿון יידן."

ווען די געסט האבן געזען אז זיי קענען ניט אויספֿירן בני ר' מאירן, האבן זיי אים געזאָגט:

— "איר זינט איינער און מיר זינען אלע קעגן אייך. מיר וועלן סיי ווי אייך אויסקויפֿן, ווייל מיר דאַרפֿן אייך."
האָט ר' מאיר אויף דעם געענטפֿערט:

— "איר האַלט מיך פֿאַר איינער רבֿ, און ווי איינער רבֿ פֿאַרווער איך עס אייך צו מאַן. איך לייג אַרויף אויף דעם אַ חרם, אַ פֿאַרבאָט וואָס איר מאַרט ניט איבערטרעמן."

ו. — אַליין אין טורעם

און וועלכער ייד האָט דאָס געקענט זיך דערוועגן צו גיין קעגן דעם חרם פֿון ר' מאיר פֿון ראַטנבורג?
איז ר' מאיר דאָס גאַנצע לעבן געבליבן אין טורעם. ער האָט מער קיין מאָל ניט געזען זיין ווייב און זינע קינדער, זינע פֿרנינד און זינע תלמידים. ער איז געזעסן און האָט געשריבן תורה, דערקלערונגען צו שווערע שמעלן אין גמרא, ער האָט געענטפֿערט אויף שאלות וואָס מען האָט אים צוגעשיקט. אַבער ער איז שמענדיק געווען איינער אַליין.

זומער איז אין טורעם געווען היים, אין האַרבסט האָט דער ווינט געפֿינפֿט און אַנגעיאָגט אַן אומעט, ווינטער איז דאַרטן געווען קאַלט. אַ שטומער וועכטער האָט געבראַכט דאָס עסן, האָט געבראַכט אַ מאַל אַ בריוו און האָט צוגענומען די אַנגעשריבענע בריוו פֿון ר' מאירן. די בריוו זיינען געווען דער איינציקער פֿאַדעס וואָס האָט פֿאַר-בונדן ר' מאירן מיט דער ייִדישער וועלט, מיט די וואָס לערנען גמרא, וואָס פֿרעגן שאלות, וואָס וואַרטן אויף עצות. די בריוו האָבן אַנגעזאָגט טרויעריקע און פֿריילעכע ניסן: די ווייב איז געשטאַרבן, אייניקלעך זיינען געבאַרן געוואָרן, די תלמידים זיינען געוואָרן גרויסע רבנים, נייע צרות קומען אויף ייִדן. און ר' מאיר איז געווען איינער אליין.

ער איז געווען איינער אליין אין די נעכט פֿון סדר, איינער אליין אין דער נאַכט פֿון פֿל-נדר, איינער אליין אין אַלע טעג און אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר.

די האָר אויפֿן קאַפּ זיינען גרוי געוואָרן. עס איז אויך גרוי געוואָרן די לאַנגע באַרד. און די פּוחות ווערן שוואַכער, די הענט ווערן גיכער פֿאַרמאַטערט ביים שרייבן. אַכער מיט די לעצטע פּוחות, ביון לעצטן אַטעם, לערנט ר' מאיר תּורה, ענטפֿערט אויף שאלות, ווייזט אָן ווי אזוי ייִדן דאַרפֿן זיך פֿירן — און ער שרייבט און שרייבט.

און אומעטום כאַפט מען אויף זיינס אַ וואַרט. און ווען מען האָט מער קיין בריוו ניט געקראָגן פֿון דעם איינזאַמען טורעם, האָט מען געוואוסט: ר' מאיר לעבט ניט מער.

ער איז אויסגעגאַנגען איינער אליין, אַן פֿריינד, אַן אייגענע אַרום זיך.

ז. — 13 יאָר נאָכן טויט

דער קיניג רודאָלף האָט שוין מערניט געלעבט, אַכער זיינע קינדער האָבן אויך געוואוסט אז ר' מאיר איז זייער אַ מייערער גע-פֿאַנגענער. ווען ער איז געשטאַרבן, האָט מען דעם קערפּער ניט אַרויס-געגעבן, נאָר מען האָט אים באַלזאַמירט און געהאַלטן: זאָלן ייִדן איצט באַצאָלן אויסקויפֿגעלט, אויב זיי ווילן אַז זייער גרויסער פֿירער זאָל קומען צו קבֿר ישראל, זאָל באַגראָבן ווערן צווישן ייִדן, לויטן ייִדישן דין.

אַכער עס איז דאָך געווען דער אַלמער הרם — מען מאַר ניט אויס-קויפֿן. איז דער קערפּער געלעגן אין טורעם.

עס זינען אוועק גאנצע דרייצן יאר. איז געקומען א ייד און
געזאגט :

— „אויב איך פֿארזינדיק זיך, נעם איך אויף זיך די שטרעף. ווען
ר' מאיר האט ארויסגעגעבן דעם הרם, בין איך נאך ניט געווען גע-
בארן. ווי האט ער געקענט האבן מיך אין זינען דערבני ? איך גיב אוועק
מיין פֿארמעגן פדי ר' מאיר פֿון ראטנבורג זאל קומען צו קבר ישראל.
איך בעט נאר, אז ווען איך וועל שטארבן, זאל מען מיך מקבר זיין
לעבן זיין קבר.“

און מען האט דעם קערפער פֿון ר' מאירן געבראכט פֿון דעם
איינזאמען טורעם און אים מקבר געווען אין ווארמס, וואו ער איז גע-
בארן געווארן. אין די מצבה אויף זיין קבר איז געשטאנען הונדערטער
יארן, ביז צו דער איצטיקער מלחמה.
און אפשר שטייט זי נאך איצט אויך.

ש. פיינשטאן

א לערנער

צער און קאמף

ה. לייבוויק

א וויגליד

אונטער דער געלער לאַמע
מאך דינע אויגן צו, —
אין דאכאן איז דיין טאטע,
שלאַף, מיין קינד, ליו-ליו.

אין דאכאן וואָס טוט ער ?
און וואו איז דאכאן, וואו ?
דער טאטע איז אַ ייד אַ גוטער,
זי אַ גוטער ייד אויך דו.

צום קנוט, צום שלאַס און גראַטע
אַ קאַפּ אין בלוט פֿאַלמ צו.
אַ, ניין — ס'איז ניט דיין טאטע —
ניט פֿיבער, קינד, ליו-ליו!

כ'זעל מער דיך ניט דערשרעקן
מיט בלוט, מיט וויי און וואונד;
אַ מאַל איז די לאַמע מיט עקן,
אַ מאַל איז די לאַמע רונד.

אַ מאַל איז רויט די לאַמע
און אַ מאַל איז די לאַמע געל,
אַ חלום, קינד, דיין טאטע
באווייזט זיך אויף אונדזער שוועל.

למנוח מלך ישראל

צדק צדק

ער גיט די טיר יאָן עפֿן,
ער קומט אין שטוב אַרײַן,
דין הענגבעטל צו טרעפֿן
פֿאַר וואָס זאָל שווער אים זײַן ?

ער נעמט דיך וויגן, וויגן,
און וויגט זיך איין אליין ;
דער טאַטע ליגט, בלייבט ליגן,
דאַרף מער שוין אין דאַכטן ניט גײַן.

אַן אייביקער — דײַן טאַטע,
אַזוי ווי די אייביקע רן,
אַזוי ווי די געלע לאַטע —
שלאָף, מיין קינד, לײַ-לײַ.

יעקב פאט

חנה — די ליכטיקע

א.

דאָס איז אַ מעשה וועגן אַ וואונדערלעכער ייִדישער פֿרוי, וואָס איז
אומגעקומען אין אויפֿשטאַנד פֿון דער וואַרשעווער געטאָ.

זי האָט געהייסן חנה. איר פֿאַמיליע-נאַמען איז געווען העלער.
לאַמיר זי רופֿן — חנה די ליכטיקע.

זי איז געווען די בעסטע דאַקטאָרין פֿון קינדער. לאַנגע יאָרן איז
אין מיטן די אַרעמע ייִדישע גאַסן פֿון וואַרשע, אויף דער שליסקאַ
גאַס, געשטאַנען אַ גרויסער שפיטאַל פֿאַר קראַנקע ייִדישע קינדער.
צענדלינגער טויזנטער ייִדישע קינדער זײַנען אין פֿאַרלויף פֿון יאָרן
געזונט געוואָרן אין דעם שפיטאַל. חנה העלער איז דאָרט געווען די
הויפּט-דאַקטאָרין.

זי האָט געהאַט אַ שוואַרצן קלוגן קאַפּ מיט גוטע בלויע אויגן. זי
האַט געהאַט זייער פֿיל וויסן אין איר קאַפּ און פֿאַרמאָגט אַ סך ליב-
שאַפֿט אין איר האַרץ. זי האָט געוואוסט, אַז די וועלט איז אומגערעכט
צו די אַרעמע און זי האָט ליב געהאַט די קינדער פֿון אַרעמען פֿאַלק.

אין א גרויסן גארטן זינען געשטאנען דריי גרויסע שפיטאל-
געביידעס און אין צענדלינגער זאלן און צימערן זינען געלעגן קראנקע
יידישע קינדער.

פֿון אלע יידישע ארעמע גאסן האט מען זיי דארט געבראכט.
מאמעס האבן געטראגן זייערע קינדער אין שפיטאל איינגעוויקלט
אין ווארעמע מיכער. מאמעס האבן געטראגן אהין זייערע קינדער,
איינגעהילט אין ווינטער-מאנטלען.

אין די ארעמע און קאלטע יידישע וואוינונגען פֿון ווארשע האבן
געבושעוועט אנטשעקנדיקע קראנקייטן — סקארלאטין, טיפּוס —
און א גאנצן ווינטער האט דער שפיטאל פֿון שליסקא גאס ארויס-
געכאפט די קראנקע קינדער פֿון די ארעמע און קאלטע וואוינונגען
און זיי געבראכט אין גרויסן, ווארעמען און ליכטיקן קינדער-שפיטאל.

חנה העלער איז אין שפיטאל געווארן די מאמע פֿון די קינדער.
הונדערטער קינדער ליגן אויף די ווינטע בעטן פֿון שפיטאל, בלייבע,
אויסגעדארמע, בלוט-ארעמע און די מאמע חנה, די גרויסע, דאקטארין,
מיט א סך וויסן אין איר קאפ און א סך ליבשאפט אין איר הארץ, גייט
פֿון איין שטאק צום צווייטן, פֿון צימער צו צימער, פֿון זאל צו זאל,
פֿון בעט צו בעט, פֿון איין קינד צום אנדערן, און היילט, און העלפט,
און שמייכלט, זאגט א גוט ווארט. אזוי ווי דער שפיטאל וואלט געווען
א גרויסע שיק, וואס שווימט מיט הונדערטער קינדער איבער געפֿער-
לעכע כוואליעס. זי, די מאמע חנה, איז דער קאפיטאן פֿון דער שיק.
זי פֿירט די שיק זיכער און מיט א שמייכל אויפֿן פנים. זי וועט דערפֿירן
אירע הונדערטער קליינע פאמאזשירן צום אינדול פֿון לעבן!

אָפֿט דארף מען מאַכן אָפּעראַציעס. מען דארף א קינד אַוועק-
לייגן אויף דעם טיש פֿון די כירורגן און מיט א דאקטער-מעסער שניידן
אין קערפער, כדי ארויסצונעמען דאס שלעכטס, וואס לאזט ניט דעם
קינד געזונט זיין. זייער אָפֿט פֿלעגן די אָפּעראַציעס געמאכט ווערן
אין קינדער-שפיטאל שפעט אין אַוונט, אין די נעכט. חנה העלער האט
ניט געוואוסט קיין שלאף אין אַזעלכע נעכט. זי פֿלעגט מוזן זיין ביי
יעדער אָפּעראַציע פֿון קינדער, שטיין איבערן קינד ווי א גרויסער
דאקטער און ווי א הארציקע מאמע. נאך דעם, אז א קינד פֿלעגט געזונט
ווערן, זיך אויפֿהייבן פֿון בעט, שמעלן די ערשטע טריט, פֿלעגן שטיין
אין חנה העלערס אויגן גרויסע טרערן פֿון פֿרייד, ווייל א קינד איז
געזונט געווארן.

— צוויי הערצער האט זי — פֿלעגט מען זאגן אין שפיטאל —

א שמרענגס און א ווייכס. דאס שמרענגע הארץ איז צו די דאקטוירים אין שפיטאל, צו די שוועסטער, צו די מאמעס—פֿון זיי פֿאָדערט זי שמארק און שמרענג אַרדענונג, איבערגעגעבנקייט, פֿאַלגן די געזעצן. דאָס ווייכע האַרץ איז צו די קינדער, וואָס ליגן קראַנק און שוואַך אויף די הונדערטער ווייטע בעטן. צו די קינדער שמייכלט זי, גלעט די קינדער איבער די קעפּ, גיט זיי גוטע זאַכן.

ב.

אין סעפטעמבער 1939 איז הימלער באַפֿאַלן פּוילן מיט זיינע נאַצישע אַרמייען. וואַרשע האָט געברענט אַ חודש צײַט. צענדלינגער טויזנטער מענטשן זיינען דערהרגעט געוואָרן.

חנה העלער האָט זיך אַריבערגעטראָגן אויף טאַג און נאַכט אין קינדער-שפיטאל אויף שליסקאָ גאַס. זי האָט געוואַכט איבער די פֿאַר-וואונדעטע קינדער. די ייִדישע גאַסן האָבן געברענט. אין סאַמע פֿייער פֿון דער באַמבאַרדירונג האָט מען פֿסדר געבראַכט פֿאַרוואונדעטע, פֿאַרבלוטיקטע קינדער אין קינדער-שפיטאל.

חנה העלער האָט ניט געוואָלט וויסן פֿון קיין זאַך — ברענט יאָ, ברענט ניט די שמאַט, — די קינדער ברענען דאָך אין היץ! — קומט פֿאַר די מלחמה, קומט ניט פֿאַר די מלחמה, פֿאַלט יאָ וואַרשע צו די נאַצים, פֿאַלט ניט וואַרשע — די קינדער פֿאַלן דאָך, די קינדער מוזן דאָך געזונט ווערן, די קינדער מוזן דאָך לעבן! ... זי האָט געפֿירט איר „שיף“ מיט טויזנטער פֿאַרוואונדעטע, צעקאַליעטשעטע, פֿאַר-בלוטיקטע קליינע עפֿעלעך אין סאַמע מיטן פֿון אַ פֿייערדיקן ים.

די נאַצים האָבן פֿאַרנומען וואַרשע, זיינען זיי געקומען אין איר שפיטאל זוכן פֿאַרוואונדעטע פּוילישע סאַלדאַטן. — זי זאָגט, אַז אין שפיטאל זיינען דאָ בלויז קראַנקע קינדער און ניט קיין סאַלדאַטן. גלייבן זיי איר ניט. זיי וועלן זוכן און זי מוז גיין מיט זיי. וועלן זיי געפֿינען פּוילישע סאַלדאַטן, וועלן זיי זי דערשיסן. צוויי נאַצישע אַפֿיצירן מיט רעוואָלווערן אין די הענט פֿון ביידע זייטן פֿירן זי. אזוי גייען זיי מיט איר פֿון צימער צו צימער. די קראַנקע קינדער דערשרעקן זיך. אומעטום בעטן און אויף יעדער בעט אַ קראַנק קינד, אַ פֿאַרוואונדעט קינד. חנה העלער פֿאַרגעסט גאַר אַן די צוויי נאַצים מיט די רעוואָלווערן פֿון אירע ביידע זייטן און זי שמייכלט צו די קינדער, לויפֿט פֿון איין בעטל צו דעם אַנדערן :

- וועסט געזונט ווערן, ריווקעלע ...
- דעק זיך איין, בערעלע ...
- מאך צו די אייגלעך, שלאָף ...

שפעטער האָבן זיך אַוועקגעצויגן פֿיר שרעקלעכע, פֿינצערע יאָרן אין דער וואַרשעווער געטאָ. די נאַצישע האָבן געפֿיניקט די ייִדן ביז עס איז אויסגעבראַכן דער אויפֿשטאַנד.

אַלע גאַסן האָבן געברענט. צווישן די ברענענדיקע ווענט זיינען געשטאַנען די ייִדישע קעמפֿערס און מלחמה געהאַלטן מיט די נאַצישע אַרמיען. באַמבעס האָבן אויפֿגעריסן. נאַצישע טאַנקען זיינען צעשמע-טערט געוואָרן — ייִדן, העלדישע ייִדן, מענער און פֿרויען, ייִדישע קינדער, אַלע צוזאַמען האָבן געקעמפֿט מיט די נאַצישע מערדערס. נאַצישע עראַפֿלאַנען זיינען געפֿלויגן איבער דער געטאָ, וואָס איז געווען אַרומגענומען מיט פֿלאַמען און געוואָרפֿן באַמבעס. אונטן אויף די גאַסן, אויף די ראַגן, אויף באַריקאַדן, און אונטער דער ערד האָבן ייִדן זיך געשלאָגן מיט די נאַצישע פֿאַר זייער ווערדע און גענומען נקמה.

צווישן די פֿלאַמען פֿון די ברענענדיקע גאַסן איז אַרומגעגאַנגען די מאַמע חנה מיט אַ זעקל מעדיצינען. זי האָט געגעבן הילף, אַרומגעבונדן וואונדן, געהיילט שטאַרבנדיקע, פֿאַרחלשטע, אַט איז זי געווען אויף איין ברענענדיקער גאַס און אַט — אויף אַ צווייטער. אַט איז זי בני איין פֿאַרוואונדעטן העלד און אַט בני אַ צווייטן. זאַלן באַמבאַרדירן די טאַנקען, זאַלן רוישן די עראַפֿלאַנען, זאַלן שיסן די ביקסן — זי וועט היילן, זי וועט בינדן וואונדן.

און יונגע קינדער קעמפֿן אויך. די קינדער טראָגן געווער פֿון איין פֿלאַץ צו אַ צווייטן, די קינדער ווערן געשיקט מיט אַנזאַגן פֿון איין ייִדישער מחנה צו אַ צווייטער. די יונגע קעמפֿערס ווערן אויך פֿאַר-וואונדעט, פֿאַלן אויף די הייסע שטיינער, באַגאַסענע מיט כלום.

דאָ איז אַבער באַלד דאָ די מאַמע חנה :

— „באַלד וועט, קינד מיינס, גוט ווערן, עס וועט באַלד מערניט וויי טאַן ... מערניט ... מערניט ...“

און ווען די מאַמע העלער איז געווען איינגעבויגן איבער אַ פֿאַר-וואונדעט קינד און אים אַרומגעבונדן די וואונד, האָט זי אויך געטראָפֿן אַ נאַצישע קויל.

זי האָט ניט געקאַנט פֿאַרענדיקן אַרומבינדן די וואונד פֿון אַ קינד פֿון געטאָ.

ה'תשנ"ב

ה'תשנ"ב

בילדער פֿון דער ווילנער געמאָ

די נאכט פֿון שרעק

צוועלף ביי נאכט איז אין געמאָ געוואָרן אַ טומל. עס איז אָנגער-
קומען פֿון געסטאָפּאָ אַ באַפֿעל: אַלע יודן, וואָס פֿאַרמאָגן „געלע
שיינען“ דאַרפֿן מאַרגן פֿרי צוזאַמען מיט זייערע משפּחות אוועקגיין
צו דער אַרבעט.

איז דער געמאָ האָבן נאָך דעמאָלט געלעבט אַ 28 טויזנט יודן.
געלע שיינען האָבן געהאַט דריי טויזנט. צוזאַמען מיט די משפּחות —
און די צוגעשריבענע — איז אַרום גיין טויזנט. איז וואָס וועט זיין
מיט די איבעריקע? מיר האָבן פֿאַרשטאַנען: אויף די, וואָס וועלן
איבערבלייבן אין געמאָ, וועט זיך אויף מאַרגן אָנהייבן אַ שחיטה.
ווער עס האָט נאָר געהאַט וואוהין צו אַנטלויפֿן איז אוועקגעלאָפֿן זיך
באַגראָבן.

איך האָב קיין געלן שוין נישט געהאַט. בני מיין פֿרוי איז אזא שוין
געווען. בין איך אַרומגעלאָפֿן איבער די געסלעך, איך האָב נישט געוואָלט
דערלעבן דעם באַגינען אין געמאָ.

איך בין אַנטלאָפֿן צו מיין מאַמען. איר פֿאַרפֿיניקט פנים האָט
דערוועקט אין מיר אַ פּוּח, ניי בלוט אַרטינגעגאַסן אין האַרצן. איך
האַב זי באַהאַלטן אין אַ קעלער, דעם אַרטינגאַנג צוגעדעקט מיט
שטיינער, עס זאל נישט זיין קענטיק, און אליין מיט אַ האַק אוועק-
געלאָפֿן צום טויער. איך האָב באַשלאָסן זיך דורכרייסן. ביים טויער
האַב איך שוין געטראָפֿן אַ סך מענטשן. יעדער איינער האָט זיך
געוואָלט דורכרייסן, אַנטרונען ווערן, כאַטש אין שטאַט איז נישט
קיין באַהעלמעניש.

מיט דער האַק אונטערן מאַנטל האָב איך זיך דורכגעריסן צום
טויער. איך האָב אַרויסגעצויגן די האַק און גענומען זעצן אין די
ברעטער. דער פּאַליציאַנט אויף דער אַנדערער זייט האָט דערהערט די
קלעפּ, האָט ער אָן עפֿן געטאַן דעם טויער. אין דעם מאַמענט האָט
זיך מיר און נאָך עטלעכע מענטשן אינגעגעבן דורכצורייסן.
ווי נאָר איך האָב זיך דורכגעריסן דורכן טויער, האָב איך אַ פֿאַל

געטאן אויפן ברוק. עס איז געווען איינס ביי נאכט. גיין טאָר מען ניט — וואו איך וועל זיך קערן, וועלן מיך פֿאַרהאַלטן פּאַטרוֹלן. דער אייני-ציקער אויסוועג — זיך אַרײַנכאַפּן אין דערבײַאיקן קלױסער. די קלױסערטיר איז געווען אָפֿן. איך בין אַרײַן און האָב צוגע-מאַכט די טיר. איך האָב זיך אַרױפֿגעדרײט אויף די טרעפּ און צוגע-קומען צו די גלעקער. אַרום דער געטאָ זײַנען געשטאַנען קױלן-וואַרפֿערס. ייִדן זײַנען אַרומגעלאָפֿן אין געטאָ מיט ליכט און געזוכט אַ באַהעלטעניש.

* * *

ווי לאַנג וועל איך זיך באַהאַלטן אין קלױסער? אין דער פֿרי וועט מען קומען און מען וועט מיך געפֿינען. עס איז מיר אַינגעפֿאַלן אַוועקצוגיין הינטער דער שטאַט אין דער געגנט זוויעריניעץ. איך האָב אויסגעטאָן די שײך, די האַק אַרײַנגערקט אין גאַרטל, פֿאַרשוואַרן זיך אַלײן, ניט אַרײַנצופֿאַלן קיין לעבעדיקער דעם שונא אין די הענט און שטילערהײט אויף די שפּיצפֿינגער האָב איך זיך אַרױסגעשאַרט פּאַזע דער וואַנט.

מיין רעטעריין

אַרױבערגעגאַנגען די בריק, שוין אויף זוויעריניעץ, בין איך אַוועק זוכן מזל. אזוי ווי איך האָב דאָ קײנעם ניט, האָב איך געמאַכט זיך אַ סימן: איך וועל אַרײַנגיין אין דריטן געסל, אַנקלאָפּן אין דער זיבע-טער טיר, דאַרטן, האָף איך, וועל איך געפֿינען שוין און רעטונג. אזוי בין איך אַנגעקומען אויף העלענע גאַס 21.

אַ באַרוועסע אַלטימשקע האָט מיר געעפֿנט די טיר. איך בין אַרײַן און מיין צונג איז געווען געליימט. ניט געקענט אָפֿילו זאָגן קיין „גוט מאַרגן“. איך האָב זיך געזעצט אויף אַ באַנק און געשוויגן. בלויז די האַק האָב איך אַרױסגעצויגן און זי אַוועקגעלייגט אויפֿן טיש.

די אַלטימשקע האָט פֿאַרשלאָסן די טיר, אַראָפּגעלאָזן אויפֿן שניבל דאָס פֿאַרהענגל און איז צוגעגאַנגען צו מיר. איך בין אַ ביסל געקומען צו זיך און איך האָב אָנגעהויבן צו דערציילן ווער איך בין, פֿון וואַנען איך בין אַנטרונען. אירע אַלטע אויגן זײַנען פֿאַרלאָפֿן מיט טרערן.

— „באַרוואַיק זיך, ליבער“, האָט זי מיר געגלעט דעם קאַפּ. — „דו וועסט זײַן בײַ מיר, איך וועל דיך אויסבאַהאַלטן ביז איבער דער מלחמה. אין קעלער וועל איך דיר צוגרייטן אַ בעט, דאַרטן וועסטו בײַ מיר וואוינען.“

דערווייל בין וואָס האָט זי מיך אַרױפֿגעפֿירט אויפֿן בוידעס, מיר

געגעבן הייסע מילך, צוגעדעקט מיט דריי פעלצן און געהייסן זיך אויסרוען.

אז איך האב זיך אויפגעכאפט איז שוין געווען אונט. די אלטימשקע איז ארויפגעקראכן אויפן בוידעם, זיך אוועקגעזעצט לעבן מיר און מיר האבן לאנג גערעדט. איך האב איר דערציילט אלצדינג, וואס מיט מיר האט פאסירט. דערציילט, אז מײן מאמע איז אין געטא, אז מײן פֿרוי איז אויך דארטן און אז איך ווייס ניט וואס מיט זיי ביידן איז געשען. — „זיי געדולדיק“, — האט מיך געטרייסט די אלטימשקע. — „מיר וועלן זיך באמיען צו דערוויסן. און איצט קום מיט מיר. איך האב אריינגעטראגן אין קעלער שטרוי, געמאכט דיר א געלעגער; איך האב אריינגעשטעלט א קליין שניבעלע, זאלסט ביי טאג האבן א ביסעלע ליכט.“

מיר זיינען אראפ אונטן. דער אריינגאנג אין קעלער איז געווען אין זרויסן. די אלטע איז צו ערשט ארויס אויפן הויף, א קוק געטאן צי קיינער גייט ניט, און מיך אויף שמוס-לשון ארויסגערופֿן. אין קעלער איז געווען וואַרעם. מיט דעם ריח פֿון קארטאָפֿל האב איך איינגעאַטעמט היימישקייט. איך בין אריינגעקראכן אין דעם שטרויענעם געלעגער און לאנג, ביז טיף אין דער נאכט אריין, גערעדט מיט דער פֿינצערניש.

* * *

אין דער פֿרי איז אריינגעקומען יאנאווע — אזוי האט געהייסן די גוטע פֿרוי. מײן באשיצערין האט געבראכט מיר עסן און א בוך צום לייענען. זי האט מיר אויך אפגעגעבן א גרוס פֿון איר מאן. ער איז א גאסן-קערער, דינט אין דער שטאמישער עלעקטרא-סטאנציע. נעכטן ביי נאכט, ווען ער איז געקומען פֿון דער ארבעט, האט אים יאנאווע וועגן מיר דערציילט. דער אלטער האט זיך זייער איבערגענומען מיט זײן פֿרויס גוטסקייט און האט געזאגט: „עס איז גוט אזוי, מען דארף א מענטשן ראטעווען.“ אויך זייער זון קאזימעזש ווייס שוין, אז איך באהאלט זיך אויס ביי זיי אין קעלער. זי האט אים אוועקגעשיקט צו זען, וואס עס טוט זיך ביי דער געטא.

ווען דער זון איז צוריקגעקומען, האט זי מיר דערציילט: די געטא איז ארומגערינגלט מיט קוילן-וואַרפֿערס. אינעווייניק הערט זיך א שימערני. נאָענט צו דער געטא לאזט מען קיינעם ניט צו, פֿון א באגענטער קאלאנע ארבעטער האט זיך קאזימעזש דערוואוסט אז אלע די, וואס האבן געלע שנינען, זיינען אין דער פֿרי צוזאמען מיט

זייערע משפחות אוועק צו דער ארבעט. ווער אבער עס האט ניט געהאט קיין געלן שיין, איז פֿאַרבליבן אין געטאָ, וואוהיין עס האָבן זיך פֿאַר טאָג אַרײַנגערײסן דײַטשישע סאַלדאַטן. אין אַוונט איז ער נאָך אַ מאָל אַוועק צו דער געטאָ. ער האָט געזען ווי פֿון טויער זײַנען אַרױסגעפֿאַרן אױטאָס, פֿון די אױטאָס האָבן זיך געטראָגן געשרײען.

* * *

אין קעלער האָב איך ניט געקענט אַײַנליגן. מיך האָט געהױבן פֿון אַרױס. ווי אַזױ באַהאַלט איך זיך דאָ, ווען איך ווײס ניט דעם גורל פֿון מײַנע נאַענטסטע?

איך האָב אױסגעגאַסן מײַן בײַטער האַרץ פֿאַר מײַן רעטערײַן. איך האָב איר דערצײלט, וואו מײַן שווער אַרבעט. מײַן שווער אַרבעט אין געריכט אױפֿן הויף. ער טראָגט דאָרטן שטײנער און ציגל אױף אױסצובױען אַ גאַראַזש. אױפֿן זעלבן הויף, לאָזט זיך אױס, קומט צו פֿאַרן איר שוועסטער פֿון דאָרף. זי האָט אַ דערלױבעניש אַהײן אַרײַנצופֿאַרן און ברענגען קאַרטאַפֿל. מאָרגן, פֿרײטיק, דאָרף קומען איר שוועסטער, וועט יאַנאַװע נעמען איר דערלױבעניש און וועט אַליין אַרײַנפֿאַרן אין הויף. זי וועט זיך שױן זען מיט מײַן שווער.

אױף מאָרגן איז טאַקע איר שוועסטער געקומען. יאַנאַװע האָט זיך אַנגעטאַן ווי אַ פּױערטע, גענומען בײַ דער שוועסטער די דער-לױבעניש. מיטגענומען, אַחוץ קאַרטאַפֿל, אַ גרױסן לאָבן ברויט און איז אַוועקגעפֿאַרן צום הויף פֿונעם גערױכט, וואו ביז איצט האָט זיך געפֿונען די געסטאַפּאַ. אין אַ פֿאַר שעה אַרום איז זי געקומען צוריק אַ גליקלעכע. זי האָט אױפֿגעזוכט מײַן שווער, אים אײַבערגעגעבן פֿון מיר אַ גרוס, אים אײַבערגעגעבן דעם לאָבן ברויט און זיך דערוואוסט דורך אים, אַז מײַן פֿרוי לעבט, אַז שױן צװײ טעג ווי נאָך דער אַרבעט לאָזט מען ניט גיין צוריק אין געטאָ, מע פֿירט זיי אַלעמען נעכטיקן אין דער לוקישקער טורמע.

יאַנאַװע האָט ניט גערוט. מײַנע לײַדן זײַנען געוואָרן אירע. זי איז געווען מיר אײַבערגעגעבן, ווי אַן אײַגענע מאַמע. יעדן אין דער פֿרי פֿלעגט זי אַוועקגיין אין שטאַט און דערוויסן זיך, ווי עס האַלט אין דער געטאָ.

דורך יאַנאַװען האָב איך באַקומען אַ צעטעלע פֿון מײַן פֿרוי. אין דעם צעטעלע שרײַבט זי מיר, אַז מײַן מאַמעס באַהעלטעניש האָט אױסגעהאַלטן. די דײַטשישע שפּירױניג האָבן ניט געפֿונען דעם אַרײַן-

גאנג. אין געטא איז הונגער. עס פֿעלן דאָרט טויזנטער מענטשן. עס גרייט זיך ווידער אַ שחיטה.

איך האָב איבערגעלייענט יאָנאווען דעם בריוו און מיר האָבן ביידע גענומען טראַכטן וואָס צו טאָן. — מען דאַרף זען, זאָגט זי, אַז דינע גאַענטסמע זאָלן ניט ליידן קיין הונגער. נאָך דעם וועלן מיר אַ טראַכט טאָן ווייטער.

זי איז אַוועק אין שטאַט. אָפּגעהיט די צייט, ווען מיין שווער מיט דער קאַלאַנע אַרבעטנדיקע קערן זיך אום אין געטא און האָט מיט אים אָפּגערידט, אַז פונקט ניין אַ זייגער אין אַוונט זאָל מיין פֿרוי זי אָפּוואַרטן אין דער געטא ביי אַ באַשטימטן טויער. זי, יאָנאווע, וועט קומען פֿון דער צווייטער זייט און דורכשטופן אונטערן טויער אַ לאַכן ברויט. פונקט ניין אַ זייגער אין אַוונט פֿלעגט יאָנאווע שוין זיין ביי דעם באַשטימטן טויער, זעקס קילאָמעטער פֿון איר היים, און אַרונטער-שפּאַרן ברויט פֿאַר מיין הונגעריקער משפּחה.

איין מאל האָט זי אַ פּאַליציסט געכאַפט בניים אַרונטערשפּאַרן דאָס ברויט. ער האָט געסטראַשעט, אַז אויב זי וועט נאָך אַ מאל אַזוינס טאָן, וועט זי פֿאַרפֿוילט ווערן אין טורמע. אויף מאַרגן איז זי ווידער אַוועק, אַרונטערגעשטופּט ברויט און געבראַכט מיר ברויולעך. זי האָט ניט גערוט, געזוכט מיטלען ווי אַזוי צו ראַטעווען מיין משפּחה. זי האָט אָפּגערידט מיט איר שוועסטער, אַז איך, צוזאַמען מיט מיין פֿרוי, וועלן אַריבערפֿאַרן צו איר אין דאַרף. אויך מיין מאַמען וועט זי אַרויסנעמען פֿון געטאָ.

* * *

עס האָט אָנגעהויבן צו ווערן קאַלט. דער פֿראַסט האָט אינגע-פֿריט מיין שייבל. יאָנאווע האָט אַריינגעטראָגן אַ לעמפּעלע — מיר זאָל זיין ליכטיק. מיר געבראַכט פּאַפּיר, איך זאָל קענען שרייבן.

איין מאל, עס איז געווען ערֶב ניי-יאָר, איז יאָנאוועס מאַן אַראַפֿ-געקומען אין קעלער און מיר געבעטן איך זאָל, ניט אַנדערש, אַרויפֿגיין אויבן, ער האָט צוגעגרייט בראַנפֿן, אַ גוטע סעודה, נאָר אַז איך ליג אין קעלער, קען ער זיך ניט צורירן צום עסן. קיין חשק האָב איך ניט געהאַט, נאָר עס האָט גאַרניט געהאַלפֿן. איך האָב זיך געמוזט אויפֿ-הייבן און בייזיין די סעודה.

ביי דעם געדעקטן מיט איז געזעסן אַ גאַסט, דעם אַלטנס אַ קרובֿ, ער איז געקומען צו פֿאַרן אויף יום-טובֿ פֿון אַ קליין שמעטעלע אין דער

ליטע. אויף מיין פראגע, וואס הערט זיך אין שמעמל, האט מיר דער פויער דערציילט:

אין דעם שמעמלע האבן געוואוינט צוויי הונדערט יידן. לאנגע יארן האבן זיי געלעבט מיט די ליטווינער ווי ברידער. ווי נאר עס זינען אריין די דייטשן, האבן זיי אויפגעקליבן די צוויי הונדערט יידן און זיי פארשפארט אין דער סינאגאגע. אויף מארגן איז געקומען דיטריך, דער שמעטלשער קאמיסאר, און מיט א בינמל שטרוי אונטערגעצונדן די שול.

דער געיאמער פון די ברענענדיקע איז גארניט מעגלעך צו דער-ציילן. צוויי פויערים זינען, צוזעענדיק די גרוילן, משוגע געווארן. א דריטער איז געווארן אזוי אויפגעבראכט, אז ער האט אויסגעשרייען צו די דייטשן: „איר זינט מערדער, ניט קיין מענטשן!“ די דייטשן האבן אים גלייך דערשאסן און אריינגעווארפן אין פֿייער.

* * *

די אלמינקע יאנאווע האט ניט אויפגעהערט צו העלפן מיין משפחה. אחוץ ברויט פלעגט זי אויך אונטערשפארן אונטערן טויער פלייש און קארטאפֿל. א סך מאל האב איך זיך געמוזט מיט דער אלטימשקער פשוט דינגען. איך האב זיך ניט געקענט פֿארגינען אנצונעמען אירע געשמאקע עסנס. איך האב געוואוסט, אז זי איז אן ארעמע און זי גיט מיר אפ דעם ביסן פֿון איר מויל.

איין מאל האט יאנאווע מיר דערציילט:

אויפֿן קאטעדראל-פלאץ האט זי געזען א תליה. דרני דייטשן האבן געבראכט אהער אן עלטערן מענטשן און האבן אים עפֿנטלעך אויפֿגע-האנגען. אויף זיין ברוסט איז געווען צוגענייט א ווייס שטיקל לייזונט מיט שווארצע אותיות: „פֿארן אויסבאהאלטן א יידן.“

— „נאר מיך“, — זאגט די אלטימשקע, — „וועלן זיי ניט איבער-שרעקן. איך האב זיי אין דר'ערד מיט זייערע געזעצן אין איינעם! — אויף צו להכעיס די דייטשן, וועל איך דיך דווקא אויסבאהאלטן.“

איך בין געווארן קראנק, האט מיך יאנאווע ארויפֿגעפֿירט אויבן, אין א זימיק צימערל, אריינגעלייגט אין בעט און גערופֿן צו מיר א דאק-טער. דערבײַ האט זי אויסגעמארקירט אזוי, אז ווען דער דאקטער איז געקומען, איז שוין געווען טונקל. דעם דאקטער האט זי דערציילט, אז איך בין איר זון, וואס איז אקערשט אנטלאפֿן פֿון דער קאטארגע

אין דײַטשלאַנד. דער דאָקטער האָט מיך אַרומגעזען, מיך אויסגעפֿרעגט
וועגן דער שטימונג אין בערלין און איז געווען צופֿרידן, וואָס מען
גלייבט ניט הימלערן. ער האָט פֿעסטגעשטעלט, אז בײַ מיר זײַנען
אַנגערירט די לונגען און האָט מיר פֿאַרשריבן אַ רעצעפט.

דעם דאָקטערס רעצעפט האָט מיר געהאַלפֿן. איך האָב זיך דער-
פֿילט בעסער. די אַלטימשקע האָט זיך מיט מיר געאַמפֿערט. זי האָט
ניט געוואָלט, איך זאָל ווידער גיין אין קעלער. זי האָט אָפּגעטיילט
דאָס צימערל מיט אַ פֿאַרהאַנג און קיינעם צו מיר ניט אַרײַנגעלאָזן.
פֿון דעסוועגן בין איך אַראָפּ אונטן. איך האָב מורא געהאַט פֿאַר אַ
מסירה. איך האָב גוט געוואוסט, אז אויב מען וועט מיך מסרן און גע-
פֿינען, וועט אויך מײַן רעטערין באַצאָלן מיטן לעבן.

מער אין קעלער האָב איך ניט געקענט אײַנליגן. דער געיאַמער
פֿון געמאַ האָט מיך געוואָרגן ווי אַ שלײַף. דער געדאַנק, אז איך האָב
איבערגעלאָזן אויף הפֿקר מײַן מאַמען, האָט מיך געדריקט. איך וועל
אַוועקלויפֿן אויף צוריק און בעטן בײַ דער מאַמען מחילה.

יאַנאַווע האָט ניט געוואָלט מיך אָפּלאָזן.

— „זײַ דאָ“, — האָט זי מיך אײַנגערעדט, — „איך וועל ברענגען

דײַן מאַמען אַהער.“

אין יענע טעג האָט זיך גראָד געמאַכט אַזוי, אז אַ שכן פֿון הויף
האָט מיך באַמערקט. איך האָב אויסגענוצט דעם צופֿאַל און בײַ נאַכט
אַנטלאָפֿן פֿון דער באַהעלטעניש.

און איך בין געקומען צוריק אין די פֿאַרבלוטיקטע געסלעך פֿון

דער געמאַ.

ידישע שולן אין דער געטא

די לערערין מירע בערנשטיין האט אין טאג פֿון גיין אין געטא מאַרשירט מיט אירע תלמידים צוזאַמען.

דעם זעלבן אָוונט האָט זי אויפֿגעקליבן אירע קינדער און געלייענט זיי שלום-עליכמס אַ מעשה.

אין אַן אַלמער קלויז אויפֿן שולהויף האָט זי אַריבערגעטראָגן איר שול, אין אָנהייב איז די שול באַשטאַנען פֿון 130 תלמידים. זי האָט זיי אַינגעטיילט אין גרופּעס. ווען איין גרופּע האָט געלערנט, האָט די אַנדערע געקאַכט עסן, פֿאַרריכט קליידער. אין גיבן זיינען צוגעקומען לערערס: מלכה היימסאַן און דער לערער גערשטיין. היימסאַן האָט געלערנט לימערטאָר, און דער קראַנקער יעקבֿ גערשטיין — געזאַנג. די שילערס האָבן ליב געהאַט די לערערס, האָבן געפֿונען אין זיי די פֿאַרלויר-רענע עלטערן. יעדן באַגינען פֿלעגט מירע איבערציילן די קינדער, און אַלע אין דער פֿרי איז געווען קלענער די צאַל — דורך די נעכט פֿלעגט די האַנט פֿון די מערדערס אַוועקרייסן קינדער. נאָר אויף מאָרגן האָט מען געלערנט ווייטער.

אַקטאָבער, 1941, האָט מירע מיך פֿאַרבעטן אויף אַ פֿאַרשטעלונג אין איר שול. די קלויז איז געווען ניט צו דערקענען. דער אַרונ-קודש איז באַהאַנגען מיט גרינס. אויף די פֿענצטער — וואַזאַנעס. די ווענט פֿאַרקלעפט מיט אויפֿשריפֿטן פֿון ייִדישע שרייבערס.

די קינדער — פֿון הונדערט מיט דרייסיק איז שוין פֿאַרבליבן פֿער-ציק — האָבן אַלע געלויכטן אין יום-טובֿדיקע העמדלעך. רוימע בלימע-לעך האָבן באַפּוצט זייערע ברוסטן.

אין מיטן דער פֿאַרשטעלונג האָט זיך דערהערט אַ טומל. די פֿאַר-שטעלונג איז געגאַנגען ווייטער. ווען אַ שאַס אָבער האָט דורכגעשניטן די שויב, איז מירע אַרויס אין דרויסן — זען וואָס דאָ טוט זיך. איבער די הויפֿן און געסלעך זיינען געלאָפֿן כאַפּערס. מען האָט געכאַפט מענטשן און זיי געפֿירט צום אויטאָ, וואָס ביים טויער.

מירע איז אַריינגעקומען צוריק, אַרויף אויף דער כינע און געזאַגט: — „קינדער, די וואָס ווילן אונדז אומברענגען זיינען דאָ אין געטאָ.

קיינער זאל ניט שרײַען, זאל זיך ניט צעלויפֿן. שמיל אָן מומל זאל מען אַרונטערקריכן אונטער דער בינע. די ערשטע זאלן אַרונטערגיין די יינגסטע, און אזוי ביזן לעצטן, לויטן סדר פֿון די יארן.
 אַ גאַנצע נאַכט האָט מירע געוואַכט בײַ דער טיר: אויב די כאַ-
 פּערס וועלן זיך אַרײַנרײַסן אין קלויז, וועט זי זײַן דער קרבן פֿאַר אַלע:
 די כאַפּערס וועלן מײנען, אז דאָ איז קײנער מער ניטאָ און וועלן זיך
 באַנוגענען מיטן אײנציקן קרבן.
 די כאַפּערס זײנען אין קלויז ניט אַרײַן. זײ האָבן אָנגעכאַפּט די
 באַשטימטע צאל קעפּ און זײנען אַוועק פֿון געטאָ.

א. סוצקעווער

די לערערין מירע

מיט לאַמעס אויף לײכער, צעשניטן אין פּאַסן,
 מע טרײַכט אונדז אין געטאָ, עס גײען די גאַסן.
 אין תּפֿילין ווי קרוינען מאַרשירן די זקנים,
 אַ קעלכעלע גײט מיט אַ דאַרפֿס-ײִד אין אײנעם.

און צווישן זײ אַלע — די לערערין מירע.
 אַ קינד אויף איר אַרעם — אַ גילדענע לירע.
 אַ קינד אויף איר אַרעם, בײַם הענפּל אַ צווייטן,
 אַרום די תּלמידים, — באַגלײַטן, באַגלײַטן.

מע יאַנט איבער חורבֿות אָן ברויט און אָן פֿײַער,
 דאָס ברויט איז אַ בוך, און דאָס ליכט איז אַ בלײַער.
 פֿאַרזאַמלט די קינדער אין חרובֿער דירה,
 עס לערנט זײ ווײַטער די לערערין מירע.

זי לײענט זײ שלום-עליכמס אַ מעשה,
 עס פֿינקלען די קינדער און לאַכן בעת-מעשה.
 זי פֿלעכט זײ מיט בלויאינקע סטענגעס די צעפלעך
 און צײלט איר פֿאַרמעג: הונדערט דרײַסיק די קעפלעך ...

צוגלייך מיט דער זון איז די לערערין מירע
שוין וואך און זי ווארט אויף די קינדערלעך אירע.
זיי קומען. זי ציילט. א, ניט ציילן זיי בעסער!
דורך נאכט האט דא צוואנציק פֿארשניטן א מעסער...

פֿארבניסט זי א ליפ און מיט גבורה באַנימער
דערציילט זי פֿון לעקערטן, מונטערט זי ווייטער.
— געקומען דער לערער גערשמיין, מע וועט זינגען,
דער כאָר זאל אַריבער די מויערן קלינגען...

שוין קלינגט עס: „ניט ווייט איז דער פֿרילינג...“ נאָר אונטן
די העק און באַגעטן צעטרייסלען די גרונטן.
מע שלעפט פֿאַר די האָר פֿון די קעלערס און לעכער.
„ניט ווייט איז דער פֿרילינג“ פֿאַרקלינגט אַבער העכער.

שוין זעכציק פֿאַרבליבן אַן שוועסטער, אַן מאַמען...
די לערערין מירע איז אַלע צוזאַמען.
ס'איז נאָענט אַ יום-טובֿ, איז טייַבעלעך קינדער
אַ פֿאַרשמעלונג דאַרף מען באַווייזן געשווינדער!

צום יום-טובֿ ניטאָ מער ווי פֿערציק... נאָר אימלעך
מיט ווייסינקן העמדל, מיט ליכטיקע טרימלעך.
די בינע איז פֿריש, מיט אַ זון, מיט אַ גאַרטן,
מען קען אַזש אין טייַכל זיך אויסכאַדן דאַרטן.

ביים לייענען פרצעס דריטע מתנה
האַט אונטערגעזעגט דאָס געבני די סכּנה.
זיי האָבן געכאַפט! און פֿאַר טאַג איז געבליבן
פֿון הונדערט מיט דרייסיק, בלויז מירע און זיבן.

דער נייעריקער קינסטלער

מיין חברטע, א לערערין אין געטא, איז אין א קאלמן ווינטער-
 אונט פֿון יאנואר, 1943, געקומען צו מיר מיט אירן א נייעם שילער —
 דעם נייעריקן זלמן. זי וויל מיר באווייזן זינע צייכענונגען. איך
 האב פֿארגעסן, אז איך געפֿין זיך אין געטא, אז מיט א שעה פֿרֿוקער איז
 אנגעקומען די נייע וועגן די שחיטות אין די לעצט געבליבענע ייִדישע
 שמעט און שמעטלעך. איך האב באטראכט די צייכענונגען, און נאך
 מער דעם בלויכן ינגעלע מיט די גרויסע העל בלויע אויגן, געקוקט
 אויף די דורכזיכטיקע אָדערלעך, אויף זיין לייכטן סודותדיקן שמיכל
 און דערפֿילט, אז אין דעם ינגעלע איז פֿאראן עפעס אזוינס, וואָס איז
 שטארקער פֿון אלע די, וואָס פֿארמעסטן זיך צו פֿארטיליקן אונדזער
 פֿאלק.

איך האב באטראכט די בילדער געצייכנט מיט א בלייער אויף
 צופֿעליקע שטיקלעך פֿאפיר — סקיצן פֿון קעפֿ, ערגעץ א מאל געזעענע.
 אין יענעם אונט בין איך געוואָר געוואָרן, אז צו אלע אויסטער-
 לישיקייטן אין ווילנער געטא איז צוגעקומען נאך איינע — זלמן.

* * *

אין געטא איז ער אין גאנצן א חודש. אַנדערהאלבן יאָר איז ער
 צוזאמען מיט זיין מאמען אָפגעלעגן אין א מאַנאסטיר, אויפֿן בוידעס.
 דער הויזוועכטער פֿלעגט אין די נעכט זיי אַרויפֿברענגען שפּיז.
 זיי האָבן געהאַפֿט אויף אַזא אַוּפֿן איבערצולעבן די מלחמה.
 זלמן האָט ניט איין מאל געזען דורך די שפּאלטן פֿון בוידעס, ווי מען
 שלעפט ייִדן מאַסנווייז צו דער שחיטה. א בלייער האָט ער געהאַט.
 פֿאפירלעך אויך, האָט ער געצייכנט. גאַנצע טעג, אויך ווינטער, ווען
 דער פֿראַסט האָט דורכגעפֿרוירן זינע דינע, דורכזיכטיקע פֿינגערלעך,
 איז ער געזעסן אין א ווינקלעלע און געצייכנט. איין טאָג האָבן ער אַפֿלאַנען
 באַמבאָדירט די שטאָט און אַנגעצונדן זייער דאָך. זיי זיינען קוים
 לעבעדיקע אַראַפֿגעקראַכן. עס איז געווען ווינטער, א פֿראַסט. זיי האָבן
 ניט געהאַט קיין אַנדער ברירה, ווי צו קומען אין געטא.
 די קינסטלער אין ווילנער געטא זיינען געווען פֿון אים באַגניסטערט.
 פּכה, 1943, האָט מען אין פֿאַיע פֿון געטאָ-טעאַטער געעפֿנט אַן אויס-

שמעלונג פֿון בילדער. א האלבע וואנט האט געהערט זלמען, אחוץ די צייכענונגען, וואס ער האט געבראכט פֿון בוידעם, זינען דא געווען שוין נייע, געשאפענע אין געטא גופא. איין בילד, געדענק איך, איז ווי מען גייט פֿון דער ארבעט און די דייטשן קאנטראלירן ביים טויער. א צווייטס — געטא ביי נאכט. געצייכנט מיט סינט. א דריט בילד האט דער קינסטלער אָנגערופֿן „איך אין דער שחיטה“ — ווי אזוי באוואַפֿנטע פּאָליצייסטן געפֿינען אים אין א באהעלטעניש און שלעפֿן אים צום טויט.

זלמנס בילדער האבן זיך אויסגעטיילט פֿון אלעמענס, כאַטש אין דער אויסשמעלונג האבן זיך געהאט באטייליקט ביי א צען ווילנער מאַלערס. און ער האט טאקע באקומען די מאַלער-פרעמיע פֿון דער געטא.

* * *

ס'האט זיך דערנענטערט די ליקווידאציע פֿון דער געטא. אויגוסט, 1943. א פֿרײַטיק. די גאסן פֿול מיט געשרייען און פֿאַרביקע שמאַטעס. פּנימער, פֿאַרשאַפט אין זונפֿאַרגאַנג, שפּריצן מיט משוגעת. א יודענע שפּאַרט זיך צווישן עולם מיט אַ משאַלנט-טאַפּ, אַינלעט צו דער בעקערני אים צו פֿאַררוקן אויף שבת, און גלייכצײטיק יאַמערט זי: „מען האַט דערשאַסן מינע דרײַ קינדער!“ אַ זקן שלאַגט זיך אין האַרצן און בעט אויף זיך דעם טויט; קינדער לויפֿן אַרום איבער די גאַסן; דאַקטוירים מראַגן אַ פֿאַרסמטע.

איך בין אַרײַן אויף שפּיטאַל-גאַס 7, וואו עס וואוינט זלמן. הינטער דער טיר לאַז איך איבער די גוססדיקע גאַסן.

אַרויפֿגעקאַשערט די אַרבל בײַ אויבן, איז פֿאַרטאַן דער קינסטלער אַן אויסקנעטן אַ פֿיגור פֿון ליים. זײַנע הענטלעך, ווי צוויי שטראַלן, רונדן זיך, בײַגן זיך אַרום אַ פֿיכטער ליימענער מאַסע, וואָס איז גע- האַרטיק און אונטערטעניק די באַוועגונגען פֿון מײַסער. פֿון דער שטיק ליים וואַקסט אַרום אַ קאַפּ און הײבט זיך שטאַלץ איבער מענערישע אַקסלען.

איך האָב געמײנט, עס איז אַ לעבעדיקער מענטש, אַ מענטש וואָס איז אַינגעשמירט אין ליים... זלמן, וואָס האָט, ווייזט אויס, מיך בײַ אַיצט ניט באַמערקט, איז צו מיר צוגעגאַנגען, מיך באַגריסט מיט אַ שמײַכלע און גלייך מיר אויפֿגעקלערט:

— „עס וועט זײַן משה רבינו, אזוי ווי ער האַט אויסגעזען...“
די מאַמע האַט צוגעגעבן: „שוין אַ וואַך, ווי זלמן האַלט אין קנעטן

א פֿיגור. פֿון וואָנען ער האָט אויסגעגראָכּן ליים, ווייס איך ניט. פֿון וואָנען ער קען די מלאַכה — ווייס איך אויך ניט. צום ערשטן מאל ווי איך זע אים זיך אַרומפּאַרען אַרום ליים. פֿון פֿרי באַגינען ביז אין דער נאַכט אַרײַן איז ער אין דעם פֿאַרמאַן. נעכטן איז געווען אַ לבנה-נאַכט, איז ער אויפֿגעשטאַנען, ווען אַלע זײַנען געשלאָפֿן, און איבערגעמאַכט די באַוועגונג פֿון אַ האַנט. זי דאַרף זײַן אַנדערש, האָט ער מיר אויפֿ-געקלערט. און פֿאַר טאַג האָט ער אײַנגעדרימלט אין אַ ווינקל."

**

צום לעצטן מאל האָב איך געזען דעם קינסטלער עטלעכע שעה פֿאַר מײַן אַרויסרײַסן זיך פֿון געטאָ, דעם 12טן סעפטעמבער, 1943. עס איז געווען אין די טעג פֿון ווידערשטאַנד און געראַנגל. איך האָב געוואוסט, אז מאַרגן וועל איך שוין דאָ ניט זײַן: אַדער איך וועל אומקומען מיט געווער אין האַנט ביים דורכרײַסן די אַרומרינגלונג, אַדער איך וועל זיך צײַען דורך וועלדער צו אַ פֿאַרטיזאַנען מחנה. איך האָב באַשלאָסן זיך צו געזעגענען מיט זלמען.

איך בין צו אים אַוועק. די שפּיטאַל-גאַס — שוין דרײַ פֿערטל אַ פּוסטע. מויערן אויפֿגעריסן מיט דינאַמיט. די גאַסן קוים דורכצוגײַן. איך באַגעגן דעם ד"ר פֿעלדשטיין, געוועזענער דירעקטאָר פֿון קאַוונער גימנאַזיע. ער איז אַלט און גרוי געוואָרן, ווי באַשאַטן מיט אַש. ער זוכט בײַ מיר אַן עצה. וואָס טוט מען? איך ראַט אים אַוועקצוגײַן נאָך הײַנט אין שטאַט צו זײַנע ניט-ײַדישע באַקאַנטע, וואָס האָבן אים פֿאַרגעלייגט בעת אַן אומגליק צו קומען.

מיר זײַנען ביידע אַרײַן צו זלמען. עס איז ווידער זון-אונטערגאַנג. נאָר דאָס צימערל זעט שוין אויס אַנדערש. פֿון די אויפֿרײַסן איז אַפּגע-פֿאַלן דער טײַנק. די זעלבע ווענט, וואָס זײַנען נאָך ניט לאַנג באַצירט געווען מיט זלמנס בילדער, זײַנען איצט הויל און צעשפּאַלטן. נאָר אין ווינקל ביים פֿענצטער איז די פֿיגור פֿון משהן. משה אַנגעלענט אַן אַ שטיין פֿול מיט מעכטיקייט און צאַרן. זלמן שטייט אַ שמילער, אַ לויטער-רער און פֿאַרגלעט אַ באַק פֿון דער סקולפּטור — נעכטן בעת דער שיסערײַ איז דאָ דורכגעפֿלויגן אַ קויל.

**

אין וואַלד האָב איך ניט געקענט רוען. איך האָב אַנגעווענדט אַלערליי מיטלען זיך צו דערוויסן וועגן זלמנס גורל. אַבער אַן רעזולטאַט.

די פֿארבינדלעך, וואָס זײַנען געגאַנגען פֿון וואַלד אין ווילנע, האָבן מיר איבערגעגעבן בלויז איינס: די געטאָ איז ליקווידירט. אויף דער באַן הענגט אַ שילדל: „יודען ריין!“ אין שמאַט זײַנען פֿאַראַן צוויי קאַנ-צענטראַציע-לאַגערן, וואוּ עס לעבן נאָך עטלעכע טויזנט יידן. אין איינעם פֿון די לאַגערן איז זלמן ניטאָ, אַ פֿאַרבינדלעך איז דאָרט געווען. וואָס שייך דעם צווייטן לאַגער איז ניט מעגלעך זיך צו דערוויסן, ווייל דער לאַגער איז שטאַרק באַוואַכט און מען קען זיך אַהין ניט אַרײַנבאַקומען.

אין דעצעמבער, 1943, איז אַנטלאָפֿן פֿון אַ קאַנצענטראַציע-לאַגער צו אונדזער באַזע אין וואַלד דער מיטגליד פֿון דער פֿאַרטיזאַנען-אַרגאַניזאַציע אין געטאָ, טעווקע שערעס. פֿון אים האָב איך זיך דער-וואוסט: זלמן איז מיט זײַן מאַמען אין לאַגער. ער ליגט דאָרטן אויפֿן ביידעמל (ווי פֿאַר אַ יאַרן אויפֿן בוידעם פֿון מאַנאַססיר) און ער צייכנט. צו דער געהיימער פֿאַרשמעלונג פֿון די קינדער אין קאַנצענטראַציע-לאַגער האָט ער אָנגעמאַלט וואונדערלעכע דעקאָראַציעס. אויך די ווענט זײַנען געווען באַהאַנגען מיט זײַן קונסט.

ווי ראַטעוועט מען דעם קינסטלער? די פֿראַבלעם האָט מיך ניט אָפּגעלאָזט. איך בין צוועק צום קאַמאַנדיר פֿון דער בריגאַדע און דער-צײַלט אים וועגן דעם זעלטענעם ייִנגעלע.

— „גיט אַן עצה, חבֿר קאַמאַנדיר, ווי אזוי אים צו ראַטעווען, אפֿשר איז מעגלעך אַהין צו שיקן מענטשן?“
דעם קאַמאַנדיר, וואָס האָט אַליין זיך פֿאַרנומען מיט מאַלעריי, האָט די מעשה פֿאַראַינטערעסירט.

— „גוט“, — האָט דער קאַמאַנדיר מיר געזאָגט, — „אין די נאַענט-סטע טעג שיק איך קײַן ווילנע מײַנע מענטשן. צווישן אַנדערע אויפֿ-גאַבעס וועלן זיי באַקומען אַ באַפֿעל אַרויסצוקריגן דעם קינסטלער פֿון קאַנצענטראַציע-לאַגער און אים ברענגען אַהערצו.“

איך בין געווען געשפּאַנט און גליקלעך. איך האָב אָנגעשריבן אַ צעטעלע זײַן מאַמען, זי זאָל אָפּלאָזן זלמען. מיר טוען עס, פֿדי צו ראַטעווען איר קינד. בני דער מינדסטער מעגלעכקייט זאל זי מיטגיין. איך האָב זיך קוים דערוואַרט אויף דעם צוריקקער פֿון די שלוחים. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז די טעג האָט מען דעם לאַגער אַרומ-גענומען מיט אַ דאַפּעלטער וואַך, און אַלע פֿרוואון זיך אַרײַנצובאַקומען דורכן דראַט אין לאַגער האָבן זיך ניט אַיינגעגעבן. און מען איז געקומען צוריק אַן דעם קינסטלער.

און אַט האָט די רויטע אַרמיי באַפֿרײַט ווילנע. מיט אַ ברעגענדיק
האַרץ יאָג איך צו מיין היימשטאַט. איך באַגען ייִדישע פֿאַרטיזאַנען.
— „וואָס איז מיט זלמען?“

און צו מיין גרויסער איבערראַשונג דערוויס איך זיך: ער לעבט.
ער האָט זיך געראַטעוועט אין איינעם מיט דער מוטער.
דער ליטווישער פֿראַפֿעסאָר סטאַקאָוסקאַס, דער אַנפֿירער פֿונם
שטאַטישן אַרכיוו, האָט זיי בייַדן אויסבאַהאַלטן. טאַקע אין אַרכיוו
גופֿא, אויף אינגאַטאַוועד געסל, האָט סטאַקאָוסקאַס געמאַכט אַ באַ-
העלטעניש און צוזאַמען מיט נאָך פֿאַפֿצן ייִדן האָט ער געראַטעוועט אויך
דעם קינסטלער.

* * *

ווען די מאַמע האָט געהאַלטן אין דערציילן פֿון אירע צרות און
איבערלעבונגען, האָט זלמן זיך געבויגן איבער אַ פֿאַפֿיר און געצייכנט.
— „אַט אזוי האָט אויסגעזען משה איידער אַ פֿאַשיסט האָט אים
אַ שלידער געטאָן אָן דער ערד“, — האָט זלמן מיר אָנגעוויזן אויף אַ
צייכענונג, וואָס איז אַקערשט אַרויס פֿון אונטער זײַנע פֿינגער. —
„איך וועל נאָך אויפֿשטעלן די סקולפֿטור, איר וועט זען.“
— „און וואו זײַנען דײַנע בילדער, געמאַלן אין קאַנצענטראַציע-
לאַגער?“ — האָב איך אים געפֿרעגט, און מיך האָט גלייַך פֿאַרדראָסן
וואָס איך וויקל אויף די וואונדן זײַנע.

— „איך האָב דאָרטן אין לאַגער איבערגעלאָזן דעם גאַנצן אַלבאַס“,
— האָט זיך זלמן איבערגעקוקט מיט זײַן מאַמען. — „מען וואַלט זיי
אַפֿשר געקענט נאָך אויפֿזוכן. נאָר סײַ ווי געפֿעלן מיר ניט די בילדער...“
מיר זײַנען אַוועק אויף סובאַטיש, אַהין, וואו עס האָט זיך געפֿונען
דער לאַגער. ווען די רויטע אַרמיי איז שוין געווען אין דער פֿאַרשטאַט,
האַט אַ דײַטשישער באַטאַליאָן זיך אַ נעם געטאָן צו די לעצטע ייִדן. אַ דאַנק
דעם, וואָס מען האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד, האָבן הונדערט און
פֿערציק זיך געראַטעוועט. די איבעריקע זײַנען צעשאַסן געוואָרן.
צווישן די טויטע האָבן מיר געפֿונען זלמנס אַלבאַס. ער איז געלעגן
אויפֿגעבלעמערט קעגן דער זון. און אַ טייל בילדער זײַנען געהייליקט
געווען מיט בלוט.

די גיבורים אין געטא

א.

פֿופֿציק טויזנט יידן אין דער געטא פֿון וואַרשע האָבן געוואוסט און געפֿילט, אז דער טויט דערנענטערט זיך צו זיי. דרײַ הונדערט פֿופֿציק טויזנט יידן האָבן שוין די דײַטשן אַוועקגעפֿירט פֿון דער שטאָט צו די „אויװנס“ פֿון טױטן-לאַגער טרעבלינקא. יענע זײַנען צוריק ניט געקומען. איצט איז זײַער רײ, די רײ פֿון די לעצטע יידן צו גײן זײַער „לעצטן װעג“. זײ זײַנען געװען פֿאַרשפּאַרט אין דער „קלײנער געטאָ“ — ניט אַרױסצוגײן און ניט אַרײַנצוגײן. מערדערס מיט געװער אין די הענט האָבן געהײט אַרום און אַרום די װענט פֿון געטאָ. די פֿופֿציק טױזנט יידן זײַנען געװען אַרבעט-שקלאַפֿן בײַ די דײַטשן. הונגער און קראַנקײטן האָבן מאַג-געלעך, יעדע נאַכט, גע-שניטן זײַער שניט בײַ די פֿאַרשקלאַפֿטע יידן.

פֿופֿציק טױזנט יידן זײַנען זײ געװען, מערסטנס — יונגע יידן, זױל די עלטערע און שװאַכערע האָבן שױן ניט געלעבט. זײ האָבן געוואוסט און פֿאַרשטאַנען, אז די דײַטשן װעלן מאַן מיט די לעבנ-געבליבענע דאָס זעלבע װאָס זײ האָבן געמאַן מיט די מיליאָנען יידן, װאָס זײ האָבן שױן אומגעבראַכט. זײ האָבן זיך געגרייט צו זײַער לעצטער שעה. זײ װעלן זיך ניט לאָזן פֿירן װי שאַף צו דער שחיטה, זײ װעלן מלחמה האַלטן מיט די נאַציס.

זײ זײַנען אַלײן, קײנער העלפֿט זײ ניט. װײַט פֿון זײ, אױף די װײַטע ימים, אין די װײַטע לענדער גײט אַן די מלחמה צװישן די פֿאַראײניקטע פֿרײַע פֿעלקער מיט די דײַטשישע אַרמײען, אַבער דאָ אין דער געטאָ זײַנען די יידן אַלײן, זײ זײַנען אַרומגערינגלט פֿון שונאים, זײ האָבן װײַניק געװער, װײַניק שפּײַז, װײַניק מענטשן, זײ װעלן אַבער זיך ניט אונטערגעבן. זײ װעלן אַרויס אין מלחמה מיט די נאַציס. ניט אַלע פֿופֿציק טױזנט יידן אין געטאָ האָבן קראַפֿט און מוט אַרױסצוגײן אין אַפֿענעם קאַמף. עס איז גאַר נײַט אין געטאָ אַזױ פֿיל געװער. אין אַפֿענעם קאַמף מיט די דײַטשן װעלן אַרויס נאָר די מױטיקסטע, נאָר די װאָס האָבן װאַפֿן, נאָר די יונגע. אַבער אַלע יידן

וועלן העלפן די קעמפערס. זיי וועלן צונעמען און היילן די פֿארוואונ-
 דעמע, זיי וועלן גרייטן שפּיז, זיי וועלן היטן די אונטערערדישע היילן.
 אין די מעג האבן די יידן אין געטא געארבעט אלס שקלאפן בני די
 דייטשן און אין די נעכט האבן זיי געגראבן די „בונקערס“, די אונטער-
 ערדישע היילן, אין וועלכע אלע יידן זאלן זיך קענען ארונטערלאזן,
 ווען דער אפֿענער קאמף וועט אויסברעכן. מען האט אין די היילן אויך
 געגרייט שפּיז, וואסער, געווער, הילפּסמיטלען פֿאר קראנקע, און
 פֿארוואונדעמע.

די געטא האט געוואוסט דעם סוד. זי האט געוואוסט, אז מען גרייט
 זיך צו מלחמה, זי האט אבער געהאלטן פֿארשלאסן דאס מויל. קיינער
 האט וועגן דעם ניט גערעדט. יעדער איינער האט געוואוסט, אז די שעה
 דערנענטערט זיך און יעדער איינער איז געווען גרייט דאס לעבן אוועק-
 צוגעבן אין דער גרויסער יידישער מלחמה אין דער געטא פֿון ווארשע.
 ביז די שעה איז געקומען.

ב.

דאס איז געווען דעם 19טן אפריל 1943, ערב פסח, א שעה פֿארן
 פסחדיקן סדר.

פֿון יענער זייט געטא, פֿון איבער די געטאווענט איז געקומען
 א געהיימער אנואג פֿון א פֿארשמעלטער יידישער וועכטעריין. זי איז
 געווען א מיטגליד פֿון דער געהיימער קאמף-ארגאניזאציע און עס איז
 געווען איר פֿליכט אנוואגן אין געטא, ווען זי וועט געווארן ווערן
 פֿון די דייטשן, אז די לעצטע שעה פֿאר די יידן אין געטא איז געקומען,
 אז די דייטשן גייען אין געטא אריין אוועקצופירן די לעצטע יידן
 צום טויט. „מארגן פֿאר טאג וועט מען ברענגען עפֿל“... — האט זי
 אנגעזאגט אין געטא אריין. דאס האט געהייסן, לויט דער אפֿגערעדמער
 שפראך, אז מארגן פֿאר טאג וועלן די דייטשן קומען אוועקצוטרייבן די
 יידן אויף זייער לעצטן וועג.

איבער דער געטא איז אריבער א הייליקער צימער. די פֿירערס
 פֿון יידישן ווידערשטאנד, די יונגע העלדן, האבן באפֿוילן די יידן אין
 געטא:

— „גייט ארונטער אונטער דער ערד!...“

אין געצילטע מינוטן האט די גאנצע געטא געוואוסט, אז די גרויסע
 שעה איז געקומען. באלד וועט זיך דאס אנהייבן. יעדער איינער דארף
 זיין גרייט אוועקצוגעבן זיין לעבן. פֿופציק טויזנט יידן זיינען ארונטער

אונטער דער ערד. אין דער הייך זינגען געבליבן נאָר די פֿירערס פֿון
ווידערשטאַנד. זיי האָבן געוואַכט. יונגע ייִדישע העלדן האָבן געוואַכט
בײַ אלע טויערן פֿון דער געטאָ, בײַ אלע ווענט, זיי האָבן געוואַכט אין
באהאלטענע ערטער, געלעגן אויף די דעכער פֿון די הייכע הײזער,
אַרויסגעקוקט פֿון שפּאַרונגעס.

— „די דײַטשן וועלן טײַער באַצאלן!...“

— „אַ קאַפּ פֿאַר אַ קאַפּ!...“

די סדר-נאַכט איז געקומען. אלע יידן זינגען געווען אונטער דער
ערד. יעדער איינער האָט געוואוסט, אז עס איז זײַן לעצטע סדר-נאַכט.
איידער צו שטאַרבן אין די אויוונט איז גלײַכער אומצוקומען אין קאַמף!
די וועלט שווינגט, די יידן אין די געטאָס זינגען אליין. אפשר וועט
די וועלט דערזען ווי אזוי די יידן קעמפֿן אין דער געטאָ, ווי אזוי זיי
גיבן אַוועק זייערע לעבנס און וועט ראַטעווען יענע יידן, וואָס לעבן
נאָך אין אַנדערע געטאָס?

און אויב אַפֿילו קיינער וועט אונדז ניט העלפֿן, אויב אַפֿילו מיר
וועלן אלע אומקומען, וועט אַבער ניט אומקומען אונדזער שטאַלץ,
וועט געהויבן ווערן דער ייִדישער פֿבֿוד!

און אויב די יידן אין דער וועלט, אין די פֿרײַע לענדער, וועלן
דערפֿון געוואָר ווערן, וועלן זיי וויסן, ווי אזוי די יידן אין געטאָ האָבן
מלחמה געהאַלטן פֿאַר זייער ווירדע!

אזוי האָט שטילערהייט, שטילערהייט געזאַגט אַ נײַע הגדה די
ייִדישע געטאָ אין יענער סדר-נאַכט:

שפֿוך חמתך על הגוים —

גים אויס דײַן גרימצאָרן אויף די גוים,

אשר לא ידעוך,

וואָס ווילן דײַך נישט קענען;

פי אַכל את יעקב,

ווײַל זיי עסן אויף יעקבֿן...

ג.

ווען עס האָט אַנגעהויבן שפּראַצן אויף טאַג, דער ערשטער טאַג
פסח האָט אַנגעהויבן אַראַפּקומען אין געטאָ, האָבן דורך די טויערן
פֿון געטאָ אַנגעהויבן אַרײַנמאַרשירן דײַטשישע סאַלדאַטן-מחנות,
באַוואַפֿנט פֿון קאַפּ ביז די פֿיס. זיי זינגען אַרײַנגעפֿאַרן מיט האַרמאַטן
אין געטאָ אַרײַן.

זוי נאָר זיי האָבן געמאַכט זייערע ערשטע שריט אין געטאָ, זיינען זיי איבעררעשט געוואָרן אויף מוים. פֿון אונטער דער ערד זיינען אַרויסגעקומען די געטאָ-העלדן און זיי באַוואַרפֿן מיט באַמבעס. די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן. צוויי הונדערט נאַציס זיינען געפֿאלן אין דער ערשטער שלאַכט.

די דייטשן האָבן געמיינט, אז די יידן וועלן זיך אונטערגעבן זייערע באַפֿעלן. די, וואָס וועלן זיך קעגנשמעלן, וועלן זיי דערשיסן. זיי האָבן זיך ניט פֿאַרגעשמעלט, אז די געטאָ-יידן וועלן האָבן מוט און קראַפֿט אַרויסצוגיין אין קאַמף. זיי האָבן אַבער אַ טעות געהאַט. יונגע געטאָ-יידן זיינען געשטאַנען מיט געווער אין די הענט. געטאָ-יידן האָבן געשאַסן פֿון די דעכער, פֿון די פֿענצער, פֿון די טויערן. יונגע געטאָ-העלדן, מענער און פֿרויען, יינגלעך און מיידלעך, זיינען געלאָפֿן אויף די דייטשן, צו די שיסנדיקע האַרמאַטן, מיט באַמבעס אין זייערע הענט, מיט פֿלעשער בענזין און געוואַרפֿן אויף די דייטשן.

עס האָבן זיך געהערט די אויפֿרייסן איינע נאָך די אַנדערע, די דייטשישע האַרמאַטן האָבן געברענט, זיינען געוואָרן אַרומגענומען מיט פֿלאַמען. די ערשטע צוויי הונדערט דייטשישע מערדערס זיינען געלעגן טויט אויף דער ערד פֿון דער געטאָ.

אזוי האָט זיך אָנגעהויבן די מלחמה אין דער וואַרשעווער געטאָ. די דייטשן האָבן געשיקט אין געטאָ אַרײַן מחנה נאָך מחנה, די מלחמה איז אָנגעגאַנגען טאָג נאָך טאָג, נאַכט נאָך נאַכט. ווען די דייטשן האָבן געזען, אז זיי קענען ניט בייקומען דעם ייִדישן ווידערשטאַנד, אז די ייִדישע העלדן שפּרינגען אַרויס פֿון זייערע היילן און באַהעלטער-נישן, האָבן פֿאַרלוירן די מורא פֿאַרן טויט און האַלטן מלחמה ווי די יונגע לייבן, האָבן זיי באַשלאָסן צו פֿאַרברענען די גאַנצע געטאָ צוזאַמען מיט אַלע יידן.

זיי האָבן אָנגעצונדן די הייזער. באַלד האָבן גאַנצע גאַסן געברענט. פֿלאַמען האָבן אַרומגענומען די ייִדישע געטאָ, אַרום און אַרום — פֿייער און רויך. די געטאָ-העלדן זיינען אַרויסגעקומען פֿון די פֿלאַמען מיט געווער אין די הענט און מלחמה געהאַלטן. די דייטשן האָבן מיט באַמבעס אויפֿגעריסן די ייִדישע היילן, זיינען די וואָס זיינען לעבן געבליבן אַרויס פֿון די היילן און מיטן לעצטן קויל געשאַסן די דייטשן, זיך ניט אונטערגעגעבן.

פֿון די ברענענדיקע הייזער זיינען געשפּרונגען ברענענדיקע יידן, זיינען געשפּרונגען מאַמעס מיט קינדער אויף זייערע הענט. אויף די

דעכער פֿון די ברענענדיקע היזער זינען געשטאנען יידישע גבורים מיט געווער אין די הענט און מלחמה געהאלטן.

ד.

אין די נעכט איז די געטא געווען ליכטיק, ווייל זי איז באלויכטן געווארן פֿון די פֿלאַמען פֿון די ברענענדיקע גאסן. יונגע יידישע העלדן, הונגעריקע, אויסגעדרומע, מיט פנימער פֿארשמירטע מיט סאזשע, מיט שמאטעס אויף זייערע פֿיס, פֿדי מען זאל ניט הערן זייער גאנג, זינען אומגעגאנגען צווישן די חורבות און די פֿלאַמען און געזוכט דיטשן אין זיי נקמה צו נעמען. די דיטשן האָבן מורא געהאט זיך צו באַוווּזן אין די נעכט אין דער ברענענדיקער געטא. פֿון די פֿייערן פֿון די ברענענדיקע היזער איז הייס די לופֿט, דער אַספּאַלט צענייט פֿון היץ און ווערט פֿאַרוואַנדלט אין אַ פֿליסיקער מאַסע פֿון סמאַלע. אין דער סמאַלע ווערן אינגעקלעפט די יידן וואָס פֿאַלן טויט אין קאַמף. איינער פֿון די לעבן געבליבענע געטא-העלדן דערציילט, ווי אזוי עס איז פֿאַרגעקומען דער קאַמף צווישן אים אַליין און אַ מחנה באַ-וואַפֿנטע דיטשן:

— „איך האָב זיך געפֿונען אויפֿן בערשטער-הויף און געוואַרט אויף די דיטשן. אַ דיטשישע מחנה דערנענטערט זיך צום טויער. איך האָב געוואַרט זיי זאַלן שוין צוקומען. דעמאַלט ווייס איך וואָס איך האָב צו טאָן — אויפֿרייסן די אונטערגעלייגטע מינע. אַפֿילו די פֿינגער אין מיניע פֿיס ציטערן פֿון אומגעדולדיקייט. די נאַצים גייען פֿאַרויס פֿאַרזיכטיק, אַכער זיי גייען. אַמ-אַט, נאָך אַ מינוט, נאָך אַ רגע, נאָך אַ פֿאַר טריט. די נאַצים בלייבן שטיין אַ וויילע און קוקן זיך אַרום. איין נאַצי טרעט אַרויס מיט אַ מאַשין-געווער. די איבעריקע שטייען און וואַרטן. עס געדויערט ניט לאַנג, אַלע דיטשן גייען, אַלע דיטשן קומען נענטער, זיי גייען אינגעמען די בערשטערייען, אין וועלכע עס געפֿינען זיך געטא-קעמפֿערס.

„איך שליס איין דעם קאַנטאַקט. ניט אומזיסט האָב איך געלערנט עלעקטריע. אונטער די פֿיס פֿון די נאַצים הייבן אַן רייסן מינעס. די דיטשן לויפֿן, אַכער שייטע דיטשן ליגן שוין אויף דער ערד. די מינעס רייסן אויף. עס אַרבעט גוט... ליגט, מערדערס וואָס איר זינט!“

אַ צווייטער לעבן געבליבענער געטא-העלד דערציילט:

— „מען האָט געפֿילט אין „בונקער“, אז עס איז טיף אין דער נאַכט. מיר האָבן געעפֿנט דאָס געהיימע טירל פֿון בונקער. עס איז

אַרײַנגעפֿאַלן אין בונקער אַ גרויסע, אומגעריכטע ליכט. עס ברענט!
 דער גאַנצער הויף ברענט! אַלע הויפֿן אַרום און אַרום ברענען. די גאַס
 ברענט! ... מיר קריכן אַרויס פֿון בונקער. מיר זעען ווי פֿון די פֿערטע
 און דריטע שטאַקן פֿאַלן אַראָפּ ברענענדיקע שטיקער — אזוי ווי
 קלעצער. דאָס זינגען ברענענדיקע ייִדן. זיי ברענען און זיי שפּרינגען! ...
 אַרום און אַרום איז געווען פֿייער און פֿלאַם. טויט אַדער — רויט! ...
 מיר האָבן זיך געלאָזט אין די פֿלאַמען."

אזוי איז אָנגעגאַנגען די מלחמה אין געטאָ 31 מעג און 31 נעכט,
 ביז זי איז אין גאַנצן פֿאַרברענט געוואָרן.

— „ניט נאָר אונדזער געטאָ-מלחמה האָבן מיר געפֿירט", — האָט
 שפּעטער געזאָגט אַ לעבנעכליכענער געטאָ-העלד, — „מיר האָבן
 געפֿירט די ייִדישע מלחמה, די מלחמה פֿון גאַנצן ייִדישן פֿאָלק."

פֿאַרגעסט אונדז ניט מאַקס באַנד

פֿבֿוד, געלע לאַמע

איך האָב געהאַלטן אין מיין האַנט
א שטיקל געל געוואַנט —
א צעדריבלטן, צעקנייטשטן ווי אַ שמאַמע,
און ס'האַט מיט קרימעניש און גרויל
זיך דורכגעריסן דורך מיין מויל:
— „אַט דאָס איז זי — די ייִדישע, די געלע לאַמע!“

און ס'האַט פֿאַרבני מיין אויג געטאָן אַ בליץ:
פֿון צווישן יעדן קנייטש אַ בלויער שפיץ —
זעקס בלויען קרומע שפיצן פֿונעם מגן-דוד;
און ס'האַט צום האַלדז געטאָן אַ שלאָג,
אַזוי ווי אַ געשמורץ פֿון בלומ, אַ הייסער זאַג:
— „אַט דאָס איז ער — דער ייִדישער, דער בלויער פֿבֿוד.“

און ווי איך האָב מיין אַנגסט געשטיקט אַזוי —
האַט איבער מיר געיאָגט זיך אַ געשריי,
און ווי אַ שמורעמווינט אַ וואָרף געטאָן מיך נידער;
און נאָך דעם, דורך דער גאַנצער נאַכט ביז פֿרי,
געשפּירט האָב איך אויף מיַנע הענט אַ ברי,
ווי כ'וואַלט זיך צוגערירט צו ליַיב, צו גלידער.

אַ פֿבֿוד, וואָס די שפיצן זיַנען קרום;
אַ פֿבֿוד, וואָס די קנייטשן כאַפֿן אַרום
די אַרעמס און די פֿלייצעס די האַרבאַמע!
אַ פֿבֿוד אַנגעזאַפט ווי אַ שוואָם
מיט חורבן, קידוש-השם און מיט פֿאַגראַם,
שפּרייט אויס דיין ליבשאַפֿט אויף דער געלער לאַמע!

די י'דישע קאמאנדא

א.

יעקב פספי איז א מאטראַס, ער איז אויסגעוואַקסן אין חיפה — דער שיינער האַפֿנשטאַט פֿון ארץ-ישראל. זיין פֿאַטער איז געווען אַן אַרבעטער; ער האָט געאַרבעט בני כויען הניזער אין חיפה; די אַרבעט איז געווען שווער און די פֿאַרדינסטן זיינען נישט אלע מאל געווען גענוג. דעריבער האָט יעקב נאָך גאַר קליינערהייט שוין געמוזט אַרבעטן אליין עפעס צו פֿאַרדינען.

יעקב האָט געאַרבעט אין אַ קראַם. ער פֿלעגט פֿונאַנדערטראַגן די סחורה צו די קונים אַהיים.

די שטאַט חיפה ליגט ביים ברעג ים. האָט יעקב זייער ליב גע-קראַגן דעם ים. ער האָט אליין נישט געוואוסט פֿאַר וואָס. יעקב איז געווען אַ שטיל יינגל, אַ שווייגער, און ער האָט שמענדיק וועגן עפעס געהלומט. פֿלעגט ער שמיין אזוי, לאַנג, לאַנג קוקן צום ים צו, און טראַכטן וועגן עפעס אין דער שטיל.

די יארן זיינען דאָן געווען אומרויאַקע; אַראַבער פֿלעגן אַפֿט באַפֿאַלן ייִדן, אַנפֿאַלן אויף די ייִדישע קאַלאַניעס. די ייִדן פֿלעגן זיך אַנטקעגנשמעלן מיט פּוח און מיט מוט.

ב.

איין מאל, סוף ווינטער, איז געקומען אַ גרופע חלוצים פֿון פּוילן קיין ארץ-ישראל. זיי האָבן זיך באַזעצט אין די בערג פֿון ירושלים און אַנגעהויבן בויען דאָרט אַ נייעם ישובֿ. אין איינעם פֿון די קאלטע פֿרי-מאַרגנס, באַגינען, זיינען זיי אַרויס צו איינעם פֿון די בערג צו האַקן שטיינער פֿדי צו בויען דעם ישובֿ. באַוואַפֿנטע אַראַבער האָבן זיי אַפֿ-געוואַרט אויפֿן וועג, זיי באַפֿאַלן פֿון הינטן, און אַנגעהויבן שיסן אויף די חלוצים.

פֿינף פֿון די חלוצים זיינען געפֿאַלן טויט ... די אַרבעט האָט זיך אַבער נישט איבערגעריסן. אין אַ קורצער צייט

ארום האט זיך דארט, ביים סאמען שפיץ פֿון איינעם פֿון די וויסמע
בערג, ניט ווייט פֿון ירושלים, באוויזן א נייע יידישע קאלאניע, א
קבוצה.

צום אנדענק פֿון די פֿינף געפֿאלענע חלוצים, האט מען זי א נאמען
געגעבן, „מעלה חמשה“ („בארג פֿון די פֿינף“). מען האט דאן אנגעהויבן
זינגען א ליד אין ארץ-ישראל וועגן די פֿינף געפֿאלענע פּיאנערן. דאס
ליד האט זיך אנגעהויבן מיט די ווערטער:

„פֿינף זינגען ארום א היימלאנד צו בויען“

אומעטום, אין אלע ווינקלען פֿון לאנד, האט מען דאס נייע ליד
געזונגען. יעקבן איז דאס ליד זייער שטארק געפֿעלן און ווען ער פֿלעגט
זיין איינער אליין, פֿלעגט ער עס זינגען אין דער שמיל איין מאל און
נאך א מאל. מיט א באזונדער פּוה פֿלעגן אפּקלינגען אין זיין הארצן די
ווערטער:

„א היימלאנד צו בויען,

א היימלאנד צו בויען!...“

ג.

יעקבן האט זיך שטארק פֿאַרגלוסט צו לאזן זיין ארבעט אין קראס,
ווערן א חלוץ און העלפֿן בויען דאס היימלאנד. ער איז געשטאנען אין
האפֿן, געקוקט אויפֿן ים, אויף די שיפֿן. מיט א מאל האט דער יונגער
יעקב (ער איז דאן געווען ארום זעכצן יאר) דערפֿילט, אז צווישן אלע
שיפֿן וואס שטייען אין יידישן האפֿן איז נימא קיין איין יידישע שיף! ...
האט עס יעקבן שטארק פֿאַרדראַסן, און ער האט זיך געגעבן א שבועה,
אז ווען ער וועט אויסוואַקסן, וועט ער ווערן א חלוץ פֿונעם ים! „ווען
עס וואלט דא געווען כאַטש איין יידישע שיף“, — פֿלעגט יעקבן אליין
צו זיך זאגן: „כאַטש איין יידישע שיף!“

נאך א צוויי יאר זינגען אַוועק — יעקבן איז געוואָרן אַכצן יאר
אַלט. איין מאל איז צו אים דערגאַנגען א קלאַנג, אז א יידישע שיף,
די ערשטע יידישע שיף, האט זיך באוויזן אין פֿאַרט. ווי נאָר יעקבן
האט פֿאַרענדיקט יענעם מאָג די ארבעט, האט ער זיך גיך איבערגעטאַן
אין ריינע קליידער און זיך געלאָזט לויפֿן צום האפֿן. זיין הארץ האט
אים שטאַרק געקלאַפט ווען ער איז צוגעלאפֿן צום טויער: פֿונקט
אַנטקעגן אים איז געשטאַנען די יידישע שיף! — זי האט געטראָגן
א יידישן נאָמען, דעם נאָמען פֿון יידישער האַפֿענונג — „תּקוה“ האט
געהייסן די שיף — און די ווייניג-בלויע פֿאַן האט איבער זער שיף גע-
פֿלאַמערט.

ד.

יעקב איז א צייט געשמאנען ווי באצויבערט, נאך דעם האט ער זיך ווי אפגעריסן פֿון זײַן אַרמ און איז גיך, גיך אוועק, ווי עפעס א גרויסער כוח ואלט אים פֿון דאָרט ערגעץ געטריבן.

בײַ נאכט האָט ער דערציילט די עלטערן וועגן זײַן באַשלוס צו ווערן אַ פּיאָנער פֿון דער ייִדישער ים-אַרבעט און גײן דינען ווי אַ מאַטראַס אויף דער ייִדישער שיף. זײַן פֿרײַערדיקע אַרבעט אין קראַס האָט אויס-געזען זייער ניט וויכטיק אין זײַנע אויגן : „מיר“, פֿלעגט יעקב טראַכטן : „גיט טאַקע די דאָזיקע אַרבעט מיטלען צום לעבן ; — עס גיט אַבער גאַרניט מײַן פֿאַלק און מײַן לאַנד“. — דערצו טאַקע האָט דער יונגל געפֿילט, אַז דער ים ציט אים מיט אַ גוואַלדיקן כוח, אַז זײַן לעבן וועט קײן לעבן ניט זײַן ביז ער וועט ניט ווערן קײן מאַטראַס !

אין אַ פֿאַר טעג אַרום איז שוין יעקב געווען אויף דער „תּקוה“. אַלע בחורים וואָס האָבן דאָרט געאַרבעט — סײַ די מאַטראַסן, סײַ די אַפֿיצירן, זײַנען געווען יידן — זײ זײַנען געווען די ערשטע ייִדישע חלוצים צו אַרבעטן אויפֿן ים.

די חברים זײַנען געווען זייער צוגעבונדן איינער צום צווייטן און האָבן זיך געהאַלטן אַלע גלײַך. יעקב איז אַזוי טרײַ געווען זײַן אַרבעט, אַז ער האָט אַרום זיך גאַרניט ניט געזען : בלויז דעם ים און זײַן אַרבעט. ער האָט ליב געהאַט זײַנע חברים, נאָר זײַנע געדאַנקען זײַנען תּמיד געווען מיט עפעס פֿאַרנומען. „דער שווייגער“ האָט מען אים אַ נאָ-מען געגעבן. אין זײַן פֿרײַער צײַט פֿלעגט ער שטײן מיטן פנים צום ים און זינגען. און מער ווי אַלע אַנדערע לידער האָט ער ליב געהאַט דאָס ליד „פֿינף זײַנען אַרויס“ ...

ה.

עס האָט אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה. די ייִדישע שיף „תּקוה“, מיט איר ייִדישן שטאַב, האָט גענומען אַנטייל אין דער מלחמה צוזאַמען מיטן ענגלישן פֿלאַט. יעקב איז דאָרט אויך געווען. און אַט האָט אײַן מאָל געטראָפֿן, אַז מען האָט געדאַרפֿט שיקן אַ קאָ-מאַנדאָ מיט זייער אַ וויכטיקער מיסיע אין דער שכנותדיקער סיריע. האָט זיך די ייִדישע שיף „תּקוה“ מיט איר שטאַב אַרויסגערוּן צו זײַן די דאָזיקע קאַמאַנדאָ.

גיט איין מאל זינען זיי שוין געווען אין סיריע; זיי זינען געווען
 גוט באקאנט מיט אלע פלעצער ביים ברעג ים; אויפגעהאדעוועט
 אין ארץ-ישראל, האבן א סך פֿון זיי גוט געקענט די אראבישע שפראך
 און געקענט זיך פֿארשמעלן פֿאר אראבער. דער ענגלישער אדמיראל
 האט פֿארשטאנען, אז ער וועט גיט געפֿינען קיין בעסערע פֿאר דער
 נייטיקער מיסיע ווי די מוטיקע יידישע בחורים. זינען זיי טאקע בא-
 שטימט געוואָרן צו טאן אַט די וויכטיקע און געפֿערלעכע שליחות.
 ווען „תקוה“ איז געווען ווייט, ווייט אויפֿן ים האט פֿלוצעם אויס-
 געבראָכן אַ שווערער שמורעם. אַ לאַנגע צייט האט זיך די שיף געראַנגלט
 מיט די כּוואַליעס. צום סוף זינען די מאַשינען קאַליע געוואָרן און
 האבן מערניט געאַרבעט, און עס איז געווען קלאַר, אז די שיף וואָס
 האט געטראָגן דעם נאַמען „האַפֿענונג“ האט אַנגעוואָרן יעדע האַפֿע-
 נונג. די יידישע קאָמאַנדאָ פֿון שיף האט זיך פֿאַרזאַמלט אויף איין
 אָרט. מען איז געזעסן שטיל, גיט אַרויסגערעדט קיין וואָרט — מען
 האט געוואָרט אויפֿן טויט! בלויז יעקב איז געשטאַנען אַ ביסל פֿון
 דער זייט, מיטן פנים צום ים, און האט שטיל, שטיל, ווי פֿאַר זיך אַליין,
 עפעס אונטערגעזונגען. מען האט בלויז געפֿילט ווי ער פֿלעגט יעדער מאל
 אַ ביסל אונטערכרומען: „אַ היימלאַנד צו בויען! — אַ היימלאַנד!...“
 און אַט האט אַ גרויזאמע כּוואַליע פֿאַרפֿלייצט דאָס שיפֿל און
 צעבראַכן די „תקוה“ אויף פּיצלעך. די מענטשן זינען אלע אַראַפֿ-
 געוואָרפֿן געוואָרן אין דעם צעבושעוועטן ים. עס איז געווען אין מיטן
 נאַכט — אַ שרעקלעך פֿינצמערע נאַכט. לאַנגע שעהן האבן זיך די
 מענטשן געראַנגלט מיט די כּוואַליעס. ווען די פֿינצמערניש האט אַנ-
 געהויבן ווערן אַ ביסל שיטערער האבן די מענטשן דערזען, אז דער
 ברעג איז גאַרניט ווייט פֿון זיי. זיי האבן אַבער אויך געפֿילט, אז זיי
 האבן זיך שוין כּמעט ווי אַרויסגעשלאָגן פֿון די כּוחות, און זיי האבן
 שוין גיט געהאַט קיין האַפֿענונג צו לעבן.

1.

פֿלוצעם — וואָס איז דאָס?! — אַ געזאַנג?! פֿרֿיער זינען די
 קלאַנגען געווען שטיל, אויסגעמאַטערט שטיל; וואָס ווייטער איז די
 שטים געוואָרן אַלץ שטאַרקער און זיכערער, און ווי זי וואַלט גערופֿן
 די גאַנצע חברה און דערמאַנט זיי אַן עפעס: „אַ היימלאַנד צו בויען! —
 אַ היימלאַנד צו בויען!“

יעקב כספי איז געווען דער זינגער. — שמענדיק אזא שמילער, א שווינגער, האט ער פלוצעם געלאזט זיך הערן אין דער רגע, ווען זיי האלטן אין ראנגלען זיך מיטן טויט! און זיין שמים איז שטארק און רופנדיק: „פֿינף זינגען אַרום! ...”

„א היימלאנד צו בויען” — האט זיך מיט א מאל אפגערופֿן א שוואַך קול ...

„א היימלאנד צו בויען” — האט זיך אפגערופֿן א צווייטע אפֿ-געשוואַכטע שמים ...

און אַט האָבן די אויסגעמאַטערטע, האַלב לעבעדיקע, חֲבֵרִים אַנ־געהויבן זיך אַפּרופֿן איינער נאָך דעם צווייטן, און אַלע האָבן שוין געזונגען:

” — — — אַרום אַ היימלאַנד צו בויען! ...”

זיי האָבן פֿאַרגעסן דעם שטורעם, פֿאַרגעסן זייער טויטמידקייט, די ספּנה אין וועלכער זיי האָבן זיך אַט ערשט געפֿונען. זיי האָבן גע-זונגען און געזונגען, און גאַרניש באַמערקט, אז אזוי זינגענדיק זינגען זיי צוגעשוואומען צום ברעג. עס איז געווען פֿרי, גאַר-גאַר פֿרי, און דאָס גאַנצע לאַנד אַרום און אַרום איז נאָך געשלאָפֿן. די קאַמאַנדאָ איז אַרויף אויפֿן ברעג און דערפֿילט איר פֿליכט. נאָך דעם האָט זיך די גרופּע צעשיידט און פֿאַרלעכווייז האָבן זיי זיך אַוועקגעלאָזן דורך די סירישע בערג צו דער אַרץ-ישראלדיקער גרענעץ.

דער ענגלישער אַדמיראַל האָט זייער געלויבט די מוטיקייט פֿון דער ייִדישער קאַמאַנדאָ, ער האָט געזאָגט אז דאָס וואָס זיי האָבן געמאַן דערמאַנט אַן דער אַלטער ייִדישער גבורה און איז אַ פֿאַרן ייִדישן פֿאַלק. די גרופּע האָט געקראָגן פֿאַר איר העלדישקייט דעם העכסטן מיליטערישן מעדאַל.

„לעפטי“ דער פארשומיסט

א.

א גאנצע וואך האבן זיך די פארשומיסטן געגרייט. מען האט זיי אנגעזאגט אז זיי וועלן פליען, אבער וואוהין — דאס איז געווען א סוד. אלע זינגען אבער געווען גרייט.

ענדלעך האט מען איין אונט אלעמען צונויפגערופן און אנגעזאגט אז מען וועט אפפליען פון לאגער צוועלף א זייגער בני נאכט. וואוהין? קיין סיביליע. דארטן וועלן זיי ארויסשפרינגען פון די גרויסע ערצ-פלאנען גלייך אויפן שלאכטפעלד. די אפיצירן האבן אלעמען צעטיילט אין גרופעס, אנגעזאגט וואס צו טאן, געגעבן באפעלן און געהייסן זיין גרייט פונקט צוועלף א זייגער, ניט שפעטער.

פונקט צו דער מינוט זינגען די פארשומיסטן אריין אין די ערצ-פלאנען. די עראפלאנען האבן פארלאזן דאס פליפעלד איינער נאכן אנדערן. זיי האבן זיך געהויבן אלץ העכער און העכער. וואס העכער, אלץ קעלטער איז געווארן אינעווייניק. מען איז אזוי געפלייגן א שעה צייט. די נאכט איז געווען א ליכטיקע.

פלוצעם האבן די עראפלאנען זיך גענומען אראפלאזן אלץ נידע-ריקער. עס האט זיך דערהערט א באפעל: „אויפשטעלן זיך און זיין גרייט צו שפרינגען!“

די פארשומיסטן האבן זיך אלע אויסגעשמעלט אין א ריי. לייבל, וואס זינגע חברים האבן אים גערופן „לעפטי“ — א יידישער בחור פון ברוקלין — איז געווען דער ערשמער אין דער אפענער טיר. מיט א קלאפעדיק הארץ האט ער געווארט אויפן באפעל פון אפיציר. די ביקס האט ער געהאלטן איבערגעלייגט איבער די ארעמס. דעם לינקן פֿום פֿארויס, דעם רעכטן פֿון הינטן, א ביסל אן איינגעכויגענעם — אט אזוי האבן זיי געדארפט שפרינגען.

ב.

פלוצעם האט זיך דערהערט א בום מיט א קראך, קוילן זינגען געפלייגן פֿון אלע זייטן און דער גאנצער הימל איז באלויכטן געווארן. „אחא!“ — האט „לעפטי“ געזאגט צו זיך אליין — „די נאציס האבן אונדז שוין דערשמעקט.“

דאן האט דער אפיציר א געשריי געטאן: „שפרינגט! שפרינגט!“

„לעפֿטי“ איז אַרויסגעשפרונגען פֿון מיר. דער פֿאַרשומט האָט זיך אָן עפֿן געמאַן מיט אַ קנאַק און לייבל האָט שיר ניט אַרויסגעלאָזט די ביקס פֿון דער האַנט. און וואָס טויג אַ סאַלדאַט אָן אַ ביקס ? „לעפֿטי“ האָט זיך אַרומגעקוקט. אַרום אים האָט ער געזען נאָר פֿאַרשומיסמן, ווי זיי וויגן זיך אין ווינט רעכטס און לינקס. איבער זיין קאַפּ האָט ער געפֿילט קוילן, ווי זיי זינען בליץ-שנעל פֿאַרכייגעפֿלויגן מיט אַ זשום.

„לעפֿטי“ האָט זיך אַראָפּגעלאָזט נידעריקער און נידעריקער. ער האָט שוין געקענט זען אויף דער ערד מענטשעלעך, און מאַשינביקסן, און אַנדערע זאַכן. „דאַס מוז זיין דער שונאַ“ — האָט ער געמראַכט. האָט ער אַ צי געמאַן די שמריק פֿון פֿאַרשומט און געהאַפֿט, אַז דער ווינט וועט אים פֿאַרטראַגן ניט אין שונאַס לאַגער, נאָר ווייט פֿון זיי. ענדלעך האָט ער פֿונאַנדערגעשפּרייט די פֿיס, זיך שטאַרק אָנגע-האַלטן אָן פֿאַרשומט און געלאַנדט. ער האָט זיך איבערגעקוליעט, איז געבליבן אויף דער ערד, אַרויסגעקראַכן פֿון פֿאַרשומט און זיך אַרומ-געקוקט.

קיין אַנדערע פֿאַרשומיסמן האָט ער ניט געזען. ער איז געווען דער איינציקער דאָרט. וואו איז ער ? אויף אַ פֿעלדז ? אין אַ ווייני-גאַרטן ? ער איז געקראַכן אויפֿן בויד, איינגעהאַלטן דעם אַטעם, אָפּגעשמעלט זיך און געקראַכן ווייטער. יא, ער האָט זיך געפֿונען אין אַ וויינגאַרטן. האָט ער אויסגעשמרעקט די האַנט, אָפּגעריסן אַ בינאַל וויינטרויבן און געלייגט אין מויל.

אַבער פֿאַר וואָס איז ער דאָ איינער אליין ? וואו זינען די אַנדערע פֿאַרשומיסמן ? קען זיין, אַז דער ווינט האָט זיי פֿאַרטראַגן ? גיי ווייס ! איז ער ווייטער געקראַכן אויפֿן בויד, צעריסן דעם מונדיר, אַבער אים האָט ניט געאַרט. די פֿיס האָבן זיך אָנגעשטאַכן אָן שמעכיקע פֿלאַנצן און די הענט האָט ער זיך צעדראַפּעט.

ג.

פלוצעם האָט לייבל עפּעס דערזען. אַ דריי הונדערט פֿום פֿון אים איז געווען אַ בריק און אונטער דער בריק — אַ טייכל. ער האָט געהערט ווי דאָס וואַסער פֿליסט שמיל און רואיק. לעבן בריק זינען געשטאַנען איינגעבויגן צוויי נאַצים און זיי האָבן זיך געפֿאַרעט אַרום אָן אויפֿרייס-מאַשין : דינאַמיט ! „לעפֿטי“ האָט געוואוסט וואָס דאָס איז. אַלע פֿאַרשומיסמן האָט מען געלערנט וועגן אויפֿרייס-שטאַפֿן. איז „לעפֿטי“ צוגעקראַכן אַ ביסל נענטער צום טייכל. הינטער

א קוסט, צווישן צוויי ביימער, איז ער געבליבן ליגן. פֿון דאנען האָט ער שוין געזען בעסער: צוויי נאָצים, איינער — אַ יונגער, דער צוויי-טער — אַן עלטערער, מיט אַ האַריק פנים. זיי האָבן געצויגן אַ דראַט פֿון אונטערן בריק און עס צוגעטשעפעט צו אַ שוואַרץ קעסל מיט אַ הענטל פֿון אויבן. זיי האָבן גערעדט דײַטש. „לעפֿטי“ האָט געקענט ייִדיש. איז אים ניט שווער געווען צו פֿאַרשטיין.

— „שוויינע! דומקעפֿ!“ — האָט דער עלטערער נאָצי געזאָגט דעם יונגערן. ער האָט אָנגעוויזן מיט דער האַנט אויף דער צווייטער זײַט בריק און ביידע האָבן זיך צעלאַכט.

— „מיר וועלן זיי ווייזן, די אַמעריקאַנער“ — האָט דער יונגערער נאָצי געענטפֿערט אין דײַטש — „ווי נאָר זיי וועלן אַרויפֿטרעטן אויף דער בריק, וועט זײַן — בום!“ — און ער האָט אָנגעבלאָזן ביידע באַקן און אַרויסגעלאָזט אַ פֿיף.

האָט שוין „לעפֿטי“ געוואוסט וואָס זיי גרייטן זיך צו טאָן. פֿון דער אַנדערער זײַט דאַרפֿן אַנקומען די פֿאַראַשוטיסמן, זײַנע חֲבֵרִים. זיי וועלן נעמען אַריבערגיין די בריק . . . וועלן די צוויי נאָצים אַ שטופֿ טאָן דאָס הענטל און אויפֿרייסן אַלץ מיט אַנאַנדער. ער וועט אַזא זאך ניט דערלאָזן.

אַ ביקס האָט „לעפֿטי“ געהאַט. שיסן אויף זיי? דאָס טויג ניט. די אַנדערע נאָצים וועלן דערהערן דעם שאַס און קומען צולויפֿן צו דער בריק. וואַרפֿן אַ האַנטגראַנאַט? וועט דאָס אויפֿרייסן אַלצדינג. טויג אויך ניט. טאָן עפעס האָט ער געמוזט אויף גיך, ווייל עס האָבן דערווייל געקענט אַנקומען די פֿאַראַשוטיסמן.

ד.

איז ער ליגנדיק אַזוי אויפֿן בויד, געפֿאלן אויף אַ פּלאַץ. ער איז צוגעקראַכן צו איין בוים, אַרומגעכונדן אַרום אים די שמריק וואָס ער האָט, ווי אַלע פֿאַראַשוטיסמן, שמענדיק געהאַט מיט זיך; צוגע-פּויעט צום צווייטן בוים און געטאָן דאָס זעלבע. דאָן איז ער געקראַכן אויף צוריק אַ הונדערט פֿוס און איבערגעדרייט זײַן שטאַלענעם העלעם.

„לעפֿטי“ האָט צו זיך געשמייכלט. די אַמעריקאַנער העלעמס, אַז מען דרייט זיי איבער, זעען זיי אויס פּונקט ווי די דײַטשישע. ווען חֲבֵרָה האָט זיך געוואַלט אַמוזירן, פֿלעגן זיי איבערדרייען די העלעמס, אויסשמרעקן די רעכטע האַנט אין דער הייד, אַ קלאַפֿ טאָן מיט די פֿיס און אויסשרייען: „הײל שיקלגרובער!“

אין דער פֿינצטער, האָט „לעפֿטי“ געהאַפֿט, וועלן זיי ניט דער-
קענען, אז דער העלעם איז אַן אַמעריקאַנער. איצט איז ער געווען
גרייט. ער האָט זיך אַ שטעל געטאַן און אויסגעשריען אין דניטש:
— „האַלמען!“

די צוויי נאַציס האָבן געקוקט אין זיין זייט.
— „וואָס?“ — האָט געפֿרעגט דער יונגערער נאַצי.
— „האַלמען!“ — האָט „לעפֿטי“ איבערגעחזרט — „קאַמען זי
היר! שנעל!“

די נאַציס האָבן אַפּגעלאָזט דעם אויפֿרייס-אינסטרומענט, אַ כאַפּ
געטאַן זייערע ביקסן און זיך געלאָזט גיין צו „לעפֿטין“.
— „שנעל!“ — האָט „לעפֿטי“ געשריען — „דער האַופּטמאַן
באַפֿעלט!“

דערהערט אז דאָס איז אַ באַפֿעל פֿון „האַופּטמאַן“, האָבן זיי זיך
געלאָזט לויפֿן צו „לעפֿטין“. אין דער פֿינצטער האָבן זיי זיך פֿאַר-
משעפּעט אַן שטריק, איבערגעקוליעט זיך און געבליבן ליגן בני „לעפֿ-
טיס“ פֿיס. די ביקסן זייערע זינגען פֿאַרפֿלויגן ערגעץ אַן אַ זייט.
„לעפֿטי“ איז געווען גרייט. מיט זיין ביקס איז ער געשטאַנען
איבער זיי, איין פֿינגער האָט ער געהאַלטן אויף דעם צינגל פֿון ביקס
און געהיט זייער יעדן ריר.

ער האָט די צוויי נאַציס געהייסן אויפֿשטעלן זיך, אויפֿהייבן די
הענט אין דער הייך און צוגיין צום בוים.
— „יודע (ייד)“ — האָט „לעפֿטי“ אַנגעוויזן אויף זיך.

די נאַציס זינגען געשטאַנען דערשראַקענע און אים אַנגעקוקט
מיט ביז וואַונדער.

— „נאַציס ניט גוט“ — האָט „לעפֿטי“ געהוזקט — „אַמעריקאַנער
גוט. היטלער קאַפּוט!“

דערווייל האָבן זיך דערהערט טריט. פֿון דער אַנדערער זייט בריק
איז עמעצער גענאַנגען. צענדלינגער טריט האָבן זיך דערהערט. זינגען
דאָס אַמעריקאַנער אַדער נאַציס? אויב נאַציס, האָט „לעפֿטי“ באַ-
שלאָסן, וועט ער צו ערשט דערשיסן די צוויי געפֿאַנגענע און אליין
אויפֿרייסן די בריק.

די צוויי נאַציס האָבן זיך אויך אַנגעשמרענגט און צוגעהערט. זיי
האָבן געהאַפֿט, אז דאָס גייען זייערע קאַמעראַדן אַהער. אויב אַכער
אַמעריקאַנער — איז אַלץ פֿאַרפֿאַלן.

די טריט האָבן זיך געהערט נענטער און נענטער. דאָן האָט „לעפֿטי“

געהערט ווי עמעצער האָט אויסגעשרווען אין ענגליש: „האַלט!“ מסתמא האָט מען זיי דערזען פֿון דער אַנדערער זײַט בריק. „לעפֿטין“ האָט זיך געוואַלט שפּרינגען אין דער הייך און שרײַען פֿאַר פֿרייד. ענדלעך דערוואַרט זיך אויף זײַנע חברים. און ער האָט טאַקע אויס-געשרווען:

— „איט'ס אַל-ראַיט! אַי'ם ען אַמעריקען! יו קען קראַס דהי ברידזש!“

דערהערט ענגלישע רייד, האָבן די סאַלדאַטן פֿון דער אַנדערער זײַט גענומען אַריבערגיין די בריק. דאָס זײַנען געווען פּאַראַשוטיסטן פֿון „לעפֿטיס“ אַפּטיילונג.

זיי זײַנען צוגעלאָפֿן צו אים. אַלע האָבן באַטראַכט די צוויי נאַציס. דער אַפֿיציר האָט אויסגעפֿרעגט „לעפֿטין“ און „לעפֿטי“ האָט אים אַלץ איבערגעגעבן — וועגן דינאַמיט, וועגן שמועס מיט די נאַציס און ווי ער האָט זיי פֿאַרנאַרט.

— „גוט געטאָן, „לעפֿטי“ — האָט אים דער אַפֿיציר געזאָגט — „דו האַסט געראַטעוועט אַ גאַנצע אַפּטיילונג פֿון אַ זיכערן טויט. גוט געטאָן!“

פֿאַר דער דאָזיקער העלדישקייט האָט „לעפֿטי“ שפּעטער באַקומען אַ מעדאַל.

אַלעף ב'ן

יִיִדִישֶׁ נִיִים תִּשׁ״ב

די שרײַבמאַשין ברענט
און איך בין אין פֿײַער.
איך קלאַפּ מיט די הענט,
און די אותיות שרײַען:

פֿון ים — די שיף „נע-ונד“ איז געזונקען.
הונדערטער טאַמעס און מאַמעס און קינדער דערטרונקען.
גרויס איז דער קבֿר וואָס האָט זיי אַ מקום-מנוחה געגעבן,
נאָך גרעסער די קללה — צום לעבן.

פֿון לאַנד — די גאַנצע קהילה פֿון קיינשמאַט איז אונטערגעגאַנגען.
פֿרויען און קינדער און זקנים דערשאַסן, געהאַנגען.

די שול איז צעבראָכן, די ספּרים — אין שאַנד,
נאָט האָט פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד.

פֿון פֿעלד — אין אַפֿענע גריבער, אין מיילער פֿון ערד,
וויגן זיך גופים מיט האַלכ טויטע בערד.
וואו פֿעלד איז געווען און געוואַקסן איז ברויט,
לעכט איצט דער טויט.

דער ים און דאָס לאַנד, דאָס פֿעלד און דער וואַלד
שריבן אַ כתבֿ אין אַ שפיגל.
אותיות שרייען געוואַלד
און פֿליען מיט ברענענדע פֿליגל.

און דאָס פּאַפּיר איז אַ שטורמישער ים,
דאָס פּאַפּיר איז אַ שלאַכטֿפֿעלד ;
אַ פּאַרמעט פֿון געטאָ אין פֿלאַם
און איר וויינענדער נאַכטוועלט.

די שרייבמאַשין ברענט
און איך בין אין פֿייער ;
עס קלאַפּן די הענט,
און די אותיות שרייען :

פֿון מדבר — אויף עלנטן וועג אין דעם גרויסן אַליין
וואַנדערן יידן און זוכן אַ היים.
דער האַלדז האָט פֿאַרגעסן אין הונגער, אין דאַרשט,
דאָס אויג שטעכט די ווייטן און נישטערט און פֿאַרשט.
אויף שטרעקעס פֿון הפֿקר אין גליענדן זאַמד
וואַנדערן יידן און זוכן אַ לאַנד.

יוסף אַפּאַטאַשו

אין די אַרעצאָ-בערג

א.

דאָס ווייטע האַרמאַטן-שיסערני, וואָס האָט אַנגעהאַלטן אַ גאַנצע
נאַכט, איז מיטן שפּראַך אויף מאַג שטאַרקער געוואָרן. דאָס שיסערני
האַט זיך געקניקלט צווישן די אַרעצאָ-בערג, וואו דער וואַלד איז געווען
אזוי געדיכט, אז מ'האַט זעלמן אַהער פֿאַרבלאַנדזשעט אַ מענטש.

אהער, אין אזע העק, איז פֿארקראַכן די משפּחה שוואַלבע — אַ מאַמע, אַ מאַמע און צוויי ייִנגלעך. דער עלטערער, משה, דרייצן יאָר אַלט, דער ייִנגערער, פֿייוול, עלף יאָר.

שוין איבער פֿיר יאָר ווי די משפּחה שוואַלבע איז גע-ונד. מען איז געלאָפֿן פֿון קראַקע קיין פּאַריז, פֿון פּאַריז צו דער איטאַליענישער גרענעץ, וואו שוואַלבע מיט די צוויי ייִנגלעך האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ מאַנאַכן-קלויסטער, און זיין ווייב — אין אַ קלויסטער צווישן נאַנעם. און, אז מען האָט זיך מערניט געקאַנט אויסבאַהאַלטן אין די קלויסטערס — די דייטשן האָבן דערשאַסן יעדן ייִד וואָס זיי האָבן געכאַפט, דערשאַסן מאַנאַכן און נאַנעם, וואָס האָבן אויסבאַהאַלטן ייִדן — האָט די משפּחה שוואַלבע געשוואַרצט די איטאַליענישע גרענעץ. פונקט דעמאַלט האָבן די אַמעריקאַנער און ענגלענדער פֿאַר-נומען געאַפּאַל.

ביי טאָג האָט די שוואַלבע-משפּחה זיך אויסבאַהאַלטן. מען איז געלעגן אין היילן, אין וועלדער. ביי נאַכט האָט מען זיך געשלעפּט איבער פֿעלדער און דערפֿער.

דאָס לאַנגע אומשלעפֿן זיך איבער דער וועלט, די שטענדיקע שרעק אומצוקומען, דאָס נישט דערעסן, דאָס נישט דערשלאָפֿן, און דאָס שטענדיקע אַרויסדרייען זיך פֿון יעדער געפֿאַר האָט אזוי איבער-געאַנדערשט די שוואַלבע-משפּחה, אז דער פֿאַטער מיט די צוויי ייִנגלעך האָבן מערנישט געוואוסט וואָס הייסט מורא.

ב.

די ייִנגלעך האָבן גענומען די צוויי בלעכענע קעסעלעך און זיך געלאָזט באַרג-אַראַפּ, זיך געלאָזט מיטן וואַלד, וואָס איז געווען אזוי פֿאַרצווייגט, אז מען האָט געמוזט קריכן אויף אלע פֿיר.

דאָס האַרמאַטן-שיסעריי, וואָס האָט זיך געהויבן פֿון טאַל, האָט כמעט ווי אויפֿגעהערט. בלויז פֿון טאַל צו טאַל האָט זיך דערטראַגן אַ שאַם, ווי אַ ווייטער דונער.

די ברידער זיינען געבליבן שטיין. ס'האַט זיך דערהערט אַ רויש, ווי שנירלעך וואַסער וואַלטן ערגעץ געפֿאַלן פֿון אַ באַרג, וואַלטן גערונען צווישן פֿלאַנצן.

— „הערסט, משה?“ — האָט דער עלפֿיאַריקער פֿייוול אַנגע-שטעלט אַן אויער און זיך אַ בייג געטאַן צום ברודער. — „וואַסער!“ — „יא, וואַסער“, — האָט דער עלטערער זיך פֿאַרנומען רעכטס — „מען דאַרף זיך לאָזן מיטן גערויש.“

דאס וואסער-גערויש האט געפירט אין טאל ארנין. די ברידער זינען געגאנגען בארג-ארעפ און געשוויגן. זיי האבן געמאכט סימנים, מען זאל צוריק וועגס נישט בלאנדזשען, און אז זיי זינען אפגעגאנגען א סניל, האט דער יונגערער א זאג געמאן:

— „משה, דיך הונגערט?“

משה האט נישט געענטפערט.

— „ס'הארץ נאגט מיר נאך פון נעכטן אן. אוי, וואלט איך געגעסן

א שטיקל ברויט! ... ברויט און וואסער...“

— „איך אויך.“

די ברידער האבן זיך אפגעשטעלט.

פון צווישן די צווייגן האבן זיך געהערט פארשטיקטע קולות. די

ינגלעך האבן זיך אראפגעלאזט אויף דער ערד:

— „זאל עס זיין דייטשן?“

— „ווער ווייס?“

א צווייג האט זיך א בייג געמאן, דורכגעלאזט א שטיק ליכט.

אפגעדעקט איין לאסט-אויטאמאביל, א צווייטן, א דריטן. די לאסט-

אויטאמאבילן — מיליטערישע.

פֿיוול האט איינגערויכט משהן:

— „ס'איז דייטשן! לאמיר אנטלויפֿן.“

— „ס'איז ניט קיין דייטשן“, — האט משה אפגעבויגן די צווייג

און געקוקט אויף די לאסט-אויטאמאבילן. — „כ'זע נישט קיין סווא-

סטיקעס.“

— „ווער דען איז עס?“

— „כ'ווייס נישט.“

ג.

די לאסט-אויטאמאבילן זינען געווען צעשטעלט איבערן טאל.

דא — א זעלנער, דארט — א זעלנער.

— „אויף די אויטאמאבילן זע איך גאר מגן-דודס!“ — האט פֿיוול

א פֿארוואנדערטער א זאג געמאן. — „אט קוק!“

— „מגן-דודס?“ — האט דער עלטערער זיך א צי געמאן אויף

אלע פֿיר און זיך איינגעקוקט אין דער בלויקייט. — „יא, טאקע מגן-דודס.

זאל עס זיין יידן?“ — און ער האט זיך אליין צעלאכט. — „אפֿשר

ארץ-ישראל יידן?“

— „אפֿשר? ...“

משה און פֿיוול האבן גענומען בייגן צווייגן, זיך געטראגן אין

טאל אַרײַן. ביידע האָבן פֿאַרגעסן, אז זײ זײַנען הונגעריק, אז זײ קענען אַרײַנפֿאַלן אין דײַטשישע הענט.

די בײַמער זײַנען געוואָרן שײַמערער. פֿון אַ לאַסט-אױטאָמאָביל איז אַרױסגעשפרונגען אַ זעלנער. ער האָט געזען ווי די אָפּגעריסענע ײַנגלעך זײַנען פֿון שרעק געבליבן שטײן, האָבן זיך גענומען רוקן אױף צוריק, האָט ער אַ זאָג געטאָן אין אױטאָליעניש:

— „האַט נישט מורא, ײַנגלעך. קומט אַהער, וועט איר קריגן שאַקאַלאַד!“

די ײַנגלעך האָבן נישט גענוי געכאַפט, וואָס דער זעלנער זאָגט. זײ האָבן זיך אָבער אָנגעשמויסן, אז ער מײַנט ניט קײן שלעכטס. און אז זײ זײַנען צוגעגאַנגען און גענומען די שטיקלעך שאַקאַלאַד, האָט דער עלפֿיאַריקער פֿייוול געווײזן אױפֿן מגן-דוד און אַ ניט דרײַסטער זיך געפֿרעגט:

— „יהודי?“

— „יהודי, יהודי“, — האָט דער זעלנער אַרומגעכאַפט סײַנגל און געפֿרעגט אױף העברעיִש: „און ווער זײַט איר? יידן? אױטאָ-ליענישע יידן?“

— „יידן“, — האָט משה געענטפֿערט אין ייִדיש, — „פּוילישע יידן.“ — „פּוילישע?“ — איז דער זעלנער איבערגעגאַנגען אין ייִדיש. — כִּײַן אױך אַ פּוילישער ייד! און וויפֿל פּוילישע יידן זײַט איר דאָ, אין די אַרעצאָ-בערג?“

— „בלויז אײַן משפּחה“, — האָט משה געווײזן אױפֿן ברודער, — „אַ טאַטע, אַ מאַמע און מיר ביידע... מיר זײַנען קראַקער... מיר זײַנען שוין אַזױ נע-ונד איבער פֿיר יאָר... און דאָ, אין די אַרעצאָ-בערג, לעבן מיר ווי געײַאָגטע חיות, באַהאַלטן זיך אױס אי פֿון די נאַצײס, אי פֿון די פֿאַשיסטן.“

— „מיר האָבן צעשלאָגן די נאַצײס, צעשלאָגן די פֿאַשיסטן“, — האָט דער זעלנער געטרייסט די ײַנגלעך און גענומען רופֿן: „דוד! בערל! שמחה! מיר האָבן דאָ פּוילישע יידן!“

פֿון אַלע זײַטן זײַנען אָנגעלאָפֿן זעלנער. דאָס זײַנען געווען אַרײַך ישראל יידן, וואָס האָבן געדינט אין אַ ייִדישן טראַנספּאָרט-באַטאַליאָן. מען האָט זיך אַרומגעכאַפט מיט די אױסגעהונגערטע, האַלב נאַקעטע ײַנגלעך, ווי מיט אײַגענע. אַנדערע האָבן זיך געקושט מיט די ײַנגלעך. און אײַדער וואָס-ווען, זײַנען די ײַנגלעך געזעסן אין אַן אױטאָמאָביל,

ארום זיי זעלנער. ארום די זעלנער — מאַרבעס מיט עסנוואַרג: פרע-
 זערוון, ברויט, שאַקאַלאַד, סיגאַרעטן, איטאַליענישע וויינען.
 און אז דער מיליטערישער אויטאָמאָביל האָט זיך גענומען הייבן
 באַרג-אַרויף, אַ באַרג איבער אַ באַרג, האָבן די אַרעצאַ-בערג ס'ערשטע
 מאַל דערהערט העברעיִשע און ייִדישע לידער.
 דער דרייצניאַריקער משה האָט געשוויגן. די אויגן אַבער האָבן
 בני אים געלויכטן, דערציילט אז אין אים זינגט אַלץ. דערפֿאַר האָט
 דער עלפֿיאַריקער פֿניוול נישט בלויז מיטגעזונגען, נאָר אויך געהערט
 דעם ווידערהילך פֿון יעדן בוים, פֿון יעדן צווייג, וואָס זאָגט אַן מאַמע-
 מאַמע, אז דער שונא איז צעשלאָגן, אז ליבלעכע ברידער קומען אַן
 מיט ברויט, מיט וויין, מיט ליבע.

א. ליעסין

אַבֿרהם ליעסין

דער אייביקער ייִד

עס ציט זיך דורך ענדלאַזע דורות און ציט
 דער גוואַלדיקער פֿעלקער-געשלעג;
 עס צימערט דאָס שלאַכט־פֿעלד מיר אונטער די טריט —
 איך גיי מיר אַלץ ווייטער מיין וועג!

דורך זאמד און דורך דערנער, דורך שטיין און דורך ביי,
איך גיי און איך גיי און וועל נאך אלץ גיין,
איך האב מיטן שטן המשחית אליין
געשלאסן אן אייביקן בונד :

דאס פֿייער עם זאל מיך ניט ברענען,
דאס וואַסער, עם זאל מיך ניט שלינגען,
דער שפיז זאל מיך שטעכן ניט קענען,
די קויל זאל צוריק פֿון מיר שפרינגען.

איך פֿיל, איך בין שטארקער פֿון אלע יסורים,
פֿון מענטשלעכער בייזקייט און שטרניט,
און שטארקער פֿון וואַסער, פֿון פֿייער, פֿון שטורעם,
און שטארקער אפֿילו פֿון ציט.

עם זינען פֿאַר מיר, דורך די טויזנטער יאַרן,
די מלוכות די גרעסטע געגאַנגען פֿאַרלאָרן,
די פעלקער די שטאַרקסטע פֿאַרמיליקט געוואָרן,
און וועלטשטעט צעזאַקערט אין זאַלץ ;
און ריזיקע בערג זינען לאַנג שוין צעשאַטן,
און אייביקע וועלדער — צעפֿוילט און צעטראַטן,
און מעכטיקע פֿעלדזן — צעווייכט און צעקנאַטן —
איך לעב און געדיי נאָך אלץ !

איך לעב און איך לעב און איך וועל נאָך אלץ לעבן
דורך טויזנטער יאַרן פֿון שטרניט ;
איך וועל נאָך אלץ לעבן און קעמפֿן און שטרעבן, —
און טעמפֿ איז דער צאָן פֿון דער ציט !

דאנק וואָרט

די צונויפשטעלערס פון „דאָס יידישע וואָרט“ דריקן אויס זייער האַרציקן דאָנק דעם בילדונגס־קאָמיטעט פון אַרבעטער־רינג און דעם בילדונגס־דירעקטאָר נ. כאָנין פאַרן אַרויסגעבן דאָס איצטיקע לייענבוך.

דעם חבר יודל מאַרק — אַ באַזונדער דאָנק פאַרן באַקענען זיך מיטן מאַטעריאַל און פאַר זיינע ביז גאָר וויכטיקע אָנווייזונגען און עצות. אויך פאַר דעם וואָס ער האָט פאַר דעם איצטיקן לייענבוך אָנגעשריבן די ביאָגראַפֿיע פון יהודה הלוי. אַ דאָנק אויך די חברים ת. בערנשטיין, מ. וואַלדקאווסקי און ר. לאַזאַרסאָן פאַר באַקענען זיך מיטן מאַטעריאַל און פאַר זייערע ניצלעכע באַמערקונגען. מיר דריקן אויך אויס אונדזער דאָנק דעם חבר ה. מייטין, וועלכער האָט אונדז געהאַלפֿן מיט דער קאַרעקטור און אונדז געמאַכט וויכטיקע באַמערקונגען. אויך דעם חבר י. זילבערבערג פאַר זיינע אָנווייזונגען.

מיר ווילן דאָ אויך באַדאַנקען די קינסטלער מאַקס באַנד, שאול ראַסקין, מאַרק שאַגאַל, גלעדס ראַקמאַר און טהאַמאַס ה. בענטאָן, וואָס זיי האָבן אונדז דערלויבט צו רעפּראָדוצירן זייערע בילדער; דעם פאַרלעגער ל. מ. שטיין פון שיקאַגאָ פאַר דערלויבן איבערצודרוקן ע. אַרמינס בילדער; דעם ייוואָ און ספּעֿר ציעל זיין ביבליאָטעקאַר, מענדל עלקין, פאַרן באַזאָרגן אונדז מיט די יידישע אַרנאַמענטן וואָס זיינען אַריין אין דעם בוך און פאַר די בילדער פון נ. מינקאוואַרסקי, לערנער און ש. פייגענסאָן; דעם *Whitney Museum of American Art* אין ניו־יאָרק פאַר דערלויבן רעפּראָדוצירן דאָס בילד פון רפאל סאַיער; „אַפּיס מיידלעך“; דעם *Museum of Fine Arts* אין באַסטאָן, מאַסס. פאַר דערלויבן איבערצודרוקן דאָס בילד פון דזשאָן סלאָן; „טויבן“; די *Associated American Artists* אין ניו־יאָרק פאַר דערלויבן איבערצודרוקן דאָס בילד פון ערנעסט פּיען; „הימלי־קראַצערס אונטער דער ברוקלין בריק“; דעם פאַרלעגער מלך גראַפּשטיין פון לאַנדאָן, קאַנאַדאַ, וואָס האָט אונדז צוגעשיקט דאָס בילד פון י. אונגאַר; „שדום־עליכם אַלס יינגל“; י. קאַמינסקי, וואָס האָט אונדז דערלויבט זיך צו באַנוצן מיט צוויי בילדער פון זיין זאַמלונג. אַ דאָנק יעקב פאַט, וואָס האָט פאַר דעם בוך אָנגעשריבן: „די גיבורים אין געטאָ“.

נאַטירלעך קומט אַ האַרציקער דאָנק די יידישע דיכטערס און דערציילערס, וואָס זייערע שאַפּונגען זיינען געדרוקט אין איצטיקן לייענבוך. די פרייד וואָס זייערע ווערק וועלן פאַרשאַפֿן יידישע קינדער, וועט זיין זייער שר. מיר ווילן דאָ אויך פאַרצייענען אַז אַ סך ווערטפולער מאַטעריאַל, ווי ביאָגראַפֿיעס און אַגדות, וואָס גייט אַריין אין „דאָס יידישע וואָרט“ איז גענומען פון דער „קינדער־ציטינג“, אַרויסגעגעבן פון אַרבעטער־רינג.

ז. יעפרוויקין

ה. בעז

אִי נֶה אֶל ט

זייט

שלום-עליכם

1. וועגן זיך אליין — שלום-עליכם 84
2. מאַטל פּוּיסִי דעם הזנם — שלום-עליכם
- 87
- א) איך און דאָס קעלבל
- 87
- ב) וואָס וועט זיין פון מיר
- 91
- ג) קוואַס
- 96
- ד) מיר פאַרפּלויצן די וועלט מיט סינט
- 102
- ה) נאַכווענישן פון דער סינט-פאַרפּלויצונג
- 107
3. דער אונזר — שלום-עליכם
- 110

ר ש י

- דער גרויסער לערער — יודל מאַרק 111

אַברהם רייזען

1. ווער העלפט — אַברהם רייזען .. 118
2. מיינע ערשטע לידער — אַברהם רייזען
- 119
3. אַלץ וואָס לעבט — אַברהם רייזען 122
4. דאָס נייע ליד — אַברהם רייזען . 123
5. פאַרשפּעטיקט — אַברהם רייזען .. 124
6. אין די ווייטסטע לענדער — אַברהם רייזען
- 128
7. די יודישע שול — אַברהם רייזען 129
8. אַ, גיכער, משיח — אַברהם רייזען
- 130

אַמעריקע

1. די נייע היים — י. י. שוואַרץ .. 131
2. מאיר פאַרט קיין אַמעריקע — שלום אַש
- 132
3. אליין אין דער פרעמד — שלום אַש
- 137
4. זיבן מיליאָן מענטשן — אַברהם רייזען
- 142
5. אין שאַפּ — שלום-עליכם
- 143
6. מיר סטרויקן — שלום-עליכם . 144
7. מיין יונגעלע — מ. ראָזענפעלד 148
8. אַמעריקע — י. י. שוואַרץ .. 150
9. דער יודישער פאַרמער — אַ. ראַבאָי
- 151
10. עמאָ לאַזאַרוס — יודל מאַרק 155
11. דער ערשטער פּסח און ניו-יאָרק — ל. סילווער
- 161
12. דזשאַרוזש וואַשינגטאָן און די יידן פון ניו-יאָרק — ל. סילווער 164
13. אין וואַשינגטאָנס און לינקאַלנס צייטן — ל. סילווער . 167
14. רשעות — י. אַפּאַטאַשו
- 170
15. די פּרילינגזון — אַברהם רייזען
- 174
16. דער יונגל פון קאַברניני-בול-וואַר — א. גאַלדבערג
- 175

זייט

1. אונדזער שיף — מאַרים ראָ-זענפעלד
- 3
2. דער פּרעמדער — מאַני לייב .. 4

קינדער

1. אין ערגעץ-לאַנד — י. ל. פּרץ . 8
2. פּרילינג-טרוים — יהואַש ... 14
3. דעם זיידנס זייגער — א. רייזען 15
4. ראַצי און געפּלויגן — אפרים אויערבאַך
- 20
5. דער צווייפּערמאַן — יהואַש ... 24

פון אַלטן קוואַל

1. הומש — נחום יוד
- 26
2. דער אַרעמער ברודער און שלמה המלכס קלוגע רייד — נפתלי גראַס
- 27
3. אויף יענער זייט סמבטיון (לויט דער אַגדה) — ב. סיגאַל
- 33
4. די שריפט אויף דער וואַנט (לויט דער אַגדה) — ב. סיגאַל .. 36
5. צוויי געפּאַנגענע (לויט דער אַגדה)
- 39
6. אויך גלויב — שאול טשערני-כאַוסקי —
- 41

יום-טובים

1. אויב ניט נאָך העכער — י. ל. פּרץ
- 43
2. רב אַמנון (א מעשה פון מיטל-עלטער)
- 47
3. אַ יום-כיפור-מעשהלע — יהואַש 49
4. די סוכה, די סוכה — זינאָ ראָ-בינאוויטש
- 51
5. די פּאָן — שלום-עליכם
- 54

אין דער גרויסער שטאָט

1. די נויט — מאַני לייב
- 58
2. דזשין גויט אַרבעטן — נפתלי גראַס
- 61
3. ניו-יאָרק אין דער פּרי — אַברהם רייזען
- 64

גאורא און משיח

1. אונדזער חלום — ה. ליוויק .. 66
2. אַ לויב צו גאַט — י. קרעפּליאַק 68
3. טרויסט (אַגדה)
- 71
4. „מנחם“ (אַגדה)
- 72
5. משיח — רוד אַיינהאַרן
- 74

פון אַלטן קוואַל

1. דער קיניג און זיין זון (פאַלקס-מעשה) — ש. פאַסטאַמסקי .. 75
2. דער כּוח פון אמת (לויט דער אַגדה) — ב. סיגאַל
- 77
3. דער טויערסטער אונזר (פּריי לויט דער אַגדה)
- 80

צו א בעסער לעבן

- 1. דאָס ליד פון דער אַרבעט — 253
- 2. די מאַמע טאַר גיט וויסן — 254
- 3. דער קלוינער מענטש מיטן גרויסן קאַפּ — אַברהם רייזען . 258
- 4. די וואַנט — אַברהם רייזען .. 261

שבועות

- 1. נאָך גרינס — אַברהם רייזען .. 262
- 2. דריי קעפלעך — שלום-עליכם .. 263

רב מאיר פון ראַטנבורג

- דער געפאַנגענער אין טורעם — 265
- יודל מאַרק ..

צער און קאַמף

- 1. אַ וויגליד — ה. לייזויק 273
- 2. חנה — די ליכטקע — יעקב פאַט .. 275
- 3. בילדער פון דער ווילנער געטאַ — א. סוצקעווער .. 280
- 4. יידישע שולן אין דער געטאַ — א. סוצקעווער .. 287
- 5. די לערערין מירע — א. סוצ-קעווער .. 288
- 6. דער גויגערקער קינסטלער — א. סוצקעווער .. 290
- 7. די גיבורים אין געטאַ — יעקב פאַט .. 295
- 8. כבוד, געלע לאַטע — ה. לייזויק . 301
- 9. די יידישע קאַמאַנדאַ — שלום העקטין .. 302
- 10. "לעמט" דער פאַראַשוטיסט — מאיר הורוויץ .. 307
- 11. יידישע ניים תש"ב — אַלעף בץ 311
- 12. אין די אַרעזא-בערג — יוסף אַפּאַשאַט .. 312
- 13. דער אויביקער יוד — אַברהם ליטשיץ .. 316
- דאַנקוואַרט .. 318

חנוכה

- 1. חנוכה — שמעון פרוג .. 181
- 2. חנוכה-געלט — שלום-עליכם .. 182
- 3. חנוכה אויף אַ שיף קיין אַמע-ריקע — שלום אַש .. 187

יהודה הלוי

- דאָס גרויסע יידישע האַרץ — יודל מאַרק .. 190

פון אַלטן קוואַל

- 1. דער ערלעכער שמש און דער פרומער נגיד (פאַלקס-מעשה) — יעקב פאַט .. 199
- 2. דער מלך און דער בעטלער — פאַלק היילפערין .. 204
- 3. זאַמד און שמערן — ש. פרוג .. 212

רבי יהודה חסיד

- דער קוואַל פון טרייסט — יודל מאַרק .. 213

פורים

- 1. דער שלה-מנות-טרענער — שמעון פרוג .. 218
- 2. פורים-שפילערס — שלום-עליכם .. 219
- 3. אַ פורים-ליד — נהום יוד 222

פסח

- 1. דער אורח ביים סדר — אַברהם רייזען .. 223
- 2. דער קונצן-מאַכער — י. ל. פּרץ . 224
- 3. אליהו הנביא — שלום-עליכם . 230
- 4. אַ יתומס סדר — מ. ספּעקטאַר . 233
- 5. ליל שמורים — יהואַש .. 235

יצחק-לייבוש פּרץ

- 1. יצחק-לייבוש פּרץ — יודל מאַרק 236
- 2. צוויי ברידער — י. ל. פּרץ 242
- 3. זיבן גומע יאַר — י. ל. פּרץ .. 246
- 4. ביים גוסס צוקאַפּנס — י. ל. פּרץ .. 249
- 5. אין פּרעמדן וואַלד — י. ל. פּרץ .. 252